

В АРХІВІВ

ВУЧК

ГПУ

НКВД

КТБ

№ 1/2 (24/25)

Науковий і документальний журнал

КИЇВ – 2005

З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ № 1/2 (24/25) 2005

Науковий і документальний журнал
Видається з серпня 1994 р.
Виходить двічі на рік

Засновник:

Головна редакційна колегія науково-документальної
серії книг «Реабілітовані історією»

Співзасновники:

Національна академія наук України
Інститут історії України НАН України
Служба безпеки України
Державний комітет архівів України
Всеукраїнська спілка краєзнавців

Редакційна колегія:

Олександр Рубльов — головний редактор,	
Сергій Кокін — перший заступник головного редактора,	
Сергій Богунов — заступник головного редактора,	
Бажан Олег — заступник головного редактора,	
Роман Подкур — відповідальний секретар,	
Геннадій Боряк,	Володимир Пристайко,
Валерій Васильєв,	Олександр Пшенніков,
Семен Глузман,	Олександр Реєнт,
Василь Даниленко,	Володимир Репринцев,
Петро Кулаковський,	Григорій Савченко,
Станіслав Кульчицький,	Євген Складенко,
Володимир Лозицький,	Георгій Смирнов,
Наталія Маковська,	Петро Тронько,
Руслан Пиріг,	Юрій Шаповал.

Журнал внесено Вищою атестаційною комісією України до переліку наукових фахових
видань з історичних наук («Бюлетень ВАК України», 1999, № 5).

Відділи редакції: 01001, м. Київ, вул. Михайла Грушевського, 4, кім. 211, 212, 216;
тел.: 278–53–05, 279–13–88; факс: (044) 278–02–38;
01034, м. Київ, вул. Золотоворітська, 7; тел.: 255–85–41, 256–92–11

Упорядники: *І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов*

Комп'ютерний набір: *Я. Зарецька, І. Ставнюк*

Комп'ютерне макетування: *І. Ставнюк*

Усі права застережені. Журнал зареєстровано у Міністерстві у справах преси та
інформації України в квітні 1995 р.

Свідцтво про державну реєстрацію КП № 1045

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, назв на авторах.

Редакція залишає за собою право на літературне редагування матеріалів.

Електронні версії номерів журналу розміщено на Інтернет-сторінці Служби безпеки
України: www.sbu.gov.ua або www.ssu.gov.ua.

© І. Преловська, передмова, додатки, 2005

© І. Бухарева, С. Кокін, І. Преловська, Г. Смирнов, упорядкування, 2005

РЕПРЕСОВАНА УАПЦ

ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ ПРОТИ СВЯЩЕНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1919–1938)

ЗА ДОКУМЕНТАМИ
ГАЛУЗЕВОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Частина I

**THE REPRESSED UKRAINIAN AUTONOMOUS
ORTHODOX CHURCH (UAOC)**

**POLITICAL REPRESSION AGAINST
THE CLERGY OF UAOC
(1919–1938)**

**On the documents of the Branch state archive
of Security service of Ukraine**

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	15
ВІД УПОРЯДНИКІВ	27
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ	40

РОЗДІЛ І

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНІ АНТИЦЕРКОВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. 1919 1929

№ 1. Витяг з протоколу засідання Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 18 січня 1919 р.	40
№ 2. Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 19 січня 1919 р.	41
№ 3. Витяг з протоколу засідання Ради Народних Комісарів УСРР від 30 липня 1920 р.	43
№ 4. Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про заходи по виконанню Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви. Липень 1920 р.	44
№ 5. Витяг з протоколу засідання Малої Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету УСРР про передачу відділу по відокремленню церкви від держави з Народного комісаріату юстиції в Народний комісаріат внутрішніх справ від 6 вересня 1922 р.	45
№ 6. Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету УРСР про передачу Відділу по відокремленню церкви від держави та його місцевих органів з НКЮ до НКВС від 6 вересня 1922 р.	46

№ 7. Статут Всеукраїнського об'єднання релігійних громад УАПЦ, затверджений 10 грудня 1926 р.	47
№ 8. Витяг із Адміністративного кодексу УСРР стосовно правил про культи, 1927 р.	56
№ 9. Положення про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адміністративними органами складу релігійних громад та служників культу 1930 року від 29 грудня 1929 р.	61

РОЗДІЛ II

ДОКУМЕНТИ ПРО ПІДГОТОВКУ ДО ПРОВЕДЕННЯ II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ УАПЦ 17–30 ЖОВТНЯ 1927 р.

№ 10. Лист від ВПЦР до НКВС УСРР з проханням дати дозвіл на скликання II Всеукраїнського Православного Церковного Собору від 5 серпня 1927 р.	86
№ 11. Витяг з протоколу Предсоборної Наради УАПЦ від 26–30 липня 1927 р.	87
№ 12. Записка делегації II Всеукраїнського Православного Церковного Собору до представника Радвлади від 21 жовтня 1927 р.	101

РОЗДІЛ III

ОПЕРАТИВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОКЕФАЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА 1927–1928 рр.

№ 13. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 8/18 за час з 20 до 26 лютого 1927 р.	103
№ 14. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 9/19 за час з 27 лютого до 5 березня 1927 р.	106
№ 15. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 11/21 за час з 13 до 19 березня 1927 р.	107
№ 16. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 12/22 за час з 20 до 26 березня 1927 р.	109

№ 17. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 14/24 за час з 3 до 9 квітня 1927 р.	110
№ 18. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 15/25 за час з 10 до 16 квітня 1927 р.	111
№ 19. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 16/26 за час з 17 до 22 квітня 1927 р.	112
№ 20. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 17/27 за час з 24 до 30 квітня 1927 р.	113
№ 21. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 18/28 за час з 1 до 7 травня 1927 р.	115
№ 22. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 19/29 за час з 7 до 14 травня 1927 р.	117
№ 23. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 20/30 за час з 15 до 21 травня 1927 р.	117
№ 24. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 21/31 за час з 22 до 28 травня 1927 р.	120
№ 25. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 22/32 за час з 29 травня до 5 червня 1927 р.	122
№ 26. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 23/33 за час з 5 до 11 червня 1927 р.	123
№ 27. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 24/34 за час з 12 до 18 червня 1927 р.	125
№ 28. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 25/35 за час з 18 до 25 червня 1927 р.	127
№ 29. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 26/36 за час з 26 червня до 2 липня 1927 р.	131

№ 30. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 27/37 за час з 3 до 9 липня 1927 р.	134
№ 31. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 28/38 за час з 10 до 16 липня 1927 р.	135
№ 32. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 29/39 за час з 17 до 23 липня 1927 р.	137
№ 33. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 30/40 за час з 23 до 30 липня 1927 р.	138
№ 34. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 31/41 за час з 31 липня до 6 серпня 1927 р.	139
№ 35. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 32/42 за час з 7 до 13 серпня 1927 р.	141
№ 36. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 33/43 за час з 14 до 20 серпня 1927 р.	143
№ 37. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 34/44 за час з 21 до 27 серпня 1927 р.	145
№ 38. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 36/46 за час з 4 до 10 вересня 1927 р.	149
№ 39. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 37/47 за час з 11 до 18 вересня 1927 р.	151
№ 40. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 38/48 за час з 18 до 24 вересня 1927 р.	153
№ 41. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 39/49 за час з 25 вересня до 1 жовтня 1927 р.	154
№ 42. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 40/50 за час з 1 до 8 жовтня 1927 р.	156

№ 43. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 43/53 за час з 22 до 29 жовтня 1927 р.	158
№ 44. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 44/54 за час з 30 жовтня до 5 листопада 1927 р.	159
№ 45. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 45/55 за час з 6 до 12 листопада 1927 р.	160
№ 46. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 46/56 за час з 13 до 19 листопада 1927 р.	163
№ 47. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 48/58 за час з 27 листопада до 3 грудня 1927 р.	163
№ 48. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 49/59 за час з 4 до 10 грудня 1927 р.	165
№ 49. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 51/61 за час з 18 до 24 грудня 1927 р.	166
№ 50. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 52/62 за час з 25 до 31 грудня 1927 р.	168
№ 51. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 1/63 за час з 1 до 7 січня 1928 р.	170
№ 52. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 3/65 за час з 15 до 21 січня 1928 р.	171
№ 53. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 5/67 за час з 29 січня до 4 лютого 1928 р.	173
№ 54. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 7/69 за час з 12 до 18 лютого 1928 р.	175
№ 55. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 8/70 за час з 19 до 25 лютого 1928 р.	176

№ 56. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 9/71 за час з 26 лютого до 3 березня 1928 р.	177
№ 57. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 10/72 за час з 4 до 10 березня 1928 р.	178
№ 58. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 11/73 за час з 11 до 17 березня 1928 р.	179
№ 59. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 12/74 за час з 18 до 24 березня 1928 р.	182
№ 60. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 13/75 за час з 25 до 31 березня 1928 р.	183
№ 61. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 14/76 за час з 1 до 7 квітня 1928 р.	185
№ 62. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 16/78 за час з 15 до 21 квітня 1928 р.	186
№ 63. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 17/79 за час з 22 до 28 квітня 1928 р.	188
№ 64. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 21/83 за час з 20 до 26 травня 1928 р.	190
№ 65. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 23/85 за час з 3 до 9 червня 1928 р.	191
№ 66. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 24/86 за час з 10 до 16 червня 1928 р.	194
№ 67. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 26/88 за час з 24 до 30 червня 1928 р.	196
№ 68. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 27/89 за час з 1 до 7 липня 1928 р.	197

№ 69. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 28/90 за час з 8 до 14 липня 1928 р.	198
№ 70. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 30/92 за час з 22 до 28 липня 1928 р.	199
№ 71. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 31/93 за час з 29 липня до 4 серпня 1928 р.	200
№ 72. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 32/94 за час з 5 до 11 липня 1928 р.	203
№ 73. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 33/95 за час з 12 до 18 липня 1928 р.	205
№ 74. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 34/96 за час з 19 до 25 липня 1928 р.	206
№ 75. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 36/98 за час з 2 до 8 вересня 1928 р.	207
№ 76. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 37/99 за час з 9 до 15 вересня 1928 р.	208
№ 77. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 39/101 за час з 23 до 29 вересня 1928 р.	211
№ 78. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 40/102 за час з 30 вересня до 6 жовтня 1928 р.	212
№ 79. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 41/103 за час з 7 до 13 жовтня 1928 р.	213
№ 80. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 42/104 за час з 14 до 20 жовтня 1928 р.	214
№ 81. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 43/105 за час 21 до 27 жовтня 1928 р.	215

№ 82. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 46/108 за час з 11 до 17 листопада 1928 р.	217
№ 83. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 48/110 за час з 25 листопада до 1 грудня 1928 р.	218
№ 84. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 50/112 за час з 9 до 15 грудня 1928 р.	219
№ 85. Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 51/113 за час з 16 до 22 грудня 1928 р.	220

РОЗДІЛ IV
ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ
ПРО СОБОРИ УАПЦ 1930 р. ТА
ПРОЦЕС «СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ»
1930–1932 рр.

№ 86. Уривок зі спогадів прот. Демида Бурка про надзвичайні церковні собори 1930 р.	221
№ 87. Проект резолюцій «надзвичайного» церковного собору про ліквідацію УАПЦ 28–29 січня 1930 р.	225
№ 88. Уривок зі спогадів прот. Митрофана Явдася про ліквідацію УАПЦ в газеті «Пролетарская правда» від 6 лютого 1903 р.	229
№ 89. Витяг із «Винувального висновку у справі контр-революційної організації, що йменувалася «Спілкою визволення України» і готувала повалення Радянської влади шляхом збройного повстання» від 7 лютого 1930 р.	230
№ 90. Уривок з листа митрополита Івана Павловського до архієпископа Івана Теодоровича про «надзвичайний» собор 28–29 січня 1930 р. про ліквідацію УАПЦ від 5 серпня 1931 р.	255
№ 91. Уривок з книги митрополита Василя Липківського «Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви» про розкол в керівництві УАПЦ 1926–1927 рр. [після 1932 р.]	256

№ 92. Уривок з книги митрополіта Василя Липківського «Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви» про «надзвичайні» собори 1930 р. [після 1932 р.].....	267
---	-----

РОЗДІЛ V
ДОКУМЕНТИ З АРХІВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
НА МИКОЛУ ЧЕХІВСЬКОГО.
1927–1930 рр.

№ 93. Ордер № 1626 на проведення обшуку та арешт Миколи Чехівського від 14 червня 1927 р.	275
№ 94. Талон до ордера на обшук та арешт Миколи Чехівського від [14 червня 1927 р.]	276
№ 95. Реєстраційна картка службовця культу, заповнена власноручно Миколою Чехівським [після 3 липня 1924 р.]	277
№ 96. Анкета Миколи Чехівського від 14 червня 1927 р.	279
№ 97. Заява Володимира Чехівського про діяльність його брата Миколи Чехівського від 17 червня 1927 р.	282
№ 98. Заява Миколи Чехівського від 30 серпня 1927 р.	285
№ 99. Постанова про притягнення до слідства Миколу Чехівського від 12 вересня 1927 р.	289
№ 100. Постанова про припинення слідчої справи Миколи Чехівського від 3 грудня 1927 р.	290
№ 101. Висновок уповноваженого у справі Миколи Чехівського від 30 серпня 1928 р.	291
№ 102. Ордер № 215 на переведення трусу та арешту у Миколи Чехівського від 13 липня 1929 р.	294
№ 103. Протокол допиту Миколи Чехівського від 15 липня 1929 р.	296
№ 104. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 липня 1929 р.	298
№ 105. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 9 вересня 1929 р.	299
№ 106. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 вересня 1929 р.	308

№ 107. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 27 вересня 1929 р.	311
№ 108. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 3 жовтня 1929 р.	306
№ 109. Протокол допиту Миколи Чехівського від 13 жовтня 1929 р.	316
№ 110. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 жовтня 1929 р.	317
№ 111. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 жовтня 1929 р.	321
№ 112. Додаток до протоколу допиту Миколи Чехівського від 24 жовтня 1929 р.	325
№ 113. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 9 грудня 1929 р.	325
№ 114. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 12 грудня 1929 р.	326
№ 115. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 16 грудня 1929 р.	330
№ 116. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 грудня 1929 р.	332
№ 117. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 грудня 1929 р.	336
№ 118. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 27 грудня 1929 р.	338
№ 119. Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 3 січня 1930 р.	342
АННОТАЦІЯ	343

ПЕРЕДМОВА

Процес утворення та існування Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) спочатку відбувався в складних умовах розгортання і поразки національно-визвольних змагань в Україні 1917–1921 рр., а потім тривав у радянській Україні, де одночасно розгорталася боротьба за зміцнення тоталітарної атеїстичної держави. Спроба утворення національної церкви, відродження Українського православ'я, загальне революційне піднесення великої кількості віруючих проходили одночасно з руйнуванням попередньої структури православної церкви в Україні. Після припинення діяльності Св. Синоду Російської православної церкви (РПЦ) центр керівництва церковним життям колишньої Російської імперії перемістився з Петрограду до Москви, яка стала одночасно осередком Московського патріархату й столицею РСФРР.

Таким чином, навесні 1917 р. православні в Україні були поставлені перед вибором: продовжувати підпорядковуватись єпископату Російської церкви, який наполягав на канонічній єдності з загальноросійським церковним центром, незважаючи на новий державний розподіл і проголошення російськими більшовиками Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, або підтримати гасла про утворення Української держави і автокефальної церкви на національних засадах.

Після приходу більшовиків в Україну справа ускладнилась тим, що проголошені ними гасла релігійної свободи, націоналізація церковного майна і загальна секуляризація суспільного життя виявилися одночасно катастрофічними для тих віруючих, які підтримували ідею приналежності до Російської церкви на чолі з Св. Патріархом Московським і всієї Росії Тихоном (Белавіним) («тихонівці») і почасти сприятливими на перших порах через політичні причини для прихильників автокефалії православної церкви в Україні («автокефалісти»). Почали активно діяти обновленські церковні угруповання.

Але в другій половині 1920-х рр. ситуація змінюється. Починається, з одного боку, загальний наступ на національне відродження в Україні з метою поступової ліквідації національних елементів і посилення радянзації суспільства. Таким чином, УАПЦ стає однією з найбільш небажаних складових суспільного життя, тим більше, що в її складі дійсно перебували ті, хто в свій час був активістом розбудови Української державності.

З іншого боку, в Росії процес реформування церковного життя, започаткований Помісним Собором 1917–1918 рр., також було згорнуто і після смерті Св. Патріарха Московського і всієї Росії Тихона (Белавіна) у 1925 р. здавало-

ся, що обновленське Вище Церковне Управління доведе справу ліквідації церкви разом із репресіями проти ієрархії, духовенства і вірних до логічного кінця — СРСР через ідеологічні міркування правлячої партії мусив стати безрелігійною (!) державою.

Але після 1927 р. внаслідок оприлюднення декларації місцеблюстителя Московського патріаршого престолу митрополита Сергія (Страгородського) Православна церква в Росії несподівано повернулася до життя. Натомість, одержавлення церкви вже радянського зразка стало причиною ліквідації УАПЦ в Україні, оскільки в цей політичний сценарій вона не вписувалася, принаймні в тому складі, в якому вона існувала з 1921 р.

У 1930 р. процес ліквідації УАПЦ було довершено внаслідок постанов І «надзвичайного» церковного собору в січні місяці, потім судовим вироком у справі «Спілки Визволення України» («СВУ»), в тому числі й проти діячів УАПЦ і, нарешті, в грудні 1930 р. утворення вже цілком лояльної до радянської влади структури — Української православної церкви на чолі з архієпископом Харківським Іваном Павловським. Період з 1930 по 1938 рік став часом фізичної ліквідації автокефальної церкви в Україні.

Ключовими моментами, з якими пов'язаний процес ліквідації УАПЦ, були реалізація основних положень радянського законодавства про релігію та церкву в УСРР, втілення в життя таємних інструкцій спеціальних відділів карних органів влади по керуванню церковними громадами різних конфесій і церков, і процес «СВУ», який пов'язаний з двома «надзвичайними» соборами УАПЦ (січень, грудень 1930 р.) і який став відправною точкою і підставою для формулювання обвинувачень у слідчих справах проти діячів УАПЦ впродовж 1930–1938 рр. в Києві та в інших регіонах України.

Під час другого відродження церкви з назвою «Українська Автокефальна Православна Церква» впродовж 1941–1943 рр. ситуація ускладнилася тим, що її структури діяли на окупованій території України і, в силу обставин, змушені були певною мірою співпрацювати з окупантами. Це стало головною причиною того, що в післявоєнний період інформацію про УАПЦ було остаточно усунуто з поля досліджень науковців. Ця тема опинилася під подвійною заборонаю — внаслідок дотичності до історії масових репресій 1930-х рр. та через обвинувачення УАПЦ в колабораціонізмі, незважаючи на те, що це були різні церковні структури. В радянській післявоєнній літературі були тільки нечислені публікації щодо УАПЦ, в яких весь зміст зводився до її таврування та звинувачення в ідеологічних провинах¹.

¹ Див наприклад: *Авузяк Б., Бичатін В.* Українська автокефалія на службі буржуазного націоналізму // *Питання атеїзму*. — К., 1975. — Вип. II. — С. 133–138; *Дмитрук К.* Під штандартами реакції і фашизму. — К., 1976. — 383 с.; *Його ж.* Кому служили і служать зрадники з так званої автокефалії. — К.: «Знання», 1977. — 46 с. та ін.

На хвилі зацікавлення церковною історією, яка існувала в СРСР і УРСР тільки як дозована нищівна критика в атеїстичних виданнях, і одночасного бурхливого процесу відродження автокефальної церкви в Україні, на початку 1990-х рр. дослідники звернулися до цієї проблематики. В зв'язку з обранням предстоятеля УАПЦ Св. Патріарха Київського і всієї України Мстислава (Скрипника) у 1990 р. і третьої хвилі відродження УАПЦ, подальшого загострення протистояння у церковному середовищі, появою упродовж кількох років низки публікацій, виданих в українській діаспорі, виникла нагальна потреба з'ясувати події останніх років життя діячів УАПЦ та обставини їх загибелі.

У 1990-х рр. в Україні пройшли наукові конференції, вийшли друком статті і монографії, в яких з різних аспектів досліджувалося життя УАПЦ 1920–1930-х рр., вивчалися життєписи її діячів. Багато документів і матеріалів з цих тем на сьогодні вже опубліковані. Зокрема, матеріали I Всеукраїнського Церковного Собору УАПЦ 1921 р. були підготовлені до видання Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України і надруковані у Львові в 1999 р.²

Деяку частину документальних свідчень про репресії стосовно діячів УАПЦ опубліковано у збірнику матеріалів українського християнського самвидаву «Мартирологія Українських Церков»³. Всі інші видання, які вийшли друком за кордоном України, в основному ґрунтуються на спогадах учасників подій⁴. Але у повному обсязі архівні документи про останні роки і навіть дні життя репресованих діячів УАПЦ поки що не були опубліковані.

Документи з архівних фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України) вже частково залучені до наукового обігу у ході вивчення репресій в УСРР 1920–1930 рр., зокрема судового процесу у справі «СВУ». Були відкриті спецфонди архівів і бібліотек, де зберіга-

² Перший Всеукраїнський православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р.: документи і матеріали. — К., Львів: «Жовква», 1999. — 560 с.

³ Мартирологія українських церков: В 4-х т. — Балтимор, Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. — Т. I: Українська Православна Церква. — С.137–150.

⁴ Див. наприклад: *Бурко Демид, протопресвітер*. Українська Автокефальна Православна Церква — вічне джерело життя. — Саут-Бавнд-Брук, Н. Дж., США: Вид-во Оселя Св. Ап. Андрія Первозванного, 1988. — 392 с.; *Явдась М.* Українська Автокефальна Православна Церква: Документи для історії Української Автокефальної Православної Церкви. — Мюнхен-Інгольштадт: Вид-во Краєвої Ради У.А.П.Ц. у Федеральній Республіці Німеччині, 1956. — 228 с.; *Теодорович І.* Благодатність ієрархії УАПЦ. — Регенсбург, 1947. — 143 с.; *Потієнко В.* Відновлення ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви. — Новий Ульм, (Німеччина): Вид-во Вищого Церковного Управління Української Автокефальної Православної церкви, 1971. — 68 с.; *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. — Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринт. вид. К., 1998 — Т. IV в 2-х кн. (XX ст.) та ін. публікації.

лись примірники стенографічного звіту процесу⁵, та опубліковані документи з цієї справи⁶, досліджено подальше розгортання переслідування діячів УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським⁷.

Але існує нагальна потреба подальшого наукового вивчення обставин діяльності цієї церкви у 1930–1938 рр., уточнення інформації щодо життєписів церковних діячів, активістів і дотичних до них осіб, організацій та установ цієї церкви в різних регіонах України. Важливим аспектом для розуміння загибелі УАПЦ є вивчення матеріалів, які пов'язані з діяльністю чекістів, зокрема з того відділу ДПУ, який безпосередньо займався питаннями по розгляду церковних питань. Документи з ГДА СБ України і Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) дозволяють зрозуміти механіку дії відкритого і таємного застосування норм радянського законодавства щодо церкви, точніше кількох церковних напрямків, які називали себе православними.

⁵ Винувальний висновок у справі контрреволюційної організації «Спілка визволення України» (за винуваченням С. Єфремова, В. Чехівського, А. Ніковського та ін.). – Держтрест «Харполіграф». Друга друкарня ім. В. Блакитного. Харків, вул. Карла Лібкнехта, 13, 1930. – 229 с.

⁶ *Шаповал Ю.* Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку зі справою «Спілки визволення України» // Український церковно-визвольний рух і утворення Української Автокефальної Православної Церкви. Матеріали наук. конф. Київ, 12 жовтня 1996 р. / Ред. А. Зінченко. – К.: Вид-во Комітету для відзначення 75-річчя УАПЦ., 1997. – С. 163–172; *Пристайко В., Шаповал Ю.* Справа «Спілки Визволення України». Невідомі документи і факти. – К.: «Інтел», 1995. – 448 с.

⁷ Див. наприклад *Білокінь С.* НКВС і Українська автокефальна православна церква (з історії судових процесів у 30-х рр.) // Церква і національне відродження. – К., 1993. – С. 102–117; *Його ж.* Смерть митрополита Липківського // Людина і світ. – К., 1992. – № 4. – С. 27–34. Або: Український Православний Календар. – Саут-Бавнд-Брук: Вид. Української Православної Церкви в США, 1993. – С. 107–113; *Його ж.* Пам'ятки УАПЦ 1921 року в Києві // Пам'ятки України. – К., 1997. – № 3. – С. 66–73; *Його ж.* Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). Джерелознавче дослідження. К.: ДМП Полімед 1999. – 447 с. Див також праці Зінченка А. — *Зінченко А.* «Це влада не від Бога, а від дракона»: ДПУ–НКВС проти свободи совісті // Вітчизна. – К., 1991. – № 4. – С. 157–163; *Його ж.* Визволитись вірою. Життя і діяння митрополита УАПЦ Василя Липківського. – К.: «Дніпро», 1997. – С. 148–408; *Пащенко В.* Держава і православ'я в Україні: 20–30-ті рр. ХХ ст. – К., 1993. – 188 с.; *Пащенко В., Рибачук М.* Першоієрарх нової української церкви митрополит Василь Липківський // Український історичний журнал. – К., 1993. – № 2–3. – С. 48–57; *Пащенко В.* Свобода совісті в Україні: міфи і факти 20–30-х років. – К., Б.в., 1994. – 249 с.; *Його ж.* Богоборча політика комуністичної партії та примусова атеїзація населення у контексті здійснення свободи совісті в 1920–1930 рр. // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. Матеріали міжнар. наук. конф. Київ, 28–30 вересня 1994 р. – К.: Вид-во Право, 1996. – С. 36–40 та ін.

Завдяки проведеним дослідженням архівних документів можна твердити, що провадилась наполеглива діяльність таємних відділів ДПУ в середовищі УАПЦ. Питання дослідження організації та реорганізації відділів карних органів, які займалися втіленням в життя Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, потребує спеціального дослідження.

Після загального піднесення автокефального руху, яке було викликане I-м Всеукраїнським Собором УАПЦ 1921 р., вже через 5 років активного впровадження українізації та соборноправности, станом на 1926 р. у внутрішньому середовищі УАПЦ давно вирували пристрасті далекі від церковних і справа лежала в площині стосунків між радянською владою та УАПЦ. Проблема була в тім, що з самого початку приходу більшовиків в Україну в лютому 1919 р. Всеукраїнська Православна Церковна Рада (далі — ВПЦР) ухвалила стати на ґрунт радянського закону про відокремлення Церкви від держави, а школи від Церкви і зареєструвалася як «Всеукраїнська Спілка Православних Парафій».

Але стосунки між владою і УАПЦ почали розвиватися зовсім не за тим сценарієм, який уявляло керівництво автокефальної церкви, сподіваючись, що декларації лояльності та подяки владі за «звільнення» церкви, нададуть можливість вільно розбудовувати церковне життя. Влада і церква вкладали різний зміст в Декрет про відокремлення церкви від держави. У 1927 р., коли радянське законодавство щодо церкви вже набуло остаточного оформлення і чіткого спрямування УАПЦ опинилася в повній залежності від наказів влади.

Влітку 1926 р. почалася криза в стосунках між владою та УАПЦ. Після заарештування усіх членів ВПЦР і опечатання приміщення на Володимирській, 24, де була її канцелярія, вперше можна говорити про відкриту конфронтацію між владою та УАПЦ. Після врегулювання кризи на Великих Покрівських зборах ВПЦР в жовтні 1926 р. і обрання нового складу ВПЦР починається новий період в житті УАПЦ. З'являється опозиція митрополиту Василю Липківському і тій частині вірних, яка йшла за ним.

Натомість, нове керівництво ВПЦР на чолі з єпископом Петром Ромодановим почало виконувати завдання по зміні курсу діяльності УАПЦ в справі демонстрації лояльності до влади. Нагородою за це стала реєстрація 10 грудня 1926 р. «Статуту Всеукраїнського об'єднання релігійних громад Української автокефальної православної церкви, яка скорочено зветься «УАПЦ». Після I Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р. цю реєстрацію безуспішно намагалася здійснити попередня ВПЦР. Одночасно починається процес збирання компромату на митрополита Василя Липківського і відверте витискування його з усіх сфер діяльності. Цей процес завершився на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. Як планувалося це зробити, видно у матеріалах Передсоборної наради у липні 1927 р.

Наприкінці 1920-х років починається інспірований більшовицькою державою масовий процес переходу від ідеологічної боротьби з релігією до ради-

кальніших заходів. Розгортаючи масовий безбожницький рух, до якого активно і примусово залучались робітники, селяни, школярі, студенти — всі верстви населення, партійне керівництво переходить до дій по ліквідації осередків «темноти і забобонів», на практиці — до фізичного знищення носіїв «шкідливої ідеології». Церква оголошується «осередком мракобісся та контрреволюції», що в умовах реалізації партійного гасла про «загострення класової боротьби при побудові соціалізму» мало певні «оргвисновки».

Розгортаються масові арешти діячів автокефальної церкви. У архівно-слідчих справах діячів УАПЦ — братів Володимира і Миколи Чехівських, Василя Липківського, Михайла Мороза, Харитона Гов'ядовського, о. Костянтина Бутвиненка містяться відомості не лише щодо обставин їх життя та діяльності доби Української революції, перших років в Радянській Україні, а також стосовно багатьох нез'ясованих фактів з біографій не тільки них самих, але й інших багатьох діячів Українського «розстріляного відродження»⁸.

До справи ліквідації УАПЦ спричинився також процес т. зв. «Спілки визволення України»⁹. Досі маловивченим питанням залишається зв'язок між подіями, які стосуються підготовки та проведення процесу «Спілки визволення України» і одночасної «самоліквідації» УАПЦ та відновлення її діяльності під назвою «Українська Православна Церква». Всі ці події 1930-го року пов'язані між собою, але до кінця не досліджені. Про це писав один з перших дослідників архівних документів у справі «СВУ» Ю. Шаповал¹⁰, посилаючись на розвідку Осипа Зінкевича¹¹. Він зазначав, що «сам «собор» (мається на увазі січневий «надзвичайний» собор 1930 р. — *І. П.*) був таким чином плановою акцією ДПУ УСРР, що мала засвідчити «крах» УАПЦ»¹².

Процес «СВУ» готувався заздалегідь: 24 жовтня 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У спеціальним рішенням доручило голові Раднаркому УСРР В. Чубарю «погодити в ЦК ВКП(б) питання про публікацію у справі «СВУ»¹³. У по-

⁸ Почасті огляд слідчих справ братів Володимира і Миколи Чеховських було здійснено в ст. *Преловська І.* Слідчі справи братів Чехівських як джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921–1930 рр.) // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2003. – № 1 (20) – С. 258–277.

⁹ Див. напр. *Болаболіченко А.* СВУ — суд над переконаннями. – К.: Вид-во УКСП «Кобза», 1994. – 114 с.; *Шаповал Ю.* Невідомі документи про УАПЦ у зв'язку зі справою «Спілки визволення України» // Український церковно-визвольний рух... – С. 163–172.

¹⁰ *Пристайко В., Шаповал Ю.* Справа «Спілки...» – С. 62.

¹¹ *Зінкевич О.* Справа Української Автокефальної Православної Церкви на процесі Спілки визволення України і її ліквідація у 1930 р. // Сучасність. – 1988. – № 7–8. – С. 219.

¹² *Пристайко В., Шаповал Ю.* Справа «Спілки...» – С. 62.

¹³ Там само. – С. 13.

відомленні, підписаному Головою ДПУ УСРР Всеволодом Балицьким, зазначалось, що «Спілка визволення України» об'єднувала, окрім колишніх учасників петлюрівського руху, діячів УАПЦ. Наприкінці 1929 р. в газетах з'явилися повідомлення про «викриття» підпільної самостійницької організації «СВУ», до діяльності якої ДПУ намагалось довести причетність УАПЦ, маючи на меті одночасну ліквідацію і кращих українських наукових, мистецьких, педагогічних і громадських сил і Української автокефальної православної церкви.

Було висунуто штучні звинувачення, якими були переповнені сторінки тогочасної преси — проти ВУАН («центр контрреволюційної організації»), Українського інституту мовознавства, Медичного відділення Академії Наук («осередок медичного терору» проти радянських вождів), а також професорів університетів, письменників, освітян, провідників кооперативного руху та ін.

Ті, кому було доручено підготовку цього суду, напевно вважали, що для грандіозного політичного спектаклю, яким мав стати показовий процес «Спілки визволення України», вони обрали діячів, які найбільш повно уособлювали в собі епоху національно-визвольної боротьби українського народу 1917–1920 рр. і тому були небезпечними символами щойно знищеної Української Державності. УАПЦ судилося бути однією з перших національних церков та інституцій, які були ліквідовані в цій шовіністичній кампанії. Метою процесу була дискредитація самої ідеї самостійності, як державної так і церковної, а публічне каяття і «самовикриття» відомих українських діячів повинно було викликати розчарування і зневагу тих, хто продовжував в них вірити.

Судовий процес над «учасниками «СВУ» тривав 42 дні в Харкові (9 березня – 19 квітня 1930 р.), в приміщенні оперного театру¹⁴. За столом на тлі портрета В. І. Леніна — державні звинувачувачі — Михайлик, Ахматов, Якимшин, Биструков; громадські звинувачувачі — П. П. Любченко, акад. О. Н. Соколовський, голова суду — Приходько, голова Укркомнезаму — Одинець, старий арсеналець Коробенко, адвокати.

На лаві підсудних опинилися колишній голова партії соціалістів-федералістів член Президії ВУАН Сергій Єфремов, колишній міністр УНР Андрій Ніковський, науковці Черняхівський і професор-філолог Київського ІНО Всеволод Ганцов, колишній прем'єр-міністр Директорії УНР Володимир Чехів-

¹⁴ Першим, хто зацікавився цим процесом в радянські часи, був дисидент Гелій Снегірьов. У 1974 р. він довідався від рідного дядька Вадима Собка, брата матері письменника Наталії Собко, що покійна мати була колись причетна до діяльності української творчої молоді (СУМ). Він почав власне розслідування подій, які були пов'язані з процесом «СВУ». Для нього було боляче дізнатись про те, що Наталя Собко стала невольним співучасником звинувачення тих, кого засудили на процесі. Наслідком його пошуків стала книжка «Набої для розстрілу (ненько моя, ненько...) Лірико-публіцистична розвідка. — К.: Дніпро. — 1990.» — 167 с. (Романи й повісті, 1990 (11).

ський і його брат священник УАПЦ Микола Чехівський, письменниця, дворянка Людмила Старицька-Черняхівська, директор трудшколи № 1 ім. Т. Шевченка Володимир Дурдуківський — всього 45 осіб. З них 20 чоловік «походили з попівських родин», що повинно було значно погіршити вирок пролетарського суду для таких «соціально-непевних осіб».

Державним звинувачувачем на процесі виступав заступник Народного комісара юстиції, Генеральний прокурор УРСР Михайлик. Звинувачуваним діячам УАПЦ інкримінували утворення терористичних «п'ятірок» — автокефальної, шкільної, медичної, академічної та ін. і «створення периферійної мережі у Полтаві, Дніпропетровську, Одесі, Чернігові, Вінниці» і т.д., які начебто утворили з антирадянською метою поважні вчені люди, що, звичайно було чистісіньким абсурдом. Але незважаючи на це, численні повідомлення про це друкувалися і в газеті «Известия» від 22 квітня 1930 р. за № 111 (3958).

Щодо причетності цих діячів до уряду Симона Петлюри, Михайлик зазначав: «Культ Петлюри, знаменитого погромника, був необхідний для них, здатний підняти хвилю зоологічного націоналізму, як заклик до звирячої ненависті, до погромів...». Саме з вбивством С. Петлюри в Парижі у 1926 р. гіпотетично пов'язувалося утворення т. зв. «СВУ». Підставою для цього стало розшукане чекістами повідомлення про те що після вбивства С. Петлюри в соборі Св. Софії в Києві під час панахиди по Іванові Франкові з нагоди 10-ліття від його смерті з хорів храму розкидали листівки з повідомленнями про це вбивство і таким чином богослужіння перетворилося на панахиду по вбитому у Парижі Симону Петлюрі і було кваліфіковане як політична акція.

Вирок у справі «СВУ» було оголошено 19 квітня 1930 р. Верховним Судом України. Спочатку 5 особам з 45 головним звинуваченим було виголошено присуд суду — розстріл, але потім вирок пом'якшили — до 10 років ув'язнення та позбавлення прав на 5 років. Інші отримали різні терміни ув'язнення. Але всі вони були приречені, незважаючи на те, що незабаром опинилися на свободі.

Діячі УАПЦ Володимир і Микола Чехівські уособлювали «розгалужену терористичну організацію» в середовищі автокефальної церкви і були ув'язнені ще влітку 1929 р. Володимиру Чехівському, як Благовіснику УАПЦ, було інкриміновано використання «служителів УАПЦ й контрреволюційного куркульства» на «збірні пункти командного складу майбутнього повстання» — 10 років ув'язнення плюс 5 років позбавлення прав. Саме їх ув'язнення і засудження на гучному політичному процесі на той час і на подальші довгі роки наклало на всю УАПЦ тавро звинувачень в «буржуазному націоналізмі», «петлюрівщині», «церковному політиканстві» тощо. Саму УАПЦ власне було вже ліквідовано в січні 1930 р., але через живучість ідеї Української церкви потрібно було знищити ґрунт, на якому вона з'явилася, викликати у вірних зневагу і відразу до тих, хто був серед її ідейних натхненників.

Постать Володимира Чехівського більше привертала увагу істориків через свою належність до політичних партій до 1917 р., а також участь в діяльності українських урядів 1917–1919 рр., зокрема уряду Директорії УНР, де він був прем'єр-міністром та міністром іноземних справ. Це йому й було інкриміновано під час слідства у 1929 р., коли почалася підготовка до майбутнього процесу «СВУ» і були заарештовані потенційні дійові особи. Через повну заборону в радянський період вивчати діяльність УАПЦ, факти з його біографії, які відносяться до церковної діяльності, були практично невідомі. Тільки в діаспорі публікувалися деякі матеріали про діяльність В. Чехівського, але всі вони мали оглядовий характер або були публікацією його творів¹⁵.

Разом з початком вивчення політичної історії України з 1990-х рр., з'являються згадки про нього, але тільки в загальних оглядах діяльності українських урядів¹⁶. Про церковну діяльність В. Чехівського майже нічого не написано, окрім декількох праць, дотичних до документальних видань Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського¹⁷. Короткий біографічний нарис, але без згадки про церковну діяльність було опубліковано серед біографічних довідок діячів Української Центральної Ради¹⁸.

Миколу Чехівського на процесі «СВУ», напевно, вирішено було зробити такою постаттю в УАПЦ, яка мала на процесі демонструвати те, яким чином колишні петлюрівські вояки і офіцери «переховувалися під виглядом попів» і нібито користувалися толерантним ставленням держави до церкви, щоб

¹⁵ *Чехівський В.* За церкву, Христову громаду, проти царства тьми. – Х.: Вид-во Церковної Ради 1-ої парафії Української Православної Церкви Миколаївського Собору, 1922 – 52 с. та ін.

¹⁶ Див. напр. *Андрусишин Б.* Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). – К.: «Либідь», 1997. – 176 с.; *Ульяновський В.* Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К.: «Либідь», 1997. – 320 с.

¹⁷ *Преловська І.* Ідеї раннього християнства (I–IV ст.) як основа для розбудови національної церкви в Україні (За матеріалами I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. в Києві) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Вид-во Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1996. – Т. 1. – С. 321–342; *Її ж.* Відправа Благовісника // Розбудова держави. – К., 1996. – № 1(42). – С. 45–51; *Її ж.* Діяльність В. М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праць) // Наукові записки. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Вид-во Ін-ту укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – 1997. – Т. II. – С. 295–321; *Її ж.* ВПЦР – організаційний осередок УАПЦ (1917–1921) // Український церковно-визвольний рух... – К.: Вид-во Комітету для відзначення 75-річчя УАПЦ, 1997. – С. 29–49.

¹⁸ *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., 1998.

приховати своє «темне минуле», коли вони воювали з більшовиками. З цією метою слідчу справу Миколи Чехівського за 1927 р., яку було закрито за відсутністю злочину, у 1929 р. було долучено до нової слідчої справи майбутнього процесу «СВУ». Докладні відомості з своєї біографії Микола Чехівський почав давати під час допитів. У протоколах допитів він відповідав на ті ж запитання, які були поставлені і Володимирі — про участь в панахиді по Іванові Франкові 1926 р., про знайомих у справах «таємної політичної організації». Під час допитів Микола відкидав усі обвинувачення проти свого брата Володимира, намагаючись оповідати про родинні та власне церковні зв'язки.

Після допитів, які тривали до кінця 1929 р. і на початку 1930 р., він був серед 45 осіб, які опинилися на лаві підсудних на процесі «СВУ» в Харкові у березні–квітні 1930 р. Довідку про закінчення життєвого шляху Миколая Чехівського уміщено серед коротких життєписів у документальному видання «Мартирологія Українських Церков». Зазначено, що він на самому процесі був засуджений до трьох років ув'язнення, які відбував у Ярославському політ-ізоляторі, а у 1933 р. додатково засуджений до 10 років ув'язнення, місцем смерті вказано Якутію¹⁹. Інших відомостей про дату і місце смерті поки що знайти не вдалось.

Публікація слідчих справ інших діячів автокефальної церкви, зокрема митрополита Василя Липківського порівняно з справами Володимира і Миколи Чехівського є цінним внеском у справу вивчення історії УАПЦ і там знайдено унікальні матеріали, але за рівнем репрезентативності вони поступаються цим двом. Комплексне дослідження цих матеріалів дозволяє значно розширити межі вивчення історії діяльності діячів УНР та УАПЦ.

Актуальність виходу в світ друкованих матеріалів є очевидною. В ситуації, коли, по-перше, активізувалась зацікавленість знищеними сторінками церковної історії України 1920–1930-х рр., коли остаточно було придушено мрії про незалежну церкву і державу. Тільки у 1990-х рр. цілком природним почне виглядати теза про те, що наприклад, священник УАПЦ «БУТВИНЕНКО считал, что деятельность украинской церкви должна быть направлена на внедрение националистических идей в массы, «освобождения» Украины от коммунистов и создание на Украине «самостоятельного» украинского государства». Але під час допитів у 1937 р., які були прямим наслідком засудження діячів УАПЦ в контексті винувального вироку «СВУ» 1930 р., це стало підставою для засудження самого священника Костянтина Бутвиненка до страти. Навіть перегляд його справи у середині 1950-х рр. свідчив, що тогочасна відлига після смерті Й. Сталіна не призвела до скасування вже усталених ідеологічних стереотипів щодо «Спілки визволення України».

¹⁹ Мартирологія Українських Церков... Т. I. – С. 986.

Віднайдені документарні матеріали дозволяють простежити механіку примусової десакралізації як суспільної свідомості українського народу у її багатовіковому вихованні певного ставлення до культових споруд і служителів церкви, так і процес незворотних змін у самоідентифікації священників і єпископів УАПЦ, які після тривалого сидіння у Київській в'язниці слухняно погоджуються на запропоновані слідчим готові формулювання щодо своєї церковної діяльності на кшталт: «являлись участниками украинской контрреволюционной организации церковников, действовавшей под прикрытием автокефальной церкви. По заданию руководящего центра проводили антисоветскую агитацию среди верующих», «вихваляв Гітлера і фашизм» (*У 1937 році — !*), «був організатором таємного центру угруповання церковників» та ін.

Звичайно, залишається і досі остаточно не розв'язаною проблема видобування подібних свідчень і ступінь добровільності власноручних підписів під аркушами сформованої під розстрільну статтю слідчої справи.

Реальними провинами репресованих діячів УАПЦ можна назвати такі, які сьогодні виглядають зовсім в іншому світлі, ніж у запропонованих визначеннях партійно-радянської ідеології. Після зміни визначень щодо діяльності українських урядів 1920-х рр., проблеми визнання борців за свободу України, звинувачення проти священників і єпископів УАПЦ набувають цілком іншого звучання, якщо поміняти інші ярлики радянської доби.

Що таке усталений вираз «антирадянська агітація» також неважко зрозуміти на такому прикладі: «В 1926 году он — Стороженко отрекся от сана епископа и вышел из контрреволюционной организации, прекратив антисоветскую деятельность». Зречення церковного сану і припинення участі в богослужінні і взагалі причетності до церкви — це і є реальний відхід від антирадянської діяльності в контексті даної слідчої справи.

Важливим відкриттям у справі дослідження утворення УАПЦ в 1919–1924 рр. є віднайдення слідчої справи Михайла Мороза (1876–1938) — голови II Всеукраїнської Православної Церковної Ради (1919–1924), організатора українського церковно-визвольного руху в 1920-х рр. голови президії Першого Православного Церковного Собору УАПЦ в м. Києві 14–30 жовтня 1921 р., митрофорного протоієрея УАПЦ. Він відійшов від УАПЦ в 1924 р. через внутрішній конфлікт всередині ВПЦР і перейшов на роботу держслужбовця.

Таким чином, публікація цих документів і введення їх до подальшого наукового опрацювання має на меті уточнення життєписів діячів УАПЦ, зокрема останнього періоду їхньої церковної і громадської діяльності, з'ясування обставин і формальних причин їх заарештування та ув'язнення, обставин та точної дати смерті. Принаймні на сьогодні інших, докладніших свідчень, про більшість з них поки що не виявлено.

Виявлені документарні дані дозволяють переглянути вже усталену періодизацію історії УАПЦ 1921–1930 рр., ретельно з'ясувати причини тих криз,

які мали місце в середовищі УАПЦ у 1920-х рр., наблизитися до розуміння обставин «самоліквідації» УАПЦ в січні 1930 р. та відновлення цієї церкви в грудні 1930 р. на «екстреному» Соборі Української Православної Церкви на чолі з митрополитом Іваном Павловським.

Антицерковна діяльність радянської держави, яку мали реалізовувати на практиці спеціальні відділи ДПУ, була втілена в життя. Проти УАПЦ було запроваджено весь арсенал ведення війни — вербування агентів, отримання, систематизація і аналіз секретних агентурних донесень, запровадження дезінформацій в церковне середовище, використання компромату проти керівників УАПЦ, застосування тиску та шантажу з метою примусової заміни ключових фігур в керівних органах УАПЦ для подальшої розкладницької роботи.

З'ясування таких обставин останнього періоду діяльності УАПЦ дозволяє розкрити ті звинувачення проти радянської влади, які неодноразово звучали в публікаціях українських діячів діаспори, які емігрували за кордон і в своїх публікаціях твердили про розкладницьку діяльність каральних органів в церковному середовищі, але не мали достатньо доказів.

З іншого боку, цей аспект впливів на діяльність УАПЦ слід враховувати при оцінці автентичності змісту документів з керівних органів ВПЦР цього періоду. Зміст прийнятих постанов треба аналізувати з урахуванням впливів з боку чекістів. В методологічному аспекті важливо порівнювати тексти тогочасних партійних постанов щодо церкви та релігії, опублікованих і таємних директив ДПУ щодо церкви і УАПЦ зокрема. Це допоможе глибше зрозуміти мотивацію написання того чи іншого документу, оцінити ступінь впливу карних органів на діяльність УАПЦ тощо.

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Важливим для вивчення оригінальних документів, які мають найбільшу репрезентативність у справі вивчення державно-церковних відносин 1920–1930-х рр. та дозволяють з'ясувати механізми розгортання репресій проти релігії та церкви в Україні, має фонд № 6 «Кримінальні справи на осіб, яких знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС–МВС України» Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБ України), в тому числі справи, які було передано до Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) у 1990-х рр. згідно з Указом Президії ВР України від 9 вересня 1991 р. «Про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України до державних архівів республіки» № 1525-хП, та матеріали з фондів інших архівів — Державного архіву Харківської області (ДАХО) (Фонд № Р–6452), та з фондів №№ 1, 2, 5, 1738, 3984, 4465 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО), які є найбільшим і найповнішим зібранням оригінальних матеріалів радянського законодавства про церкву і культу.

Зокрема це декрети Тимчасового робітничо-селянського уряду України, постанови РНК УСРР, циркуляри і постанови ВУЦВК, витяг з Адмінкодексу УСРР, зареєстрований статут УАПЦ 1926 р., циркуляр НКВС про порядок реєстрації релігійних організацій, положення про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культу, інструкції про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та обліку складу громадян, служителів церкви, типові статuti релігійних громад тощо.

Для повноти інформації про події з життя УАПЦ другої половини 1920-х рр. до збірника включено вже опубліковані раніше матеріали у збірниках християнського самвидаву української діаспори. Це уривок з «Історії Української Православної Церкви» митрополита Василя Липківського про події т. зв. «кризи» ВПЦР 1926 р. та про наслідки II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ після 1927 р., а також спогади і матеріали про події 1930-го року, коли відбулись обидва «надзвичайні» Собори та процес «Спілки визволення України».

Окремим видом документів є секретні зведення агентів ДПУ про діяльність автокефального духовенства за 1927–1928 рр., які вдалося віднайти у

ГДА СБ України. Ці інформації є цінним джерелом у справі вивчення механізму ведення справжньої війни ДПУ проти УАПЦ. Розкривається методика розкладання керівного складу ВПЦР з середини, усунення найбільш впливових осіб напередодні важливих подій, заміщення агентурним складом ДПУ керівних структур парафіяльних та округових церковних рад, створення штучної ізоляції митрополита Василя Липківського, показано механізм дії підзвітної ДПУ опозиції в керівництві ВПЦР на чолі з єп. Петром Ромодановим з осені 1926 р.

Передруковується також «Обвинувальний висновок у справі «Спілки визволення України» в тій частині, де було сформульовано звинувачення проти УАПЦ (Розділ VI. Діяльність автокефальної церкви — зняття «С.В.У.»¹. В ГДА СБ України зберігаються обидва варіанти Обвинувального висновку у справі «СВУ» — машинописний, де є правки від руки червоним чорнилом, та друкований примірник.

При звірці обох варіантів виявилися незначні розбіжності у тексті. При підготовці до друку перевагу було віддано друкованому примірникові, оскільки це остаточний редакційний варіант. Щоправда, одне речення в друкованому примірникові було пропущене і тому його було відновлено за машинописним варіантом. Текст опублікованого «Обвинувального висновку» надруковано на папері поганої якості і він виглядає як брошура для службового використання. Титульна сторінка цього видання: «Зовсім таємно. Винувальний висновок у справі контрреволюційної організації «Спілка визволення України» (за звинуваченням С. Єфремова, В. Чехівського, А. Ніковського та ін.). Бібліографічний опис цього видання вміщено в «Літопису Українського Друку», «Картковому репертуарі» та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Окремо уміщено матеріали з фонду № 3984 ЦДАВО України «Українська Автокефальна Церква. Відділ Керівничий», тобто з канцелярії ВПЦР, де зібрані найголовніші документи практично за весь час діяльності УАПЦ. Щоправда, хронологічні межі документів цього фонду охоплюють період діяльності УАПЦ тільки до 1929 р., а це означає, що проміжок часу до 1934 р., коли діяльність цієї церкви припинилась, треба вивчати за іншими документами. Попередньо ці справи зберігалися в ЦДІА УРСР (м. Харків), де фонд мав № 880. Після передачі матеріалів цього фонду до Центрального державного архіву Жовтневої Революції (нині — ЦДАВО України м. Київ) фонд отримав інший номер під яким і публікується. Цей фонд має 4 описи, до яких внесено 2925 справ.

¹ ГДА СБ України, ф. 6, спр. 67098, т. 2, арк. 2а, 121–168. Оригінал. Машинопис. Опубліковано: Обвинувальний висновок у справі контрреволюційної організації «Спілка визволення України»... — С. 96–113.

Проведення зовнішньої критики документів з фонду № 3984 ЦДАВО України дозволяє стверджувати, що майже всі вони мають авторство, дату написання, зазначення приналежності до канцелярії УАПЦ. Більшість з них не викликає сумніву щодо автентичності, окрім тих документів, які не мають першого примірника, а тільки затверджені копії. Внутрішня критика джерел переконує у високому ступені цінності інформації, яку вони містять. Практично всі джерела є цілком вірогідними і утримують в собі доволі широку і об'єктивну інформацію. Комплексне використання різноманітних видів джерел обумовлює їх репрезентативність у висвітленні досліджуваної проблеми. З матеріалів фонду № 3984 до збірника включено матеріали передсоборної наради в липні 1927 р., на якій вирішувалось питання про долю митрополита Василя Липківського напередодні Всеукраїнського Собору УАПЦ 1927 р., а також листування у справі скликання цього Собору з НКВС.

Саме матеріали з ГДА СБ України дають можливість вивчити протоколи допитів чільних діячів УАПЦ, які проходили по процесу «Спілки визволення України» 1930 р., де вони оповідають про події до 1929–1930 рр. За винятком уривків з «Історії Української Церкви» митрополита Василя Липківського, матеріалів, які стосуються «надзвичайних» соборів УАПЦ 1930 р., рішення про страту та довідки про виконання вироку над митрополитом Василем Липківським, обвинувального вироку в справі «СВУ» та більшої частини фотографій, всі документи оприлюднено вперше. Деякі матеріали були видані у вигляді брошур, але до широкого кола читачів вони майже не потрапляли. Огляд слідчої справи митрополита Василя Липківського подав у своєму дослідженні С. Білокінь². Відбитку витягу з протоколу про рішення розстріляти та виписку з акту про розстріл митрополита Василя Липківського опублікував А. Зінченко³. Слідча справа колишнього митрополита Василя Липківського вже неодноразово згадувалась в публікаціях сучасних українських істориків. Вся вона складається не лише з опису документів, які заповнюються при арешті, а й з протоколів допитів. Судячи з кількості протоколів допитів, В. Липківського майже не допитували, а сформували справу на підставі копій протоколів допитів його колишніх церковних співробітників і на цій підставі було сформульовано обвинувальний висновок про його антирадянську діяльність і засуджено до розстрілу через те, що він «являвся одним из руководителей националистической фашистской организации украинских церковников; проводил активную антисоветскую работу; был связан с заграничными эмигрантскими кругами и посылал им антисоветскую информацию». В певному сенсі його слідча справа 1937 р. була наслідком засудження УАПЦ на процесі

² Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління ... – С. 252–254.

³ Зінченко А.Л. Визволитись вірою... – С. 318.

«СВУ», хоча звинувачень проти самого митрополита вистачало і до 1930 р., що й стало приводом позбавлення його митрополичого служіння на чолі УАПЦ на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. Інформацію про це віднайдено у протоколах допиту В. Чехівського та документах передсоборних нарад 1926 р., що публікуються нижче.

В цілому у ГДА СБ України зберігається цілий комплекс слідчих справ, які стосувалися процесу «Спілки визволення України» за архівним № 47757 (№ 67098 ФП), який складається з 237 томів. Матеріали, які стосуються Миколи Чехівського, були віднайдені у 3-х справах, які внесено до слідчих справ по «СВУ» (№№ 129, 130, 131). Слідчі матеріали за 1927 р. (т. № 131) опинилися після матеріалів 1930 року (тт. №№ 129, 130). Справа за 1927 р. за своєю формою відрізняється від пізніших зразків, оскільки там є друковані бланки тогочасного судочинства, які були створені у 1920-х рр.

Після ордеру на арешт та протоколу на обшук до справи Миколи Чехівського було занесено кілька документів, які помічник уповноваженого секретного відділу Київського окружного відділу ДПУ (рос. КООГПУ) Свириденко перерахував на окремій довідці (т. 131, арк. 7) від 16 червня 1927 р. Це реєстраційна картка службовця культу та два різних екземпляри анкет для колишніх офіцерів білих армій, які були заповнені десь у 1922 р. і зберігалися у Миколі Чехівському (т. 131, арк. 8–9 зв. Копія. Машинопис; арк. 10–10 зв. Копія. Рукопис.), але ці анкети були тільки підшиті до справи Чехівського, а відразу після арешту він заповнив анкету нового зразку (т. 131, арк. 21). Протокол допиту було складено 18 червня 1927 р. (т. 131, арк. 11).

На початку грудня 1927 р. завдяки клопотанням Володимира Чехівського слідчу справу Миколи Чехівського було припинено, а його звільнено, але документи, які були виявлені наприкінці тому 131 справи 67098-ФП, свідчать, що звільнення було тимчасовим і його було знову притягнуто до слідства в серпні 1928 р., про що свідчить протокол допиту від 23 серпня 1928 р. (т. 131, арк. 41–41 зв.), і на підставі попередніх матеріалів справи було винесено постанову Особливої Наради при Колегії ДПУ УСРР від 30 серпня 1928 р. про адміністративну висилку до Туркестану М. Чехівського терміном на три роки (виявлено 4 примірники копій постанови: т. 131, арк. 42–43, 51–56). Нові слідчі справи проти М. Чехівського було відкрито 13 липня 1929 р. в зв'язку з початком слідства у справі «СВУ». Наступні два томи справи № 129, 130 містять документи про його заарештування, причому оригінали підшиті до справи № 129, а копії ордеру та постанови про притягнення до відповідальності — до справи № 130.

В обох справах знаходяться довідки про розподіл слідчих матеріалів та їх дублікатів у всіх трьох справах за підписом помічника уповноваженого 7-го відділення УСО ГУГБ НКВД Владімірова від 10 червня 1935 р.

Перший протокол допиту як причетного до справи «СВУ» датовано 15 липня 1929 р. Допитував М. Чехівського начальник 2-го відділку Секретного відділу ДПУ УСРР Б. Козельський. Цей протокол записано на спеціальному бланку для протоколів, але потім передруковано і два примірники копії вміщено до справи № 129 і № 130. Для зручності читання текст публікації здійснено за друкованим примірником. Обидві справи №№ 129 і 130 містять рукописні оригінали протоколів допиту та додаткових свідчень до цих протоколів, які підшито разом з машинописними копіями, про що і зазначається в легенді до кожного документу. У цих справах є декілька протоколів допиту та додаткових свідчень М. Чехівського за липень, серпень, жовтень 1929 р., але вони не містять в собі інформації щодо УАПЦ, невеликі за обсягом і формальні за змістом.

Можливо, тільки після того, як він дізнався, що його так швидко не відпустять, як це було у 1927 р., М. Чехівський почав давати великі за обсягом свідчення, у яких дуже докладно описав свій життєпис та діяльність УАПЦ. Причиною продовження терміну перебування його під слідством став розвиток справи «СВУ», що викликало появу трьох постанов про додаткове продовження терміну утримання під вартою, кожна на 2 місяці, від 12 і 18 вересня, 20 листопада 1929 р. (т. 129, арк. 20–21, 103–104. Копія. Машинопис.). У постанові від 18 вересня вперше вказано про причетність М. Чехівського до справи «СВУ». Наприкінці справи тому № 129 віднайдено іще два бланки постанови за 1929 р., але заповнені вони відповідно за 15 і 20 січня 1930 р. без зазначення терміну утримання під вартою (арк. 158–159).

Перший великий блок додаткових свідчень М. Чехівського датується 24 вересня 1929 р. (т. 129, арк. 22–31. Рукопис, арк. 32–58. Машинопис), але публікується тільки частина свідчень, яка безпосередньо стосується його діяльності в УАПЦ та обставин біографії. Два останніх документи справи — постанова про пред'явлення обвинувачення і протокол пред'явлення перед судового слідства датовано 30 січня 1930 р. і виявлено тільки в одному примірнику (т. 129, арк. 164–165). Перед початком процесу «СВУ» цю справу М. Чехівського було переслано до Прокурора УСРР під розписку і переведено його до Харківського БУПРу 7 лютого 1930 р. Зберігся власноручний підпис М. Чехівського під цими документами, а також розписка в одержанні ним копії обвинувального висновку від 21 лютого 1930 р.

Самою ранньою справою Володимира Чехівського є справа під назвою «Дело правительства УНР», де том 9 справи № 69270-ФП містить матеріали, які стосуються його заарештування у 1921 р. У цій справі є посвідчення на відрядження до Вінницького губернського партійного комітету УКП на Поділлі за червень–серпень 1920 р., ордер на обшук та арешт В. Чехівського, виданий Подільською ГубЧК 17 січня 1921 р., квитанція на вилучення

цінностей, протоколи допиту, які було складено Київською ГубЧК 21 січня – 12 березня 1921 р., заяви та оригінал паспорту самого Чехівського, постанова про його звільнення від 22 березня 1921 р. під відповідальність ЦК УКП. У справі 67098-ФП «СВУ» віднайдено декілька томів, які стосуються слідчої справи Володимира Чехівського — т. 45, 46, 47, 47-а, 45–47.

Останніми є справи, які були заведені в Ярославському політизоляторі (№ 67098-ФП т. 45–47), та том 47-а, який складається з матеріалів Соловецької тюрми, де зберігся акт про розстріл. Ця справа містить документи на бланках Управління НКВС по Ленінградській області — обліково-статистичні картки Управління Соловецького виправно-трудового табору ОДПУ, копію вироку 45 особам, засудженим на процесі «СВУ» 1930 р., копію характеристики на ув'язненого 8-го Соловецького відділення ББК–НКВС від 18 серпня 1936 р., засвідчену копію витягу з протоколу № 83 засідання Особливої трійки УНКВС Ленінградської області про повторне засудження осіб, обвинувачених за поданням Оперативної частини Соловецької тюрми 9 жовтня 1937 р., де під № 119 — вирок щодо Володимира Чехівського (*Опубліковано: Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 роках. — К.: Сфера, 2003. — Вид. 2. — Т. 2. — С. 714*) і оригінал акту про виконання вироку про розстріл від 3 листопада 1937 р. в окремому конверті.

Текст спільного протоколу про засудження цілої низки осіб, обвинувачених за поданням Оперативної частини Соловецької тюрми 9 жовтня 1937 р., в тому числі і В. Чехівського вже був опублікований у 2003 р. в книзі «Остання адреса». Там же були подані відомості про його реабілітацію у 1989 р. з посиланням на архівні справи в ЦДАГО України та ДА СБ України. *Опубліковано: Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 роках. — К.: Сфера, 2003. — Вид. 2. — Т. 2. — С. 932.*

Не друкуються деякі протоколи, в яких більше уваги звертається на показання В. Чехівського про загальнополітичні події, міжособові стосунки з політичними та громадськими діячами, які не пов'язані безпосередньо з УАПЦ або містять ідентичні відомості. Це протоколи та додаткові свідчення від 18, 21, 24, 26, 27 липня, 20 вересня, 5 жовтня (спр. № 67098-ФП, т. 45), 11, 16, 20, 22, 26, 27, 29, 30 жовтня, 17, 23 листопада (спр. № 67098-ФП, т. 46), 30 листопада, 16, 23 грудня 1929 р., 5, 6, 7, 21 січня 1930 р. (спр. № 67098-ФП, т. 47).

Також не друкуються інші документи, які віднайдено в справах В. Чехівського — «Сповідь моїх думок про Радянську Владу за 1917–1929 рр.», Протокол очної ставки між заарештованими в справі «СВУ» В. Чеховським та Й. Гермайзе від 18 грудня 1929 р., заява В. Чехівського від 16 грудня, зведені показання В. Чехівського про контрреволюційну організацію та діяльність «СВУ» і його участь в ній від 29 грудня 1929 р., постанова про пред'явлення обвинувачення від 20 січня 1930 р., протокол пред'явлення передсудового слідства

від 28 січня 1930 р. і заява В. Чехівського від 1 лютого 1930 р. з вказівкою про те, що акт закінчення слідства він підписав 29 січня 1930 р. (спр. № 67098-ФП, т. 47).

У ГДА СБ України віднайдено ще один том з 8 примірниками машинописних копій тих матеріалів, які знаходяться в попередніх томах, але російською мовою. Це справа № 67098-ФП т. 208. В ньому знаходяться протоколи і свідчення В. Чехівського від 6, 7 січня 1930 р. та зведені показання про контрреволюційну організацію та діяльність «СВУ» і його участь в ній від 29 грудня 1929 р. Віднайдено серед протоколів бланки постанов про додаткове продовження терміну утримання під вартою від 16, 20 вересня, 26 листопада 1929 р., 5, 10 січня 1930 р. (спр. № 67098-ФП, т. 45, 46, 47). Рукописні варіанти протоколів написано від руки олівцем або чорнилом самим В. Чехівським. Наприкінці кожного аркушу рукописного тексту є власноручні підписи та примітки В. Чехівського, іноді з зазначенням або підписом прізвища того, хто проводив допит.

Машинописні варіанти містять незначні текстуальні розбіжності з рукописним оригіналом і збереглися у вигляді машинописних копій без підписів. Протоколи відображають хід слідства і зміну переконань Володимира Чехівського. Він відмовлявся давати якісь свідчення до 23 липня 1929 р. включно, але в додатку до протоколу від 23 липня 1929 р. на запитання про організацію панахиди в Св. Софії у 1926 р. та утворення нелегального угруповання молоді як складової частини «СВУ» Чехівський вперше дає не тільки ствердну відповідь, а взагалі переходить до каяття: «Визнаю свої провини перед Радвладою в тому, що я спричинився до нелегального угруповання молоді, спричинився до привнесення в панахиду по Іванові Франкові скритого поминання С. Петлюри політичного характеру і що я, колишній діяч УСДРП... сприяв ухилу до єдиного національного фронту... Цілковито і остаточно осуджую всі ці мої ухили. Йтиму далі неухильно радянською лінією громадянського життя»⁴.

Більше того, у «протоколі-заяві» від 4 серпня 1929 р. він не тільки не ухилився від відповіді, як це робив раніше, а почав писати конкретні свідчення і прізвища відвідувачів, які слідчий друкував великими літерами: «Більш заходили Христосенко Ол., Павлушко М., Димнич В., Солочинський В., Мазуренко Вік., Мазуренко Г., Скрипник М., Олтаржевська В., а також своїх знайомих — В. Дурдуківського і П. Кияницю П»⁵.

Спеціально церковної діяльності стосувалися запитання слідчого на допиті Володимира Чехівського від 7 серпня 1929 р. Тут Чехівський пригадав

⁴ ГДА СБ України, № 67098 ФП, т. 45, арк. 30–31. Додаток до протоколу від 23 липня 1929 р.

⁵ ГДА СБ України, № 67098 ФП, т. 45, арк. 69. Протокол-заява від 4 серпня 1929 р.

свою церковну діяльність з самого початку. 1918 рік він згадав як такий, коли він виступав на «церковних зібраннях з лозунгом: церкву визволити від використування її буржуазними верствами для ствердження ними їх панування»⁶. Далі він докладно зупинився на своїх внесеннях під час I Всеукраїнського Собору 1921 р.⁷ Важливою інформацією для вивчення життєпису Чехівського і діяльності ВПЦР є показання в протоколі за 7 серпня 1929 р. про те, що ВПЦР у 1928 р. заборонила йому роботу в церкві через наступні причини: 1) під час похорону М. Загірньої, письменниці, допущено було демонстративний вінок, 2) що робилися збори на висланця Гордовського, 3) що був нелегальний гурток любителів художніх співів, 4) припускались з кафедри Софії промови незаконного змісту. Тут же він наводить свідчення про свою церковну посаду — голова парафіяльної ради⁸.

Під час наступного допиту 4 вересня 1929 р. Володимир Чехівський вже сам звинуватив ту частину діячів УАПЦ («націоналістична частина громадянства, що потерпіла поразку на політичному полі»), яка після I Собору 1921 р. внесла в церковне життя «націоналістичний напрямок»⁹. В цьому протоколі можна прочитати і питання, яке поставив слідчий: «запитання про націоналістичний протирадянський напрямок в українській автокефальній церкві і громадянстві, та про їх сполучення в СВУ». Далі Чехівський розповів про діяльність «Харківської групи Доленка» у 1924–1926 рр., яка намагалася сполучити церковну діяльність з «націоналістичними нецерковними прагненнями»¹⁰. В подальших протоколах до кінця 1929 р. він, напевно з подачі слідчого, зосередився саме на обставинах церковної діяльності, згадав багато подробиць з життя та діяльності церковних діячів, причому сам же і систематизував ці свідчення. Наприкінці слідства він написав великі за обсягом (62 арк.) зведені показання про контрреволюційну організацію та діяльність «СВУ» і його участь в ній від 29 грудня 1929 р., а також в січні 1930 р. розповів про свою причетність до масонських організацій Одеси та Києва.

Перебуваючи з 1933 р. на Соловках, він зміг переслати до Києва декілька листів до дружини — Олени Чехівської, в яких розповідав про таборове життя, оскільки ніяких послань іншого змісту пересилати на волю не дозволялось. Після останнього листа від 17 листопада 1937 р. від нього більше звісток не

⁶ ГДА СБ України, № 67098 ФП, т. 45, арк. 87. Протокол від 7 серпня 1929 р.

⁷ Всі перераховані в протоколі позиції щодо церковної боротьби проти експлуатації національної і соціальної див. «Канони» і «Ухвали» // Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали... — С. 375–400.

⁸ ГДА СБ України, № 67098 ФП, т. 45, арк. 89. Протокол від 7 серпня 1929 р.

⁹ ГДА СБ України, № 67098 ФП, т. 45, арк. 98. Протокол від 4 вересня 1929 р.

¹⁰ Там само. — Арк. 99.

було. Олена Чехівська згодом на еміграції передала листи діячеві УАПЦ Федорові Бульбенку, а після його смерті їх було передано до архіву УВАН в Нью-Йорку і згодом опубліковано в збірнику християнського самвидаву¹¹. Таким чином більшість документальних матеріалів з слідчих справ братів Миколи і Володимира Чехівських дають можливість докладніше дослідити їх діяльність в УАПЦ, але під тим кутом зору, який вимагався в контексті підготовки до процесу «СВУ»

Слід зазначити, що Володимир Чехівський був достатньо відомою особою і тому на нього майже не зустрічаються картки запитів. Наприклад в справі священика УАПЦ Костянтина Бутвиненка виявлено оглядову довідку по архівно-слідчій справі № 47757 на Чеховського Володимира Мойсейовича, яка була складена 5 березня 1958 р. в зв'язку з переглядом справи самого Бутвиненка (спр. № 65743-ФП, арк. 136–138. Оригінал. Рукопис.). В оглядовій довідці вказано, що справа Чехівського В.М. знаходиться серед 237-томної слідчої справи членів «СВУ», його було засуджено 19 квітня 1930 р. до 10 років ВТТ. 9 жовтня 1937 р. Трійкою УНКВС Ленінградської області він був засуджений до розстрілу.

Справа по звинуваченню священика УАПЦ Костянтина Бутвиненка є великою за обсягом, старий номер справи — 15763, яка була заведена 4 грудня 1937 р. і закінчена 2 січня 1938 р. Справа збереглася в одному томі, який декілька разів було переплетено в нову обкладинку — один раз у зв'язку з переглядом справи в 1957–1958 рр. зі збереженням старого номеру. Востаннє справу було переплетено і зареєстровано в 1967 р. із присвоєнням їй архівного номеру 65743-ФП. Справа містить стандартний набір документів обсягом 80 аркушів. До цієї частини внесено стандартні бланки постанови про затримання, ордеру на обшук і арешт, протоколів обшуку, анкети заарештованого, рукописних та машинописних протоколів допиту самого Костянтина Бутвиненка і свідків. Наприкінці цієї частини містяться — обвинувальний висновок, витяг з протоколу засідання Трійки при КОУ НКВС УРСР та витяг з акту про страту. Відмінними від інших справ є наявність двох бланків постанови про затримання, зокрема, постанови надрукованої в типографський спосіб українською мовою (арк. 2). Цікаво відзначити наявність копії довідки для паспортного столу про знищення паспорту засудженого на страту (арк. 78).

Друга частина справи містить велику кількість документів, які відклалися в справі К. Бутвиненка в зв'язку зі спробою його посмертної реабілітації у 1957–1958 рр. (арк. 81–216). Ця частина справи містить заяви вдови засуд-

¹¹ Мартирологія Українських Церков... Т. І. — С. 503–528. Тут уміщено не тільки тексти листів, але й їх факсиміле, фото дружини — Олени Чехівської і навіть одну сторінку протоколу обшуку помешкання Володимира Чехівського на день арешту 17 липня 1929 р.

женого О. Д. Бутвиненка, яка звернулася у 1956 р. з клопотанням до прокуратури з проханням його посмертної реабілітації. Уповноваженим УКДБ при РМ УРСР по Київській області лейтенантом Бровкіним було проведено велику роботу і відповідно підшито до справи запити до державних архівів УРСР та СРСР щодо встановлення місця перебування або засудження всіх тих, які проходили у справі Костянтина Бутвиненка. Серед цих матеріалів вдалося виявити повідомлення про слідчі справи інших діячів УАПЦ — Івана Теодоровича, Василя Потієнка, Михайла Мороза тощо. Але спроба реабілітації 1957–1958 рр. виявилася невдалою, і тому наслідком перегляду справи було рішення про відмову вдові засудженого і постанова про повернення до архіву КДБ Київської області.

В справі К. Бутвиненка виявлено бланки запитів, які були направлені у 1957–1958 рр. в зв'язку з переглядом справи з метою пошуку інформації про Івана Теодоровича (спр. № 65743-ФП, арк. 87–89. Рукопис на бланку; арк. 193. Машинопис. Оригінал; Фото архієпископа Теодоровича, арк. 194). В бланках запитів його помилково названо Йосифом, і тому у відповідь було повідомлено, що ніяких матеріалів на нього серед справ Комітету держбезпеки не виявлено.

В справі К. Бутвиненка виявлено бланки запитів, які були направлені у 1957–1958 рр. в зв'язку з переглядом справи з метою пошуку інформації про Василя Потієнка (спр. № 65743-ФП, арк. 98–99, 119–120, 127–130. Рукопис на бланку; довідка по архівно-слідчій справі № 41938 по звинуваченню Потієнка В.В. див. арк. 154–156). На запит від 13 серпня 1957 р. було надіслано відповідь 14 серпня 1957 р. з повідомленням про те, що Потієнко Василь проходив по слідству у 1921 р. по Чернігівському ГубЧК, але був звільнений 10 лютого 1922 р. в зв'язку з недоведеністю звинувачення. Вдруге заарештований 19 грудня 1929 р. СО ГПУ УРСР по ст. 54–11. За постановою СО ГПУ УРСР в червні 1931 р. слідчу справу було закрито. Останні два аркуші справи (арк. 217, 218) — це запит до адресного бюро з метою пошуку вдови К. Бутвиненка, на якому зазначено, що серед прописаних по Києву та області осіб вона не значиться, і висновок про посмертну реабілітацію К. Бутвиненка від 19 червня 1989 р.

У Державному архіві Харківської області зберігається справа Михайла Мороза, яку було створено напередодні процесу «СВУ». Матеріали цієї справи друкуються практично повністю за невеликим виключенням тих документів, які не мають принципового значення для змісту. Цю справу було заведено у 1929 р. Її форма доволі незвична для слідчих справ, оскільки складається враження, що початкові документи щодо постанов до заарештування практично відсутні. Кілька форм документів майже не заповнені, практично відразу слідчий перейшов до допитів, причому кілька перших протоколів сам слідчий

починав писати протокол, але потім, судячи з матеріалів справи, передав М. Морозу папір і той сам писав спогади про свою діяльність в УАПЦ.

Його було заарештовано у 1929 р. і протримано у Харківській в'язниці до початку 1930 р. Під час перебування у в'язниці він власноручно виклав свій варіант історії утворення та існування УАПЦ який публікується вперше. Унікальність цих документів полягає в тім, що ці матеріали, звичайно, були недосяжні для дослідників і ніде ніколи не друкувалися. Всі версії історії УАПЦ, які було створено в українській діаспорі, а також дослідження з історії УАПЦ в Україні 1990-х рр. не мали цього варіанту історії авторства голови ВПЦР 1919–1924 рр. З точки зору методології, при використанні цієї інформації треба враховувати, що незважаючи на такий «ліберальний» варіант допитів, М. Мороз все ж таки кілька місяців перебував у Харківській в'язниці. Тому його звинувачення проти митрополита Василя Липківського, Володимира Чехівського та інших діячів УАПЦ були сформульовані в контексті майбутнього процесу «СВУ», на якому планувалось використати його в якості свідка, як «колишнього» церковного діяча. З іншого боку, при оцінці критичних свідчень, які подав Михайло Мороз, сидячи у в'язниці, слід враховувати його ставлення до УАПЦ після конфліктної ситуації 1924 р. коли він змушений був залишити свою діяльність як голова ВПЦР через конфлікт між ним і митрополитом Василем Липківським.

Щодо уточнення дати смерті М. Мороза, то в ГДА СБ України вдалося віднайти «Обзорную справку», яку підшито до справи діяча УАПЦ К. Бутвиненка № 42180, де зазначено, що Мороз був «Арестован 4 отд. УНКВД Черниговской обл. 15 апреля 1938 г. и 29 августа 1938 г. решением тройки при Киевском облуправлении НКВД УССР осужден к ВМН — расстрелу с конфискацией имущества». Розстріляний 28 вересня 1938 р.

* * *

У межах тематичних груп документи розміщено і пронумеровано за хронологією. Археографічне опрацювання документів збірника і складання довідкового апарату здійснено відповідно до сучасних вимог видання документальних пам'яток.

Документи публікуються за сучасною орфографією, але із збереженням особливостей оригіналу (норм тогочасної української мови, русизмів, вживання великої літери, застарілих слів і виразів тощо). В основному збережено специфіку машинописного варіанту протоколів допитів із зазначенням помилково написаних слів.

Трапляються слова «пакт» («пункт»), «эксплоатация», «план» («план»), «кляс» (клясовий), «звинувачений» (це слово зустрічається чомусь тільки у «Винувальному висновку» 1930 р. Трапляється вживання дефісу там, де за

сучасним правописом він відсутній: де-кілька, контр-революція та ін. В протоколах допитів та інших документах трапляється багато аббревіатур і скорочень, які упорядниками були залишені без змін: ВПЦРада, УАПЦерква, Держуряд, ВПЦСобор, РадВлада. У випадках, коли ці слова записані в скороченому вигляді, упорядники в квадратних дужках по можливості розкрили їх зміст. Наприклад: «Рад. влада» подано в тексті Рад[янська] влада, але якщо в тексті було подано одним словом — РадВлада, то в цьому випадку ніяких пояснень не робилося.

Уніфікація правопису в документах упорядниками не проводилась. Автори документів всі слова, які в церковних документах зазвичай пишуться з великої літери, завжди пишуть з малої (Бог, Церква). Помилки в тексті, які не несуть смислового значення і мають технічний характер, усунуто без застереження. виправлено також очевидні помилки у географічних назвах і прізвищах. Зокрема, важко перекласти російською назву «Великі Микільські Збори», тому в щотижневих донесеннях за 1927–1928 рр. їх названо «Николаевскими». Було здійснено перерозподіл тексту на абзаци, оскільки через специфіку розташування в різних друкованих варіантах (дуже щільний друк окремих абзців з витягами з інших справ або майже кожне речення в протоколі допиту починається з нового абзацу) таке відтворення тексту є незручним для читання.

Збережено специфіку машинописного варіанту зокрема написання всіх згаданих в тексті прізвищ великими літерами, чого немає у рукописних варіантах. У відтворенні написання документів в тій частині, яка стосується підписів керівників чи резолюцій, в квадратних дужках подано зміни в позначенні посади. Кожний бланк друкувався із зазначенням посади керівника, який мав підписувати документ, але іноді ці тексти затверджували інші посадові особи.

При цьому робилися незначні поправки від руки до тексту назви посади. Іноді прізвище дописували, але в основному обмежувались тільки поправками до зазначення посади і ставили підпис.

Підписи відтворюються після тексту документа. Засвідчуючі підписи у документі зберігаються. Іноді в квадратних дужках курсивом вказано прізвище особи, яка підписала цей документ і його вдалося розшифрувати. Якщо в оригіналі траплялися прізвища тих, хто підписав документ в дужках різної форми, в таких випадках упорядники уніфікували форму, подекуди вилучивши дужки.

Збірник базується на документах ГДА СБ України, ЦДАГО України, ЦДАВО України та ДАХО. Назва архіву в легендах документів вказується, якщо документ, або його частини були опубліковані раніше, про це також зазначається в легенді. З метою подання найбільш повних відомостей про перебіг подій, які передували репресіям діячів УАПЦ, до збірника вміщено вже опубліковані матеріали.

Коментарі, що покликані доповнювати факти, події та біографічні відомості, висвітлювані в документах збірника, позначаються цифрами і подаються наприкінці кожного документу.

Окремим списком подано біографії найбільш часто згадуваних осіб з числа ієрархів УАПЦ. Різноманітність в біографіях викликана тим, що вдалося віднайти не всі анкети, які були заповнені самими діячами. Більшість свідчень вдалося розшукати серед видань української діаспори, а також за розповідями та спогадами допитуваних, які вони наводили по пам'яті. Таким чином упорядниками були укладені найбільш вірогідні варіанти життєписів, які найбільше узгоджуються з іншими відомостями про їх життя. Деякі дати народження були з'ясовані за анкетами делегатів II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. на підставі даних в них свідчень (наприклад, вказано вік делегата «47 років» станом на 1927 р.). При виборі написання дат народження і смерті перевага віддавалася або документам з ГДА СБ України або опублікованим в діаспорі або в Україні збірникам документів. Якщо таких відомостей не було віднайдено, то використовувались дані зі спогадів чи авторських видань.

Довідковий апарат до збірника складається з коментарів, переліку документів, списку біографій найбільш часто згадуваних осіб з числа ієрархів УАПЦ та списку скорочень.

Оригінальність документів, спосіб їх відтворення, наявність в них печаток, штампів, бланків вказується у примітках наприкінці кожної сторінки.

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

РОЗДІЛ І

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ ЩОДО ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНІ АНТИЦЕРКОВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. 1919–1929.

№ 1

Витяг з протоколу засідання Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 18 січня 1919 р.

ПРОТОКОЛ ЗАСЕДАНІЯ ВРЕМЕННОГО РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ. 18-го Января 1919 года.

Присутствовали: т.т. ПЯТАКОВ, АРТЕМ, ЗАТОНСКИЙ, ЖАРКО.

ПОРЯДОК ДНЯ:

[...]

14. Декрет об отделении церквей от Государства.

[...]

СЛУШАЛИ:

[...]

13*. Декрет об отделении церквей от Госуд[арс]тва.

[...]

ПОСТАНОВИЛИ:

[...]

13. Опубликовать декрет, опубликованный в Советской России.

* Під час розгляду порядку денного черговість питань було змінено.

[...]

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВРЕМЕННОГО РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ	[Артем]
ЧЛЕНЫ ПРАВИТЕЛЬСТВА	[Аверин]
УПРАВЛЯЮЩИЙ ДЕЛАМИ	[Кудрин]
СЕКРЕТАРЬ ПРАВИТЕЛЬСТВА	[Грановский]
Верно: ДЕЛОПР[ОИЗВОДИТЕЛЬ] СЕКР[ЕТАРИАТА]	[Леонтьев(?)]

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 14, арк. 45.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 2

Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 19 січня 1919 р.

ДЕКРЕТ ВРЕМЕННОГО РАБОЧЕ-КРЕСТЬЯНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ

263. Об отделении церкви от государства и школы от церкви.

1. Церковь отделяется от государства.

2. В пределах Республики запрещается издавать какие-либо местные законы или постановления, которые бы стесняли или ограничивали свободу совести, или устанавливали какие бы то ни было преимущества или привилегии на основании вероисповедной принадлежности граждан.

3. Каждый гражданин может исповедывать любую религию или не исповедывать никакой. Всякие праволишения, связанные с исповеданием какой бы то ни было веры или неисповеданием никакой веры, отменяются.

Примечание: Из всех официальных актов всякое указание на религиозную принадлежность и непринадлежность граждан устраняется.

4. Действия государственных и иных публично-правовых общественных установлений не сопровождаются никакими религиозными обрядами или церемониями.

5. Свободное исполнение религиозных обрядов обеспечивается постольку, поскольку они не нарушают общественного порядка и не сопровождаются посягательствами на права граждан Советской Республики.

Местные власти имеют право принимать все необходимые для обеспечения в этих случаях общественного порядка и безопасности.

6. Никто не может, ссылаясь на свои религиозные воззрения, уклоняться от исполнения своих гражданских обязанностей.

Изъятия из этого положения, под условием замены одной гражданской обязанности другою, в каждом отдельном случае допускаются по решению народного суда.

7. Религиозная клятва или присяга отменяется.

В необходимых случаях дается лишь торжественное обещание.

8. Акты гражданского состояния ведутся исключительно гражданской властью: отделами записи браков и рождений.

9. Школа отделяется от церкви.

Преподавание религиозных вероучений во всех государственных и общественных, а также частных учебных заведениях, где преподаются общеобразовательные предметы, не допускается.

Граждане могут обучать и обучаться религии частным образом.

10. Все церковные и религиозные общества подчиняются общим положениям о частных обществах и союзах и не пользуются никакими преимуществами и субсидиями ни от государства, ни от его местных автономных в самоуправляющихся установлений.

11. Принудительные изыскания сборов и обложений в пользу церковных и религиозных общества, равно как меры принуждения или наказания со стороны этих обществ над их сочленами, не допускаются.

12. Никакие церковные и религиозные общества не имеют права владеть собственностью.

Прав юридического лица не имеют.

13. Все имущества существующих в Украине церковных и религиозных обществ объявляются народным достоянием.

Здания и предметы, предназначенные специально для богослужбных целей, отдаются, по особым постановлениям местной власти или центральной государственной власти, в бесплатное пользование соответственных религиозных обществ.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВРЕМЕННОГО
ПРАВИТЕЛЬСТВА

АРТЕМ

УПРАВЛЯЮЩИЙ ДЕЛАМИ

И. КУДРИН

СЕКРЕТАРЬ ПРАВИТЕЛЬСТВА

М. ГРАНОВСКИЙ

С подлинным верно:
Делопроизводитель Секретариата
19 января 1919 г.

Підпис нерозбірливий

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 14, арк. 49-49 зб.
Копія. Машинопис.*

№ 3

**Витяг з протоколу засідання
Ради Народних Комісарів УСРР
від 30 липня 1920 р.**

ПРОТОКОЛ № 35

Заседания Совета Народных Комиссаров У.С.С.Р.
30 Июля 1920 г. гор. Харьков

ПРИСУТСТВУЮТ: Заместитель Предсовнаркома и Уполномоченный ВСНХ тов. ЧУБАРЬ, Наркомпрос тов. ГРИНЬКО, Замнаркомздрав тов. БАРАНОВ, ЗамНарком Рабоче-Крестьянской Инспекции тов. ШТЕРНБЕРГ, Наркомвнудел тов. АНТОНОВ, Замнаркомпрод тов. КАЛМАНОВИЧ, Уполномоченный Наркомтруд тов. ГЛЕБОВ, Уполномоченный Наркомпуть тов. КСАНДРОВ, ЗамУполномоченного Наркомфин тов. КОГАН, ЗамУполномоченного Наркомвнешторг тов. НОВАКОВСКИЙ, Член Коллегии Наркомюста тов. ШИРВИНДТ, Член Ц.И.К. тов. ЕРМОЩЕНКО, Окровоенком тов. БАРАНОВ, Начальник Штаба Тыла фронта тов. МАРМУЗОВ и т.т. ГРАНОВСКИЙ, МАКАР, РУБЕНСКИЙ, ЖИЛКИН и ЗУЕВ, при Врид Управляющем Делами Совнаркома тов. ЖДАН-ПУШКИНЕ и Секретаре Совнаркома тов. МИРОНОВЕ.

С л у ш а л и:

[...]

8. О проведении в жизнь декрета Рабоче-Крестьянского Правительства УССР от 22 Января 1919 г. Об отделении церкви от государства и школы от церкви (доклад Наркомюста).[...]

П о с т а н о в и л и:

[...]

Вопрос о проведении декрета от 22 Января 1919 года [...] отложить до следующего заседания с тем, что-бы Наркомюст представил заключение соответствующих органов. [...]

Заместитель Председателя Совета Народных Комиссаров

В. Чубарь

Народные Комиссары:

Врид. Управляющего Делами

А. Ждан-Пушкин

Секретарь Совнаркома

А. Миронов

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 578, арк. 70-71.
Копія. Машинопис.*

* Частину речення закреслено від руки чорнилом, текст не читається.

№ 4

**Постанова Ради Народних Комісарів УРСР
про заходи по виконанню
Декрету про відокремлення церкви від
держави і школи від церкви.
Липень 1920 р.**

В целях согласования законодательной практики У.С.С.Р. и Р.С.Ф.С.Р. по вопросу об отделении церкви от государства Совет Народных Комиссаров постановил:

1. Проведение в жизнь декрета Рабоче-Крестьянского Правительства У.С.С.Р. от 22-го января 1919 г. об отделении церкви от государства и школы от церкви (Собр. Узак. за 1919 г. № 3 ст. 37) возложить на Народный Комиссариат Юстиции и его органы.

2. В изменение ст. 2 означенного выше Декрета Рабоче-Крестьянского Правительства лишить церковные и религиозные общества прав юридического лица.

3. Поручить Народному Комиссариату Юстиции составить подробную Инструкцию о проведении в жизнь Декрета от 22-го января 1919 г. об отделении церкви от государства и школы от церкви и ввести ее в действие по соглашению с заинтересованными ведомствами.

4. Декрет Совнаркома от 17-го мая 1919 г. (известия Всеукраинского Ц.И.К.С. № 44 за 1919 г.) *отменить*. Ликвидацию имуществ церковных и религиозных обществ *возложить на Исполкомы преимущественно для [нрзб.] социального обеспечения**.

Председатель Совета Народных Комиссаров

[Раковский]

Зам. Народного Комиссара Юстиции

[Ширвиндт]

«...» июля 1920 г.

Управляющий делами Совнаркома

[Ждан-Пушкин]

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 1, спр. 578, арк. 102.
Оригінал. Машинопис.*

* Виділене курсивом вписано від руки.

№ 5

**Витяг з протоколу засідання
Малої Президії Всеукраїнського Центрального
Виконавчого Комітету УРСР про передачу відділу по
відокремленню церкви від держави з Народного
комісаріату юстиції в Народний комісаріат внутрішніх
справ від 6 вересня 1922 р.**

ПРОТОКОЛ № 35/76

Засідання Малої Президиума Всеукр[аинского]
Центр[ального] Исполн[ительного] Комитета
г. Харьков 6 сентября 1922 г.

П р и с у т с т в о в а л и:	Приглашенные лица:
Члены Президиума:	
1) ПЕТРОВСКИЙ	1) ДАВИД (Уполнаркомфин)
2) УГАРОВ	2) КАПЛАН (НКЮ)
3) ЭЙДМАН	3) МАЛИКОВ (Всеукр[аинское] Управл[ение] Местн[ого] Транспорта)
Назначено к открытию	4) СТРОЕВ (НКВД)
12 ч[асов] ... м[инут].	5) ТОПОРИЙ (Горисполком)
	6) МОКОТИНСКИЙ (НКВД)
Председатель	7) БЛАКИТНЫЙ (Ред. «Вісти»)
ПЕТРОВСКИЙ	
	Открылось 12 ч. 25 м.
	Секретарь ЯВОРСКИЙ

С Л У Ш А Л И:	П О С Т А Н О В И Л И:
[...]	[...]
2) О передаче Отдела по отделению церкви от государства из НКЮ в НКВД (д[оклад] т. КАПЛАН)	2) Постановление принять (прилагается)*
[...]	[...]
	[...]
Председатель ВУЦИК	Петровский
За Секретаря ВУЦИК	Угаров

*ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 582, арк. 1–2.
Копія. Машинопис на бланку.*

* Див. наступний документ.

№ 6

**Постанова Всеукраїнського Центрального
Виконавчого Комітету УРСР про передачу Відділу по
відокремленню церкви від держави та його місцевих
органів з НКЮ до НКВС від 6 вересня 1922 р.**

Подлежит опубликованию

*Протокол № 35/76 Ч.2 от 6/IX-22 г.**

(Прот. № 51, п.)

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
ВСЕУКРАИНСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
КОМИТЕТА У.С.С.Р.
ОТ 1922 г.

«О передаче Отдела по отделению церкви от государства
и его местных органов из Наркомюста в Наркомвнудел»

Во изменение постановлений Совнаркома от 3 августа 1920 г. (Собр. Узак. № 22-1920 г. ст. 435), ВУЦИК'а — от 5 октября 1921 г. «О Наркомате Юстиции» (Собр. Узак. № 20 – 1921 г., ст. 572) и «в местных органах Юстиции» (Собр. Узак. № 20 — 1921 г., ст. 573) и в связи с постановлением ВУЦИК'а от ...* сентября 1922 г. «О ликвидации Губюстов»

ВУЦИК П О С Т А Н О В И Л:

1) Отдел по отделению церкви от государства и его местные органы передать из Наркомюста в Наркомвнудел со штатами и кредитами и возложить на НКВД все функции по дальнейшему осуществлению декрета по отделению церкви от государства.

2) Губернские Комиссии по отделению церкви от государства образовывать в составе: председателя – Заведующего Губотуправом или его заместителя и членов – Члена Президиума Совнарсуда и представителя Губотдела ГПУ.

3) Издание инструкций возложить на НКВД по соглашению с НКЮ.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВСЕУКРАИНСКОГО
ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
КОМИТЕТА

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОВЕТА НАРОДНЫХ
КОМИССАРОВ УССР
СЕКРЕТАРЬ ВУЦИК'а

*ЦДАВО України, ф. 1, оп. 2, спр. 582, арк. 5.
Копія. Машинопис.*

* Номер протоколу і дату вписано від руки.

** Крапки в тексті.

№ 7

**Статут Всеукраїнського об'єднання релігійних громад
УАПЦ, затверджений 10 грудня 1926 р.**

Цього статуту затверджено постановою Центр. МЕКОСО від 10-го грудня 1926 року (протокол ч. 18) та занесено до реєстру під ч. 56

Нач[альник] Адмінвідділу

(Невский)

Секретар

(Мойсеєнко)

С Т А Т У Т
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД
УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ, ЯКА
СКОРОЧЕНО ЗВЕТЬСЯ «У А П Ц»

I. Загальне положення*

Мета Українського об'єднання
Автокефальної Православної Церкви

Українське Об'єднання Автокефальної Православної Церкви має за мету об'єднання в собі парахвій Української віруючої людності, що належать до УАПЦ й задоволення релігійних потреб її членів.

Склад Церкви

До складу церкви входять релігійні громади, що існують на підставі статуту й об'єднують віруючих, які визнають канони Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви.

ПРИМІТКА: Окремі парахвії можуть утворити Районові та Округові об'єднання, про заснування яких та особовий склад членів, Президія цих об'єднань повідомляє місцеві адміноргани.

Органи керовництва

а) Вищим керовничим органом всього Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви є Всеукраїнський Православний собор; в міжсоборну добу постійним органом керовництва є Всеукраїнська Православна Церковна Рада.

б) Органами керовництва місцевого значіння є відповідні Церковні Собори: округові, районові, парахвіяльні, в міжсоборну добу постійними місцевими керовничими органами є відповідні Ради: Округові, Районові, Парахвіяльні.

* Тут і далі відмінності у способі відтворення заголовків тексту документу збережено.

II. ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОСЛАВНИЙ ЦЕРКОВНИЙ СОБОР

1) До складу Всеукраїнського Православного Церковного Собору Української Автокефальної Православної церкви входять: а) Митрополит і всі єпископи УАПЦ; б) всі члени Всеукраїнської Православної Церковної Ради й в) від кожної округової Церкви не більше 12 представників.

2) Собор вирішує всі питання, що належать до компетенції Всеукраїнської Православної Церковної Ради, Вищого Церковного Суду та місцевих церковних органів і всі інші питання церковного життя Українського об'єднання Автокефальної Православної Церкви.

3) Всеукраїнський Православний Церковний Собор скликає Всеукраїнська Православна Церковна Рада через кожні 5 років, а в разі потреби Собор скликає, як Надзвичайний і раніш по ініціативі ВПЦР, або за вимогою 1/3 Округових Церковних Рад – в кожному разі з особливого дозволу Державної Влади.

III. ВСЕУКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКОВНА РАДА

4. Всеукраїнська Православна Церковна Рада проводить своє керівництво Церквою через: а) Великі збори свої (Покровські й Микільські), що збираються двічі на рік в кількості, зазначеній в розд. IV цього статуту; б) Малі збори, що збираються що-місячно, в складі Президії й Представництва від Округових Церковних об'єднань в кількості, зазначеній в розд. V В – 13 цього статуту, а в разі потреби й частіше по ініціативі Президії чи Ревізійної Комісії й в) Президію, яка працює, як виконавчий орган Великих і Малих зборів Всеукраїнської Православної Церковної Ради.

При Всеукраїнській Православній Церковній Раді працює вищий церковний суд і Ревізійна Комісія.

5. Кількість і персональний склад Президії, Вищого Церковного суду і Ревізійної Комісії визначається великими зборами Всеукраїнської Православної Церковної Ради.

6. Всеукраїнська Православна Церковна Рада – є виконавчий орган Всеукраїнського Православного Церковного собору.

7. Всеукраїнська Православна Церковна Рада заступає Українське об'єднання Автокефальної Православної Церкви перед усіма християнськими церквами й нехристиянськими релігійними об'єднаннями.

IV. СКЛАД ВЕЛИКИХ ЗБОРІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ РАДИ

8. Членами Всеукраїнської Православної Церковної Ради вважаються: а) члени її Президії, б) Митрополит і всі єпископи Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви, в) представники яких виберуть не членів ради: від кожної церковної округи три особи. А в разі перевищення кількості

ти парахвій в окрузі понад 30, ще по одному представникові від кожних 10-ти парахвій, г) від кожної округової церковної ради по 1 представникові, д) від кожного округового міста, де перебуває округова Церковна Рада – по 1 представникові від кожної парахвії і по одному від кожної із останніх парахвій.

ПРИМІТКА: Модус представництва на Соборі і Великих зборах може бути зміненим ухвалою Собору, або Великих зборів.

V. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ РАДИ

А. Великих З б о р і в

9. Великі збори скликаються Президією ВПЦР коло 22 травня й 14 жовтня щорічно, а в разі потреби і в інші терміни, по почину Президії ВПЦР, або 1/3 округових Рад.

10. Великі збори вирішують питання, що торкаються роботи Малої Ради, Президії ВПЦР і місцевих церковних органів, розглядають звіти Президії, приймають ухвали й дають правила Всеукраїнським і місцевим церковним органам в справі керівництва церковним життям, вирішують і інші питання, що торкаються Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви. В своїй роботі Великі Збори виконують канони й ухвали Всеукраїнських соборів.

11. Великі збори обирають всіх членів і кандидатів Президії. Для ведення Великих Зборів обирається зборами окрема Президія.

ПРИМІТКА: Під час Великих Зборів, або, коли для цього буде потреба, в інший термін, по церковно-релігійним питанням скликаються наради духовництва УАПЦ.

12. Великі збори є постійним касаційним органом по питанням регулювання справи задоволення релігійних потреб членів релігійних громад, що входять до складу Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви.

Б. Малих З б о р і в

13. Малі збори скликаються щомісячно Президією ВПЦР після 1-го числа й складаються з представників від Києва 4-х, а від округ по одному.

14. Малі Збори розглядають місячні звіти Президії ВПЦР про її роботу, дають вказівки Президії в справі керівництва церковним життям, перевіряють працю Всеукраїнських і місцевих церковних органів.

15. У випадках вибуття членів Президії, Суду, Ревізійної Комісії й неможливості скликати Великі Збори для поповнення Всеукраїнських церковних органів, Малі Збори вибирають на вакантні місця членів, про що й докладається на перших Великих Зборах.

Для ведення Малих Зборів обирається зборами окрема Президія.

В. Президія В.П.Ц.Р.

16. Президія скликає Всеукраїнські Собори, Великі Збори й Малі збори в ухвалені терміни, організує їх, подає справоздання про становище церкви й свою діяльність за час своєї праці.

17. Президія має в своєму віданні працю місцевих Округових Церковних органів і єпископату Українського Об'єднання Автокефальної Православної церкви.

18. Президія дбає про заготовку й постачання церкви книг і речей богослужбового культу.

19. Президія є постійним керівником, апеляційним органом по питанням регулювання справи задоволення релігійних потреб членів релігійних громад, що входять до складу українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви.

20. Президія веде чергову організаційну службову працю; в виключних випадках, в разі негайної потреби, вирішує питання й основоположного характеру, не приймаючи позитивних засобів, а лише усовуючи негативні наслідки, доводячи ці свої рішення на перегляд перших Малих і Великих Зборів.

21. Малі Збори керують в організаційно-службовій праці Президією й тільки по потребі негайності вирішують основоположні питання, не приймаючи позитивних засобів, а лише усовуючи негативні наслідки і, доводячи ці свої рішення на ухвалу Великих Зборів.

22. Уповноваження Малих Зборів і Президії продовжується до нових виборів, хоч би вони й відбулися після року, як що Великі збори не відбудуться своєчасно.

22-а. Президія ВПЦР сама засновує в разі потреби відповідні Комісії, як підсобні до себе органи.

VI. ПОРЯДОК ВЕДЕННЯ СПРАВ ПРЕЗИДІЇ ВПЦР

А. П р е з и д і я

23. Протоколи Президії ВПЦР підписуються всіма її присутніми членами, а листування Президії ВПЦР підписується 3-ма членами, в тому числі, обов'язково головою й секретарем.

24. Всеукраїнська Православна Церковна Рада має свою печатку й штамп за дозволом Державної влади.

25. Місцем перебування органів Всеукраїнської Православної Церковної Ради Української Автокефальної Православної Церкви є м. Київ.

26. Для провадження справ органи Всеукраїнської Православної Церковної Ради мають свою канцелярію.

Б. Митрополит Київський і всієї України й його Заступник

27. Митрополит Київський і всієї України й його Заступник обираються Всеукраїнським Православним Церковним собором.

ПРИМІТКА: Заступник може бути обраним в разі потреби й на Великих Зборах.

28. Митрополит є Почесним Головою Всеукраїнської Православної Церковної Ради, Великих і Малих зборів, а також і Президії з ухвальним голосом, його Заступник є Почесним членом Президії з ухвальним голосом.

29. В разі відсутності митрополита, його заступник несе митрополиче служіння.

В. Ревізійна комісія

30. Ревізійна Комісія доглядає за всіма сторонами праці Всеукраїнської Православної Церковної Ради й перевіряє її всебічно, дає свої оцінки, внесення, ухвали – Президії, Малим, Великим зборам і Всеукраїнському Православному Церковному собору.

Ревізійна Комісія відповідальна є перед Великими Зборами й Всеукраїнським Православним Церковним Собором.

31. Члени Ревізійної Комісії приймають участь в засіданнях Малих Зборів з ухвальним голосом і в засіданнях Президії з дорадчим голосом.

Г. Вищий Церковний Суд

32. Вищий Церковний Суд вирішує справи церковних переступів по регламенту, що затверджується Великими Зборами.

33. Суд відповідальний перед Великими Зборами й Всеукраїнським Православним Церковним Собором.

34. Вищий Церковний Суд вирішує справи церковних переступів керуючись при цьому канонами Церкви та ухвалами Великих Покрівських зборів з 25-30 жовтня 1926 р. коли ці канони та ухвали не протилежать законодавству.

VII. МІСЦЕВІ ОРГАНИ КЕРОВНИЦТВА УАПЦ

А. Округовий церковний собор

35. Округовий церковний собор скликається округовою церковною Радою з відома Всеукраїнської Православної Церковної Ради.

36. До складу округового церковного собору увіходять: а) всі єпископи округи, що провадять єпископську працю, б) члени округової Церковної ради, в) два Представники Всеукраїнської Православної Церковної Ради, г) члени по обранню по три особи від кожної парахвії, д) по одному представникові від кожної Районової Церковної Ради.

37. Округовий Церковний Собор обирає в разі потреби єпископа й відає основними справами Округової церкви.

ПРИМІТКА: Під час округового Церковного Собору, або коли для цього буде потреба, в іншій термін, по церковно-релігійним питання скликаються наради Духівництва Округової УАПЦ.

Б. Округова Церкова Рада

38. Округова Церковна Рада провадить своє керування Округовою Церквою через: а) Великі Збори (осінні й весняні), б) Малі Збори, що збираються щомісячно в складі Президії й Представництва від районних Церковних Об'єднань і в) Президію, що працює щоденно, як виконавчий орган Великих і Малих Зборів Окрцерради.

39. При округовій Церковній Раді працює округовий Церковний Суд і Ревізійна Комісія. Кількість і персональний склад Президії, Округового Церковного Суду й Ревізійної Комісії визначаються й обираються Великими Зборами Округової Церковної Ради.

40. До Великих Зборів Округової Церковної Ради увіходять: а) єпископи округи, б) Представник ВПЦР, в) Членів Малих Зборів Округової Церковної Ради, г) Представництво від районних церковних об'єднань з розрахунком по одному представникові від парахвії.

41. Малі Збори Округової Церковної Ради складаються за таким модулем: не більше 4-х від Округового Центру й одному представникові від громад районів. Склад Малих зборів визначають Великі Збори.

42. Округовий єпископ є Почесним Головою Округової Церковної Ради.

VIII. ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ ОКРУГОВОЇ ЦЕРКОВНОЇ РАДИ

43. Великі збори Округової Церковної Ради вирішують питання, що торкаються роботи Президії Округової Церковної Ради й районних та парахвіяльних церковних органів, розглядають звіти Президії Округової Церковної Ради, приймають ухвали й правила в справі керування Округовою церквою.

44. В своїй роботі Великі Збори Округової Церковної Ради керуються канонами й ухвалами Всеукраїнських Православних церковних Соборів, постановами Всеукраїнської Православної Церковної Ради й виконують постанови своїх Округових Соборів.

45. Малі Збори Округової Церковної Ради розглядають місячні звіти Президії Округової Церковної Ради про її роботу, дають вказівки Президії в справі керівництва церковним життям Округи, перевіряють працю Районових і Парахвіяльних Церковних органів.

46. У випадках вибуття членів Президії, Округового Церковного суду, Округової Ревізійної Комісії й неможливості поповнення складу через Великі Збори Округової Церковної Ради – Малі Збори обирають на вакантні місця членів, про що докладається на перших Великих Зборах Округової Церковної Ради.

47. Президія Округової Церковної Ради скликає Округові Церковні Собори, Великі й Малі Збори Округової Церковної Ради в ухвалені терміни й веде щоденну працю по керовництву Округовою Церквою й роботою Районових і Парахвіяльних органів, керуючись ухвалами керовничих органів УАПЦ, а також дбає про своєчасну заготовку й постачання парахвій богослужбовими книжками й речами богослужбового культу.

ІХ. ПОРЯДОК ВЕДЕННЯ СПРАВ ОКРУГОВОЮ ЦЕРКОВНОЮ РАДОЮ

48. Протоколи Президії Округової Церковної Ради підписують всі її присутні члени, а все листування Президії Округової Церковної Ради підписують три члени її, втім числі обов'язково Голова й Секретар.

49. Округова Церковна Рада має свою печатку й штамп за дозволом Державної Влади.

Х. РАЙОНОВИЙ ЦЕРКОВНИЙ СОБОР

50. Районовий Церковний Собор скликається Районою Церковною радою з відому Округової Церковної Ради два рази на рік.

51. До складу Районового Церковного собору увіходять: а) місцевий єпископ, б) представники округової Церковної Ради в кількості двох, в) Районовий благовісник і члени Районової Церковної Ради, г) по п'ять представників від кожної парахвії: дві від причету і три від мірян, д) Представник Всеукраїнської Православної Церковної Ради, коли потребу в цьому визнає Всеукраїнська Православна Церковна Рада.

52. Районовий Церковний собор обирає Президію Районової Церковної Ради, Ревізійну Комісію й вирішає всі справи життя Районової Церкви, керуючись постановами Вищих Керовничих Органів УАПЦ.

53. Районова Церковна Рада провадить своє керовництво через: а) Малі збори Районової Церковної Ради збираються щомісячно і складаються за таким модусом: не більше 4-х від громад Районового центру і по одному від громад, що розташовані на терені району і б) Президію Районової Церковної Ради, що працює щоденно.

54. Президія Районової Церковної Ради виконує ухвали Районового Церковного Собору й розпорядження Вищих Керовничих Органів Церкви, дбає про достойне й своєчасне заміщення священослужительських посад і постачання парахвій богослужбовими книгами й речами богослужбового культу й доглядає за церковним життям парахвії.

ПРИМІТКА: Під час Районового Церковного Собору, або, коли до цього буде потреба, в інший термін, по церковно-релігійним питанням скликаються наради Духівництва Районової УАПЦ.

ХІ. ПАРАХВІЯЛЬНІ ЦЕРКОВНІ ЗБОРИ

Парахвіяльний церковний Собор (Парахвіяльні Церковні Збори) вирішає всі справи Церковно-Парахвіяльного життя й обирає відповідні парахвіяльні церковні органи (Парахвіяльну Церковну Раду, Ревізійну Комісію, членів причету), на підставі особливого статуту, що реєструється у відповідних органах Державлади.

ХІІ. ЗАСОБИ УТРИМАННЯ ОРГАНІВ УКРАЇНСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

56. Всі органи УАПЦ утримуються на добровільні внески від Церковних об'єднань і окремих членів Церкви.

ХІІІ. МЕЖІ СТАТУТУ, ЙОГО ЗМІНИ Й ДОПОВНЕННЯ

а) Межі статуту

57. Статутом Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви, на основі державного закону про реєстрацію громади нормуються форми життя її в межах Державних Законів УСРР. Внутрішня сторона життя Церкви: учення віри, її моралі, богослужіння, Церковне керівництво, благочинство – регулюються Церковними канонами, або правилами й ухвалами Церковних органів.

б) Зміни й доповнення статуту

Статута Українського Об'єднання Автокефальної Православної Церкви може бути змінено, або доповнено Всеукраїнським Церковним собором, або Всеукраїнською Церковною Радою й зареєстровано в належних центральних Органах Державлади.

Василь Костянтинівич	ЛИПКОВСЬКИЙ
Марко Федорович	ГРУШЕВСЬКИЙ
Нестор Андрійович	ШАРАЇВСЬКИЙ
Костянтин Сергійович	МАЛЮШКЕВИЧ
Яків Карпович	ЧУЛАЇВСЬКИЙ
Володимир Ілліч	САМБОРСЬКИЙ
Конон Хамович	БЕЙ
Петро Іванович	ДИДИЧЕНКО
Корній Іванович	КРЕМЕЗ
Давид Іванович	ПУХАЛЬСЬКИЙ
Андрій Михайлович	ПІНЧУК
Володимир Олександрович	ЛЕВІТСЬКИЙ
Костянтин Максимович	КРОТЕВИЧ
Іов Методієвич	РУДЕНКО
Василь Йосипович	ЛУЦЕНКО

Юр[і]й Володимирович	ЖЕВЧЕНКО
Микола Йосипович	ГУРЛЕНКО
Микола Мусійович	ЧЕХІВСЬКИЙ
Євген Юр'євич	ІВАНІВСЬКИЙ
Маргарита Олександр[івна]	ВОВКІВСЬКА
Петро Макарович	ПРОКОПОВИЧ
Любов Степан[і]вна	ГОНЧАРЕНКО
Надія Олександрівна	КРАВЧЕНКО
Марія Вікент'ївна	ЛУГОВА
Юрій Гаврилович	СТРАВИЦЬКИЙ
Іван Андрієвич	ГРИЦЕНКО
Анатолій Олександров[ич]	НЕСТЕРЕНКО
Сидор Володимирович	ЕВЧУК
Ісаак Іпатієвич	КИРИЛЮК
Григорій Андрієвич	КОВАЛЕНКО
Олександр Феонович	СОЛОВЕЙ-ЧУБ
Микола Степанович	САМБОРСЬКИЙ
Петро Захарович	СОКІЛ
Олександр Орестович	ЛЕВИТСЬКИЙ
Мефодій Пилипович	ГРАЧ
Ларіон Петрович	БОБЕНКО
Людмила Яковлевна	САВЕНКО
Марія Павловна	МАРЧЕНКО
Петро Михайлович	МАЄВСЬКИЙ
Поліна Філімоновна	ПОДТИКАЙЛЕНКО
Петро Григорович	СТЕЦЕНКО
Харитон Хфедорович	ГОВЯДОВСЬКИЙ
Текля Антоновна	ЩУРУК
Олександр Миколаєвич	ДВОРЕЦЬКИЙ
Петро Дмитрович	РОМОДАНІВ
Христина Андріївна	ГРАМЕНКО
Макар Петрович	МАКАРІВ
Петро Микитович	ВЕРГУНЕНКО
Олександр Миколаївич	МАКСИМЮК
Іван Данилович	ПАВЛОВСЬКИЙ

З г і д н о: Діловод [підпис]

ЦДАВО, ф. 5, оп. 2, спр. 2178, арк. 24–28 зб.
Копія. Машинопис.

№ 8

**Витяг із Адміністративного кодексу УСРР
стосовно правил про культи, 1927 р.**АДМИНИСТРАТИВНЫЙ КОДЕКС УССРР А З Д Е Л X. [1]

ПРАВИЛА О КУЛЬТАХ

ГЛАВА 1

О б щ и е п о л о ж е н и я

[...]

350. Церковь отделена от государства и школа от церкви.

351. Каждый гражданин может исповедывать любую религию или не исповедывать никакой. Исповедывание какой бы то ни было религии или неисповедывание никакой не влечет за собой никаких правоограничений и не дает никаких преимуществ.

Примечание. Во всех официальных актах указание на принадлежность или непринадлежность граждан к религии воспрещается.

352. Свободное исполнение религиозных обрядов обеспечивается верующим, поскольку оно не нарушает общественного порядка и не сопровождается посягательствами на права других граждан.

353. Никто не может, ссылаясь на свои религиозные убеждения, уклоняться от исполнения своих гражданских обязанностей. Поступления от этого правила допускаются лишь в случаях, установленных особыми законами.

354. Религиозная клятва (присяга) в государственных и общественных учреждениях и организациях, пользующихся правами юридического лица, не допускается.

355. В помещениях, занимаемых государственными и общественными учреждениями, не допускается:

а) совершение религиозных обрядов и церемоний (молебствий, панихид и проч.);

б) помещение каких-либо предметов культа (икон, статуй религиозного характера и пр.).

Примечание. Правила п. «б» настоящей статьи не применяются в отношении изображений и статуй религиозного характера, представляющих собой художественную или историческую ценность.

356. Преподавание религиозных вероучений во всех государственных и частных учебных и воспитательных учреждениях и заведениях не допускается.

Примечание. Исключение из этого правила допускается в отношении специальных богословских учебных заведений, открываемых для лиц старше 18-летнего возраста. С разрешения Народного Комиссариата Внутренних Дел УСРР и АМСРР*, по принадлежности, на основании особых правил, устанавливаемых Народным Комиссариатом Просвещения УССР или АМСРР, совместно с подлежащим Народным Комиссариатом Внутренних Дел.

357. Местным органам власти воспрещается издание каких-либо постановлений и распоряжений, стесняющих или ограничивающих свободу совести или устанавливающих какие-бы то ни было преимущества и привилегии, в связи с принадлежностью граждан к тому или иному вероисповеданию.

ГЛАВА 2

Р е л и г и о з н ы е о б щ е с т в а

358. Для объединения с религиозными целями граждане могут организовывать религиозные общества с соблюдением правил, установленных для обществ и союзов, не преследующих целей извлечения прибыли.

359. Ни одно религиозное общество какого бы то ни было культа не может открыть свои действия ранее регистрации своего устава в порядке правил, установленных для регистрации обществ и союзов, не преследующих целей извлечения прибыли.

360. Религиозные общества правами юридического лица не пользуются.

Примечание: Договоры о пользовании молитвенным и культовым имуществом заключаются лично членами религиозных обществ, подписывающими договор, а не от имени религиозных обществ.

361. О созыве общего собрания религиозного общества должно быть доведено до сведения: в окружных городах – административного отдела окружного исполнительного комитета, в прочих городах и поселениях городского типа – административно-милицейского отделения районного исполнительного комитета не позднее, чем за три дня до собрания, а в сельских поселениях и поселениях городского типа нерайонного центра – сельского совета и поселкового совета, по принадлежности, не позднее, чем за один день, с приложением повестки дня.

362. Религиозные общества могут созывать окружные и всеукраинских съезды в порядке и с соблюдением правил, установленных главой 3 раздела IX настоящего Кодекса.

363. Религиозным обществам не могут быть представляемы никакие преимущества, привилегии и субсидии от государственных учреждений и предприятий.

* Так в тексті.

364. Религиозные общества имеют право среди членов данного религиозного общества производить в молитвенных зданиях сбор на содержание молитвенных зданий и на культовое имущество.

365. Религиозные общества могут быть закрыты:

а) по постановлению Народного Комиссариата внутренних Дел УССР или АМССР или окружных исполнительных комитетов, по принадлежности, в случае обнаружения в деятельности религиозных обществ целей и методов, противоречащих конституции УРСР и СССР и действующим законам;

б) по постановлению общего собрания членов общества;

в) если число членов общества будет меньше установленной в уставе нормы.

ГЛАВА 3

Культовое имущество

366. Молитвенные здания специального типа и культовое имущество, состоящее на учете органов советской власти, являются государственным достоянием.

Примечание: Действие настоящей статьи не распространяется на имущество, временно переданное частным лицам и молитвенные здания.

367. Молитвенные здания и предметы, предназначенных исключительно для культовых целей, отдаются по особым постановлениям местных исполнительных комитетов или городских советов, по принадлежности, в бесплатное пользование группам верующих, составившим то или другое религиозное общество.

Примечание 1. Вместе с молитвенными зданиями и предметами, предназначенными исключительно для культовых целей, передаются в бесплатное пользование верующих и церковные сторожки, а равно подвалы, связанные с обслуживанием зданий культа.

Примечание 2. Книги чисто религиозного содержания, находящиеся в библиотеках при молитвенных зданиях, после проверки их местными органами Народного Комиссариата проведения, передаются в пользование групп верующих вместе с молитвенными зданиями.

368. В пользовании групп верующих не может быть передаваемо имущество, не предназначенное специально для культовых целей, как-то: земли, уголья, фабрики, свечные и другие заводы, рыбные промыслы, подворья, гостиницы и проч.

Примечание 1. Бывшие церковные дома, построенные для проживания в них служителей культа, могут сдаваться в аренду группам верующих на общих основаниях, установленных для сдачи в наем домостроений, принадлежащих государству.

Примечание 2. Молитвенные здания, имеющие историческое художественное и археологическое значение, передаются группам верующих в порядке

особой инструкции, издаваемой Народным Комиссариатом Просвещения по соглашению с Народным Комиссариатом Внутренних Дел.

369. Культурное имущество передается группам верующих по описи, с определением стоимости каждого предмета в отдельности. Оценка имущества определяется комиссиями по проверке культурного имущества, организуемыми Народным Комиссариатом Внутренних Дел УССР, окружными административными отделами, городскими советами и административно-милиейскими отделениями районных исполнительных комитетов, по принадлежности.

370. В соглашениях, заключаемых группами верующих с соответствующими исполнительными комитетами или городскими советами о передаче им в пользование молитвенного здания и культурного имущества, должно быть указано, что лица, принявшие их в пользование обязуются:

а) сохранять его в целости и сохранности как доверенное им государственное имущество;

б) производить ремонт и нести расходы, связанные с сохранением имущества, как-то по отоплению, страхованию, оплате налогов и сборов и проч.;

в) пользоваться этим имуществом исключительно для удовлетворения культурных потребностей;

г) возместить при сдаче все убытки, причиненные государству и недостачей имущества, согласно заключенному соглашению;

д) иметь у себя инвентарную опись всего культурного имущества, в которую вносить все вновь поступающие (путем пожертвований, передачи из других храмов и т.п) предметы религиозного культа, не представляющие частной собственности отдельных граждан;

е) допускать беспрепятственно в небогослужебное время к проверке и осмотру имущества лиц, на то уполномоченных;

ж) в случае обнаружения злоупотреблений и растрат, немедленно сдать имущество по первому требованию.

371. Молитвенные здания, находящиеся в пользовании групп верующих, могут быть изъяты из пользования последних, с целью использования их для общественных надобностей не иначе, как по постановлениям президиумов окружных исполнительных комитетов, после утверждения их Всеукраинским Центральным Исполнительным Комитетом, а в АМССР – по постановлениям районных исполнительных комитетов, после утверждения их Центральным Исполнительным Комитетом АМССР.

Примечание 1. Постановления президиумов окружных исполнительных комитетов, а в АМССР районных исполнительных комитетов представляются на утверждение Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета и Центрального Исполнительного Комитета АМССР через соответствующие Народные Комиссариаты Внутренних Дел.

Примечание 2. Старые молитвенные здания, по состоянию своему угрожающие общественной безопасности, закрываются на основании акта технического осмотра, составляемого особой комиссией, если группы верующих, в пользовании которых они находятся, откажутся произвести необходимый ремонт в срок, указанный комиссией.

372. Если молитвенное здание никто не возьмет в пользование на условиях, указанных в ст. 37 настоящего Кодекса, то соответствующий местный исполнительный комитет или горсовет вывешивает об этом на дверях молитвенного здания объявление с вызовом желающих взять это молитвенное здание в пользование.

373. Если по истечении 3 месяцев со дня вывешивания объявления, заявлений не поступит, то соответствующий районный исполнительный комитет или горсовет, подчиненный непосредственно области, могут использовать это молитвенное здание для общественных надобностей.

374. Находящиеся в закрываемых молитвенных зданиях культовые предметы передаются:

а) в пользование групп верующих соответственного культа на основании, указанных в ст.ст. 369 и 370, кроме имущества имеющего историческую художественную или археологическую ценность;

б) в соответствии государственные хранилища, в случае отсутствия лиц, желающих взять в свое пользование это имущество.

375. Сооружение новых молитвенных зданий допускается беспрепятственно при соблюдении техническо-строительных правил, установленных особыми законами.

Вновь сооруженные молитвенные здания, являясь собственностью государства, передаются на общих основаниях в пользование группам верующих, их выстроивших.

[...]

*ЦДАВО України, ф. 2, оп. 8, спр. 8103, арк. 196–200.
Копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Адміністративний кодекс — законодавчий акт, якій містить в систематичному викладі положення права, які відносяться до питань адм. законодавства. В СРСР перший А.к. був прийнятий в УРСР 12 жовтня 1927 р. (СУ УССР, 1927, № 63–65, ст. 240). Він включав 15 розділів: загальні положення; адм. акти; засоби адм. впливу; адм. засоби примусового характеру; трудова повинність по запобіганню стихійних лих; обов'язки населення по охороні порядку; громадянство УРСР, порядок його набуття та втрати; реєстрація та облік руху населення; товариства та спілки; правила про культу та ін. Прийняття проекту А. к. УРСР передувала розробка в РСФРР у 1924 р. проекту адм. статуту, який був перейменований у 1925 р. в А. к. (проект не був затверджений).

№ 9

**Положення про порядок організації, діяльності,
звітності і ліквідації релігійних громад та систему
обліку адміністративними органами складу релігійних
громад та служників культу 1930 року
від 29 грудня 1929 року***

ПОЛОЖЕННЯ

ПРО ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ, ДІЯЛЬНОСТІ, ЗВІТНОСТІ І
ЛІКВІДАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА СИСТЕМУ ОБЛІКУ
АДМІНОРГАНАМИ СКЛАДУ РЕЛГРОМАД ТА СЛУЖНИКІВ КУЛЬТУ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Н А К А З

Начальника Адміністративного Управління НКВС УСРР
№ 2
2 січня 1930 року

**«ПРО ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ, ДІЯЛЬНОСТІ,
ЗВІТНОСТІ Й ЛІКВІДАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА
СИСТЕМУ ОБЛІКУ АДМІНОРГАНАМИ СКЛАДУ
РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА СЛУЖНИКІВ КУЛЬТУ»**

1. Прикладене положення «Про порядок організації, діяльності, звітності й ліквідації релігійних громад та систему обліку складу релігійних громад та служників культу адміністративними органами» н а к а з у ю прийняти до неухильного керівництва й виконання в практичній роботі окрадмінвіддів у справі релігійних культів.

2. У зв'язку з змінами типового статуту й угоди у найближчий час, але не пізніш як до 1-го червня 1930 р. зобов'язати всі релігійні громади і релігійні групи перереєструвати статuti й перескласти угоди на користування молитовними будинками та культовим майном, що передано органами влади в їх користування. Рівночасно провести реєстрацію груп, що не входять до складу релгромад відповідного культу, й до цього часу не були зареєстровані в зв'язку з малокількісністю. При перереєстрації простежити, щоб відомості релгромад про течію, якої вони додержуються, відповідали дійсності.

* Ці документи були видані друкарським способом в м. Харкові 1930 р. у вигляді окремої брошури.

Перереєстрацію статутів релгромад провести за обов'язковими постановами окрвиконкомів на подання адмінвідділів. Перереєстровують релгромади в округових містах окрадмінвідділи, у селах і селищах міського типу – райадмінвідділки.

Беручи на увагу важливість цього заходу, пропонується детально проінструкувати всі райадмінвідділки та покласти відповідальність за переведення перереєстрації особисто на заврайадмінвідділків.

Широко сповістити релігійні громади, що в разі статут не буде перереєстрований у даний реченець, релігійна громада буде вважатися за ліквідовану.

3. Рівночасно з перереєстрацією статутів релгромад, перевірити наявність стану та цінності культового майна, що є в користуванні релгромад. Якщо при перевірці буде виявлено, що зазначена в опису культового майна цінність менш за дійсну вартість речі, треба переоцінити їх вартість, про що зазначити в опису культового майна.

4. Забезпечити, щоб після перереєстрації кожна релгромада неухильно виконувала всі зазначені в положенні правила ведення обліку складу релігійних громад і матеріально-грошової звітності та своєчасно надсилала до райадмінвідділків встановлені відомості.

5. Встановлений прикладним положенням порядок обліку складу релгромад та служників культу провести в життя з 1 квітня 1930 р. До цього ж речення окрадмінвідділи і райадмінвідділки повинні пронести відповідну підготовчу роботу.

6. Після проведення перереєстрації статутів релгромад і перевірки культового майна окрадмінвідділи повинні надіслати до НКВС докладні доповідні записки про переведену роботу, подавши цифрові відомості про кількість релгромад за віруванням і течією, їх кількісний склад, кількість молитовних будинків й загальну вартість молитовних будинків і культового майна, що буде передано в користування релігійних громад в окрузі після перереєстрації й переукладання умов.

7. З виданням зазначеного обіжника касується : 1) За погодженням з НК РКІ надіслання релгромадами до адмінорганів списків на членів релгромад, як при реєстрації статуту, так і щорічно, що було встановлено витягом з «Діловодства Райвиконкомів», виданого в додаток до наказу Роб[ітничо]-Сел[елянської] Міліції УСРР № 162 – 1928 р.; 2) Типовий статут, оголошений у бюлетені № 24 – 1923 р., типова угода, оголошена у бюлетені № 24 – 1923 р., обіжник № 228 від 7/І 1925 р., обіжник № 35 з 4/ІІІ 1925 р., інструкція НКВС з 15/Х 1924 р., обіжник № 6 з 8/І 1925 р., обіжник № 86221/203 з 12/У 1925 р., обіжник № 81 з 27/У 1925 р., обіжник № 1870 з 14/ІУ 1925 р., обіжник № 20348 з 23/Х 1925 р., обіжник № 352/203 з 9/І 1926 р., обіжник № 19 з 15/ІІ 1926 р.,

обіжник № 3 з 12/I 1926 р., обіжник № 5229/203 з 5/II 1926р. і обіжник № 117 з 21/I 1926 р., обіжник № 341 з 12/IV 1927 р. і 211/203 з 13/III 1928 р.

Д о д а т о к: Положення.

Начальник Адміністрування НКВС УСРР

І. Якимович

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Народн[ий] Комісар Внутр[ішніх]

Справ

Балицький

29 грудня 1929 р.

Положення

**«Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації
релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу
релгромад та служників культу»**

РОЗДІЛ І

Порядок організації та діяльності релігійних громад

І. Організація релігійних громад

1. Потрібною умовою початку діяльності кожної релгромади повинна бути реєстрація статуту громади. До реєстрації свого статуту в окрадмінвідділі кожна релгромада будь-якого релігійного культу не може почати своєї діяльності (арт. 359 Адмін[істративного] кодексу УСРР).

2. Для оформлення реєстрації статуту релігійна громада повинна подати такі документи:

а) заяву до окрадмінвідділу або райадмінвідділку про реєстрацію статуту даної релгромади з підписами 50-ти фундаторів. Підписи фундаторів повинні бути завірені нотаріальним порядком, тобто нотаріальною конторою. У залюднених пунктах, де немає нотаріальної контори, підписи фундаторів завіряє народній суддя або райвиконком; у сільських місцевостях – сільрада;

б) протокол зборів фундаторів у двох примірниках. Протокол повинні підписати ті ж 50 фундаторів, та скріпити своїми підписами голова та секретар зборів фундаторів;

в) статут громади за типовим зразком у 3 примірниках, підписаний головою і секретарем зборів фундаторів. Бути фундаторами релгромади та підписувати належні документи при реєстрації статуту можуть усі громадяни УСРР, за винятком осіб, позбавлених виборчих прав судом;

- г) заповнену облікову картку складу релігійної громади (форма № 2).
3. Подаючи вищезазначені документи на реєстрацію статуту, релгромада оплачує такі збори:
- а) за посвідчення підпису кожного з фундаторів релгромади на заявах про реєстрацію статуту релігійної громади в усіх випадках стягається 50 коп. нотаріального збору (арт. 17 Тапси й Правила оплати нотаріальних чинностей і технічної роботи з 30/X 1928 р.). Розмір, нотаріального збору не змінюється від того, де буде завірено підписи: у нотаріальній конторі, нарсуді, райви-конкомі чи сільраді;
 - б) місцевий збір за посвідчення підпису фундаторів релгромади в розмірі не більш 100% нотаріального збору. Місцевий збір встановлює для кожної округи окрвиконком на підставі арт. 25 постанови ЦВК СРСР з 25/IV-26 р. «Устава про місцеві фінанси»;
 - в) заяву про реєстрацію статуту релгромади, що її подається до окрадмінвідділу, оплачують гербовим збором 1 крб.;
 - г) такий самий гербовий збір у сумі 1 крб. стягається з релгромади, видаючи на руки фундаторам релгромади оригінал уже зареєстрованого окрадмінвідділом статуту.
4. Проекти статутів, що їх додається до заяв, та всі інші (крім вищезазначених) потрібні при реєстрації документи жодними зборами не оплачуються. Крім цих видатків, фундатори релігійної громади, подаючи заяви про реєстрацію, вносять гроші на оголошення в місцевому офіційному органі друку про реєстрацію даної релгромади. У разі відмови в реєстрації, внесені гроші повертається.
5. Окрадмінвідділи й райадмінвідділки повинні в місячний реченець зі дня одержання заяви зареєструвати статут релгромади або повідомити подавців заяви, що їм в реєстрації статуту відмовлено.
6. У відміну рекомендованого раніш типового статуту релігійних громад, пропонується додержуватися такого статуту:

ТИПОВИЙ СТАТУТ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД

І. Мета громади

1. Релігійна громада (найменування культу та орієнтації) засновується при (назва молитовного будинку міста села району округи).
2. (Найменування культу та орієнтації), релігійна громада має на меті об'єднання громадян (назва), віровизнання, що мешкають в (назва міста, села, залюднених пунктів, що їх об'єднує громада).

II. Функції громади

3. Для здійснення цієї мети релігійна громада має такі функції: 1) улаштовує молитовні збори, 2) керує майном, що його одержала за умовою від місцевих органів влади, 3) бере участь у з'їздах релігійних громад, що їх дозволили органи радвлди, 4) призначає (або обирає) служників культу для відправи релігійних обрядів.

Релігійна громада не має права:

- а) організувати біблійські, місіонерські, літературні, хорові, музичні, рукодільницькі та інші зібрання та гуртки;
- б) провадити спеціальну роботу серед жінок, молоді та дітей.

III. Склад релгромади

4. Членом (назва релігійної громади) може бути кожний громадянин, що належить до даного культу й має 18 років від народження.

Увага. Членом даної релгромади не може бути особа, що входить до складу членів іншої релігійної громади.

5. Приймають до членів громади загальні збори членів громади відкритим голосуванням, простою більшістю голосів, на підставі писаної або усної заяви особи, що бажає вступити до членів даної релігійної громади.

6. Вибувають із членів релгромади або за особистою заявою того, хто вибуває, або за постановою 2/3 числа членів громади, що є в наявності по списках.

7. Уповноважені релгромади ведуть облік членів громади за встановленою формою. Відомості про склад релігійної громади й виконавчого органу її за встановленою формою один раз на рік надсилається до райадмінвідділку.

IV. Кошти релгромади

8. Кошти релігійної громади складаються із добровільних пожертв членів релгромади. Обов'язкових членських внесків на члена громади покладати не можна.

9. Окремі члени громади або її уповноважені можуть провадити збір добровільних пожертв на переведення видатків, що зв'язані з користуванням молитбудинком та культмайном, але лише через членів даної релгромади. Переведення зборів поза межами членів даної релгромади можна допустити лише з дозволу окрвиконкому або райвиконкому даної місцевості.

10. Використовувати кошти релігійної громади для грошової допомоги будь-кому з громадян, в тому числі й членам релгромади, а також для організації кооперативів, виробничих об'єднань і т. ін. – не дозволяється.

11. Уповноважені релігійної громади повинні вести грошову звітність прибутків та видатків релгромади за встановленим порядком і двічі на рік

надсилати до райадмінвідділків матеріально-грошову звітність релгромади у 2-х примірниках.

V. Керування справами громади

12. Усі питання, що виникають у житті громади, розв'язуються на загальних зборах відкритим голосуванням, простою більшістю голосів, за винятком випадків, передбачених арт. арт. 6 та 14 статуту. Загальні збори членів релігійної громади відбуваються відкрито.

13. Для виконання своїх постанов загальні збори обирають уповноважених зі складу членів 50-ки, що діють у межах доручень даних кожному уповноваженому. Кількість уповноважених не повинна бути більш 5 осіб, а в релігійних групах – одного уповноваженого. У разі громада зламає статут, відповідальність за зламання несуть члени 50-ки й уповноважені релгромади.

Адмінорганам, що зареєстрували статут, надається право відведення із складу членів керуючого органу релгромади або групи окремих осіб.

VI. Порядок зміни статуту громади

14. Статут громади може бути змінений загальними зборами членів релігійної громади більшістю 2/3 голосів з наступним затвердженням округового адміністративного відділу або за пропозицією відповідних органів влади.

VII. Порядок ліквідації громади

15. Громаду можна ліквідувати: а) за постановою округового адміністративного відділу або НКНС УСРР у разі зламання статуту громади, або умови, що її склала релгромада з окрадмінвідділом; б) за постановою загальних зборів громади і в) якщо кількість членів громади стане менш як 50 осіб.

У в а г а. Пакт «в» не розповсюджується на релігійні групи, реєстрація яких дозволена окрадмінвідділом з кількістю членів менш 50-ти.

16. У разі ліквідації релгромади все майно, що було в її користуванні, повертають окреміввідділові або райвиконкомові за інвентарним описом спеціальні уповноважені, що їх обирають для цього ліквідаційні збори громади. У разі недостачі майна, що було в користуванні релгромади, відповідальність несуть члени п'ятидесятки.

II. Реєстрація статутів малокількісних релігійних громад*

7. Релігійні об'єднання, що мають у своєму складі менш 50 членів, розглядаються як релігійні групи.

8. Малокількісні групи віруючих, що не мають у місцях свого знаходження потрібної для заснування релігійної громади кількості членів, тобто 50

* Так в тексті. Далі збережено нумерацію розділів, як в оригіналі.

осіб, можуть об'єднуватися з віруючими інших залюднених пунктів, щоб заснувати релігромади, але не виходячи за межі одного району. У цих випадках у статуті релігромади, треба зазначити місце та адресу молитовні, де будуть провадитися релігійні збори релігійної громади.

9. Як виняток, статут релігійної громади може бути зареєстрований і в тому разі, якщо заяву про реєстрацію підписало менш 50-ти фундаторів. Можливість реєстрації малокількісних груп установлює окрадмінвідділ відповідно до місцевих умов, а скарги на відмову в реєстрації статуту остаточно вирішує президія окрвиконкому. Окрадмінвідділи не повинні припускати існування будь-якої релігромади або групи, яка б не була зареєстрована та не лічилася на облік окрадмінвідділу і райадмінвідділку.

III. Пере[ре]єстрація статуту релігійних громад

10. Зміна релігійною громадою своєї релігійної орієнтації повинна розглядатись, як заснування нової релігромади, тому що при зміні орієнтації змінюється склад релігромади і фундаторів, а так само і служник культу.

11. Після постанови Загальних зборів релігромади про зміну орієнтації зі складу релігромади повинна виділятися 50-ка фундаторів, члени якої повинні негайно загальним порядком подати до округового адміністративного відділу статут релігромади на реєстрацію й скласти нову умову на користування молитовнею та культовим майном. З релігромадами, що змінюючи орієнтацію не оформлюють зазначеним порядком перехід до іншої релігійної течії, треба розривати умову на користування молитовнею як за зламання статуту і умови.

Крім того, в разі потреби, перереєструвати статuti релігромад можна за постановою президії окрвиконкому на подання окрадмінвідділу на території цілої округи або окремих районів.

IV. Релігромади не мають прав юридичної особи

12. Тому що релігромади заснуються виключно для задоволення своїх релігійних потреб, вони не користуються правом юридичної особи, тобто не мають права, як громада, набувати у власність майно, брати на себе чи давати зобов'язання, складати угоди, позивати та відповідати на суді. Це положення встановлено арт. 360 Адмінкодексу УСРР: «Релігійні громади не мають прав юридичної особи».

13. Договори на користування молитовним і культовим майном складають від свого імені ті члени релігійних громад, що підписують договори, а не від імені релігійної громади.

14. Згідно з цим артикулом Адмінкодексу за всі обов'язки, що беруть на себе члени п'ятидесятки, коли вони підписують умову на користування мо-

литовнею та культовим майном, вони відповідають особисто, а не ціла релігромада. Церковні ради також не мають права юридичної особи і тому не можуть ані від свого імени, ні від імени релігромади складати будь-які угоди. Якщо такі угоди складено, вони жодну сторону ні до чого не зобов'язують.

V. Збори релігійних громад та релігійні з'їзди

15. Щоб вирішити свої справи, релігійні громади мають право скликати загальні збори членів релігромади і збори уповноважених, повідомляючи про це органи місцевої влади. Про скликання загальних зборів релігійної громади треба повідомити в округових містах округовий адміністративний відділ округового виконавчого комітету, в інших містах і селищах міського типу – адміністративний відділ районного виконавчого комітету найпізніше за три дні до зборів, а в селах та селищах міського типу нерайоновому центру – сільську раду, за належністю, найпізніше за один день, додаючи порядок денний (арт. 361 Адмінкодексу УСРР). Повідомити органи місцевої влади про скликання зборів релігромади повинні обов'язково в листовній формі.

16. За арт. 362 Адмінкодексу УСРР релігійні громади можуть скликати округові і всеукраїнські з'їзди порядком правил, встановлених розділом 3-м поділу IX Адмінкодексу.

17. Здіймаючи клопотання про дозвіл на скликання округових, обласних та всеукраїнських з'їздів релігійних об'єднань, виконавчі органи цих об'єднань повинні подавати такі документи:

а) витяг з постанови виконавчого органу про скликання з'їзду, зазначивши реченні початку та кінця з'їзду;

б) порядок денний з'їзду з переліком усіх питань, що їх має обговорити з'їзд;

в) вичерпуючі відомості про кількість учасників з'їзду, окремо служників культу та віруючих, з додатком списку релігійних об'єднань, що їх ці учасники заступатимуть.

18. Заявка дозволу скликати округові з'їзди та наради подається до окр-адмінвідділів. Якщо скликається з'їзд або нарада в масштабі* декількох округ, заява подається до окр-адмінвідділу тієї округи, де міститься виконавчий орган релігійного об'єднання, що здійняло клопотання про дозвіл на скликання з'їзду.

19. До одержання попереднього дозволу скликання з'їздів та нарад забороняється.

20. Згідно з арт. 331 Адмінкодексу УСРР, Народній Комісаріят Внутрішніх Справ АМСРР, округові адміністративні відділи, адміністративні відділки районних виконавчих комітетів, або сільради, а так само й інші організації,

* Так в тексті.

що на них покладено обов'язок охороняти революційний лад і безпеку, мають право відрядити свого представника на всякі збори, що на скликання їх треба одержати попередній дозвіл, наглядати лад і безпеку на зборах.

21. Обов'язки представників місцевої влади на цих зборах викладено в арт. 332-334 Адмінкодексу.

VI. Релігійні громади і служники культу

22. Громадяни, що складають дану релігійну громаду, щоб задоволити свої релігійні потреби, мають право призначати або обрати служників культу.

23. За служників культу треба вважати всіх осіб, що беруть ту або іншу безпосередню участь у виконанні релігійних обов'язків незалежно від того, чи є виконання цих релігійних обов'язків їх професією та засобами для життя, чи вони виконують ці обов'язки без жодної матеріальної або грошової нагороди.

24. Жоден служник культу не повинен приступити до виконання своїх релігійних обов'язків до реєстрації в окладмінвідділі чи райадмінвідділку, за належністю, порядком, встановленим для даної округи обов'язковою постановою окрвиконкому.

25. Район діяльності служників культу, релігійних проповідників, наставників і т. інш. обмежується домівкою членів релігійного об'єднання, що вони його обслуговують, і місцем знаходження відповідного молитовного будинку.

26. Діяльність служників культу, релігійних проповідників і наставників, що обслуговують два чи декілька релігійних об'єднань, обмежується територією, на якій постійно живуть віруючі, що входять до зазначеного релігійного об'єднання.

27. За служників культу не вважають сторожів при молитовбудинках та осіб, що випікають проскури та мацу.

28. Релгромада утримує служників культу, на підставі складеної між ними умови, на кошти, що добровільно вносять на цю мету члени даної релгромади. Беручи на увагу, що в сільських місцевостях релігійні громади утримують служників культу в більшості натуральним способом, дозволяється провадження добровільних зборів пожертв поза молитовнею, поміж членів даної релгромади також і на утримання служників культу, за умовою, що ці збори провадитиме служник культу безпосередньо.

29. Служники культу, що вирішили відмовитись від релігійної діяльності, повинні подавати про це заяви до відповідного райадмінвідділку або окр-адмінвідділу. У своїй заяві про зречення від сану та виконання обов'язків служника релігійного культу – служник культу повинен подати такі відомості: 1) прізвище, ім'я та по батькові, 2) рік народження, 3) в яких релігійних громадах служив та які обов'язки там виконував, 4) з яких причин відмовляється від виконання обов'язків служника культу, 5) чи має будь-яку власність, чи користується в даний час землею, 6) освіта, 7) в якому часописі (назва газе-

ти, № і дата) вміщено замітку про відмовлення від служіння в молитбудинку, 8) заняття в сучасний момент та місце домівки. 9) підпис.

VII. Виконання релігійних обрядів.

30. Вільне виконання релігійних обрядів забезпечується віруючим, оскільки воно не ламає революційного (громадського) ладу й не супроводжується замахами на права інших громадян (арт. 352 Адмінкодексу УСРР).

31. Переведення молитовних зборів для відправи культу й виголошення проповідей суто релігійного змісту в молитовних будинках, а так само й виконання релігійних обрядів, що обслуговують дану родину (молебні, панахиди, передсвяткові молитви служників культу й інше), як у молитовнях, так і в будинках віруючих припускається без перешкод, без окремого дозволу органів влади. Служники культу мають право відправляти релігійні обряди, а саме: хрестини, шлюб, похорони як після, так і до реєстрації відповідних актів громадянського стану в адмінорганах.

32. Малоکیلкісні релігійні групи, що не мають молитбудинків спеціального типу, можуть улаштовувати свої молитовні збори в будинках віруючих. У таких випадках керівники релігійної групи повинні раніш повідомляти органи місцевої влади про час і місце молитовних зборів. Як виняток, такі молитовні збори місцеві органи влади можуть забороняти в зв'язку з особливостями стану в цій місцевості або порушенням релігійною групою встановленого порядку її діяльності.

33. Релігійні обряди, що їх влаштовується поза межами молитовні з масовою участю віруючих на вулицях, майданах, берегах рік (хресні ходи, ношення ікон та інше), припускаються лише з писаного дозволу місцевих органів влади, – окрадмінвідділів у містах та райадмінвідділків – у селах та селищах міського типу. Особи, що влаштовують ці релігійні обряди, повинні звертатися за дозволом завчасно найпізніше за два дні в містах та селищах міського типу і найпізніше за п'ять днів – у сільських місцевостях. Дозволи на переведення таких релігійних обрядів дають залежно від місцевих обставин.

34. Не треба вимагати одержання дозволу місцевих органів влади на переведення хресних ходів у межах огорожі молитбудинку та звичайних похорон.

35. Заяви, що їх надсилають релігійні громади в релігійних справах до урядових установ, повинні оплачуватися гербовим збором згідно з постановою ЦВК і РИК Союзу РСР з 14-го вересня 1927 року «Статут про державну гербову оплату» (Зб[ірник] Зак[онів] Союзу РСР 1927 р., № 55, арт. 553).

36. Від оплати гербовим збором, згідно з зазначеним статутом, звільнені: звертання, що їх подають до районних та відповідних до них виконавчих комітетів і сільських рад, і ті документи, що видають ці установи, крім: а) документів дотично торговельних та промислових підприємств і б) звертань про видачу витягів з книг актів громадянського стану й згаданих витягів.

Отже, за заяви релігійних громади до райадмінвідділків про дозвіл влаштувати релігійні обряди поза межами молитовні і повідомлення органів місцевої влади про дозвіл на влаштування загальних зборів релгромади та молитовних зборів у будинках віруючих (для малокількісних релгромад, що не мають молитовних будинків спеціального типу) вимагати гербової оплати не слід.

37. Відправу обряду хрещення дорослих у сектантських релгромадах поза межами молитовні – в річках, ставках, слід припускати безперешкодно, але кожного разу з дозволу окрадмінвідділу або райадмінвідділку за належністю.

VIII. Участь недолітків у виконанні релігійних обрядів

38. Діти та неповнолітні до 18 років віку не можуть бути членами релігійних громад. А тому вони не можуть бути присутніми на загальних зборах релгромад та на всіх зібраннях, що мають на меті викладання релігії, як то: проповідницьких, біблійських та місіонерських. Як виняток, допускається підготовка до конфірмації в лютеранських громадах неповнолітніх, групою не більш як три особи й в приватному помешканні. Також у жодному разі не можна припускати влаштування спеціальних релігійних зборів для дітей та неповнолітніх та переведення поміж ними релігійного навчання.

Що ж стосується загальних молитовних зборів, на яких провадиться відправа культу, то присутність на них осіб, що не досягли 18 років віку, припускається без перешкод.

39. Також без перешкод дозволяється неповнолітнім брати участь у церковних хорах з свого власного бажання й лише підчас молитовних зборів.

РОЗДІЛ II

Передача в користування релгромад молитбудинків та культового майна

IX. Передача молитбудинків та культмайна релгромадам

40. Молитовні спеціального типу й культове майно, що є на облікові органів радянської влади, є державне майно.

41. Молитовні спеціального типу й культове майно, призначене тільки на культові потреби, передається на підставі окремих постанов адмінорганів, за належністю, в безкоштовне користування віруючим, що заклали ту чи іншу релгромаду.

42. Разом з молитовнями передається в безкоштовне користування віруючих церковні сторожки та церковні підвали, що зв'язані, з обслуговуванням цих молитовень. Так само залишається в користуванні віруючих книги суто-релігійного змісту, що є в бібліотеках при молитовнях, після того, як перевірять їх місцеві органи Народнього комісаріату освіти (арт. 367 Адмін[істативного] код[ексу]. УСРР).

43. Передача молитовень та культового майна в користування релігромади провадиться за постановою округових адміністративних відділів після реєстрації статуту й складення умови на користування зазначеним будинком і культовим майном з релігромадою.

44. За церковну сторожку вважається будинок, не більш як з двох житлових кімнат, в середині церковної огорожі, призначений тільки для житла церковного сторожа, а не будь-кого зі служників культу. Так само за церковну сторожку вважається будинок, що його прибудовано до церковної огорожі одною стіною, а інші стіни виходять за церковну огорожу, якщо він відповідає зазначеним вище умовам.

45. Будинки, що не відповідають цим умовам, незалежно від того, де вони є, не вважаються за церковну сторожку. Передавати їх у користування релігромад можна лише в оренду за плату, на загальних підставах для всіх інших будинків, що належать державі.

46. Є випадки, коли окремих громадян, член тої чи іншої релігійної громади, бажає передати свій власний будинок під молитовню того культу, до якого він належить. У такому разі цей будинок передається державі, а не у власність релігромади, тому що релігромада прав юридичної особи не має й тому не має права на власність. Після оформлення передачі цього будинку державі, він передається в користування віруючим.

47. Порядок передачі державі будинку під молитовню такий:

а) власник будинку повинен подати заяву до міської або сільської ради або райвиконкому про бажання передати будинок державі для використання під молитовню відповідного культу;

б) будинок береться на облік молитбудинків, що є в розпорядженні окрадмінвідділу та райадмінвідділків;

в) після цього будинок передається як молитовня на загальних підставах у безкоштовне користування 50-ці релігійної громади (чи групи), що її членом є віруючий, що передав державі свій будинок.

Х. Збудування нових молитовень

48. Збудування нових молитовень припускається за умовою додержання встановлених технічно-будівельних правил.

49. Якщо релігромада здійснює клопотання про збудування нової молитовні, – окрадмінвідділи повинні перед видачею дозволу на збудування молитовні вияснити, чи має релігромада досить коштів на збудування цієї молитовні і чи не було зловживань при зборах цих коштів і після цього вимагати від релігромади проекту молитовні, затвердженого округовим інженером.

50. Технічно-будівельні правила щодо збудування нових молитовень встановлено спеціальною інструкцією, що її затверджено Найвищим Технічно-Будівельним Комітетом при НКВС УСРР з 3 червня 1929 року.

XI. Спільне користування молитбудинками

51. Як правило, статут релгромади реєструє окрадмінвідділ лише в тому разі, коли є окремий молитбудинок для користування даної релгромади. Але, коли в даній місцевості організується більша група віруючих іншої релігійної течії, ніж релігійна громада, у користуванні якої знаходиться молитбудинок (а інших молитбудинків у цій місцевості немає), окрадмінвідділи мають право встановлювати спільне або чергове користування молитовним будинком, зареєструвавши статут знов організованої релгромади.

52. У разі, коли молитбудинок, на який претендує знов організована релігійна громада, має два або декілька престолів, окрадмінвідділи можуть встановити одночасне користування релгромад молитбудинком, зобов'язуючи 50-ки релгромад споруджувати в молитовних будинках перетики, щоб уникнути непорозумінь поміж релгромадами.

53. У разі молитбудинок має лише один престол, може бути встановлено чергове користування молитбудинком. Порядок чергового користування молитбудинком та культовим майном встановлює окрадмінвідділ, залежно від кількісного складу релгромад та місцевих обставин. Скарги на вирішення окрадмінвідділів у справах спільного та чергового користування релгромад молитбудинками віруючі можуть подавати до президії окрвиконкому, вирішення якого є остаточне й оскарженню до Наркомвнуправ УСРР не підлягає.

54. Спосіб чергового користування релігійних громад молитовними будинками слід встановлювати потижневий, цебто кожна громада користується молитовним будинком на протязі одного тижня, при чому початок тижня слід рахувати з вечора кожної суботи. Коли ж між релігійними громадами, що по черзі користуються одним молитовним будинком, виникає незгода з приводу користування цим будинком у дні річних релігійних свят, як ось: Різдво, Великдень, Трійця, то для усунення непорозумінь між громадами слід встановлювати такий спосіб користування, щоб громади чергувалися не по тижнях, а по днях, тобто: одна релігійна громада користувалась молитовним будинком перший день свята, друга – другий, перша знову третій, причому першою буде та громада, що їй на цьому тижні випадає черга користуватись молитовним будинком; на друге свято у перший день його молитовним будинком користується та громада, що підчас попереднього свята користувалась ним на другий день цього свята і т. інш. В інші, так звані дванадесять свята (водохреща, благовіщення, вшестя, Преображення і т. інш.), що святкуються один день, молитовним будинком користується та громада, що їй припадає черговий тиждень, при чому хресний хід на водосвяття в день водохреща й інші дні можуть улаштовувати обидві релігійні громади, користуючись для цього відповідною частиною культмайна; також кожна громада має право користуватись молитовним будинком та відповідною частиною культмайна для відправи так

званих треб (похорон, вінчання, хрещення й інш.), хоча б ці треби траплялись і на тижні, що на протязі його користується молитовним будинком друга громада.

55. Відповідальність за виконання умови при одночасному користуванні молитовним будинком покладається на кожну 50-ку в частині, що відповідає площі молитбудинку та кількості культового майна, що передано в її користування. При черговому користуванні за виконання умови відповідають однаково всі п'ятидесятки що по черзі користуються молитбудинками. У разі пошкодження, кульмайна відповідає п'ятидесятка тієї релгромади, підчас користування якої молитбудинком це пошкодження трапилось.

56. Церковними сторожками всі релгромади користуються теж спільно й несуть однакову відповідальність за її стан.

XII. Угода на користування молитовним будинком та культовим майном

57. При передачі окрадмінвідділами релгромадам молитовних будинків та культового майна в безкоштовне користування складається між окрадмінвідділом і п'ятидесяткою даної релгромади угода.

58. Головні обов'язки, що повинні брати на себе члени п'ятидесятки, встановлені арт. 370 Адмін[істративного] код[ексу] УСРР.

59. Згідно з цим арт. Адмін[істративного] кодексу рекомендується такий зміст угоди на безкоштовне користування релгромадою молитбудинком та культмайном.

Угода

Ми, нижчепідписані громадяни (назва села або міста), що маємо в ньому своє місце перебування та належимо по своєму віровизнанню до (назва церковної течії, що їх об'єднує) церкви, склали цю угоду з (назва) виконавчим комітетом ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (або з міською радою робітничих, селянських і червоноармійських депутатів) в тому, що цього числа (місяця й року) прийняли від нього (від неї) в безплатне, безреченцеве користування молитовний будинок та речі культу, що в ньому містяться, за окремо підписаним описом, а також будинок церковної сторожки та земельну ділянку, що є в середині церковної огорожі, на нижчезазначених підставах:

1. Ми, нижчепідписані громадяни, зобов'язуємось берегти передану нам за описом державну власність і користуватись нею або передавати її в користування своїх одновірців лише відповідно до її призначення, беручи на себе всю відповідальність за цілість і належний вигляд всього майна.

2. Ми зобов'язуємось вживати всіх заходів до того, щоб доручене нам майно не було використано для цілей, що не відповідають арт. 1 цієї умови.

Для цього зобов'язуємось у взятому нами за умовою богослужбовому помешканні (і церковній сторожці) не припускати :

- а) політичних зібрань ворожого радянській владі напрямку;
- б) роздачі, продажу й хоронення брошур, листівок та всякої літератури, що скеровано проти радянської влади та її окремих представників;
- в) хоронення коштовних речей, з будь-яких причин не записаних до актів про вилучення коштовностей або придбаних після їх складання;
- г) оголошення промов та речей, ворожих радянській владі та окремим її представникам;
- д) дзвону на сполох для скликання населення з метою зворушення його проти радянської влади і взагалі щодо користування дзвіницями, ми зобов'язуємось підлягати всім розпорядженням місцевого адмінвідділку, районного виконавчого комітету, або міської ради;
- е) бешкетів, що ведуть до порушення громадського спокою;
- ж) хоронення будь-яких речей, що є приватною власністю громадян і не є предметами культу;
- з) організації хорових та музичних гуртків, а також переведення релігійної пропаганди серед молоді поза часом молитовних зборів.

У в а г а. Переведення підготовки хору до молитовних зборів (співки) дозволяється безперешкодно.

3. Ми зобов'язуємось зі своїх коштів переводити оплату всіх біжучих оплат на утримання взятого нами при умові молитовного будинку й речей культу, що є в ньому, а саме: на ремонт, страхування, хоронення його в чистоті й належному вигляді, на оплату місцевих податків і т. інш., не вживаючи для цього будь-яких обов'язкових внесків або зборів.

4. До опису, що ми одержуємо підчас підписання умови з завіренням його підписом представників (назва округового адміністративного відділу, райвиконкому або міської ради), ми зобов'язуємось записувати все культове майно, що знову надходить до молитовного будинку (через купівлю, пожертвування, передачу із інших молитовних будинків).

5. Для перевірки й огляду зданого нам державного майна, ми зобов'язуємось на першу вимогу припускати у вільний від відправи культу час представників округового та районного виконавчого комітету або міської ради.

6. Умова може бути розірвана:

а) в разі загибелі або псування переданих нам речей і неремонтування будинку;

б) в разі невиконання або порушення нами обов'язків, що виникають із цієї умови. У цих випадках ми відповідаємо згідно з законами республіки.

7. Умову належить переглянути в разі нашого переходу до іншої релігійної течії, про що ми зобов'язуємось своєчасно повідомити (назва адмінорга-

ну), або при передачі молитбунку в спільне та чергове користування з іншою релігійною громадою.

8. На випадок бажання нашого припинити чинність умови ми зобов'язуємось повідомити про це (назва адміноргану), причому до здачі органам влади майна ми лишаємось відповідальними за його цілість і належний вигляд, як і в усіх випадках, зазначених в арт. 6 і 7 цієї умови.

9. Кожний з нас, що підписав цю умову, може вийти із числа її учасників, подавши про це писану заяву до (назва адміноргану, що підписав угоду), але до формального вибуття його з числа її учасників повністю відповідає за порушення угоди.

10. Кожний громадянин, що належить до нашого віровизнання і незап'ясований по суду, має право підписати нашу угоду і після цього дня бути учасником у правах і обов'язках, що виникають з цієї умови, в чому відмовити йому ми не маємо права.

Перший примірник цієї умови зберігається в справах (назва адміноргану), а копія його видається громадянам, що її підписали і одержали в користування молитовні та всі перелічені в описові речі культу.

Підписи.

60. При складанні угоди складається опис культового майна, що передається релігійній громаді в безкоштовне користування за прикладеною формою (форма № 4).

61. Окрадмінвідділи повинні стежити, щоб у разі вибуття того чи іншого члена п'ятидесятки, склад її негайно поповнювався до відповідного числа за встановленим порядком.

XIII. Порядок перевірки культового майна

62. Щоб перевірити культове майно, складається спеціальна комісія у складі представників окрадмінвідділу, райадмінвідділку або сільради, за належністю, та представника від інспектури народньої освіти. До робіт вищезазначеної комісії повинні обов'язково притягатися представники релігійної громади при молитбунку, де перевіряється культове майно. Представникам окрадмінвідділу надається право вилучати культові речі, цінні з історичного, мистецького або археологічного боку, що їх не вживають у даний час для культових потреб, або що їх можна замінити іншими речами.

63. При перевірці складається акт про стан культового майна і всі речі, що є в наявності, заносяться до знов складеного опису. Опис складається в трьох примірниках, з яких один залишається в справах релігійної громади, один надсилається до окрадмінвідділу і один – до райадмінвідділку.

64. Якщо при перевірці культового майна не буде в наявності речей, занесених до опису, за недостатку, згідно з угодою, відповідають особисто чле-

ни п'ятидесятки, якщо буде встановлено, що недостача речей культмайна трапилася в наслідок злочинної діяльності п'ятидесятки або окремих її членів, то, крім матеріальної відповідальності, окрадінвідділи мають право розірвати угоду з даною п'ятидесяtkою на користування молитбудинком, а також притягти її членів до кримінальної відповідальності за арт. 177 Крим[інального] код[ексу] УСРР.

65. При перевірці до опису культового майна не треба заносити:

а) ікон, що їх залишають на тимчасове користування в молитовні приватні особи, що повинно стверджуватись відповідними документами;

б) рушників, ряден та хусток, що надходять до молитбудинку, як пожертвування. Цими речами релгромада може розпоряджатися за своїм поглядом, але в разі продажу релгромада повинна одержані гроші заносити в прибутково-видаткову книгу.

66. Крім цього, при перевірці культмайна не треба заносити до опису розбитих дзвонів, що ними в даний час користуватися не можливо. Ці дзвони треба заносити до окремого листа.

XIV. Обов'язки релігійної громади щодо виплат й податків, охорони та страхування молитбудинків та культмайна

67. Релгромади повинні виплачувати місцевий податок з будівель молитовних будинків як у міських, так і в сільських місцевостях. Порядок обкладання місцевим податком будинків, що призначені, для богослужбових цілей, встановлено обіжником Наркомфіну СРСР з 10/IV 1929 р., № 398 за таким змістом:

1. Будинки, призначені для богослужбових цілей (церкви, молитовні будинки, синагоги і т. інше) та передані в безкоштовне користування релігійних громад, підлягають обкладанню місцевим податком з будівель так у міських, як і в сільських місцевостях.

2. Вартість зазначених будинків для обкладання їх місцевим податком будівель визначається за оцінками держстраху, причому належить урахувати вартість тільки самих будинків, не включаючи до оцінки внутрішнього їх обладнання і речей релігійного культу, що є в них.

3. Податок з будинків, призначених для богослужбових цілей, стягається на загальних підставах за ставкою, встановленою в даній союзній республіці для складання інших будівель.

4. Вимоги про виплату податку звертають до ради тої релігійної громади, що їй надано будинок за договором у безкоштовне користування, причому раду громади попереджують, що невикплата в реченець податку тягне за собою розрив договору і відібрання будинку, переданого в користування громаді.

5. У разі невикплати належних сум податку протягом двох місяців, після призначеного для платежу речення – місцевий фінвідділ порушує перед ви-

конкомом клопотання про розрив договору та відібрання будинку, що його передано в користування релігійної громади, що не сплатила в реченець податку за цей будинок.

6. Передбаченому цим обіжником порядкові обкладання згаданих будинків надається чинність з 1 жовтня 1929 р. З цього речення обіжник Наркомфіну Союзу РСР з 29 вересня 1928 р. та всі раніш видані розпорядження і пояснення по цьому питанню втратили силу.

68. За постановою Раднаркому УСРР з 20/I 1929 р. крайня ставка місцевого податку з будівель підвищена до 1/2% (раніш була 1/4) матеріальної вартості будівель, що її визначається через оцінку на підставі правил, виданих Народним Комісаріатом Фінансів Союзу РСР.

69. Будівлі, призначені для релігійної мети, оподатковуються на загальних підставах, як і всі будівлі.

70. Згідно з арт. 370 Адмін[істративного] кодексу, релгромади повинні страхувати молитовні будинки та культове майно, що передано в їх користування. Страхування полісу виписується на ім'я відповідного округового адміністративного відділу. Розмір страхової плати, а також страхової нагороди за згорілі молитовні вираховується на підставі тарифних обіжників держстраху по страхуванню від вогню з 20-го грудня 1923 р., з квітня 1926 р. та з 14/VI 1926 р.

71. Кошти, одержані як страхова премія, від органів страхування, використовуються за постановою президії окрвиконкому або на культосвітні або культурно-побутові потреби даного міста чи села, відповідно до висловленого бажання трудящого населення даної місцевості.

72. Рента за земельні ділянки під молитовними будинками стягається в містах і селищах міського типу. Розмір ренти встановлюють місцеві органи Наркомфіну УСРР. У сільських місцевостях ренти за земельні ділянки під молитовними не стягають.

73. Для охорони, молитовних будинків і культового майна релгромади повинні утримувати нічних сторожів.

XV. Фінансова діяльність релігійної громади

74. Порядок придбання коштів на утримання молитовень та культового майна встановлено арт. 364 Адмін[істративного] код[ексу] УСРР. Релгромади мають право провадити збір на утримання молитовень та культового майна, як в самій молитовні, так і поза нею, проте лише поміж членами даної релігійної громади. Провадження такого збору поза колом членів даної релігійної громади може дозволити лише округовий виконавчий комітет за висновком адміністративного відділу або районного виконавчого комітет, за належністю, залежно від місця збору.

75. Кошти релігійних громад можуть складатись з:

1) складчини для придбання тільки майна для релігійної мети і для задоволення інших релігійних потреб. Влаштовувати такі збори надається право лише окремим членам релігійної громади, тому що релгромада в цілому юридичних прав не має;

2) зборів добровільних пожертв на покриття видатків, що зв'язані з утриманням молитовного будинку та культового майна, як в самих молитовних будинках, так і поза ними, але лише в межах осідку членів даної релгромади і тільки з них.

При переведенні збору на потреби молитовного будинку та культового майна поміж членами громади поза молитовним будинком треба дотримуватись такого порядку:

а) загальні збори членів релігійної громади ухвалюють постанову про потребу переведення зборів і зазначають точно мету зборів: на ремонт молитовного будинку, виплату страхування і т. ін.;

б) уповноважені релігійною громадою збірщики надсилають до місцевого виконавчого комітету протокол загальних зборів громади про переведення збору і повідомляють його про день переведення збору. Виконком повинен доглядати, щоб переведення збору не відбулося на поповнення населенням державних або міських податків, не дозволяючи переведення збору підчас стягання цих податків;

в) збір не може мати характеру обов'язкових членських внесків та провадитись будь-якими примусовими заходами стягання. Збірщиків, що їх замічено у вимаганні грошей, притягають до відповідальності, а самий збір припиняється;

г) після закінчення збору збірщики повідомляють виконком про розмір зібраної суми, причому виконком стежить за витрачанням, згідно з оголошеною метою збору.

Збір поза молитовним будинком дозволяється і на утримання сторожів молитовних будинків.

Збір же на утримання служника культу поза молитовним будинком дозволяється лише в тому разі, якщо ці збори провадить сам служник культу.

з) Продажу свічок у молитовних будинках православного віровизнання підчас молитовних зборів та виконання релігійних обрядів.

76. Так усі находження коштів, як і витрати, що їх робить релгромада на утримання молитовного будинку, культового майна і служників культу релгромада повинна заносити до прибутково-видаткової книги, яка повинна бути в кожній релгромаді за прикладеною формою (форма № 5). Крім того, в релгромадах православного віровизнання повинна вестись «свічна книга» (форма № 6), в яку заносяться прибутки й витрати, зв'язані з продажем свічок.

77. Треба стежити, щоб у прибутково-видатковій книзі при запису окремих статей прибутків і витрат точно додержувалось номенклатури книг, тобто

вносились суми в статті прибутку й витрат відповідно до назви статті й лише у випадках, коли надходять, або витрачаються гроші за статтею, що її не передбачено номенклатурою книги, дозволяється внесення цих сум до статті «різні надходження» або «різні видатки». В статті утримання служників культу повинно бути окремо зазначено суми, що їх видається як безпосередня плата, окремо гроші, виплачені за помешкання для служників культу і окремо прибутковий податок, що виплачує релгромада за служника культу.

78. Прибутково-видаткова книга дійсна на 1 рік. Після закінчення року, книга разом з виправдуючими документами повинна зберігатися в архіві релгромади, а до нової книги вноситься на прибуток суми, що залишилися від минулого звітного року.

79. Через кожні 6 місяців до райадмінвідділку надсилається піврічна матеріально-грошова звітність за встановленою формою (форма № 7) в двох примірниках, з яких один райадмінвідділок надсилає до окрадмінвідділу.

РОЗДІЛ III

Порядок закриття молитбудинків та ліквідації релігійних громад

80. Закриття молитовних будинків може статися або за бажанням значної більшості населення даного залюдненого пункту, або в разі не знайдеться в даній місцевості така релігійна громада, яка взяла б цей молитовний будинок в своє користування. Порядок закриття молитбудинків установлює арт. 371–373 Адмін[істративного] кодексу.

81. При надісланні до НКВС справ про закриття молитовень, що функціонують, окрадмінвідділи повинні подавати такі відомості та матеріяли:

- а) скільки членів релгромади при даній молитовні і якої течії;
- б) скільки молитовень того самого культу є в даній місцевості, як вони розподілені між поодинокими течіями;
- в) скільки всіх віруючих того самого культу є в даній місцевості;
- г) скільки дорослого населення та з них виборців і скільки всього населення є в даній місцевості (напр., при закритті церков – скільки українців і росіян, при закритті синагог – скільки євреїв і т.інш.);
- д) в містах: витяги з протоколів загальних зборів робітників фабрик і заводів, як також зборів службовців і кустарів;
у селах: витяг з протоколу загальних зборів виборців села, а якщо в селі є заводи, то й копії протоколів загальних зборів робітників;
- е) витяг з протоколу загальних зборів релгромади даної молитовні так в селі, як і в місті (незалежно від того, чи постанова буде позитивна, чи негативна);
- ж) зібрані підписи за закриття молитовні, якщо вони є;

з) всі скарги релігромади разом з підписами проти закриття, якщо вони поступили, з висновком про них та про правдивість підписів;

и) випис з протоколу засідання президії окрвиконкому в цій справі;

82. При надсиланні справи до НКВС, окрадмінвідділи надсилають рівночасно і доповідну записку, зазначивши в ній всі потрібні відомості й з поясненням матеріалів, а також висвітлюють питання, як проведено роботу в справі закриття молитовні і як проходило оформлення цієї справи, та відомості про матеріальну можливість після закриття молитовні пристосувати її для культосвітніх потреб.

У в а г а. У надісланих до НКВС витягах з протоколів зібрань трудящих у містах і селах у справі закриття молитовень обов'язково повинно бути точно зазначено, скільки було присутніх на зібранні, скільки голосувало за закриття молитовні, скільки проти і скільки утрималося.

83. Кожну справу про закриття кожної окремої молитовні окрадмінвідділи надсилають до НКВС, зокрема, не можна, наприклад, ні в якому разі надсилати одної спільної справи про закриття декількох церков та синагог.

84. Закриття молитовних будинків, що через свій кепський технічний стан загрожують громадській безпеці, провадиться після огляду їх комісією, виділеною округовим адміністративним відділом.

Огляд молитовні комісією повинен провадитись у присутності представника від релігромади, що користується цим молитбудинком. Якщо цей молитбудинок є на обліку інспектури охорони пам'яток історичної культури, до участі в комісії притягається представник від зазначеної інспектури або окрмузею.

85. Про наслідки огляду комісія складає відповідний акт, зазначаючи в ньому, яку саме роботу треба перевести по ремонту молитовного будинку і в якій термін.

86. Під актом повинен бути підпис представника релігромади. Про наслідки огляду повідомляється п'ятидесятка релігромади, що користується цим молитбудинком. Остаточний акт технічного огляду затверджується округовим інженером.

87. Коли в призначений комісією термін відповідного ремонту молитовного будинку не буде зроблено і інша п'ятидесятка не виявить бажання взяти цей молитбудинок у своє користування при умові виконати зазначений в акті технічного огляду ремонт, молитовний будинок закривається після ухвалення відповідної постанови президії окрвиконкому.

У матеріалах про закриття зазначених молитовень повинна бути підписка від уповноважених релігійної громади, що вона відмовляється від переведення зазначеного в акті ремонту.

88. За арт. 373 молитовні будинки закриваються в тому разі, коли:

1) в даному залюдненому пункті в п'ятидесятці віруючих, що взяла молитбудинок в своє користування, за будь-якими причинами залишається менше належної кількості членів і не знайдеться поміж віруючими даного залюдненого пункту осіб, що бажали б поповнити п'ятидесятку;

2) якщо релгромада, що користується молитовним будинком, відмовляється провести ремонт у молитбудинку, що своїм станом загрожує громадській безпеці.

89. Крім зазначених випадків, питання про закриття молитбудинку може бути порушено державними установами, якщо закриття того чи іншого молитбудинку потрібно з міркувань державної ваги, – наприклад: виникає потреба знести молитбудинок для збудування на тому місці заводу, електростанції і ін. У такому разі питання про закриття даної молитовні безпосередньо вирішує президія окрвиконкому, постановою якої надсилається через НКВС УСРР на затвердження президії ВУЦВК'у.

90. Культове майно з закритих молитовень використовується таким порядком:

1) речі культового майна з дорогоцінних металів передається до державного сховища Наркомфіну через окрфінвідділи;

2) речі культового майна повсякденного характеру (меблі, люстри, килими та ін.) зараховується до державного фонду і реалізується, згідно з арт. 11 постанови ЦВК і РНК СРСР з 11-го червня 1926 р. «Про вивласнення державного майна» (Зб[ірник] Зак[онів] СРСР 1926 р., № 42, арт. 305);

3) усі інші речі культу, наприклад: ризи, хоругви, хрести, покривці тощо передається в користування п'ятидесятки релігійної громади відповідного культу, що в її віданні є молитовня, в цьому ж або найближчому залюдненому пункті. Одержані в своє користування з закритого молитбудинку речі, уповноважені релгромади повинні занести до загального списку культового майна.

РОЗДІЛ IV

Порядок вилучення дзвонів з молитовних будинків, що функціонують

91. У зв'язку з клопотанням трудящих про вилучення дзвонів із молитовних будинків і використання коштів від цього на культурно-соціальні потреби даної місцевості встановлено такий порядок вилучення дзвонів:

1) вилучати дзвони з молитовних будинків можна лише за постановою окрвиконкомів на подання райвиконкомів або міськрад округових центрів;

2) райвиконкоми чи міськради округових центрів входять з клопотанням про це перед окрвиконкомами за випадків, коли цього вимагає більшість трудящої людности даного залюдненого пункту або діляниці даного залюдненого пункту, на терені якої є цей молитовний будинок;

3) постанови зборів трудящих про вилучення дзвонів із молитовних будинків подається на розгляд до відповідної міської, селищної або сільської ради, обговорюється на пленумах чи на президіях рад і через райвиконком надсилається на остаточне розв'язання до окрвиконкому. через відповідний окрадмінвідділ. Постанови президії окрвиконкому є остаточні і оскарженню не підлягають;

4) місцеві органи влади реалізують вилучені дзвони через «Рудметалторг», а кошти від реалізації цих дзвонів повертають до прибуткової частини міського, селищного або сільського бюджету за належністю. Ці кошти йдуть безпосередньо на культурно-освітні потреби даної місцевості;

5) передача вилучених дзвонів «Рудметалторгу» провадиться відповідними окрадмінвідділами згідно з обіжником Адмініуправління НКВС з 17/XI 1929 р. № 313.

РОЗДІЛ V

Облік складу релгромад та служників культу

92. За членів релгромад треба вважати лише тих осіб, що висловили своє бажання бути членами релгромади за встановленим типовим статутом порядком, тобто, що заявили про це на загальних зборах релгромади або подали писану заяву. У справах релгромади повинні бути протоколи загальних зборів, де зазначено прізвища знов прийнятих членів релгромад. Як прийом нових членів до релігійної громади, так і вибуття їх зі складу громади повинні своєчасно відмічатись у книзі «Обліку складу релгромад». Книга «Обліку складу релгромад» повинна обов'язково вестись у кожній релгромаді за прикладною формою (форма № 2).

93. Адмініуправління НКВС касує надіслання релгромадами до окрадмінвідділів та райадмінвідділків списків на всіх членів релгромад. Замість цього релгромади повинні щорічно не пізніше як до 1 вересня надсилати до райадмінвідділків загальні цифрові відомості про склад релгромади за формою облікової картки (форма № 2) у двох примірниках та відомості про керуючий орган релгромади (форма № 3) теж у двох примірниках. Треті примірники зазначених відомостей залишаються в справах релгромади.

94. Зазначені відомості про склад релгромади й її керуючий орган повинні складатись на підставі списочного обліку складу релгромади за станом на той час, коли надсилається відомості до райадмінвідділку (серпень місяць).

95. Відповідальність за правдивість та своєчасність надіслання зазначених відомостей покладається на членів керуючих органів релгромад і зокрема на голів рад релігійних громад при церквах, римсько-католицьких костьолах, лютеранських кирхах і синагогах. У разі спільного чи чергового користування декількох релгромад молитбудинком, вищезазначені відомості повинні надсилати до райадмінвідділків кожна релгромада окремо.

Окрадмінвідділи та райадмінвідділки повинні стежити і перевіряти правдивість ведення книг обліку складу релгромад, застосовуючи в разі зловживань відповідні заходи впливу, аж до розриву угоди з п'ятидесяткою, що користується зазначеним молитбудином. Ведення списочного обліку релігійних громад як в окрадмінвідділах, так і в райадмінвідділках касується і встановлюється карткова система обліку.

Одержавши від релгромади облікові картки про їх склад (форма № 2), райадмінвідділок перевіряє правильність їх складання й залишає один примірник облікової картки в себе, а другий надсилає до окрадмінвідділу. Облікові картки складу релгромад у райадмінвідділках треба зберігати в окремій скриньці з розподілом на віровизнання і течії православного віровизнання. Якщо одним молитовним будинком користуються спільно чи по черзі декілька громад, облікові картки на кожну релгромаду повинні бути окремі. У цьому разі райадмінвідділок користується молитбудином спільно або по черзі з другою релгромадою, щоб уникнути можливих помилок у справі обліку молитбудиноків.

У разі закриття молитбудинок, облікова картка на релгромаду, що вона ним користувалась, здається до архіву і якщо зазначеній релгромаді буде надано в користування інший молитбудинок, на неї складається нова облікова картка після затвердження її статуту.

Одержавши від райадмінвідділків картки релгромад, окрадмінвідділ перевіряє правильність їх складання і розподіляє по районах, а в кожному районі по віровизнаннях і течіях у такому порядку, як і в райадмінвідділках. Особисті справи, що їх ведуть у райадмінвідділках та окрадмінвідділах на кожну релгромаду, за введенням цієї системи обліку релгромад, повинні складатись з зареєстрованого статуту, списку п'ятидесятки, списку керуючого органу релгромади, списку служників культу даного молитовного будинку, піврічної матеріально-грошової звітності і актів перевірки культового майна цього ж молитбудиноків.

На підставі карткового обліку молитбудиноків та складу релгромад окрадмінвідділи складають загальні відомості про кількість релгромад в окрузі, кількість віруючого населення по віровизнаннях та течіях, кількість молитовень, кількість служників культу й надсилають їх один раз на рік до НКВС (форма № 8). Ці відомості повинні надсилатись до НКВС разом з річним звітом окрадмінвідділу по роботі в справах культів.

Така система обліку складу релгромад максимально зменшує й спрощує технічну роботу окрадмінвідділів й райадмінвідділків у цій справі й перекладає основну вагу її на релгромади. Але до відомостей, що їх даватимуть релгромади, треба підходити досить критично й зосередити увагу на перевірці правдивості обліку й відчитності, що їх буде переводити релгромада, вжи-

ваючи відповідних заходів до зловживань з боку релігромад та порушень встановлених правил.

Порядок і форма обліку служників культу залишається стара. Треба лише, щоб облік служників культу більш відповідав дійсності, для чого є потреба:

а) картки на служників культу (форма № 9) заповнювати у трьох примірниках, з яких один давати на руки служникові культу з відміткою про реєстрацію, другий залишати у райадмінвідділку, а третій пересилати до окрадмінвідділу. До НКВС облікових карток на служників культу надсилати не слід;

б) у разі служник культу реєструється раніш у окрадмінвідділі, окрадмінвідділ повинен повідомити про це райадмінвідділок того ж району, куди йде служник культу, й надсилати його облікову картку. Коли служник культу вибуває в другу округу тимчасово, його картку надсилати в другу округу не треба;

в) встановити чіткість і своєчасність у повідомленні райадмінвідділками окрадмінвідділів про пересування, вибуття й прибуття служників по районах. Після прибуття або вибуття служників культу з тої чи іншої громади райадмінвідділок повинен негайно повідомити про це окрадмінвідділ;

г) у випадках порушення служниками культу обов'язкової постанови «Про облік і реєстрацію служників культу» окрадмінвідділи повинні повністю використовувати адміністративні права, що їх надає їм обов'язкова постанова.

96. Для ліпшої постановки обліку молитовень, релігромад та служників культу треба, щоб Окрадмінвідділи мали для цього спеціальні шафи. Ці шафи розподіляється на дві половини: перша для обліку молитбудинків та релігромад, друга – для обліку служників культу. У кожній половині зробити скриньки з кількістю районів з надписом назви району. У цих скриньках порайонно треба зберігати реєстраційні картки релігромад по віровизнаннях і течіях, а також реєстраційні картки служників культу (схема шафи прикладається).

Д о д а т о к: форми*.

Начальник Адміністрування НКВС УСРР

І. Якимович

*ЦДАВО України, ф. 5, оп. 2, спр. 252.
Друкарський примірник.*

* Вказані в додатку форми не друкуються.

РОЗДІЛ II
ДОКУМЕНТИ ПРО ПІДГОТОВКУ
ДО ПРОВЕДЕННЯ II ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ПРАВОСЛАВНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ УАПЦ
17–30 ЖОВТНЯ 1927 р.

№ 10

Лист від ВПЦР до НКВС УСРР з проханням
дати дозвіл на скликання II Всеукраїнського
Православного Церковного Собору
від 5 серпня 1927 р.

Спр. 45*

ДО Н.К.В.С. У.С.Р.Р.

2024
5/VIII–[19]27 р.

Канони й життя УАПЦ давно вже вимагають скликання 2-го Всеукраїнського Ц[ерковного] Собору для розв'язання важливих ідеологічних і практичних питань, що повстали на чергу в процесі відродження й розвитку УАПЦ.

Предсоборна Нарада, що відбулася 26–30 липня б[іжучого] р[оку] остаточно розробила проект програми того Собору, визначила відповідальних доповідачів й обрала Предсоборну Комісію по підготовці до 2-го Всеукр[аїнського] Собору.

Прикладаючи при цьому копію протоколу теї Комісії, в якому визначено програму Собору, і витяг з протоколу засідання Президії ВПЦР про ствердження тої програми, – Президія ВПЦР має шану ласкаво просити НКВС дати дозвіл на скликання з 17 жовтня до 1 листопада б[іжучого] р[оку] у м. Києві (собор св. Софії) 2-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору для вирішення питань, зазначених у програмі того Собору.

Модус представництва зазначений у Статуті УАПЦ (Розд II, п. 1–3, стор. 3).

До цього додається копія протоколів Предсоборної Наради.

Заст[упник] Голови Президії ВПЦР – Єпископ

[без підпису]

Секретар – Протоієрей

[без підпису]

ЦДАВО України, ф. 3984, оп. 4, спр. 167, арк. 21.
Копія. Машинопис.

* Тут і далі слова, які виділено курсивом в оригіналі дописано від руки чорнилом.

№ 11

**Витяг з протоколу Предсоборної Наради УАПЦ
від 26–30 липня 1927 р.**

ПРОТОКОЛ

Предсоборної Наради УАПЦ, що на підставі ухвали
відбулася в храмі св. Софії м. К[иева] 26–30 липня 1927 р.

[...]

27 липня [1927 р.] засідання Наради відкривається о 10-й год. ранку
співом молитви.

Оголошується дозвіл Адмінвідділу від 27 липня № 4/19508 поповнити
повістку денну поточними справами.

Виступає з доповіддю по IV-му розділу програму Собору Голова Президії
ВПЦР Єп. П. РОМОДАНІВ.

Доповідач зупиняється на труднощах мати всі потрібні матеріяли, що-до
історії навіть I-го Всеукраїнського Церковного Собору, а також на неможли-
вості поділити історію УАПЦ від 1-го до 2-го Собору на певні етапи, як цього
вимагає вироблений Предсоборною Комісією програм:

Доповідач вносить на вирішення Наради такі пропозиції:

- 1) Відкинути поділ на етапи.
- 2) Винести пораду, чи слід обмежитись використанням лише архівного
матеріалу, чи слід брати на увагу і свідчення діячів церковних.
- 3) Винести пораду чи слід робити оцінку стану УАПЦ, бо ця оцінка нале-
жить майбутній історії і неможлива в сучасний мент життя УАПЦ, чи лише,
зазначивши певні видавки характерні для історії події та акти, освітити, з'ясу-
вати стан Церкви. Арх. К. КРОТЕВИЧ зазначає, що не можна обмежуватись
лише архівними матеріалами, не можна обійти доби, що свідчить про участь
в житті УАПЦ Арх. Парфенія. Підіймаю також питання про то, чи буде пот-
реба виступати на Соборі представникам окремих округ співдоповідачами
по розділу IV-му.

На цьому обмірковування припиняється повідомленням Голови Наради
про те, що представник Влади просить завітати зараз до нього о. Мітрополі-
та та 5 представників Церкви.

Нарадою обрано в делегацію таких осіб: Арх. І. ОКСІЮКА*, Єп. М. БО-
РЕЦЬКОГО, Арх. К. КРОТЕВИЧА, священників: ШАРАЯ та ТАРАНА й ми-
рянина КУЛИДУ.

За пропозицією Арх. І. ОКСІЮКА в склад делегації від Всеукр[аїнської]
Пр[авославної] Ради повинні увійти Єп. РОМОДАНІВ та Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ.

* Тут і далі ім'я Йосипа Оксіюка чомусь надруковано І[осиф].

Ухвалено зробити перерву до 1-ої години дня.

Засідання відновляється о 2-й год. дня.

Голова наради вносить пропозицію заслухати інформацію делегації до представника Уряду.

Нарада просить Арх. І. ОКСІЮКА подати таку інформацію:

Арх. І. ОКСІЮК* доповідає:

Представник уряду зазначив, що в Харкові він представникам Харківської Церкви зауважав про антирадянські виступи о. Мітрополіта. Президія ВПЦР мусила довести до відома всієї Церкви заувагу уряду. Тепер представник Уряду, користуючись присутністю в Києві делегатів від округових Церков, подає всій УАПЦ відомості про виступи о. Мітрополіта, які уряд рахує контр-революційними:

1) В розмові з В. В. ПОТІЄНКОМ о. Мітрополіт оцінював стан Радвлади як стан агонії та переконував ПОТІЄНКА в тому, що не треба йому зрікатися сану, а краще піти на заслання;

2) Весною цього року о. Мітрополіт, оцінюючи політичний стан УСРР, теж висловився, що це стан агонії, що Радвладі залишилось 2–3 тижні існування;

3) Участь в нелегальній нараді 2-го червня;

4) О. Мітрополіт в листі ШЕЛУХІНА до нього викреслив місце, де ШЕЛУХІН несприятливо говорить про Петлюру; цим о. Мітрополіт визнав себе сторонником Петлюровщини;

5) З відому о. Мітрополіта представниками УАПЦ мирянами велися переговори з тихоновцями про угоду що-до взаємного ненападу, для боротьби та знищення обновленців, що з'являються «шайкою шпигунів» в цих переговорах брав участь один з членів Президії ВПЦР.

Далі представник Влади зауважує, що не тільки Харківська Церква, а й сама ВПЦР не оповістила в достатній мірі про загрожуючий сучасний стан всю УАПЦ. Уряд вважає, що коли Церква не зробить з цього належних висновків, Уряд поставлений буде перед необхідністю позбавити всіх набутих прав.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Представникові уряду доведено, що Президія ВПЦР своєчасно про зауваги Уряду інформувала Церкву, а також зазначено й те, що Президія ВПЦР не давала нікому з своїх членів уповноважень на ведення переговорів з тихонівцями. Далі о. П. РОМОДАНІВ додає: Представник Уряду заявив, що до о. Мітрополіта Влада апелювати не може, бо вона йому не вірить; не довіряє Влада також Президії ВПЦР, бо остання покриває діяння о. Мітрополіта. Голова Наради просить висловитися в якому порядку буде продовжуватись Нарада.

Арх. К. КРОТЕВИЧ вносить пропозицію о. Мітрополіта дати відповідь Нараді на ті обвинувачення, які пред'явив йому представник Влади.

* Тут і далі всі підкреслення в тексті зроблено на друкарській машинці.

О. Мітрополіт зазначає: «представникові Влади я нічого не говорив, бо він заявив, що мені не вірить. Нараді теж буду говорити лише тоді, коли Народа мені вірить».

Голова Народи просить о. Мітрополіта дати пояснення.

О. Мітрополіт каже: завдання дискредитувати Мітрополіта УАПЦ – завдання давнє, але в діяльності моїй нема нічого щоб можна було-б назвати контрреволюційним. Справа Церкви сказати, чи потрібен я, як мітрополіт, чи ні; як потрібен, нехай Церква захищає, як ні – так і буде (Дальніші пояснення о. Мітрополіта приводиться в його листівній заяві до Комісії).

Бр. В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ зазначає, що не є справою Предсоборної Народи займатись слідством, на це є Вищий Церковний Суд, Великі Збори.

Арх. Ф. СЕРГІЄВ зазначає, що не Нараді займатись слідством, але право Народи передати справу Церковному Суду.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ: Не можна не реагувати на зауваження Влади. Влада не довіряє о. Мітрополітові, а тому природне, що вона має віру всьому тому, що чує про особу Мітрополіта. О. Мітрополіт діє на протязі 17 літ, у нього є вороги, які й шкодять йому. Треба обговорити, з'ясувати все, не маючи недовіриства ні до о. Мітрополіта, ні до Влади. Треба просити о. Мітрополіта дати листівне з'ясування справи і вінних в неправдивих інформаціях (ПОТІЄНКА) притягнути до відповідальності. Ми мусимо також засвідчити своє відношення до Влади.

Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ: Ми мусимо поставитись зі всією серйозністю, як до зауваження Влади, так само до з'ясування о. Мітрополіта. Тому-то й якесь вирішення ми мусимо прийняти. Хто мусить передати справу до Суду. За Народою є право освітлення фактів, що представники мусять передати Округовим Церквам. Треба вирішити справу, бо є загроза підвести всю Церкву під небезпеку.

Єп. К. БЕЙ: Вносить пропозицію виділити з членів ради Комісію для з'ясування справи.

О. Мітрополіт зупиняє увагу Народи на пропозиції Єп. А. ГРІНЕВИЧА про листовне спростування, а також ПОТІЄНКОМ зауважень представника Влади, що разом зі своїм висновком мусить подати Владі Предсоборна Народа.

Бр. В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ пропонує розглянути всі пакти серйозно і всебічно та винести певну думку з приводу їх.

Арх. К. КРОТЕВИЧ: думку можна дати, але в розпорядженні Народи немає зараз матеріалу, щоб мати те чи інше міркування з приводу зауважень.

Вноситься пропозиція вибрати Комісію з 4–5 осіб, яка-б розглянула матеріали й дала-б свої висновки.

Свящ. ШАРАЙ радить Нараді виступити в цій справі з побажанням, але побажанням твердим. Треба дати вказівки ВПЦРаді, треба також звернутися до о. Мітрополіта з твердим попередженням, щоб він був ще більш обереж-

ним в своїх виступах і діях. Справу з'ясування останніх подій доручити обраній Комісії.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ: Ми повинні перевірити все судом, ми можемо дати пораду, аби о. Мітрополіт спростував обвинувачення, притягнувши до відповідальности судової тих, хто міг спричинитись до наклепів, може й ПОТІЄНКА.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Потрібно розглянути кожний пакт зауваг представника Уряду, що заслухані в доповіді делегації, просити ВПЦР зробити свої зауваження а о. Мітрополіта дати пояснення з приводу цієї справи після чого докладно обговорити Народою.

Вноситься пропозиція обрати Комісію для розгляду матеріалів що-до обвинувачень о. Мітрополіта.

Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ: приступає до голосування: чи обрати комісію. Ухвалюється — обірання: запитання, з кількох осіб мусить складатись Комісія: більшістю ухвалюється з 7 осіб, при чому в склад Комісії входить делегація, що вислухувала зауваження Уряду, з 6 осіб і одного дообрать ще в члени Народи.

Більшістю голосів обирається Єп. Конон БЕЙ.

На цьому Збори закінчуються перервою до 9 год. ранку 29 липня б. р.

М О Л И Т В А.

Ранішнє засідання 29 липня б. р.

Нарада розпочинається молитвою. Голова Народи Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ звертається до Народи з запитанням: Який час збори вважають за можливе продовжувати Нараду. Чи обмежити кількість промовців і час доповідей по питаннях, що матимуть обговорюватись, чи не обмежувати.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Скільки часу потрібно аби Нараду закінчити.

Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ відповідає: Нараду можна закінчити і сьогодні при продукційності праці.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ хоче зачитати заяву представників Братства ДХЦ. Заява, з пропозиції Голови Президії Народи Всеч. о. Костя Малюшкевича не зачитується, а переноситься в біжучі справи.

Надається слово члену Комісії свящ. К. Шараю зробити доповідь з приводу роботи Комісії.

Арх. Ф. СЕРГІЄВ перед доповіддю вважає потрібним присутність о. Мітрополіта під час зачитання доповіді Комісії.

О. Мітрополіт запрошується.

Єп. П. РОМОДАНІВ вносить пропозицію до прибуття о. Мітрополіта розглянути 4-й розділ програму. — Приймається.

Вноситься позачергова заява бр. МАШКЕВИЧА про необхідність для нього залишити Нараду за вимогою його од'їзду до Вінниці, а тому потрібно обрати на його місце секретаря. Одноголосно обрано на секретаря Наради свящ. Антонія КАРПОВИЧА.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ вносить пропозицію тези по доповідях надіслати до Округових Церков.

Доповідаючи по розділові 4-му Голова Президії ВПЦР Єп. П. РОМОДАНІВ зазначив необхідність змінити формулювання 1-го пакту, дати історичний нарис, а не складати історію, бо складання історії вважає зараз за неможливе. Потрібно зазначити факти подій внутрішнього і зовнішнього життя Церкви. III пакт — ставлення діагнозу церкви і оцінка її — не вважає для себе можливим, зробить це сама церква... Охопити весь матеріал не уявляється можливим, бо він розкиданий по різних Округових Церквах.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Що-до найголовніших етапів життя УАПЦ зазначив: етапи не є періоди, а більш видатні менти. Відкидати I-й пакт нема потреби, потрібно виділити видатні події Церкви, а не вносить дрібниць. В справі справознання ВПЦР потрібно дати відповідь: що зроблено і що не зроблено. Оцінка стану: Вимагається дати практичну оцінку, що потребує дальніше життя Церкви. Оцінка мусить бути [не] філософською, а відповідати вимогам керування Церквою. Потрібно знайти матеріали для переведення роботи на майбутнє. Віддавати на Суд Собора без підготовки — неможливо.

АРХ. Ф. СЕРГІЄВ робить внесення: Найпочесніший прибув: можна перевести питання і дати слово Шираю для доповіді.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Переривати не слід.

Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ ставить на голосування. За перерву — 2, останні — проти.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Ніяких розходжень його думки з думкою В. ЧЕХОВСЬКОГО — немає.

Голова Наради: Справа ясна й не потребує більш обговорення. 1) Прийняти цей 4 розділ так, як є. 2) Хто буде доповідачем і чи будуть співдоповідачі.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ: Замінити слово «етапи» — «менти».

Голосованням 4 розділ приймається.

Голова Наради: — Доповідачем — Єп. П. РОМОДАНІВ і при ньому можуть бути співдоповідачі.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Коли потреба виставити другого доповідача замість мене, не маю нічого проти.

Єп. А.ГРІНЕВИЧ: Матеріали доповідача перевірить вся Президія ВПЦР.

О. Мітрополіт: При цьому 4 розділу обов'язок дати справознання належить Президії ВПЦР, а вона сама виділить від себе одного або двох доповідачів.

Голова Наради: В правилах Дінь зазначено, що крім ВПЦР дає доповідь і Напоч. о. Мітрополіт.

О. Мітрополіт: Як обранець Всеукр[аїнського] Церк[овного] Собору, Мітрополіт мусить дати справоздання і про свою діяльність звичайно й що торкається загального стану.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ: Мітрополіт, як Вищий духовний керівник звичайно мусить дати доповідь про духовне життя УАПЦ і про її моральний стан.

Голова Наради: Внесені пропозиції:

1) Доповідь Єп. А. РОМОДАНІВ сам бере на себе.

2) Єп. РОМОДАНІВ або Президія плюс о. Мітрополіт.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ: По справах освітніх може бути окремий доповідач. За голосуванням о. Мітрополіт о доповідач про духовне життя УАПЦ.

По розділу 4-му — Доповідач Єп. П. РОМОДАНІВ — «за» — 10.

Доповідач Президія ВПЦР — «за» — 9.

Ухвалюється по більшості голосів доповідачем 4 розділу — Єп. П. РОМОДАНІВ.

З'ясовується, що потреби в співдоповідачах нема.

Заслуховується доповідь Комісії.

Прот. о. К. ШАРАЙ зачитує акт Комісії: «Року Божого 1927 липня 28 дня. Ми нижчепідписані члени Комісії, виділеної Предсоборною Народою УАПЦ, в зв'язку з викликанням делегації Предсоборної Наради для вислухання зауваг Держ[авного] Уряду в справі зовнішньо-правного стану УАПЦ., виконуючи доручення Наради, склали цього акта в тому, що:

1) Комісія вважає, що УАПЦ стоїть перед реальною погрозою для самого існування Церкви з боку зовнішнє правового і внутрішнього.

2) Комісія рахує, що на обов'язку і Президії ВПЦР і членів Предсоборної Наради є вжити всіх заходів для точного й повного освідомлення всієї Церкви що-до змісту зауваг Уряду зівнішнє-правного стану УАПЦ.

3) Комісія зазначає, що вона не має ні достатніх матеріалів, ні часу, ні змоги для досліду й розгляду тих подій і обставин, що складають загрозу зовнішнє-правному стану УАПЦ.

4) Визнаючи, що питання зовнішнє-правного стану нерозривно з'єднується в житті УАПЦ з питанням внутрішнього стану УАПЦ та праці її керівництва, Комісія рахуючи цей стан катастрофічним і надзвичайно загрозливим, вважала-б за доцільно і своєчасно скласти особливу Комісію для досліду всіх цих питань, запропонувавши Окр[уговим] Радам виділити по одному представнику до складу такої Комісії, яка має передати здобуті матеріали на розгляд Церкви.

5) На погляд Комісії, було-б доцільним, коли-б Предсоборна Рада авторитетом представництва всієї УАПЦ звернулася до о. Мітрополіта і Президії

ВПЦР з закликом, на протязі всього часу до закінчення роботи Особливої Комісії, виконувати свої обов'язки служіння Церкви в спільній братерській праці в свідомості її відповідальности, не порушуючи норми церковного життя, особливо в справі відношення до Держави.

Акт підписаний такими [особами]: Архієпископ Костянтин КРОТЕВИЧ, Архієпископ Йосип ОКСІЮК, протоієрей К. ШАРАЙ, Єпископ Микола БОРЕЦЬКИЙ, Єп. Конон БЕЙ, мірянин М. КУЛИДА.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ: Комісія не обгрунтовала ухвали, і тому нічого не можна сказати.

Голова Наради: Комісія накреслила 5 тез: чи їх прийняти, чи обговорювати.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ: Для нього не видно, що загрожує Церкві: Комісія нічого не дала.

Голова Наради голосує: обмірковувати цей акт, чи не обмірковувати. Приймається: обмірковувати.

Арх. о. Ф. СЕРГІЄВ: Комісія не виправдала завдання Наради, чим затримався час. Передавати на іншу Комісію — значить затягти освітлення стану Церкви і ставити під загрозу всю УАПЦ.

п. 1 не обгрунтований.

п. 2-й. Но констатувати Комісія повинна була ці факти. Комісія відхилилась від обов'язку розслідувати матеріали і дати свій висновок Нараді.

п. 3-й. Комісію може прийдеється затримати на тиждень, а то й більш, щоб вирішити справу, бо не можливо в такому стану надалі працювати.

п. 4-й. Як повинна жити УАПЦ і як повинна працювати Президія ВПЦР — вказівок Комісія не дала.

п. 5-й. Дуже легкий вихід знайшла Комісія для виправдовування по цьому пакту. На протязі останнього року часто робилися заклики Мітрополітові і Президії ВПЦР, а ненормальний стан і довів Церкву до небезпеки. — Вносить пропозицію:

Нарада мусить негайно приступити до обговорення фактів обвинувачення.

Голова Наради: В якому порядку обмірковувати.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ: Чи компетентна Нарада вирішити й підготувати це питання.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Чи слід по кожному пакту доповіді делегації вислухати доповідь Комісії й обговорити.

Голова Наради: Пропозиція: Обговорювати проект резолюції Комісії так, як він складений. — Приймається без голосування.

Приступає Нарада до обмірковування доповіді Комісії.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ: Я підкреслював необхідність знову нагадати всі факти обвинувачення і їх обговорити.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ: Просити о. Мітрополіта дати пояснення; просити Комісію більш детально обміркувати цю справу.

Єп. М. БОРЕЦЬКИЙ: Я, як член Комісії, дивуюсь тому, що сказано: чому Комісія ніби-то ховається й покривається пеленою і не виконала своїх обов'язків. Все ясно в роботі Комісії. Будете 3 дні працювати, а все рівно до одного прийдете. Все це занотовано, що дала делегація. Зауваги Влади про роботу Мітрополіта делегацією з'ясовані (цітує п. 1-й). Як не буде гарних наслідків, то Влада регулюватиме (цітує п. 2-й). Все це потрібно поширити по округах, щоб не сказали, що промовчав актив, промовчала й Церква. Для детального розслідування фактів потрібно було-б викликати осіб, які перебувають дуже далеко, — що не можливо, а як і близько, як напр. Троїцька парафія, то все таки потрібно на це тиждень, а той більш (цітує п. 3-й) — було мало часу для дійсного освітлення стану, й це правдиво.

(П. 5-й) Зібрані матеріали передати на розгляд Церкві, не сказано: «на розгляд Суду або Собору». Поки Президія ВПЦР не приступить до праці. Церква до тих пір нічого не почує. Вважаю, аби відбулося засідання ВПЦР на очах Наради, тоді тільки справа стане ясніша. Замки повісять раніш [нрзб.] вирішення. Вважав-би, аби Нарада зараз розібрала цю справу.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ: Треба, щоб Комісія обгрунтовала дані, дала фактичні підстави до своїх висновків. Цікаво знать чи дійсно комісія мала всі данні — всі матеріали, чи дійсно так трудно дати фактичну відповідь: яка загроза, яка вимога й т. інш.

О. Мітрополіт: Чогось говорять про щось катастрофічне і моя особа є причиною цієї загрози. Коли Комісія була зібрана, я подав до Комісії докладні пояснення з приводу всіх обвинувачень. Комісія не довела, чи знаходить вона правдивими зауваження Влади і мої пояснення. Незадовольнююча діяльність Комісії: вона повинна була дати відповідь чи підставні обвинувачення Влади. Взяти копії всіх моїх попередніх листів до Політуправління з приводу вибрання та інш., де все з'ясовується. Просять зачитати всі пояснення, що надіслані ним до Політуправління для більшого освітлення.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ: Я всею душою своєю хочу вийти з того стану, в якому опинилася Церква. Я не бачу катастрофічного стану Церкви, він не повинен бути катастрофічним. Констатуючи факт катастрофічного стану, Комісія ніяких порад не дає. Комісія мусила знайти вихід для спокійного життя Церкви й особи Мітрополіта. Коли загрожується небезпекою Церкві на підставі нез'ясованих фактів то треба чи ВПЦРаді вийти в комісію, чи Мітрополіту, щоб уникнути катастрофічного стану.

Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ: Уряд не загрожував катастрофам Церкві: Уряд давав лише обвинувачення.

О. Мітрополіт з'ясовує, що не він зазначає про катастрофічний стан Церкви, а сама Нарада.

Прот. Х. ГОВ'ЯДОВСЬКИЙ: Заяви о. Мітрополітом через канцелярію ВПЦР передані Уряду.

Прот. М. ХОМІЧЕВСЬКИЙ ми стоїмо перед фактами, що силу їх треба проаналізувати. Стан політичний викликав певну настороженість Уряду, чому й Уряд більш насторожливо ставиться до тієї чи іншої персони. Що може бути контр-революційним, коли ми зносилися з іншою орієнтацією, напр[иклад] з тихонівською, яка має стверджений Урядом статут і має легальне існування. Не здається, що є в цьому якась загрозливість.

Факт нелегального зібрання не може мати щось жахливого, що б непокоїло Уряд. Він може тільки оштрафувати винних за невиконання розпорядження про зібрання.

Голова Наради: — Припиняє... Це діло Уряду зазначити розмір кари, а не наше...

Прот. М. ХОМІЧЕВСЬКИЙ продовжує факт про відмовлення ПОТІЄНКА Мітрополітом від зречення сану не може нас дивувати. Тут теж нема нічого контр-революційного.

Голова Наради знов припиняє: не точно передаються факти: доповідач не знайомий зовсім з фактами обвинувачення... доповідача.

Прот. М. Хомічевський продовжує: факт викреслення слів політичного змісту не може мати характера політичного вчинку. Викреслено, бо не місце в церковному органі повідомленням цілком політичного характеру, але й це з боку життєвого не може мати серйозного значіння... Ці факти є лише наслідком напруженого стану Уряду, який обвинувачує нас в них.

Голова Наради: До порядку, про обмеженість. Голосує: за обмеженість кількості промовців — за необмеженість більшість. За обмеженість повним часом — більшість. Який саме — п'ять хвилин. Необмеженість часу для члена Комісії прийнято. Внесення В. ЧЕХІВСЬКОГО: Не обмежувати часом о. Мітрополіта — прийнято.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: до порядку: Делегація дає точну формулюровку обвинувачення. Президія дає додаткові відомості, Мітрополіт пояснення.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ: Нам потрібно запобігти лише тяжкого стану Церкви, а не розглядати факти й переводити слідчої роботи.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Слід обґрунтувати думки Комісії, а не обґрунтовувати самі факти обвинувачення.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ вносить пропозицію передати акт Комісії, яка складе протокол. Акт треба відкинути в цілому.

Приймається пропозиція Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧА зберегти вироблений порядок.

Єп. Микола Борецький: Після зауваг делегації Нарада почувала себе схвильованою і не дала точної формулювання, чому Комісія не знала, які функції на себе взяти. В заувагах Уряду говорилося, що апелювати до Мітрополіта Уряд вважає зайвим, бо йому не вірить, а апелює до Церкви. Як же нам не констатувати певної загрози Церкві, як з'ясувати зараз факти. Потрібно викликати Потієнка для з'ясування розмови його з о. Мітрополітом, що була вічна віч. Як це можливо. З приводу переговорів з слов'янами ніби-то з відомого Мітрополіта з метою повалити обновленців викликати всіх, хто був при цьому — це зовсім неможливо. Ми поставили завданням з'ясувати і внутрішній стан Церкви і можливість дальшої праці Президії ВПЦР. Ми не ухилялись і далі все.

О. Мітрополіт: Комісія не виконала прохання Мітрополіта довести до відома Наради та всієї Церкви пояснення Мітрополіта виходять, що Комісія не має охоти захищати свого Мітрополіта.

Єп. М. БОРЕЦЬКИЙ: Трудно слухати слова Мітрополіта, Комісія зробила те, що вона могла зробити. 7 чоловік не можуть мати авторитету перед всією УАПЦ й принижати авторитет Мітрополіта, або осуджувати його.

Єп. А. ГРИНЕВИЧ: Комісія без системи провела свою працю і не виконала своїх завдань. Одні кажуть: нема обвинувачень, а другі — що є. Всі сили направлені на Мітрополіта, щоб усунути його. З матеріалів, що мають у делегації, можна думати, що чашу терпіння Уряду переповнила крапля, що нею з'являється стаття ШЕЛУХІНА з викресленням місця про Петлюру.

О. Мітрополіт зазначає, що все це спростовано його заявою.

Голова Наради робить заувагу, що в доповідях не можна робити психологічного аналізу настроїв представників Уряду, наше діло розглянути факти.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Кажуть, що ми стоїмо перед загрозою катастрофічного стану Церкви. Уряд, зазначаючи, що не вірить о. Мітрополітові, цим самим не позбавив його права подачі нової заяви для з'ясування всіх фактів.

О. Мітрополіт: З'ясовано вже все.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Ми повинні виявити своє відношення до Мітрополіта, чи ми віримо, що він є контр-революціонер, чи ні; ми повинні бути ні теплими, ні холодними.

Голова Наради зазначає, що о. Мітрополіт не просив зачитати його заяву, через те вона не читалась. (Передається заява о. Мітрополіта ЧЕХІВСЬКОМУ).

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Обговорюючи факт розмови з ПОТІЄНКОМ, потрібно сказати свою думку. — Свідчить, що не допускає персонально ніякої антирадянської роботи о. Мітрополіта, і потрібно це всім посвідчити: чи припускаємо ми за о. Мітрополітом контр-революційну роботу. Зазначає, що знає настрої і думки о. Мітрополіта і може свідчити його лояльність до Уряду.

2-й факт — Лист ШЕЛУХІНА. Зазначає, що коли о. Мітрополіт викреслив слова, то він надсилав цей лист через ВПЦР. Просить освітити ці факти.

Голова Наради: Зачитує пояснення о. Мітрополіта в справі обвинувачення його в контр- революції від 27 липня 1927 року.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Не знаємо, що робимо. Яку місію взяли на себе. Коли зачитується заява з одного боку, то вона викликає й контрзаяву.

Голосується: чи зачитувати заяву о. Мітрополіта до Уряду з приводу обвинувачень його в контр-революційній роботі- «за» — П, «проти» — І.

Голова Наради зачитує копії заяви (прикладаються до протоколу).

Забіраючи собі слово по обговоренню, Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧ зазначає, що директиви Комісії були дані не ясні, через те Комісія сама встановила розмір своєї компетенції і зробила те, що могла: виходить, що Комісія сказала, а тепер ми їй не віримо. Попробуйте самі перевірити.

Ми повинні констатувати, що погроза є, й це мусить знати вся Церква. Комісія каже, що зараз вона не може освітити всіх фактів: та й як вона могла б це зробити.

Треба освітити їх перед Церквою всіма засобами, що має в своєму розпорядженні Церква. Замовчати, не освідомлювати Церкви, не можна, бо Уряд обвинувачує не персону о. Мітрополіта, а всю Церкву разом з о. Мітрополітом.

Заувага, що не було часу для достатнього освітлення цієї справи, це річ звичайна: для перевірки всіх пактів обвинувачення потрібний час. В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ каже, що потрібно вірити о. Мітрополітові, але є різна віра. Потрібна віра розумна. Для цього слід перше перевірити факти, а тоді сказати, чи вірити чи ні. Обвинувачення ставиться й ВПЦР; коли висловлювати довір'я чи недовір'я Мітрополітові, то потрібно це зробити й по відношенню до ВПЦР. (Цітує висловлення Комісії, що потрібно дати час і т. инш.). Настоює на необхідності всебічного освітлення цієї справи. Пропонує: ставитись до справи серйозно й прийняти резолюцію, яку накреслила Комісія.

О. Мітрополіт: Представник Уряду вимагає, щоб Церква була освідомлена про вчинки Мітрополіта, а в ухвалі Комісії нічого не сказано про особу Мітрополіта, чому Нарада і мусить висловитися з приводу обвинувачень. — Уряд ставить обвинувачення і ВПЦРаді, що ніби вона прикривала роботу Мітрополіта, але остання сама себе може виправдати і виправдала, бо вона освідомляла Церкву: Ви повинні дати можливість для спростовання виправдання перед Церквою і Мітрополітові.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Що-до відносин між о. Мітрополітом і ВПЦР — це є справа внутрішня, і зупинятись на ній не слід. Справа більш серйозна зовнішнє-правна. Звертає увагу на І-й пакт: Церкву негайно слід сповістити, але й потрібно зараз щось сказати ясно про загрозу. Потрібно цю сторону з'ясувати. Ми можемо, обміркувавши справу цю, сказати ясно й недвозначно

й посвідчити перед Державним представництвом про о. Мітрополіта. На основі фактичного матеріалу, що в нашому розпорядженні, й довір'я до заяви о. Мітрополіта, що він нічого проти Влади не говорив з Потієнком, ми можемо свідчити про політичну певність о. Мітрополіта й через Президію ВПЦР просити Держ[авний] Уряд зняти з о. Мітрополіта підозріння в політичній непевності.

Арх. Ф. СЕРГІЄВ: Становище тотожне з тим, що ми переживали рік тому. Обвинувачення о. Мітрополіта і ВПЦР мають однакове значіння; при ньому не можна далі працювати; слід перед Урядом реабілітувати себе. Потрібно з'ясувати, чому факти протилежні поясненням; факт залишається фактом; коли о. Мітрополіт обвинувачується, то це вже вносить якусь непевність в життя Церкви, що і є фактом; цілком довіряючи особі о. Мітрополіта і не бачучи за ним і за Церквою ніякої контр-революції й петлюрівської роботи, вес-ж таки визнати, що була необережність з боку о. Мітрополіта, і потрібно надалі бути більш обережним.

Арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ: Хочу ясности. З інформації делегації видно, що уряд не довіряє о. Мітрополітові, і це є загрозою, катастрофічним станом Церкви. Справа серйозна для Церкви. Дорогий для нас і о. Мітрополіт, дорога і ВПЦР, а найдорожче сама Церква. Не видно ширости й одвертости в цій справі. Слід серйозно поставитись до цієї справи.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ, аналізуючи факти обвинувачення, каже, що коли-б о. Мітрополіт був петлюрівських поглядів, то ШЕЛУХІН не слав би такого листа з лайком по адресі Петлюри.

Єп. Я. ЧУЛАЇВСЬКИЙ — слід прийняти резолюцію, яку прийняла Комісія.

Вноситься пропозиція приняти запис промовців — приймається. Обмеження промовця 5 хвилин — приймається. Слово останнє о. Мітрополітові і В. М. ЧЕХІВСЬКОМУ.

О. Мітрополіт: Потрібно виділити в резолюції Комісії зовнішню справу Церкви від внутрішньої. З приводу першої потрібно зараз висловитись Нараді, а внутрішню вирішити в якій угоді спосіб.

Голова Народи голосує внесені пропозиції:

- 1) Прийняти тези Комісії — 18 «за», «проти» — 2 і «утримав[шихся -]» 2.
- 2) розподілити резолюцію Комісії на дві частини що до внутрішнього й зовнішнього стану Церкви, й з'окрема розібрати — меншість.

Внесення В. М. ЧЕХІВСЬКОГО: Доручити Комісії обґрунтувати підстави.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Чи має силу Комісія обґрунтовувати підстави.

Арх. І. ОКСЮК: Ні в якому разі Комісія не може цього зробити.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Обґрунтувати ці тези — більшістю відхиляється.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ (формулює свою пропозицію): На підставі фактичного матеріалу, що був у розпорядженні Народи, довіряючи зокрема заяві

о. Мітрополіта, що він не говорив нічого, контр-революційного характеру в розмові з В. ПОТІЄНКОМ, Предсоборна Нарада свідчить про відсутність в сучасний мент в настроях і діяльності о. Мітрополіта яких-будь контр-революційних ментів, і про його лояльне співчутливе відношення до державної Радянської Влади й звертається через Президію ВПЦР до Державного представництва зняти з о. Мітрополіта підозріння в політичній непевності.

Голова Наради: Я не можу ставити на голосування цієї пропозиції, бо, висловлюючи довір'я, під загрозу ставимо Церкву, висловлюючи недовір'я без розбору, теж зробимо щось шкідливе.

Заступник Голови свящ. ЯЗВИНСЬКИЙ займає головування по проханню Єп. К. МАЛЮШКЕВИЧА.

Арх. К. КРОТЕВИЧ: Пропозиція В. М. ЧЕХІВСЬКОГО йде всупереч з пактом 3-м акта Комісії, який нами прийнятий.

Єп. П. РОМОДАНІВ запитує заст. Голови, чи мотиви відмовлення Голови Наради від поставлення на голосування пропозиції В. М. ЧЕХІВСЬКОГО для нього мають силу.

ЯЗВИНСЬКИЙ відповідає, що він ще не з'ясував собі можливість свого головування... і пропонує зняти з голосування пропозицію В. Чехівського. Голосується — пропозиція В. ЧЕХІВСЬКОГО знімається з голосування.

О. Мітрополіт відмовляється від своєї пропозиції.

Голова Наради — Треба обрати Комісію для розгляду справи.

Арх. К. КРОТЕВИЧ: — Доручити одній особі зібрати матеріали зо всіх сторін, зо всіх земель.

Священник ПУХАЛЬСЬКИЙ: Зараз треба обрати Комісію.

Свящ. К. ШАРАЙ: Матеріал дати Окр[уговим] Соборам.

Голова Наради: Є різні способи розуміння — матеріали передати Церкві, або Всеукр[аїнському] Собору, або Суду. Матеріали передати округам не можливо, а висновки.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Дуже влучно сказав Арх. К. КРОТЕВИЧ, що всі матеріали краще одному зібрати, а округові церкви теж зберуть матеріали й доставлять цьому обраному від Наради. о. К. ШАРАЙ теж правдиво сказав, щоб всі округи були освідомлені.

Голова Наради: Конструкція така — обирається одна особа з членів Наради для збирання матеріалів і координування праві останніх членів Комісії. В кожній окрузі збирається одна особа для збірки матеріалів що-до стану Церкви і всі з'їзжаються до м. Київ для належних висновків.

Запитання —

1) Обирається особа з мешканців м. Київ, чи с переферії.

Приймається — необов'язково з Київ.

2) Чи з членів Наради. Приймається: необов'язково з Наради. Висовуються кандидатури: Єп. А. ГРІНЕВИЧА, прот. Л. КАРПОВА, Арх. І. ОКСЮКА, Арх. К. КРОТЕВИЧА, В. М. ЧЕХІВСЬКОГО.

Арх. І. ОКСЮК зазначає, що він по своїй хворості бажає виїхати для лікування і відпочинку і тому не зможе перевести збірку належних матеріалів чому й відмовляється. За голосуванням відмовлення приймається.

Арх. К. КРОТЕВИЧ: Я є членом Вищого Церковного Суду. Мітрополіт — Голова Вищого Церковного Суду. Отже матеріали про о. Мітрополіта поступлять до Суду, мені прийдеться їх розглядати, і тому не можу виставити своєї кандидатури.

Нарада висловлює ту думку, що справа о. Мітрополіта повинна поступити не до Вищого Суду, а до Всеукр[аїнського] Ц[ерковного] Собору, і тому його кандидатуру не вважаю можливим відхилити — приймається.

Арх. К. КРОТЕВИЧ: Мент надзвичайний, і я схиляюсь перед волею Церкви і не відмовляюсь допомогти в цій справі.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Згоджується умовно: умова така: Нарада уповноважує його після з'ясування документальних даних звернутися до Держ[авного] Уряду з проханням зняти з о. Мітрополіта підозріння в політичній непевності.

Єп. П. РОМОДАНІВ: Чи не є така умова насильством над волею соборно-правної Церкви.

Голова Наради робить заувагу, що такого запитання ставити не можна.

В. М. ЧЕХІВСЬКИЙ: Єп. П. РОМОДАНІВ не дає ніяких підстав свого твердження. Воно є неправдивим, безпідставним і осудливим зауваженням про думку члена Наради.

Єп. А. ГРІНЕВИЧ: Моя пропозиція, що раніш висловлена, була не прийнята Народою, а тому я не бачу можливим для себе виставити свою кандидатуру.

Пристається до голосування: «за» Арх. К. КРОТЕВИЧА — 16; «за» Єп. А. ГРІНЕВИЧА — 5; «за» В. М. ЧЕХІВСЬКОГО — 6.

Обраним по більшості голосів — арх. К. КРОТЕВИЧ.

Останніх членів Комісії обирають ОЦРади.

Свящ. Д. ПУХАЛЬСЬКИЙ: Арх. К. КРОТЕВИЧ обраний Всеукр[аїнською] Народою, а Винницька округа повинна мати окремого представника.

За голосуванням ухвалюється: Винницька округа має право на окреме представництво.

Перерва до 5 год. дня. [...]

№ 12

**Записка делегації II Всеукраїнського Православного
Церковного Собору до представника Радвлади
від 21 жовтня 1927 р.**

Записка
делегації 2-го Всеукраїнського Церковного Собору
до представника Радвлади

21-го жовтня 1927 р.

1) Визнавши дальнійше перебування о. Митрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО на Митрополітанському служінні в УАПЦ за неможливе, 2-й В[сеукраїнський] Собор має потребу з'ясувати характер дальнішої церковної праці о. Митрополіта із окрема можливість для його церк[овно-] адміністративної праці: конкретно духовним керівником будь якої Округової Церкви — Єпископа.

Відповідь представника Держ[авного] Уряду: Принципово заперечень з боку Держуряду немає, що до служіння о. Митрополіта Єпископом будь якої Округи УАПЦ. Але приймаючи на увагу, що попередня діяльність о. Митрополіта викликала обвинувачення з боку держвлади, в разі обрання о. Митрополіта духовним керівником якої небудь Окр[угової] Церкви держурядом буде зроблене зауваження місцеві Окрцераді і вищому церковному і адміністративному і духовному Керівництву УАПЦ, про те, що нові випадки антирадянської діяльності о. Митрополіта матимуть наслідки ускладнення для життя місцевої Церкви, вищого Церковного керівництва і всієї УАПЦ.

2) Минула праця о. Митрополіта звязана з Київом. Маючи це на увазі, делегація просить з'ясувати, чи можлива праця о. Митрополіта, як духовного Єпископа парафії Київського міського району, що входить у склад Київської Церковної округи.

Одмінивши неупорядкованість церковного життя Київських міських парафій, представник Уряду зазначив, що умови обрання і праці о. Митрополіта — Єпископом Київських парафій такі самі, як і для інших Округ.

3) В минулому і в сучасний мент о. Митрополіт тісно звязаний з парафією св. Софії; життя її неупорядковано. Чи може о. Митрополіт бути настоятелем св. Софії.

Звернувши увагу делегації на наявність антирадянських елементів в складі Київських міських парафій і зокрема св. Софії, що виявляють себе не припустимою агітацією в час Собору, представник Уряду указав на право кожної парафії вільно обирати собі настоятеля.

4) Делегація просить з'ясувати погляд Держуряду на думку про відсунення терміну обрання митрополита на деякий час (два, три місяці), щоби Церква могла на місцях обмірковувати кандидатури.

Представник Уряду, висловлюючи свою персональну думку, підкреслює повну можливість невідкладного вирішення цієї справи і додає, що відсунення цього вирішення Держуряд розцінив би негативно.

5) Яке відношення Уряду до піднятого Президією Собору і ВПЦР клопотання про поширення повістки денної Собору питаннями про обрання органів Церковного Керівництва і доповіді з місць, або про дозвіл на працю Великих Покровських Зборів ВПЦР.

Представник Уряду висловлює принципову згоду і на поширення повістки денної Собору і на працю Великих Покрівських Зборів, після закінчення Собору.

ЗАУВАЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКА УРЯДУ

1. Представник Уряду зауважує делегації, що антирадянські елементи в Церкві намагаються провести думку про вшанування о. Митрополита В. ЛІП-КІВСЬКОГО званням почесного, пожизненного першого Митрополита УАПЦ.

Відповідь: Подібну ухвалу Уряд розцінив би, як антирадянську демонстрацію з боку Собору.

2. Держуряд вбачає в ухваленій вчора Собором резолюції в слові «Об'єктивні» виявлення солідарності з Митрополитом і заховану форму його реабілітації. А тому вимагає викреслити це слово із Соборної ухвали. Представник Уряду звертає увагу делегації на розділ 5 канонів УАПЦ, ухвалених Першим Всеукраїнським Собором і зазначає, що Собор повинен дати Церковну оцінку лінії діяльності о. Митрополита на основі принципів самої УАПЦ. Проект резолюції в цій справі до голосування його Собором має бути поданий до відому Держуряду.

Члени Делегації:

—

[підписи відсутні]

*ЦДАВО, ф. 3984, оп. 4, спр. 167, арк. 215–215 зб.
Копія. Машинопис.*

РОЗДІЛ III
ОПЕРАТИВНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
АВТОКЕФАЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА
1927–1928 рр.

№ 13

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 8/18 за час з 20 до 26 лютого 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 8/18
за время с 20 по 26 февраля [1927 г.]

В 2 адреса:

1. Пред[седателю] ГПУ тов. БАЛИЦКОМУ
 2. Нач[альнику] СО ОГПУ тов. ДЕРИБАСУ*
- [...]

ДУХОВЕНСТВО.

1. АВТОКЕФАЛИСТЫ (У.А.П.Ц.)

Положение автокефалии характеризуется продолжением скрытой борьбы оппозиций во главе с ЛИПКОВСКИМ, с новым составом ВПЦР. Фактами, иллюстрирующими эту борьбу являются попытки освобожденного из под ареста экс-председателя ВПЦР — ПОТИЕНКО нелегально связаться с некоторыми Окрцеркрадами для совместных действий против новой ВПЦР. ПОТИЕНКО состоял в переписке для этой цели с Лубнами и Подолией, а также сгруппировал вокруг себя и ЛИПКОВСКОГО в Киеве нескольких человек. До сих пор, однако, попытки оппозиции ни к чему не приводили. Все Окре'езды, происшедшие в большинстве округов Украины, присоединились к постановлениям Покровского собора [19]26 года и целиком поддерживают новую ВПЦР. Даже Канадийская епархия (Америка) во главе с епископом ТЕОДОРОВИЧЕМ, присоединилась к постановлениям Покровского Собора. Правда, в письме ТЕОДОРОВИЧ пишет, что он не согласен с осуждением митрополита.

В самое последнее время «оппозиция» пыталась создать себе почву для деятельности в журнале ВПЦР, который недавно разрешен к выпуску. ЛИП-

* Тут і далі адреси отримувачів інформації однакові і не друкуються в подальших документах.

КОВСКИЙ, будучи по своему положению, как митрополит «духовным керовником» журнала, создал редакционную коллегию из своих сторонников, причем в качестве негласного помощника коллегии пристегнул и ПОТИЕНКО. Мы были своевременно информированы о[бо] всех шагах Липковцев и через ВПЦР приняли меры к назначению редакционной коллегии из лояльных Соввласти лиц. Ответственным редактором журнала назначен еп[ископ] Харьковский ПАВЛОВСКИЙ [1].

В связи с арестом на днях группы украинских контр-революционеров (участников мужицкой партии) явился повод и к аресту ПОТИЕНКО [2], который содержится в Харькове и будет представлен к админвысылке.

Как известно, представителем УАПЦ в Западной Европе является БАЧИНСКИЙ. В своем письме на имя ЛИПКОВСКОГО БАЧИНСКИЙ пишет, что желал бы получить сан священника украинской автокефальной церкви. Но так как для рукоположения он на Украину приехать не может, то ему кажется, что рукоположение можно получить от католического епископа [3]. ЛИПКОВСКИЙ своим авторитетом просьбу БАЧИНСКОГО санкционировал. Когда об этом стало известно в церковных кругах, на ЛИПКОВСКОГО посыпались нарекания в том смысле, что рукоположение католическим епископом может быть широкими массами верующих истолковано как уния, чем будет скомпрометирована церковь. Сейчас мы выясняем, получил ли БАЧИНСКИЙ санкцию на свою просьбу формально от ВПЦР или только от ЛИПКОВСКОГО. В последнем случае нам ЛИПКОВСКОГО удастся серьезно скомпрометировать.

2. ПРИГЛАШЕНИЕ ЧЕХОВСКОГО НА ПРОЦЕСС ШВАРЦБАРГА* В КАЧЕСТВЕ СВИДЕТЕЛЯ

Комитет Защиты ШВАРЦБАРГА, убившего Петлюру, обратился из Парижа к доктору Л. А. БЕРНШТЕЙНУ с ниже следующий просьбой: «...Речь идет о В. Чеховском, быв[шем] председателе первого совета министров Директории, принявшего теперь духовный сан и живущего в Харькове. Мы его знаем как человека в еврейском вопросе безукоризненного и искренне страдавшего от еврейских погромов, и от своего безсилия прекратить их, знаем также, что он категорически осуждал политику Петлюры в вопросе о погромах. Его свидетельство было бы, конечно, во всех отношениях ценным. Однако, прежде чем предложить г. ТОРРЕСУ вызвать ЧЕХОВСКОГО в качестве свидетеля, мы хотели бы частным образом, через доверенное лицо в ни к чему не обязывающей форме, осведомиться о теперешних настроениях Чеховского: готов ли он выступить в качестве свидетеля защиты, каково теперь

* Так у тексті документу.

его отношение, что он счел возможным показать на процессе по поводу погромов и ответственности за них Петлюры. Мы хотели бы иметь хотя бы краткий конспект его эвентуальных показаний, написанных либо им самим, либо с его слов заслуживающим доверия лицом.

Если у вас в Харькове имеется такое лицо, которому вы могли бы доверить такую ответственную миссию, то мы просили бы вас возможно скорее снестись с ним по этому поводу и сообщить нам о результатах. Если же нет, то наша просьба идет еще дальше: мы просим вас лично съездить на несколько дней в Харьков и все разузнать о ЧЕХОВСКОМ. Нам совершенно ясно, что мы просим у вас большой жертвы, но вам в той же мере ясно, насколько важен и ответственен этот вопрос. Все сопряженные с такой поездкой расходы, мы, конечно, немедленно с благодарностью вернем. Если ваши сведения о ЧЕХОВСКОМ будут удовлетворительны, г. ТОРРЕС будет ходатайствовать о его приезде в качестве свидетеля, выясните также, не встретит ли такое ходатайство особенных затруднений.

Мы заранее благодарим вас за неоценимую услугу.

С совершенным уважением,

Секретарь Комитета Защиты И. ЧИРИКОВЕР...».

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

Галузевий Державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України), ф. 13, спр. 370, ч 1 (1927 р.), т 1, арк. 105–106 зб. Копія. Машинопис.

Примітки:

- [1] На головних редакторів церковних часописів НКВС вимагало призначити тільки «певних фізичних осіб, яким довіряє радянська влада», як вказано в листі зав. відділом по відокремленню церкви від держави І. Сухоплюєва до Управління у справах друку від 27 січня 1923 р.
- [2] Т. зв. «Мужицька партія» була ліквідована органами НКВС в лютому 1927 р. в Харкові. В щотижневому повідомленні від 5–12 лютого 1927 р. вказано перелік заарештованих у цій справі.
- [3] Правильно: старокатолицького єпископа. Факсиміле листа митрополита Василя Липківського з благословінням на висвяту Є Бачинського від 23 грудня 1926 р. опубліковано: *Бюллетень Благовісництва й Красвої Ради УАПЦ в Західній Німеччині*. — УАПЦ Соборноправна / Ред. Благовісник і Голова Красвої Ради УАПЦ в Західній Німеччині прот. Митрофан Явдась. — Інгольштадт. — 1956. — № 6 (16). — С. 14–15.

№ 14

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 9/19 за час з 27 лютого до 5 березня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 9/19 за
время с 27 февраля по 5 марта 1927 г.

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. АВТОКЕФАЛИСТЫ И АРЕСТ ПОТИЕНКО

Арест ПОТИЕНКО особенной паники в кругах оппозиционеров не сделал. После его ареста ХОМИЧЕВСКИЙ явился в ВПЦР и подал заявление о том, что он, в виду создавшихся условий, намерен отойти от активной церковной работы. В заявлении проводилась мысль, что б[ывшие] деятели ВПЦР не гарантированы от той участи, которая постигла ПОТИЕНКО; что в создавшемся положении виновата ВПЦР и, что арест ПОТИЕНКО был произведен чуть-ли не по домогательству ВПЦР перед Властью. Это заявление нужно расценивать как очередную попытку «оппозиции» дискредитировать ВПЦР и РОМОДАНОВА.

Харьковские автокефалисты в аресте ПОТИЕНКО усматривают, что это репрессивное воздействие в отношении ПОТИЕНКО проведено властью не за церковную деятельность, а скорее за политическую. В своей оценке они исходят из проведенных в Харькове арестов среди некоторых представителей украинской общественности, которые имели отношение к церковной работе.

ЛИПКОВСКИЙ расценивает арест ПОТИЕНКО как действие агонизирующей власти. Поэтому на заседании ВПЦР он заявил, что обращаться с какими-либо ходатайствами к Соввласти совершенно бесполезно.

2. 18/III – с. г. в Харьковском Николаевском соборе¹ будет отпраздновано 5-тилетие со дня организации местной автокефальной общины, для участия в проведении торжественного богослужения, община приглашает митрополита ЛИПКОВСКОГО, ЧЕХОВСКОГО и ОКСИЮКА. Приезде ЛИПКОВСКОГО в Харьков мы думаем не препятствовать, так как его пребывание здесь даст нам возможность посредством глубокого осведомления точно выяснить его настроения и намерения. Нас интересует особенно в Харькове по линии украинской общественности и то впечатление, какое у него получится в связи с арестами по делу [УМП]². Все эти моменты мы надеемся осветить.

¹ Це Харківський кафедральний собор, який у 1922 р. було передано УАПЦ.

² Тут: «Українська мужицька партія».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ДА СБ України, ф 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 1, арк. 119 зб.–120.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 15**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 11/21 за час з 13 до 19 березня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 11/21
за время с 13 по 19 марта 1927 г.

[...]

АВТОКЕФАЛИСТЫ**1. БОРЬБА «ОППОЗИЦИИ» С В.П.Ц.Р.**

Киевские городские общины автокефалистов остались единственной организованной силой оппозиции. Видя свои неудачи в открытой борьбе с ВПЦР, лидеры «оппозиции» решили заняться увеличением своих сил путем расширения сферы своего влияния на периферию.

28-го февраля с. г. в гор. Киеве одновременно с пленумом Окр[уговой] Церк[овной] Рады состоялся Собор городских общин «Оппозиция» во главе с митрополитом ЛИПКОВСКИМ и бывшими членам ВПЦР, во время обсуждения вопроса об объединении городских общин с Округом, пытались подчинить последний своему влиянию. С этой целью был выдвинут проект расширения представительства от городских общин в Окр. Раде. Митрополита ЛИПКОВСКОГО пытались провести правящим епископом Киевщины. ВПЦР, которая руководила пленумом Окр[уговой] Рады, активно выступила против попытки «оппозиции», выдвинув предложение подчинить городские общины Окр[уговой] Церк[овной] Раде во главе с правящим епископом ШАРАЕВСКИМ. Ввиду того, что борющиеся силы были почти равные, борьба окончилась вничью¹. Вопрос остался не разрешенным и перенесен на предстоящие в мае месяце «Микельские Сборы»².

¹ В тексті «ни в чью».

² Так в тексті. Маються на увазі Великі Микільські збори ВПЦР, які відбувались щороку на весняного Миколая (9/22 травня).

2. ЛИПКОВСКИЙ ПРОТИВ ПОСТАНОВЛЕНИЯ ВЕЛИКОГО ПОКРОВСКОГО СОБОРА

В конце февраля на заседании малого президиума ВПЦР разыгрался инцидент. Во время обсуждения вопроса об окончательном приеме лидеров ДХЦ еп. еп. ТАРНАВСКОГО, БРЖОСНЕВСКОГО и ШИРАЯ, ЛИПКОВСКИЙ открыто заявил всему заседанию, что он не признает постановлений Покровских Соборов и пленума ВПЦР об приеме ДХЦистов. ВПЦР использует¹ этот момент для дискредитации ЛИПКОВСКОГО как нарушителя воли соборно-правной Церкви.

3. ГАРАЩЕНКО ПРОТИВ ЛИПКОВСКОГО

Один из виднейших автокефалистов гор. Харькова мирянин ГАРАЩЕНКО открыто высказался против митроп. ЛИПКОВСКОГО. Он заявил: «ЛИПКОВСКИЙ должен заниматься исключительно церковной работой, а не подводить своими выступлениями людей под аресты» (намекает на арест ПОТИЕНКО). ГАРАЩЕНКО в прошлом был ярым сторонником арх. ЯРЕЩЕНКО.

4. ЧЕХОВСКИЙ — «СЕКСОТ»

РОМОДАНОВ в беседе со своими близкими соработниками высказался, что около митрополита близко стоит — сексот ГПУ. Он думает, что этим с/с является ЧЕХОВСКИЙ, который по указанию ГПУ толкает ЛИПКОВСКОГО на самодискредитацию.

Сам ЛИПКОВСКИЙ еще в [19]26 году сказал, что ЧЕХОВСКИЙ «агент» ГПУ. Считают с/с также и одного ярого липковца ГОРДОВСКОГО.

5. РОМОДАНОВ О ЛИПКОВСКОМ

РОМОДАНОВ сказал: «Мы все чувствуем и видим, что ЛИПКОВСКИЙ нам мешает, но удалить его будет очень трудно, так как мы, автокефалисты, сами создали ему авторитет в народе».

По мнению РОМОДАНОВА митрополитом мог бы быть арх. Лубенский ОКСИЮК, еписк. Уманский МАЛЮШКЕВИЧ или же тихоновский арх. ДМИТРИЙ Белоцерковский², если бы он присоединился к ним.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), арк. 149–150.
Завірена копія. Машинопис.*

¹ Так в тексті.

² Тут мається на увазі єпископ Уманський Димитрій (Вербицький).

№ 16

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 12/22 за час з 20 до 26 березня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 12/22
за время с 20-го по 26-е марта 1927 г.

[...]

АВТОКЕФАЛИСТЫ.

«СВЯТО» АВТОКЕФАЛИСТОВ В ГОРОДЕ ХАРЬКОВЕ

18 марта в Харьковском кафедральном соборе происходило празднование пятилетия существования автокефальной общины. На торжество прибыли из Киева митроп. ЛИПКОВСКИЙ, известный ЧЕХОВСКИЙ и Зам[еститель] Пред[седателя] ВПЦРады еп. Уманский МАЛЮШКЕВИЧ.

«Свято», по сравнению с прошлым годом, прошло весьма бледно. Приехавшие гости говорили проповеди на тему о значении украинской автокефальной церкви, о трудностях ее путей в прошлом и о перспективах развития в будущем. Заключительные аккорды речей — ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО сводились к призыву поднять выше «прапор» автокефалии и бросить священный огонь ее в среду верующих украинцев Кубани.

Заслуживает внимания выступление ЧЕХОВСКОГО в проповедь о безбожии 17 марта.

Между прочим он сказал: «...Безбожие есть некоторым образом, насилие. За отречение от веры дают блага земли...».

«...По идеологии — безбожие — бессилие в сравнении с морально религиозной силой. Безбожие также рассеется, как и возникло. Дым идет пока горит огонь, но против огня есть вода, — вера. Вера вечна, безбожие недолговечно...».

20 марта, после обедни был совершен* торжественный молебен в ознаменование 36-летней духовной деятельности митрополита ЛИПКОВСКОГО. Все свелось к приветствию юбиляра, как «батяка» автокефалии. Между прочим, выступил один полусумасшедший Харьковский автокефалист — МАТЯШ, который приветствовал ЛИПКОВСКОГО от имени революционных рабочих украинцев. В прошлом, МАТЯШ был матросом на Потемкине. Последнее время находился на излечении в психиатрической лечебнице.

Зато после чествования на неофициальном совещании приехавших епископов и актива Харьковских автокефалистов против ЛИПКОВСКОГО и его

* Одне слово витерго.

антисоветской линии поведения в резкой форме выступил еп. МАЛЮШКЕВИЧ и мирянин ГАРАЩЕНКО. ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО обвиняли в их провокационных дискредитирующих церковь выпадах против Соввласти...

Эти выступления, особенно ГАРАЩЕНКА, произвели сильное впечатление на ЛИПКОВСКОГО, так как до последнего времени он считал Харьковцев во главе с ГАРАЩЕНКО оппозиционерами, ведущими борьбу в ВПЦРадой на стороне ЛИПКОВСКОГО.

Эти выступления входили в наши расчеты.

В результате ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ из Харькова выехали весьма недовольными.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

П[омощник]/нач[альника] СО ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 1, арк. 163 зб.–164 зб.
Копія. Машинопис.*

№ 17

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 14/24 за час з 3 до 9 квітня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 14/24
за время с 3 по 9 апреля 1927 г.

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

4. ПОЛИТНАСТРОЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ: ГАРАЩЕНКО, ПАВЛОВСКОГО И ДР.

Настроение актива харьковских автокефалистов ярко враждебное по отношению к Соввласти. В одной из интимных бесед мирянин ГАРАЩЕНКО, по поводу событий в Китае, сказал: «... Так жить нельзя, дышать тяжело. Корни Соввласти скоро подгниют и, когда будет война, то ей (власти) будет плохо. Один из философов сказал, что каждая сила принудительно строящая жизнь — непостоянна. Хотя в Китае события и развиваются на руку национальных войск, но мне думается, что Китай Соввласти покажет комбинацию из трех пальцев, а жидам будет не мед».

Об агрессивных замыслах Польши и в частности ПИЛСУДСКОГО*, арх. ПАВЛОВСКИЙ высказал мнение: «... что поляки нам роднее, нежели русские, которые 300 лет угнетали и истязали замученную няньку Украину».

Настоятель собора — протоиерей ЮНАКОВ при разговоре о внутреннем положении Соввласти, говорил, что: «...Коммунистическая партия целиком находится в руках жидов, которые управляют, как им хочется. Рабочий как жил в подвале, так там и сгниет, а евреям и другим верхам подайте автомобиль. Ну ничего, будем терпеть и дальше, будем тянуть ярмо для славы бога».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 12–12 зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 18

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 15/25 за час з 10 до 16 квітня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 15/25
за время с 10 по 16 апреля 1927 г.

[...]

АВТОКЕФАЛИСТЫ.

1. АВТОКЕФАЛИСТЫ О СМЕНЕ НАРКОМА ПРОСВЕЩЕНИЯ

По поводу снятия Наркомпроса т. ШУМСКОГО и назначения вместо него т. СКРЫПНИКА, близкий к общественным шовинистическим кругам поп ЛЯХНО говорит, что официальные причины снятия ШУМСКОГО можно видеть в статье тов. СКРЫПНИКА в № 2 журнала «Украинский большевик» под заголовком «Шумскизм или хвилевизм». Однако, действительная причина, говорит он, кроется гораздо глубже, а именно:

На одном из заседаний в ЦК по вопросу об украинизации, тов. ШУМСКИЙ будто-бы сказал по адресу тов. ПЕТРОВСКОГО, который был тут-же: «Видано ли, чтобы президент какого-либо государства не умел говорить на языке своего народа».

Из-за этого упрека, говорит поп ЛЯХНО, и слетел т. ШУМСКИЙ, так как ПЕТРОВСКИЙ не мог его переваривать**.

* В тексті «Пільсудського».

** Так у тексті.

2. ЗАЯВЛЕНИЕ ЭКС-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВПЦР ПОТИЕНКО

Находящийся под арестом экс-председатель ВПЦР подал нам заявление, в котором, между прочим, пишет:

«...Осуждение церковью состава президиума ВПЦР, естественно, понятно и логично в результате констатирования Покровскими сборами, нелояльности*, неадекватности и антисоветского содержания работы президиума ВПЦР.

Персональное осуждение меня, митрополита ЛИПКОВСКОГО, и арх. ЯРЕЩЕНКО принимаю, как естественное, в результате осуждения ВПЦР, фактическими руководителями работы которого были указанные лица».

В связи с этим, ПОТИЕНКА мы предполагаем освободить под подписку о невыезде из Харькова, используя заявление для его компрометации.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 25 зб.--26.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 19

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 16/26 за час з 17 до 22 квітня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 16/26
за время с 17 по 22-е апреля 1927 года

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

4. ОСВОБОЖДЕНИЕ ПОТИЕНКО

Арестованный экс-председатель ВПЦР ПОТИЕНКО нами освобожден из под стражи под подписку о невыезде из гор[ода] Харькова.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 41.
Завірена копія. Машинопис.*

* В тексті: «нелойльности».

№ 20

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 17/27 за час з 24 до 30 квітня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 17/27
за время с 24 по 30 апреля 1927 г.

[...]

ДУХОВЕНСТВО.**1. ПОСЛЕДСТВИЯ ОСВОБОЖДЕНИЯ ПОТИЕНКО**

Как и следовало ожидать, в глазах Харьковского антисоветского актива автокефалистов, которому стало известно содержание данного нам ПОТИЕНКО заявления, последний совершенно потерял свой авторитет. Его освобождение считают результатом дачи каких-то обязательств ГПУ. Фактом подтверждающим это является то обстоятельство, что указанный актив, во время пребывания ПОТИЕНКО под арестом, хлопотал о его освобождении с целью оставления его протодиаконом в Харькове. В данный момент актив переменил свое намерение, совершенно умалчивая об оставлении ПОТИЕНКО в Харькове.

Мы ведем к созданию такой обстановки, при которой бы ПОТИЕНКО вынужден был-бы отойти от церковной работы. Не исключена возможность вмешательства в судьбу ПОТИЕНКО харьковского автокефального архиепископа ПАВЛОВСКОГО. Через осведомление возможно будет воздействовать на него с целью оставления ПОТИЕНКО в Харькове, что заставит антисоветский актив или уйти из церкви, или повести борьбу с ним. И тот, и другой путь для нас выгоден.

2. ИНЦИДЕНТ МЕЖДУ ВПЦР И ЛИПКОВСКИМ

Автокефалисты в Америке издают два журнала: «Сіяч» и «Православний Вісник»*. В некоторых номерах этих журналов появились антисоветские статьи, касающиеся положения автокефальной церкви в УССР. Получив эти журналы, ВПЦР в своем заседании, посвященном направлению указанных журналов, решило послать в адрес руководителя автокефальной церковью в Канаде архиепископу ТЕОДОРОВИЧУ следующее письмо (приводим наиболее интересные выдержки).

«...Никак не соглашаясь с намерением автора означенной статьи связать ее содержание с политическим режимом на Украине, ВПЦРада опровергает затронутые в статье вопросы о взаимоотношениях между УАПЦ-церковью и государством, чтобы предупредить ошибочное, а потому нежелательное освещение в Американской церковной прессе нашей церковной жизни в будущем.

* В тексті «Вісник».

Правительство УССР согласно декрета об отделении церкви от государства, требует, между прочим, аполитичности церкви. УАПЦерква, согласно 5-го п. своих канонов, 14–30/10–1921 года, сама провозгласила себя аполитичною.

Некоторые не церковные выступления отдельных членов УАПЦ в прошлом, дали правительству предлог заподозрить всю церковь в нарушении ею основ декрета и вызвали необходимость реабилитации церкви. ВПЦРада на последних Покровских сборах признала необходимым выявить алиби.

ВПЦР думает, что процесс этой реабилитации еще не может считаться законченным, пока окончательно не проведена начатая проверка состава священнослужителей УАПЦ*.

УАПЦ-церковь придерживается в своей жизни п. 5 своих канонов 1–4, и не то, что «не может», а не желает, ибо не должна по Христовым заповедям, «вмешиваться в жизнь государства», и не нуждается в изменении этой основы внешне правовой своей жизни.

Касаясь замечания автора статьи «но государство, правильнее сказать, определенное политическое направление, всегда стремиться к использованию церкви в своих целях», то ВПЦР не имеет никаких оснований согласиться с подобным утверждением: ни для задач укрепления государства, ни для оскорбления церкви Правительство [Арк. 53] УССР не стремится использовать УАПЦ-церковь**, поэтому и утверждение автора о «разложении правительством церкви интригами, преследованиями и террором» — не отвечает действительности взаимоотношений УАПЦ и государства.

Приписка: «Будем надеяться, что в современной государственной власти на Украине, наконец, проснется здоровый государственный ум, и она будет уважать и исполнять свои же законы», — набрасывает тень на авторскую сознательность и на солидность журнала.

Лучшей иллюстрацией для недопустимости пробуждения через журналы нецерковных чувств, как № 1 «Православного Вестника» нельзя было выдумать...».

По не вполне проверенным агентурным данным, митрополит Василий ЛИПКОВСКИЙ не согласился подписать приведенное письмо.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 52–53.
Завірена копія. Машинопис.*

* В документі речення підкреслено машинописним способом.

** Так у тексті.

№ 21

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 18/28 за час з 1 до 7 травня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 18/28
за время с 1 по 7-е мая включительно 1927 г.

[...]

1. НАКАНУНЕ НИКОЛЬСКОГО СОБОРА АВТОКЕФАЛИСТОВ

Никольский собор автокефалистов открывается в г. Киеве 11 мая. В связи с этим ВПЦР во главе с РОМОДАНОВЫМ ведет усиленную подготовку к тому, чтобы дать митрополиту ЛИПКОВСКОМУ и его сторонникам очередной «бой».

Не дремлет и митроп. ЛИПКОВСКИЙ. Сторонние наблюдатели считают, что на предстоящем соборе произойдет решительная схватка между Липковцами и Ромодановцами.

По этому поводу один из епископов ШИРАЙ пишет другому: «...В центре нашей церкви ничего веселого нет. Раньше была борьба между ВПЦР и ДХЦ, а теперь между липковцами и ромодановцами. Думаю, что майский собор будет решающий для обеих* партий. Больно смотреть, что в нашей церкви нет христианства, нет Христа, а потому и надежды большой возлагать на нее не приходится».

Епископ РОМОДАНОВ [...] заявил, что наступило время самой решительной борьбы с митр. ЛИПКОВСКИМ и его сторонниками. Повод к началу выступления на соборе дадут сами липковцы, которые имеют намерение использовать предстоящий собор для отмены постановления Покровского собора, осуждающего ЛИПКОВСКОГО и других.

В этом постановлении они хотят указать, что Покровский собор вынес легкомысленное и не отвечающее интересам церкви постановление.

2. СООТНОШЕНИЕ СИЛ РОМОДАНОВА И ЛИПКОВСКОГО

Можно с уверенностью предположить, что на соборе большинство делегатов с округов, а также почти весь епископат будет на стороне РОМОДАНОВА. Учитывая это обстоятельство, ЛИПКОВСКИЙ и его сторонники мо-

* В тексті «обоих».

билизуют весь верующий актив г. Киева. Агентура ЛИПКОВСКОГО принимает меры к тому, чтобы этот актив присутствовал на соборе в качестве гостей. Таким образом, липковцы, через гостей, предполагают в процессе собора обработать большинство периферийных делегатов и создать посредством организации благоприятную обстановку для победы ЛИПКОВСКОГО над РОМОДАНОВЫМ.

3. ЕПИСКОП ПИВОВАРОВ О БОРЬБЕ МЕЖДУ АВТОКЕФАЛИСТАМИ

[...] еп. Пивоваров сообщил, что ВПЦР и митр. ЛИПКОВСКИЙ — два враждебных лагеря. В Киеве среди духовенства и мирян преобладает мнение, что при этом составе ВПЦР ЛИПКОВСКИЙ только номинал, значение его и влияние на дела равно нулю. РОМОДАНОВ и другие вербуют себе сторонников из епископов и духовенства для окончательного низложения ЛИПКОВСКОГО как митрополита УАПЦ. Задачи РОМОДАНОВА, говорит ПИВОВАРОВ, вычистить из УАПЦ атаманов, белогвардейцев, архибандитов и архи-атаманов, к лику которых он относит и ЛИПКОВСКОГО.

4. ПОЛИТНАСТРОЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Автокефалисты Харькова считают, что реакционеры ведут усиленное наступление на СССР. Напрасно, говорят они, коммунисты преждевременно ликовали о победах в Китае. Несмотря на такое настроение большинство автокефалистов высказывается против войны, за исключением некоторых, как ВЕРЕЩАГА и КИРИЛЕНКО.

Лойальная часть автокефалистов приветствует поездку делегации СССР на Женевскую конференцию. По этому поводу высказывалось мнение, что буржуазная Европа, несмотря на свое отвращение и неприязнь к большевикам, вынуждена благодаря силе СССР приглашать их на различные конференции и сидеть с ними за одним столом.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

№ 22**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 19/29 за час з 7 до 14 травня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 19/29
за время с 7 по 14 мая 1927 г.

[...]

І. С'ЕЗД У.А.П.Ц.

11 мая с.г. в гор. Киеве открылся съезд Украинской автокефальной Православной Церкви. Повестка с'езда:

1. Информация с мест про жизнь и положение Окружных Советов.
2. Информация Президиума ВПЦР о работе за от[четный] период.
3. О подготовке к созыву Всеукраинского Собора.
4. Текущие дела.

Сведения, которые у нас собраны к началу съезда говорят за то, что противники ЛИПКОВСКОГО будут иметь большинство.

В связи со съездом в Киев выехали начальник 3-го отделения СО тов. КАРИН и уполномоченный САЗОНОВ.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13. спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 75 зб.–76.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 23**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 20/30 за час з 15 до 21 травня 1927 р.**

Сов[ершенно] секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 20/30
за время с 15 по 21 мая 1927 г.

[...]

ДУХОВЕНСТВО**1. НИКОЛЬСКИЙ СОБОР АВТОКЕФАЛИСТОВ**

11–14 мая с.г. в г. Киеве состоялся Никольский собор автокефалистов. Противники ВПЦРады и РОМОДАНОВА, преимущественно активисты Кие-

ва во главе с митр. ЛИПКОВСКИМ, усиленно вели подготовку к тому, чтобы дискредитировать РОМОДАНОВА* в глазах собора. С этой целью среди Киевских верующих распространялись слухи о том, что РОМОДАНОВ ведет нецерковную линию, а линию Соввласти, что он диктатор и т.д. Такая агитация, однако, имела успех только среди актива Киевских верующих, в большинстве своем, ориентировались на ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО.

За день до съезда выяснилось, что большинство прибывающих делегатов явно настроены в пользу РОМОДАНОВА. Видя такое положение и зная, что дискредитировать РОМОДАНОВА на соборе не удастся, митр. ЛИПКОВСКИЙ решил заявить открыто собору, что он работать с РОМОДАНОВЫМ не хочет и не может. Таким образом, собор должен был бы выбирать между митрополитом (ЛИПКОВСКИМ) и председателем ВПЦРады (РОМОДАНОВЫМ).

О тактике ЛИПКОВСКОГО своевременно был информирован РОМОДАНОВ.

Для окончательного выяснения соотношения сил еп. РОМОДАНОВ накануне собора создал совещание епископата. На этом совещании присутствовало 17 епископов в том числе и митрополит ЛИПКОВСКИЙ. На повестке дня стоял самый злободневный вопрос о чистке. Епископат целиком, в том вопросе, встал на точку зрения РОМОДАНОВА и ВПЦРады.

Совещание епископов с наглядностью показало митрополиту ЛИПКОВСКОМУ, что собор и даже весь епископат, что для него явилось неожиданностью, целиком на стороне РОМОДАНОВА и против ЛИПКОВСКОГО.

Епископ РОМОДАНОВ определив через совещание соотношение сил, решил вызов митрополита принять с тем, чтобы инцидент этот использовать для еще большей дискредитации ЛИПКОВСКОГО перед собором. Чтобы чувствительней нанести удар ЛИПКОВСКОМУ, заранее решено было в председатели собора провести сторонника ЛИПКОВСКОГО — ЧЕХОВСКОГО.

В первый день съезда в Киев прибыл архиепископ Лубенский — ОКСИЮК. ОКСИЮК ни на сентябрьском совещании, ни на Покровском соборе 1926 года, когда была осуждена старая ВПЦРада и ЛИПКОВСКИЙ, — не присутствовал. Вся церковь считала ОКСИЮКА противником осуждающих ЛИПКОВСКОГО постановлений Покровского собора. Митрополит ЛИПКОВСКИЙ ОКСИЮКА считал своим единомышленником в борьбе с РОМОДАНОВЫМ.

В промежутке времени между Покровским Собором в октябре 1926 года и Никольским в мае 1927 года, ОКСИЮК активно вел линию, направленную на дискредитацию РОМОДАНОВА как ставленника Соввласти. В автокефаль-

* Декілька разів написано помилково «РОМОЖАНОВ».

ной церкви архиепископ ОКСИЮК считался большим авторитетом. Поэтому такая позиция его тем более была опасна. Таким образом, в предполагаемом инциденте между ЛИПКОВСКИМ и РОМОДАНОВЫМ, архиепископ ОКСИЮК мог сыграть большую роль, выступив в пользу ЛИПКОВСКОГО.

Учтя такую ситуацию перед РОМОДАНОВЫМ была поставлена задача во что бы то ни стало создать разногласия между ЛИПКОВСКИМ и архиепископом ОКСИЮКОМ.

11-го мая РОМОДАНОВ открыл собор. Намеченные планы удалось полностью реализовать. Председательствовал ЧЕХОВСКИЙ. Митрополит ЛИПКОВСКИЙ, во время приветствия собора РОМОДАНОВЫМ, демонстративно покинул зал заседания. Однако, собор в подавляющем большинстве был на стороне епископа РОМОДАНОВА.

Самыми злободневными моментами в работах собора были: принятие резолюции по докладу епископов РОМОДАНОВА о деятельности ВПЦРады и вопрос о хиротонии (посвящении) старокатолическим епископом заграничного представителя автокефалистов — БАЧИНСКОГО в священники.

По первому вопросу мир*. ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ стремились провести резолюцию, в которой осуждалась инициатива ВПЦРады по созыву совещаний епископата и вообще духовенства. Однако, эта резолюция, составленная ЧЕХОВСКИМ была провалена. Собор принял единогласно резолюцию епископа МАЛЮШКЕВИЧА одобряющую деятельность ВПЦРады, которая в своей работе придерживалась искренней лояльности к Соввласти. Эта резолюция окончательно была отредактирована комиссией под председательством арх. ОКСИЮКА. Этот маневр был сделан сознательно, чтобы поссорить ОКСИЮКА с ЛИПКОВСКИМ.

Вторым еще более острым моментом был вопрос о хиротонии БАЧИНСКОГО. Поводом к всестороннему освещению РОМОДАНОВЫМ этого вопроса перед собором, явилась статья в обновленческом журнале. В этой статье обновленцы высмеивали автокефалистов за их «соборноправность», указывая на единоличные действия ЛИПКОВСКОГО (санкцию на посвящение БАЧИНСКОГО в священники дал, как известно, ЛИПКОВСКИЙ единолично) и за их непоследовательность в практике хиротоний.

Делая доклад по этому вопросу РОМОДАНОВ с разрешения архиепископа ОКСИЮКА, процитировал его точку зрения, поданную им письменно на имя ВПЦРады. В этом заявлении ОКСИЮК протестовал против хиротонии БАЧИНСКОГО старокатолическим епископом, указывая, что этот шаг, являясь ложным, может сильно повредить церкви. Речь РОМОДАНОВА была построена с таким расчетом, чтобы создать инцидент между ОКСИЮКОМ и

* Так в тексті.

ЛИПКОВСКИМ. После доклада РОМОДАНОВА выступил митрополит ЛИПКОВСКИЙ, который в весьма резких выражениях критиковал точку зрения арх. ОКСИЮКА, называя его «тихоновцем», «консерватором», противником церковных реформ и вообще чужим для автокефальной церкви человеком. ОКСИЮК не слышал выступления ЛИПКОВСКОГО по своему адресу, так как после речи РОМОДАНОВА выехал в Лубны для проведения традиционного праздника Макария.

Этим последним своим выступлением ЛИПКОВСКИЙ окончательно подорвал свой авторитет среди собора.

Делегаты ОКСИЮКА и сочувствующие ему поддерживавшие до этого ЛИПКОВСКОГО повели резкую против него линию.

Вопрос о хиротонии БАЧИНСКОГО оставлен в той форме, в какой разрешен был ВПЦРадой с тем, чтобы окончательное суждение о нем имел великий Покровский собор, который состоится в октябре м-це 1927 г.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 87 зб.–89.
Копія. Машинопис.*

№ 24

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 21/31 за час з 22 до 28 травня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 21/31
за время с 22 по 28 мая 1927 г[ода]

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

1. ПОЗИЦИЯ ЛИПКОВСКОГО В ОТНОШЕНИИ СОБОРОВ

Перед открытием Никольского собора автокефалистов по инициативе председателя ВПЦР РОМОДАНОВА было созвано совещание епископов. Во время обсуждения вопроса о присоединении ДХЦ, митрополит ЛИПКОВСКИЙ резко заявил: «Я не признаю ни Покровского великого собора (осудившего Липковского), ни Всеукраинского Никольского собора, ибо это не есть

голос церкви. Необходимо прислушиваться к голосу всей церкви. Я буду слушаться не соборов и не съездов, а церковь, т.е. мирян».

Некоторые из присутствующих после этого выступления высказывались, что митрополит хочет стать выше церкви и ее соборноправности.

Другая часть епископата, наиболее авторитетная, склонна выступление ЛИПКОВСКОГО считать результатом чрезвычайно умелой и тонкой работы ГПУ, которое, через своего «агента» ЧЕХОВСКОГО подбивает на такие выступления ЛИПКОВСКОГО, в целях разложения церкви.

Такое мнение высказывали епископы МАЛЮШКЕВИЧ, ПАВЛОВСКИЙ и РОМОДАНОВ.

2. ПОПЫТКА ЧАСТИ ЛИПКОВЦЕВ ДОГОВОРИТЬСЯ С ТИХОНОВЦАМИ

За несколько дней до открытия собора автокефалистов в г. Киеве, к видному тихоновцу — племяннику высланного еп. Сергея КУМИНСКОГО обратился неизвестный автокефалист с предложением быть посредником в деле установления контакта между автокефалистами и тихоновцами. Этот контакт мыслится в форме негласного соглашения, которое предусматривает следующее:

- 1) Обе стороны обязуются не выступать ни публично, ни способом пас-тырского воздействия друг против друга.
- 2) Обе стороны обязуются бороться с обновленцами.
- 3) Автокефалисты гарантируют, что не будут отбирать храмов у тихоновцев.
- 4) Автокефалисты обещают возвратить тихоновцам Покровский монастырь.

Можно предполагать, что инициатива этих переговоров принадлежит митр. ЛИПКОВСКОМУ и его сторонникам.

Агентурным путем выясняются цели и участники этих переговоров.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

№ 25

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 22/32 за час з 29 травня до 5 червня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 22/32
за время с 29 мая по 5 июня [19]27 г.

[...]

ДУХОВЕНСТВО.**1. ОБ АВТОКЕФАЛЬНОМ АРХИЕПИСКОПЕ ОКСИЮКЕ**

В Харьков нами был вызван архиепископ Лубенский Иосиф ОКСИЮК. До последнего времени ОКСИЮК отрицательно относился к постановлениям Покровского собора 1926 года, на котором была осуждена деятельность митрополита ЛИПКОВСКОГО, ЯРЕЩЕНКО и ПОТИЕНКО. На Никольском соборе 1927 года (в мае месяце) ОКСИЮК себя совершенно не проявлял, стараясь изучить обстановку.

Нами ОКСИЮК был вызван с целью снятия с него подписки о невыезде, так как это поднимало ему, до некоторой степени, авторитет.

Харьковские видные автокефалисты, в том числе и ПОТИЕНКО, считают, что власть обрабатывает ОКСИЮКА, так как возможно его могут избрать вместо ЛИПКОВСКОГО митрополитом.

Снятие с ОКСИЮКА подписки о невыезде расценивают как результат обработки его ГПУ.

Выехавший в г. Киев ПОТИЕНКО по этому поводу высказывает свои подозрения митрополиту ЛИПКОВСКОМУ.

Это еще больше вооружает ЛИПКОВСКОГО против ОКСИЮКА.

2. НЕДОВЕРИЕ ЧАСТИ АВТОКЕФАЛИСТОВ К ЧЕХОВСКОМУ

Выезжая в Киев ПОТИЕНКО сказал архиепископу Харьковскому ПАВЛОВСКОМУ, что он намерен серьезно говорить с митрополитом ЛИПКОВСКИМ о ЧЕХОВСКОМ.

ЧЕХОВСКОГО ПОТИЕНКО считает секретным сотрудником ГПУ, обслуживающим специально ЛИПКОВСКОГО. Поводом к этому послужило то, что, по мнению ПОТИЕНКО, ГПУ знает о таких вещах, которые были известны ему, ЧЕХОВСКОМУ и ЛИПКОВСКОМУ.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 117–117 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 26

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 23/33 за час з 5 до 11 червня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 23/33
за время с 5-го по 11-е июня 1927 г[ода] включительно

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. ПРОФЕССОР СВИНИЦКИЙ И АВТОКЕФАЛИСТЫ

В созданной Наркомпросом УССР правописной* конференции принимал участие директор Львовского народного музея приват-доцент Университета профессор Илларион СВИНИЦКИЙ [1]. СВИНИЦКИЙ 5/VI присутствовал на богослужении в соборе автокефалистов. После богослужения СВИНИЦКИЙ посетил автокефального архиепископа Харьковского ПАВЛОВСКОГО и настоятеля Собора ЮНАКОВА. В ответ на приветствие ПАВЛОВСКОГО СВИНИЦКИЙ сказал: «...Придет время, когда Галиция будет в составе великой Украины. В Галиции верят в то, что на Украине у народа национальная сознательность растет быстрым темпом. Духовно мы едины, хотя и не находимся в одной церкви (СВИНИЦКИЙ старообрядец). Необходимо стремиться к объединению политическому».

В частном разговоре с упомянутыми лицами СВИНИЦКИЙ, между прочим, сказал, что в Галиции верят и убеждены в том, что УАПЦ на Украине сыграет первенствующую роль в национальном вопросе. Во время пребывания СВИНИЦКОГО в Варшаве, куда он ездил за получением визы для въезда в УССР, он виделся с профессором ОГИЕНКО, который просил СВИНИЦКОГО передать митрополиту ЛИПКОВСКОМУ приветствие и сказать ему, что он, ОГИЕНКО, вернейший сын УАПЦ.

Огиенко — бывший министр просвещения и исповеданий при Петлюре.

2. АКТИВНОСТЬ КИЕВСКИХ ЛИПКОВЦЕВ

В связи с последними событиями заметно увеличилась активность митрополита ЛИПКОВСКОГО.

2/VI с.г. в гор. Киеве в помещении ВПЦР без разрешения Отдела Культов и без ведома ВПЦРады липковцы создали нелегальное собрание, которое продолжалось с 7 до 12 час[ов] ночи. В этом собрании принимали участие

* Так в тексті.

митрополит ЛИПКОВСКИЙ, члены Городской Рады и представители Троицкой и Владимирской автокефальных общин — сторонники ЛИПКОВСКОГО, всего до 85 человек.

На этом совещании обсуждался вопрос об отстранении от руководства Троицкой церковью председателя ВПЦР епископа РОМОДАНОВА и его сторонника попа ЛАПЧИНСКОГО. Собрание под руководством митр. ЛИПКОВСКОГО, решило избрать его почетным настоятелем, отстранив РОМОДАНОВА и ЛАПЧИНСКОГО. Так как Троицкая община, насчитывающая до 200 прихожан, в подавляющем большинстве на стороне РОМОДАНОВА, то собрание решило влить в нее до 1800 прихожан Владимирской общины — ярых липковцев.

Дабы парализовать активность липковцев, предполагено* принять такие меры:

1. Посредством опроса установить факт нелегального совещания.
2. Привлечь к ответственности всех участников персонально.
3. Сделать резкое предупреждение ВПЦРаде, вызвав некоторых членов ее во главе с ЛИПКОВСКИМ.
4. Распустить Городскую церковную раду. ВПЦР должна принять меры к сконструированию новой, однако, против-Липковской.
5. Через Отдел культов исключить всех лиц, принимавших участие в нелегальном собрании из 50-тки Троицкой церкви.

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 130–131.
Завірена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Правильно: Свенціцький Іларіон (1876–1956) — філолог, музеєзнавець і мистецтвознавець. Доцент (1913–1914; 1933–1939) і професор 1921–1925) таємного, а з 1939 р. — Львівського університету, з 1945 — керівник відділу мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР, дійсний член НТШ (з 1914), організатор і довголітній директор Національного музею (1905–1939), згодом Львівського музею українського мистецтва (до 1952).

* Так в тексті.

№ 27

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 24/34 за час з 12 до 18 червня 1927 р.**

Сов[ершенно] секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 24/34
за время с 12 по 18 июня 1927 года

[...]

**3. О СБОРЕ ДЕНЕГ НА ПРОЦЕСС УБИЙЦЫ ПЕТЛЮРЫ
(Агентурная разработка «СБОРЩИКИ»)**

В результате агентурной разработки [...] установлено, что в Киеве проводятся сборы средств на процесс убийцы ПЕТЛЮРЫ — ШВАРЦБАРГА. От видного автокефального деятеля КАРПОВА, близко стоящего к верхам автокефалии, в частности к митрополиту ЛИПКОВСКОМУ, агентурным путем получены сведения, что видные украинские деятели, в том числе и некоторые сотрудники Академии Наук, внесли крупные суммы денег. КАРПОВ говорил, что сборы проводятся в автокефальных, кооперативных и академических кругах.

Видный сменовеховский деятель ГЕРМАЙЗЕ [1] на одной из пирушек заявил, агенту Киевского Окр[ужного] Отд[ела] ГПУ, что он ГЕРМАЙЗЕ знает о проводящемся сборе средств на увековечение памяти Петлюры и о том, что кто-то пожертвовал на это 1500 швейцарских франков. Когда присутствовавший при разговоре видный сменовеховец ДОРОШКЕВИЧ заявил, что он отрешивается от этих сборов, ибо боится провокации, ГЕРМАЙЗЕ заметил: «Бояться не следует, ибо я знаю, что к этому делу имеют отношение совершенно чистые люди». По данным того-же КАРПОВА, организация соборов построена по принципу «цепочки»: жертвующий знает сборщика, а тот только одно вышестоящее лицо.

В Каменец-Подольский в интимных украинских кругах распространяются слухи о том, что в Киеве производятся сборы средств на увековечение памяти Петлюры. Все данные говорят о том, что группа или организация по сбору средств на увековечение памяти Петлюры на Украине существует.

Разработка продолжается.

[...]

**2. ПИСЬМО АРХИЕПИСКОПА ОКСИЮКА
МИТРОПОЛИТУ ЛИПКОВСКОМУ**

Архиепископ ОКСИЮК, после вызова в ГПУ УССР, обратился к митрополиту ЛИПКОВСКОМУ с письмом следующего содержания⁷:

⁷ Судячи з тексту, цей лист було перекладено російською мовою з української. Через це в ньому багато русизмів і помилок.

«Наипочестнейший о. митрополит, дорогой мой архипастырь.

Во время Никольских сборов я не мог найти свободной минуты, чтобы поговорить с вами. Вы были все время заняты. Совещания епископата отнимали все время в перерывах заседаний собора, а конца я так и не дождался, ибо должен был спешить домой на праздник св. Афанасия. После сборов я ждал протоколов. Но, наверное, они к нам нес скоро придут. Поэтому я, не дождавшись протоколов, осмеливаюсь беспокоить вас своим письмом.

Я хочу объяснить вам свое отношение к посвящению Бачинского. На сборах, когда обсуждалось это дело, меня уже не было. Слышал я, что вы так по отечески бросили упрек не только против моих взглядов, но и против моей личности. Жалею, очень жалею, что условия помешали мне быть на сборах и объяснить свой взгляд, а — когда люди говорят правду, то защищать и свою личность. Но и теперь, я думаю, что вы наипочестнейший отец, имеете столько доказательств моей преданности церкви, моей любви и личного уважения к вам, что с полным доверием можете отнестись к моим словам.

Мое заявление в ВПЦР вызвано и обосновано только искренней любовью к Укр[аинской] прав[ославной] церкви, желанием ей широкого развития — во-первых, и, во-вторых, — искренним желанием охранить вас, ваше имя, от лишних нападений и провокаций. От содержания заявления, от тех мотивов, которые я высказывал против посвящения Бачинского, я не отступаю и теперь, и теперь еще больше я считаю этот шаг таким, каким я называл его в своем заявлении, ибо я имею жизненные доказательства...

Умоляю вас, еще не поздно, изменить свое отношение в этом вопросе. Вы укажете мне на формальное утверждение Никольскими сборами. Но дорогой отец, Вы сами знаете, что жизнь церкви, ее требование выше словесных постановлений и форма, и она по потребностям вносит в них свои поправки и коррективы. Жизнь церковная больно чувствует, страдает, волнуется от этого вопроса и нет, нет, чем оправдать эту боль, этих страданий и волнений. Вы можете считать меня за непокорного, непослушного, упорного сотрудника и духовного сына. Но Вы¹ знаете, что пишу это я Вам, ибо люблю и уважаю Вас. Другие Вам этого не скажут и не напишут, но не потому, что они более искренни к Вам, нежели я. Прошу Вас, дайте телеграмму БАЧИНСКОМУ, пусть он воздержаться от посвящения, ибо это посвящение вызовет недоумения и волнения опасное для церкви. Сделайте это, прошу Вас. Можно ли ставить на весы спокойствие церкви и посвящение БАЧИНСКОГО, от которого сама ВПЦР отказывается (на сборах устами епископа ПЕТРА²). Кто такой теперь для УАПЦ БАЧИНСКИЙ. Напишите мне, успокойте меня, не ради меня, а ради церкви, ради себя, т.е. снова ради церкви, ибо Вы ее сердце —

¹ Так в тексті. До цього було написано з малої літери.

² Тут: епископа Петра Ромоданова.

высший духовный руководитель и митрополит». Прошу благословения и молитв за покорного сына духовного и слугу Вашего архиепископ ОКСИЮК».

Нами принимаются меры к выяснению отношения митрополита ЛИПКОВСКОГО к письму ОКСИЮКА с целью углубления разногласий между ними.

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 13–137 зв., 142 зв.–144.
Завірена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Гермайзе Йосип (1892–1958) — український історик, публіцист, професор Київського інституту народної освіти, науковий співробітник ВУАН, секретар історичної секції, голова Археографічної комісії. Заарештований 27 липня 1929. На процесі «СВУ» засуджений на 5 років з позбавленням прав на 2 роки. 26 липня 1934 звільнений з Соловецьких виправно-трудових таборів і рішенням колегії ОДПУ висланий в Саратовську область на 2 роки. 8 грудня 1937 «трійкою» УНКВС Саратовської області засуджений на 10 років позбавлення волі. 5 січня 1944 під час відбування покарання особливою нарадою НКВС СРСР знову засуджений на 10 років позбавлення волі. Помер у в'язниці. 22 вересня 1958 р. Президія Саратовського обласного суду скасувала рішення від 8 грудня 1937 і закрила справу за відсутністю складу злочину.

№ 28

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 25/35 за час з 18 до 25 червня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 25/35
с 18 по 25 июня 1927 года включительно

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ 2. ПИСЬМО МИТРОПОЛИТА ЛИПКОВСКОГО АРХИЕПИСКОПУ ОКСИЮКУ

В ответ на письмо ОКСИЮКА, помещенное нами в предыдущей сводке, ЛИПКОВСКИЙ послал ОКСИЮКУ письмо следующего содержания:

«...ВСЕЧЕСНЫЙ ОТЕЦ ИОСИФ...

Во время обсуждения вопроса о посвящении БАЧИНСКОГО я должен был коснуться и Вашей личности, потому, что ею очень козыряли и свои и чужие обновленцы. Ваши взгляды на посвящение БАЧИНСКОГО у старокатолического епископа, я назвал взглядами староцерковника. С такими взглядами мы-б не могли ни признать Всеукраинский собор 1921 года, ни создать своей иерархии, ибо это было далеко большим нарушением традиций православной церкви (и не только ее), чем посвящение у старокатолического епископа, иерархическая благодать которого сомнений ни у кого не вызывает, тогда как в отношении нашего Собора и посвящения нам бросали, что мы дали иерархическую благодать пресвитерам и народу. Вот, когда мы это действительно сделали в границах православной церкви, то неужели нам нужно останавливаться от внесения нашей идеологии в отношение междуцерковное... И так, всецесный отец ИОСИФ, реформа наша в церкви православной должна идти к своему логичному концу, к пересозданию* междуцерковных отношений. Ибо последняя цель всех церковных стремлений в дальнейшем — это объединение всех церквей. Неужели мы, разбившие цепи в своей внутренней жизни, остались безразличными или остановились около этих цепей, которые столетиями разъединяют одну церковь от другой, или не возьмемся и тут за переоценку ценностей... Вы как-то в письме, припоминаю, высказывали свое сожаление, что мы не приобрели вселенского признания. Я признаться, не понял этого сожаления. А когда Вы поняли признание со стороны Вселенского и др. патриархов, то Ваше сожаление я решительно не разделяю и прямо скажу: «Я со спокойной церковной совестью благословил посвящение БАЧИНСКОГО у старокатолического епископа, но я не благословил бы посвящение БАЧИНСКОГО у патриарха Цареградского или какого другого, ибо я не только не считаю их представителями вселенского православия, а не считаю вообще действительными христианами. Это те Григорий VII и Василий III-й, которые торжественно признали обновленцев, то нам навряд-ли необходимо с их стороны признание [1]. Это те Григорий VII и Василий III-й, который продали нашу церковь в Польше правительству Римского папы [2]. Это тот «благонадежнейший» Дамиан, который одной рукой подписывает признание обновленцев, а другую протягивает за милостыней «на гроб Господень», к которой он так привык в царское время...

Так вот, в моих глазах далеко выше церковь старокатолическая нежели восточная «вселенская» [3]. Там возможно признание действительно братское, а у патриархов признание — это лишь выгодная коммерция. Пора уже, наконец, гнать торгашей из церкви, хотя бы они были сами [пропуск в тексте].

* Так в тексті.

В том, что Вы, всечестный отец, желаете развития и расширения нашей церкви, я не имею никакого сомнения, но чтобы это развитие было действительно вольным, чистым, не по мертвым традициям мира, а по вечно живому духу Христа, которое все старое, засохшее отбрасывает, а новое свежее укрепляет. Соображения, которые Вы выставляете против посвящения БАЧИНСКОГО, к сожалению, меня не переубедят. Провокация и клевета со стороны ПРЕДОВСКОГО и др. ... когда они нас не провоцировали и не клеветали... из более значительных доводов я имею то, что вся эта клевета влияла на духовенство, а на народ почти никакого впечатления не произвела. Простые слова крестьянина в защиту посвящения БАЧИНСКОГО, кажутся Вам удивительными, но они достаточно симптоматичные... и Собор 1921 года, создание иерархии и женатое положение духовенства и все, что есть живое и новое в нашей церкви, принял простой народ и все это поддерживает, а духовенство или враждебно или расценивает его по патриаршему...

А может быть у Вас есть еще какие-либо основания?...

С сердечным уважением к Вам митрополит В. ЛИПКОВСКИЙ».

В виду того, что у ЛИПКОВСКОГО и ОКСИЮКА по вопросу о посвящении БАЧИНСКОГО существуют противоположные точки зрения, нужно полагать, что дискуссия между ними будет продолжаться и в дальнейшем, вплоть до Всеукраинского собора. Судя по характеру дискуссии нужно полагать, что в результате ее авторитет ЛИПКОВСКОГО будет поколеблен.

3. ХОДАТАЙСТВО В. ЧЕХОВСКОГО ОБ ОСВОБОЖДЕНИИ ИЗ-ПОД СТРАЖИ БРАТА НИКОЛАЯ

Во время последней операции Киевским Окротделом ГПУ был арестован брат ЧЕХОВСКОГО — Николай, один их активных оппозиционеров против нового состава ВПЦРады, как принимавший в прошлом активное участие в Петлюровском движении. После ареста В. М. ЧЕХОВСКИЙ обратился с заявлением к т. БАЛИЦКОМУ, ходатайствуя об освобождении его брата.

В связи с подачей такого заявления ЧЕХОВСКОМУ было предложено написать статью-декларацию о его отношении к последним событиям, т.е. к англо-советскому разрыву и террористическим актам против представителей Соввласти.

ЧЕХОВСКИЙ В.М. согласился на это предложение и доставит текст статьи в ближайшее время.

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 167–168 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Тут йдеться про Константинопольських патріархів 1920-х рр., тобто того часу, коли в Турції відбувалася революція на чолі з Кемалем Ататюрком. Становище патріархів у м. Стамбулі було непевним і вони часто змінювались. Липківський згадує той факт, що коли Св. патріарха Московського і всієї Росії Тихона (Белавіна) було карними органами усунуто від управління Російською Церквою і проголошено обновленське «Вище Церковне Управління», то чомусь цей орган було надзвичайно швидко визнано Константинопольським патріархатом.

[2] Григорій III був Константинопольським патріархом в той час, коли уряд Речі Посполитої звернувся до нього з проханням визнати автокефалію Православної Церкви в Польщі. Він підписав Патріарший Синодально-Канонічний Томос від 13 листопада 1924 р. Але через швидке усунення від патріаршої кафедри Григорія VII цей документ було вручено у Варшаві митрополиту Варшавському і всієї Польщі Дионісію (Валединському) у 1925 році за Константинопольського патріарха Василя III. ВПЦР в Києві опублікувала протест з приводу того, що Вселенський патріархат визнав автокефалії тільки частини колишньої Київської митрополії на польській території замість того, щоб визнати УАПЦ в Україні.

[3] Старокатолицька Церква — відгалуження від Католицької церкви, яке було засноване католицькими діячами в Німеччині 1870. В основному це були професори богословських наук на католицьких богословських факультетах університетів у Мюнхені, Бонні та ін., що відмовилися визнати догмат непомильності Папи Римського в справах віри і моралі, який був встановлений I-м Ватиканським Собором (1869–1870). Провідником-теоретиком цього спротиву був німецький католицький теолог й історик Церкви д-р Йоган Деллінгер (Johann Döllinger) (псевдонім «Janus»). Перший конгрес старокатоликів відбувся в Мюнхені у 1871, де були ухвалені правила утворення та організації громад. У цій Церкві дозволялося висвячення одружених кандидатів на єпископів, використання рідної мови замість латинської в богослужінні тощо. Під його впливом і керівництвом у 1874 р. в м. Мюнхен утворилась перша громада старокатоликів, які не визнавали постанов Ватиканського собору. Згодом громади старокатоликів виникли в інших німецьких містах — Кельні, Бонні та ін.

№ 29

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 26/36 за час з 26 червня до 2 липня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 26/36
с 26-го июня по 2-е июля 1927 года включительно
[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

**1. ПОЛЕМИКА МЕЖДУ МИТРОПОЛИТОМ ЛИПКОВСКИМ И
АРХИЕПИСКОПОМ ОКСИЮКОМ**

Получив ответное письмо митрополита ЛИПКОВСКОГО, а также получив к этому времени и протоколы Никольского Собора УАПЦ, в которых зафиксировано оскорбительное выступление ЛИПКОВСКОГО против ОКСИЮКА (ЛИПКОВСКИЙ назвал в этих выступлениях ОКСИЮКА – рупором АНТОНИЯ ХРАПОВИЦКОГО, патр. ТИХОНА и экзарха МИХАИЛА), ОКСИЮК обратился письменно в ВПЦРаду с просьбой приложить к протоколам Никольского собора его особое мнение по вопросу о посвящении БАЧИНСКОГО.

В своем «особом мнении» арх. ОКСИЮК обвиняет всех, в том числе и ЛИПКОВСКОГО, в неправильности и вредности для УАПЦ посвящения БАЧИНСКОГО старокатолическим епископом.

Между прочим, в заключении он пишет следующее:

«Посвящение БАЧИНСКОГО старокатолическим епископом считаю для УАПЦ излишним, ненужным и вредным (как это уже выявилось и выявляется в жизни УАПЦ) и ничем не обоснованным: ни идеологией УАПЦ, ни основами ее организации, ни неотложной необходимостью «церковной экономии».

Постановление Никольского Собора по этому вопросу, вынесенное в условиях чрезвычайной поспешности, считаю за нарушение ранее принятой резолюции по вопросу об отношении к старокатолической церкви, и заявляю о своем несогласии с ним. Считаю также, что была и есть большая необходимость принять меры в целях предотвращения указанного посвящения».

В целях углубления раскола по этому вопросу между ЛИПКОВСКИМ и ОКСИЮКОМ будут приняты меры к тому, чтобы «особое мнение» ОКСИЮКА довести до сведения широких кругов автокефалистов.

2. ОТНОШЕНИЕ МИТРОПОЛИТА ЛИПКОВСКОГО К ПЕТЛЮРЕ

Митрополит ЛИПКОВСКИЙ по вопросу о «возрождении УАПЦ» хотел поместить в журнале «Церква и Життя» письмо к нему известного ШЕЛУХИНА [1]. В этом письме ШЕЛУХИН, между прочим, пишет:

«ПЕТЛЮРА, которого я всегда считал за дурачка и мелкого авантюриста, как марионетка, был в этой организации игрушкой (речь идет о католической организации, во главе которой стоял униат митрополит ШЕПТИЦКИЙ [2] созданной в Польше в целях популяризации унии среди украинцев Западной Украины). Вот почему он в Париже, Константинополе в Вене, а потом и в Берлине, имел своими представителями попов-католиков и монархистов. В его голове видно зарождалась мысль самому сделаться монархом. Никто в мире не сделал столько вреда украинскому народу, как ПЕТЛЮРА со своими католиками ТОКАРЖЕВСКИМ [3], КОЧУБЕЕМ, ТЫШКЕВИЧЕМ и т.п. и сотрудником ШЕПТИЦКОГО бароном ВАСИЛЬКОМ. Когда украинский народ узнает все о Петлюре, то у него не будет более отвратительного имени, как ПЕТЛЮРА и это имя станет руганью».

Чтобы не попала такая красочная характеристика ПЕТЛЮРЫ в автокефальный журнал, ЛИПКОВСКИЙ собственноручно вычеркнул ее из текста письма, передав письмо для напечатания редактору журнала харьковскому архиепископу Ивану ПАВЛОВСКОМУ. ПАВЛОВСКИЙ этот документ показал Харьковскому активу автокефалистов, которые решил не подавать в Главлит этого письма, так как вычеркнутое место является уликой в петлюровщине ЛИПКОВСКОГО.

Нами своевременно этот документ был у автокефалистов изъят.

3. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ВПЦР И МИТРОПОЛИТА ЛИПКОВСКОГО

В процессе расследования дела о созыве липковцами в Киеве нелегального собрания, и в целях использования этого момента против ЛИПКОВСКОГО и его сторонников, нами была вызвана делегация актива автокефалистов г. Харькова. Этой делегации мы заявили, что митр. ЛИПКОВСКИЙ проводит антисоветскую работу, что мы его считаем вредным для Соввласти и, что, если церковь не примет мер против него, то мы вынуждены будем снова поставить ее в нелегальные условия, как организацию, попустительствующую антисопротивлению духовного руководителя. В этой беседе мы оперировали упомянутым выше документом, уличающим ЛИПКОВСКОГО в петлюровщине.

В заключении мы потребовали от делегации довести все это дело до сведения церкви, которая обязана на такую линию поведения митрополита ЛИПКОВСКОГО соответствующим образом реагировать.

По возвращении своем делегация решила широкой огласке этой беседы с нами не предавать, а послать в г. Киев в ВПЦРаду своего представителя для доклада. В Киев был командирован зам[еститель] Пред[седателя] ВПЦРады ЮНАКОВ, который сделал соответствующий доклад в ВПЦР. В результате весь актив Киевских автокефалистов, ориентирующийся на ВПЦР и еп. Ромоданова, решил потребовать от ВПЦР энергичных действий против ЛИПКОВСКОГО.

Редакционная коллегия журнала выразила митрополиту ЛИПКОВСКОМУ недоверие, благодаря чему он вынужден был подать в отставку, как председатель Коллегии.

Харьковский актив и большинство Киевского, расценивают сложившуюся ситуацию как конец митрополитанства ЛИПКОВСКОГО. Среди этих кругов обсуждается, кто может заменить ЛИПКОВСКОГО, так как на предстоящем в Октябре Соборе, он должен отойти от управления церковью. Если же не уйдет, то этим заставит церковь «уйти его». Кандидатами в митрополиты называют арх. ОКСИЮКА и еп. МАЛЮШКЕВИЧА.

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 2, арк. 187–188 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Шелухін Сергій (псевдонім С.Павленко; 1864–1938) — громадсько-політичний діяч, педагог, правознавець, поет. В Українській ЦР — представник Херсонської губернії. Належав до УПСФ, член її ЦК. З 15 січня 1918 — генеральний суддя УНР, у лютому–квітні 1918 — міністр судових справ в уряді В. Голубовича. За УД — голова української делегації на переговорах з РСФРР (23 травня – 7 жовтня 1918), член Державного Сенату (3 серпня 1918). 1919 — виконуючий обов'язки міністра юстиції УНР, член української делегації на Паризькій мирній конференції. З 1921 — у Чехословаччині, професор карного права в УВУ та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова.

[2] Андрей Шептицький (1865–1944) — предстоятель Української Греко-Католицької Церкви (1901–1944), митрополит Галицький, архієпископ Львівський і єпископ Кам'янець-Подільський, видатний церковний, культурний і громадський діяч, філософ, вчений, знавець української культури, меценат, граф. Автор філософсько-богословських та аскетичних творів, досліджень з історії церкви та ін.

[3] Токаржевський-Карашевич Ян (1885—1954) — політичний діяч, історик-геральдист, 1918–1921 — посол у Туреччині, з 1922 — у Тарнові (Польща), міністр закордонних справ екзильного уряду УНР, з 1924 — в Парижі, з 1936 — в Римі, з 1948 — в Лондоні. Автор літературних, наукових та публіцистичних праць.

№ 30

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 27/37 за час з 3 до 9 липня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 27/37
с 3-го по 9 июля [1927 года] включительно

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

1. ОТНОШЕНИЕ ХАРЬКОВСКОГО АКТИВА АВТОКЕФАЛИСТОВ К
ЛИПКОВСКОМУ

Возвратившийся из Киева Зам[еститель] Пред[седателя] ВПЦРады Юнаков на неофициальном совещании актива автокефалистов г. Харькова (7 человек), сделал подробную информацию о последних «событиях» в Киеве в связи с нелегальным собранием, в котором принимал участие и ЛИПКОВСКИЙ.

На всех присутствующих доклад произвел угнетающее впечатление. Все, за исключением председателя приходского Совета Харьковского Николаевского Собора ЩЕРБА, в создавшемся положении обвиняют ЛИПКОВСКОГО. Решено отстаивать необходимость отстранения ЛИПКОВСКОГО от митрополитанства.

ЩЕРБА против этого не возражал, но настаивал на том, чтобы ЛИПКОВСКИЙ, оставив митрополитанство, мог быть правящим какой-либо епархии. Во всей создавшейся обстановке ЩЕРБА винит епископа РОМОДАНОВА, который, по его мнению, по поручению Советской власти, поставил себе за цель «свернуть митрополиту шею».

2. ЭКСПРЕДСЕДАТЕЛЬ ВПЦРады ПОТИЕНКО и
ПОЛОЖЕНИЕ УАПЦ

В Харьков возвратился из Черниговщины и Киева ПОТИЕНКО, который в беседе с автокефалистами заявил следующее: «... Отделение церкви от государства в условиях, когда духовенство может работать в каких угодно областях, когда религия становится действительно делом частным и никто не сможет поставить ее в минус, только такое отделение будет способствовать укреплению и процветанию церкви, так как в нее могут войти лучшие интеллигентские силы.

Отделение церкви от государства в условиях атеистической государственности — есть гибель для церкви, ибо бесправность духовенства заставляет всех убегать от этой профессии, а этим обезкровливается* церковь.

* Так у тексті.

В таких условиях церковь разлагается и изживает себя...».

Последние события среди Киевских руководящих кругов автокефалии, о которых ПОТИЕНКО осведомился, проезжая через Киев, производят на него «ужасающее» впечатление.

Митрополит ЛИПКОВСКИЙ, как ребенок ошибается, говорит ПОТИЕНКО, а РОМОДАНОВ использует* это для борьбы с ним. Верующие г. Киева, по мнению ПОТИЕНКО, все на стороне ЛИПКОВСКОГО, против РОМОДАНОВА и ВПЦРады.

[...]

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 18 зб.–19 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 31

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 28/38 за час з 10 до 16 липня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 28/38
с 10 по 16 июля 1927 года

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

1. АРХИЕПИСКОП ОКСИЮК О ВНУТРИЦЕРКОВНОМ ПОЛОЖЕНИИ

Арх. ОКСИЮК по случаю храмового праздника в Лубнах, пригласил к себе Харьковского арх. ПАВЛОВСКОГО. В подробной с ним беседе о внутри-церковном положении, ОКСИЮК высказал мнение о необходимости удаления от управления церковью митрополита ЛИПКОВСКОГО. В связи с этим заметна также перемена отношения ОКСИЮКА и к еп. РОМОДАНОВУ. ОКСИЮК просил ПАВЛОВСКОГО переговорить с РОМОДАНОВЫМ о необходимости вызова епископов в Киев за несколько дней до предсоборного совещания, дабы возможно было установить единую линию поведения в важных вопросах.

ОКСИЮК является наиболее вероятным кандидатом в митрополиты. В его семье этот вопрос решен уже положительно, т.е., что ОКСИЮК должен стать митрополитом. В разговоре об этом с ПАВЛОВСКИМ, ОКСИЮК высказался в том смысле, что его избрание для церкви нецелесообразно, так как

* Так у тексті.

ему мало осталось жить. (ОКСИЮК болен туберкулезом). Кандидатом в митрополиты ОКСИЮК называет только МАЛЮШКЕВИЧА.

На предстоящем Соборе арх. ОКСИЮК предполагает выступить против ЛИПКОВСКОГО по вопросу о высвяте БАЧИНСКОГО.

При отъезде из Лубен ПАВЛОВСКОГО, ОКСИЮК просил его наладить связь с Черкасским епископом КАЛИШЕВСКИМ, так как такие епархии, как Харьковская, Черкасская и Лубенская, сказал ОКСИЮК, должны иметь единую линию поведения.

2. СВЯЗЬ ПОТИЕНКО С ХАРЬКОВСКОЙ «ОППОЗИЦИЕЙ»

Экспредседатель ВПЦР Потиеенко возвратился в Харьков и связался с местными автокефалистами-противниками ВПЦРады и РОМОДАНОВА. Эта группа ведет агитацию в приходе против епископа РОМОДАНОВА и в защиту ЛИПКОВСКОГО.

3. БОРЬБА РОМОДАНОВЦЕВ С ЛИПКОВЦАМИ В КИЕВЕ

Благодаря умелой тактике РОМОДАНОВА часть актива автокефалистов Киева постепенно отходит от ЛИПКОВСКОГО на сторону РОМОДАНОВА. Демиевский приход¹, находящийся под руководством активного липковца ХОДЗИЦКОГО, вынес постановление, в котором высказывается против митрополита ЛИПКОВСКОГО.

Часть актива Софиевского Собора также стала на сторону епископа РОМОДАНОВА.

4. ТАКТИКА ЛИПКОВСКОГО

ЛИПКОВСКИЙ продолжает вести через кликуш агитацию против РОМОДАНОВА, называя его предателем церкви и т.д. Близкие ЛИПКОВСКОГО внушили ему, что вся церковь на стороне «своего митрополита», и что ему нечего бояться Ромодановцев.

Благодаря этому, агитация ЛИПКОВСКОГО против РОМОДАНОВА принимает все более резкий характер. По мнению ВПЦРады ЛИПКОВСКИЙ сам ни в коем случае не откажется от митрополитанства. Это обстоятельство сильно усложняет его низложение на предстоящем соборе.

5. НАСТРОЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

О происходящей в Киеве борьбе ВПЦР с ЛИПКОВСКИМ стало известно широким кругам верующих автокефалистов Харькова. Большинство из них высказывается открыто против ЛИПКОВСКОГО, называя его петлюровцем и требуя его удаления. Лишь незначительная часть, во главе с Председа-

¹ Мається на увазі парафія УАПЦ на Деміївці в м.Києві.

телем Приходского совета ЩЕРБОЙ, который связан с ПОТИЕНКО, защищает ЛИПКОВСКОГО, обвиняя во всем РОМОДАНОВА.

[...]

Пом[ощник] нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 33 зб.–34 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 32

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 29/39 за час з 17 до 23 липня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 29/39
с 17-го по 23-е июля 1927 года

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

1. НОВАЯ ТАКТИКА ЛИПКОВЦЕВ В БОРЬБЕ В ВПЦР

Советники митрополита ЛИПКОВСКОГО члены б[ывшей] ВПЦРады во главе с экс-председателем ПОТИЕНКО, изучив развитие борьбы ВПЦРады с ЛИПКОВСКИМ, пришли к заключению, что соотношение сил явно на стороне еп. РОМОДАНОВА и что, благодаря этому, низложение митрополита вполне возможно. Исходя из этого со стороны отдельных сторонников ЛИПКОВСКОГО, в частности ПОТИЕНКО, заметна попытка обработать активных деятелей-автокефалистов с таким расчетом, чтобы они высказывались за несвоевременность созыва в настоящих условиях великого собора. Пока ПОТИЕНКО пытается обработать архиепископа Харьковского — ПАВЛОВСКОГО и актив Николаевского прихода. Вполне очевидно, что такую тактику поведут сторонники ЛИПКОВСКОГО и в других округах.

2. ОТНОШЕНИЕ ПОТИЕНКО К ОКСИЮКУ

В беседе ПОТИЕНКО с активными автокефалистами Харькова, заметно стремление со стороны его дискредитировать арх. Лубенского ОКСИЮКА, как безнравственного, подлого и грязного человека. Такая линия ПОТИЕНКО объясняется боязнью выбора ОКСИЮКА в митрополиты.

3. ПОТИЕНКО О ПОЛОЖЕНИИ УАПЦ

В беседе с архиепископом ПАВЛОВСКИМ ПОТИЕНКО высказал мнение о необходимости во чтобы то не стало сохранить теперешнее внешне-

правовое положение УАПЦ, без каких-либо резких перемен в духовно-руководящем составе (намек на митрополита ЛИПКОВСКОГО).

«В этих целях, — сказал ПОТИЕНКО, — нам необходимо быть очень осторожными, дабы умело балансировать в создавшейся сложной обстановке».

Архиепископ ПАВЛОВСКИЙ делает из этой беседы тот вывод, что ПОТИЕНКО надеется на скорую смену власти.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 55 зб.—56.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 33

Из щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 30/40 за час з 23 до 30 липня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 30/40
с 23 по 30 июля 1927 г[ода] включительно

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. ПРЕДСОБОРНОЕ СОВЕЩАНИЕ АВТОКЕФАЛИСТОВ

26 июля с[его] г[ода] в г. Киеве открылось предсоборное совещание автокефалистов. В компетенцию совещания входит разрешение ряда вопросов, кои будут поставлены на рассмотрение 2-го Всеукраинского собора в октябре месяце с.г. На совещание должно прибыть около 90 человек делегатов, кои состоят из епископата и наиболее активных деятелей окр[угольных] церковных объединений.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 71.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 34

**Из щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 31/41 за час з 31 липня до 6 серпня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 31/41
за время с 31-го июля по 6-е августа 1927 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ

1. ПРЕДСОБОРНОЕ
СОВЕЩАНИЕ АВТОКЕФАЛИСТОВ-ЛИПКОВЦЕВ

26–30 июля в г. Киеве состоялось предсоборное совещание автокефалистов-липковцев. На этом совещании мы предполагали подготовить почву к тому, чтобы на будущем в октябре месяце «великом соборе» был поставлен вопрос об отстранении ЛИПКОВСКОГО от митрополитанства.

Однако, настроение большинства прибывающих делегатов епископов по этому вопросу было явно трусливое. Наиболее авторитетные из них, как например, еп. Уманский МАЛЮШКЕВИЧ, арх. ОКСИЮК, БОРЕЦКИЙ и др. Высказывались в том смысле, что отстранение митрополита ЛИПКОВСКОГО повлечет за собой полное разложение церкви. Мало того, выяснилось впоследствии, что еп. МАЛЮШКЕВИЧ являющийся одним из вероятных кандидатов в митрополиты дал слово ЛИПКОВСКОМУ не претендовать на его место до его — ЛИПКОВСКОГО смерти.

ВПЦРада, во главе с еп. РОМОДАНОВЫМ, видя такое [на]строение прибывающих делегатов, решила не проявлять активность против ЛИПКОВСКОГО, так как рисковала потерять свой авторитет.

Такое положение заставило нас искать путей, которые могли бы привести в столкновение епископата с ЛИПКОВСКИМ.

В этих целях нами была вызвана делегация от предсоборного совещания, во главе с митрополитом ЛИПКОВСКИМ, до сведения которой мы довели некоторые компрометирующие ЛИПКОВСКОГО, данные о его антисоветском настроении.

В заключение мы потребовали от делегации принятия мер в целях выявления церковью своего отношения к антисоветским проступкам ЛИПКОВСКОГО.

Этим разговором с делегацией мы дали толчок к выступлению епископата против митрополита. В беседе с делегацией мы упрекнули ВПЦРаду и

еп. РОМОДАНОВА в том, что они покрывают нелояльность ЛИПКОВСКОГО к Соввласти.

После этого большинство из выступавших епископов резко напали на ЛИПКОВСКОГО, упрекая его в том, что он своей нелояльностью ставит церковь под удар. Некоторые, например, епископ Феодосий СЕРГИЕВ требовал созыва чрезвычайного церковного суда, дабы разобрать дело митрополита ЛИПКОВСКОГО.

Видя такое положение, ЛИПКОВСКИЙ поставил вопрос о доверии. Однако, подавляющее большинство делегатов отклонило это предложение.

В выступлениях большинства делегатов против ЛИПКОВСКОГО сквозило требование об отстранении его от митрополитанства. Открыто об этом заявил архиепископ Винницкий — КРОТЕВИЧ.

В ответ на эти выступления митрополит ЛИПКОВСКИЙ заявил: «Вы меня не избирали, вы не имеете права и отстранять. Меня выбрал народ. Только тогда, когда народ мне скажет, чтобы я ушел, я уйду».

В защиту ЛИПКОВСКОГО выступил ЧЕХОВСКИЙ. Он требовал от совещания полномочий, чтобы пойти к представителям власти и уверить их в лояльности и искренности ЛИПКОВСКОГО к Соввласти.

В результате совещание постановило предать ЛИПКОВСКОГО чрезвычайному церковному суду на предстоящем великом соборе. Для подготовки материалов расследования и составления проекта обвинительного заключения, создана комиссия, в которую должны входить по одному представителю от каждого округа.

Председателем комиссии совещание избрало архиепископа Винницкого КРОТЕВИЧА, противника ЛИПКОВСКОГО. КРОТЕВИЧ сам готовится занять место митрополита.

Таким образом, есть основание предполагать, что на предстоящем соборе автокефалистов удастся нанести очень сильный удар антисоветской шовинистической группе автокефалистов во главе с ЛИПКОВСКИМ.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

П/Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

№ 35

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 32/42 за час з 7 до 13 серпня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УСРР № 32/42
за время с 7 по 13 августа [19]27 г[ода] включительно
[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

**1. НАСТОРОЕНИЕ АВТОКЕФАЛИСТОВ ПОСЛЕ
ПРЕДСОБОРНОГО СОВЕЩАНИЯ**

Постановления предсоборного совещания автокефалистов о предании митрополита ЛИПКОВСКОГО чрезвычайному церковному суду всколыхнули активных деятелей автокефалии. Перспективы низложения ЛИПКОВСКОГО обсуждаются всеми словами автокефалистов. Сторонники митрополита ЛИПКОВСКОГО повели по Украине широкую агитацию, в которой всем и каждому доказывают, что низложением ЛИПКОВСКОГО есть гибель для церкви. Всю вину за создавшееся положение грозящее низложением ЛИПКОВСКОГО, большинство сторонников его приписывает — архиепископу Лубенскому ОКСИЮКУ и в особенности епископу Винницкому — КРОТЕВИЧУ. Следственную комиссию, председателем которой является еп. КРОТЕВИЧ, сторонники ЛИПКОВСКОГО назвали «церковной ЧК». ВПЦР-ада* и еп. РОМОДАНОВ, в глазах этой группы автокефалистов стоят в стороне и склонных, по их мнению, даже к защите митр. ЛИПКОВСКОГО. Такого мнения почти все киевские автокефалисты выступавшие ранее очень резко против ВПЦР и еп. РОМОДАНОВА.

Совершенно иная картина среди Харьковских автокефалистов. Как известно всей харьковской группе сторонников Липковского до сих пор тон задавал экс-председатель ВПЦР-ады ПОТИЕНКО. ПОТИЕНКО считает, что во всей обстановке, которая создана исключительно для борьбы с митр. ЛИПКОВСКИМ, виноват никто иной, как еп. РОМОДАНОВ и вся ВПЦР. Поэтому харьковская группа усиленно распространяет среди верующих слухи о том, что Соввласть предложила убрать митр. ЛИПКОВСКОГО, а предсоборное совещание, под влиянием еп. РОМОДАНОВА, вынуждено было дать такое обещание.

К этой группе, руководимой ПОТИЕНКО принадлежат следующие лица: ВЕРЕЩАГА, СУСЛОВ, ЯНЧЕНКО, КИЛИЛЛЕНКО, КРАВЕЦ, КОВАЛЕВА, семья ЧУПРИНА, ТОМАХ и АРЕФКИНА. Все эти лица в прошлом ярые сторонники высланного архиепископа ЯРЕЩЕНКО. Авторитет этой группы

* Так в тексті.

среди верующих Харьковского собора совершенно ничтожен. Это можно судить по следующему факту:

В начале августа из Харькова в Одессу уезжал поп ЛЯХНО — сторонник ЛИПКОВСКОГО и ЯРЕЩЕНКО. Перед отъездом группа ПОТИЕНКО устроила вечеринку — проводы ЛЯХНО. На этой вечеринке присутствовали исключительно члены этой группы. Ими под влиянием ПОТИЕНКО и СУСЛОВА было решено во что бы то ни стало пригласить в Харьков к празднику преображения митр. ЛИПКОВСКОГО. Группа считала, что если ей удастся пригласить ЛИПКОВСКОГО в Харьков, то этим самым будет нанесен полный удар противникам его не только в Харькове, но и в Киеве, Днепрпетровске, Лубнах и т.д. Этим бы приездом митр. ЛИПКОВСКИЙ дал понять всем своим сторонникам, что бой со своими врагами он принял и сдаваться не намерен. Кроме того, группа считала, что приезд ЛИПКОВСКОГО в Харьков укрепил бы его и морально.

С этой целью на расширенном собрании приходского совета Харьковского собора 11 августа сторонники этой группы подняли вопрос о приглашении ЛИПКОВСКОГО.

До поднятия этого вопроса на собрании присутствовало до 100–150 человек. Как только ВЕРЕЩАГОЙ был поднят этот вопрос, большинство присутствующих покинуло собрание. К моменту голосования осталось только группа сторонников ЛИПКОВСКОГО в 10 человек, которая и голосовала за это предложение. В результате так как ЛИПКОВСКИЙ находится под подпиской о невыезде, была избрана делегация в составе 5-ти человек, которая должна была просить разрешения на выезд ЛИПКОВСКОГО в Харьков.

За все время работы группы сторонников ЛИПКОВСКОГО мы во всех ее шагах были в курсе дела. Поднятие вопроса о приглашении ЛИПКОВСКОГО в Харьков, мы допустили сознательно, с той целью, чтобы с одной стороны выяснить соотношение борющихся сил и с другой — воспользовавшись приходом к нам делегации еще раз подчеркнуть те факты антисов[етской] деятельности ЛИПКОВСКОГО, какие у нас имелись. Наш расчет вполне удался. Большинство верующего актива было против приглашения ЛИПКОВСКОГО. Пассивное сопротивление этого большинства против приглашения ЛИПКОВСКОГО объясняется тем, что оно за недостаточностью времени, нужного для определения своей линии, не знало в какой форме удобнее выступить против ЛИПКОВСКОГО. Подробные данные о результатах предсоборного совещания арх. Харьковский ПАВЛОВСКИЙ сообщил верующим только 11 августа.

Делегации пришедшей к нам за разрешением въезда* ЛИПКОВСКОГО в Харьков, мы заявили, что ее шаги расцениваем, как демонстрацию солидар-

* Так у текстi.

ности с антисоветской линией ЛИПКОВСКОГО, об'явив* ей, о всех известных нам фактах. Таким поворотом дела группе, во главе с ПОТИЕНКО, весьма обескуражена. С одной стороны она расшифровала свою тактику, а с другой — и сама тактика провалила намеченные планы.

Неизвестно, как поведет себя эта группа в дальнейшем. Однако, нужно предполагать, что ею будут приняты все меры к тому, чтобы возможно шире повести по Украине дискредитацию ВПЦР-ады, еп. РОМОДАНОВА и «Церковной ЧК».

Весь авторитетный актив Харькова, как ГАРАЩЕНКО, ГОРДИЕНКО и другие, целиком на стороне ВПЦР-ады, считая вопрос об удалении ЛИПКОВСКОГО решенным.

В дальнейшем мы будем продолжать внимательное изучение настроений, после предсоборного совещания, направляя их в желательную для нас сторону.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

П/Нач[альника] СО ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 105–106.
Копія. Машинопис.*

№ 36

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 33/43 за час з 14 до 20 серпня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 33/43
за время с 14 по 20 августа 1927 г[ода] включительно
[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. АКТИВНОСТЬ КИЕВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Наиболее активная часть киевских автокефалистов — сторонников ЛИПКОВСКОГО, начинает усиливать подготовительную работу к предстоящему Всеукраинскому собору автокефалистов.

Сестричество Софиевского собора гор[ода] Киева, под руководством жены ЛИПКОВСКОГО и других кликуш, ведут усиленную обработку верующего крестьянства. В своей работе кликушество старается всемерно дискредитировать ВПЦР-аду, говоря, что ВПЦР и епископат продают УАПЦ и

* Так у тексті.

хотят ее совершенно уничтожить путем удаления на покой «батька» УАПЦ — ЛИПКОВСКОГО, который является основоположником украинской церкви.

Видные сторонники ЛИПКОВСКОГО: ЧЕХОВСКИЙ, ХОДЗИЦКИЙ и ХОМИЧЕВСКИЙ, информируя прихожан Киевских общин о результатах предсоборного совещания, приходят к заключению, что с целью урегулирования вопроса о взаимоотношения митрополита с Властью необходимо повлиять на него, дабы он впредь ничего такого не делал, что могло бы служить поводом к недовольству со стороны власти. Одновременно они думают обратиться к власти с ходатайством об изменении отношения к митрополиту ЛИПКОВСКОМУ.

Сам ЛИПКОВСКИЙ в беседе с попами говорил: «В случае, если собор удалит меня на покой, я не остановлюсь перед расколом церкви, организатором которой я являюсь».

2. СЛУХИ СРЕДИ АВТОКЕФАЛИСТОВ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ ПОТИЕНКО С ГПУ

Среди членов Киевских общин сочувственно настроенных к ЛИПКОВСКОМУ, существовало мнение, что экс-председатель ВПЦР — ПОТИЕНКО состоит в связи с ГПУ.

После предсоборного совещания, на котором ЛИПКОВСКИЙ был подвергнут резкой критике со стороны участников совещания, слухи о сотрудничестве ПОТИЕНКО с ГПУ еще более глубоко проникли в гущу киевлян, которые говорят, что ПОТИЕНКО провокатор и предатель митрополита.

3. НАСТРОЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

После посещения ГПУ делегацией Харьковских автокефалистов — сторонников ЛИПКОВСКОГО, приходивших с ходатайством в разрешении приезда в Харьков ЛИПКОВСКОГО, в рядах и без того малочисленной группы оппозиционеров наступила полнейшая растерянность. Объясняется это тем, что они крайне удивлены теми сведениями, которые имеются у нас о их деятельности в Харькове. После их неудачного эксперимента, с приглашением ЛИПКОВСКОГО, позиция их нарушена и между ними существует мнение, что их кто-то из своих провоцирует.

Секретный Отдел продолжает вести линию на окончательный раскол Харьковской оппозиционной ВПЦР-аде группы.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

П/Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 121 зб.–122 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 37

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 34/44 за час з 21 до 27 серпня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 34/44
с 21 по 27 августа [19]27 г[ода] включительно

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

**1. ВОЗЗВАНИЕ МИТРОПОЛИТА СЕРГИЯ НИЖЕГОРОДСКОГО К
ВЕРУЮЩИМ О ЛЕГАЛИЗАЦИИ**

На днях митрополит Сергей НИЖЕГОРОДСКИЙ [1] обратился к духовенству и верующим тихоновской ориентации по[д] специальным воззваниемо легализации. Воззвание, опубликованное в «Известиях» за № 188 от 15 августа, вызвало среди актива всех религиозных группировок много толков и разговоров.

Так, например:

Реакционная часть тихоновского духовенства воззвание встретила враждебно, каковым «Сергий сам себя выпорол».

Актив кликушества г. Харькова распространяет слухи о близком конце мира. По из словам, антихрист уже пришел и попутал святых отцов церкви. Некоторые из кликуш грозят духовенству, которое поддержит СЕРГИЯ «вырвать патлы».

Лояльно-настроенная к Соввласти часть тихоновского духовенства воззванием встретила с восторгом. С нетерпением ожидает таких же шагов и со стороны экзарха Михаила ЕРМАКОВА, дабы легализация коснулась и Украины.

Актив автокефалистов воззванию митрополита СЕРГИЯ придает громадное значение и считает его первым шагом на пути окончательного соглашения тихоновцев с Соввластью.

ПОТИЕНКО говорит:

«...для нас это очень плохо. Тихоновцы остались тихоновцами, так как написав декларацию, они так ее обставили, что по содержанию ее выходит, что они только выполняют волю патриарха ТИХОНА. Этой декларацией они не осудили ТИХОНА, а его авторитетом все сделали.

Коммунисты и монархисты в национальном вопросе сошлись, в социальном разошлись. Коммунист и монархист ближе друг к другу, чем каждый в отдельности из них к украинцам. Требованием жизни: скорейшее объединение коммунизма с монархизмом. Брусилов во имя родины пошел работать в генштаб, а тихоновцы, во имя родины, будут благословлять на войну за СССР. Интересно, как примут декларативную церковь те массы, социально-

обиженные, на которых до сих пор держалась тихоновщина (кулаки, торговцы и т.д.)».

Архиепископ ПАВЛОВСКИЙ:

«...Цель власти отделить тихоновскую массу от тихоновских руководителей. Актив тихоновцев должен выявить себя, а затем руками тихоновской массы будет выкинут. В общем идет очищение атмосферы. Пришел час легализовать церковь, но поделив ее на части».

Некоторая часть актива автокефалистов расценивает декларацию СЕРГИЯ в следующем духе: «...Пришло время для власти установить твердую связь с церковью, так как церковь остается еще значительным фактором и ее сразу выбросить нельзя. Наоборот, в случае войны и церковь будет необходима. Если бы церковь, отделенная от государства признала бы СССР своей родиной, то это было бы для власти большим плюсом. Сейчас церкви нужны права, а власти помощь и на этом они сойдутся».

Другая часть автокефалистов дает такую оценку декларации СЕРГИЯ:

«...Тихоновцы уперлись и проиграли. Конечно, тихоновцы защищать власти не будут, но все-таки в их декларации основной мыслью проходит монархическая «единая, неделимая». Они хотят защищать «родину». Власть не верит в их искренность, но использует, насколько это будет возможно».

Актив группировки собора епископов так расценивает декларацию СЕРГИЯ:

«...Тихоновцы сами себя выпороли. Своей декларацией СЕРГИЙ пошел значительно дальше, чем мы. Мы только признали Соввласть, но никогда не говорили, что «враги Соввласти наши враги, радость и успехи ее — наши успехи, а неудачи — наши неудачи». Этими словами СЕРГИЙ как бы благословляет антирелигиозную деятельность Соввласти. Подобное заявление СЕРГИЯ вызовет новый раскол в тихоновщине, отделив от нее наиболее реакционные элементы».

[...]

3. ХОДАТАЙСТВО ЛИПКОВСКОГО ОБ АННУЛИРОВАНИИ ПОДПИСКИ О НЕВЫЕЗДЕ

14-го августа с/г. митрополит УАПЦ — ЛИПКОВСКИЙ обратился к власти с ходатайством о снятии с него подписки о невыезде из г. Киева. В своем заявлении он останавливается на обвинениях, выдвинутых органами ГПУ, считая их ничем иным, как ложными доносами других религиозных группировок, враждебных УАПЦ.

Отвергая выдвинутые против него обвинения, ЛИПКОВСКИЙ пишет:

«Ни политическим революционером, ни политическим контрреволюционером я никогда не был и таким не являюсь, ибо ни в какую политику не вмешиваться не хочу. Но я есть украинский революционер, поскольку украин-

ская церковь возникла и освобождается и борьбу со старым церковным строем ведет революционным способом. Возвращение в церковь реакции она не допустит. Поэтому политическую и социальную революцию, как общее освобождением и справедливое удовлетворение трудящихся — я приветствую» [2].

Подачу ЛИПКОВСКИМ означенного заявления мы расцениваем не иначе, как очередной попыткой со стороны оппозиции к развитию дальнейшей работы против ВПЦР на периферии. Чувствуя острую необходимость в завоевании верующих масс, перед Всеукраинским собором, на свою сторону, и находясь под подпиской, ЛИПКОВСКИЙ надеялся получить свободу передвижения для развертывания работы по дискредитации ВПЦР на периферии.

Считаясь с важностью поставленной перед нами задачи по низложению ЛИПКОВСКОГО, его ходатайство нами не удовлетворено.

4. БОРЬБА КИЕВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ ПРОТИВ ВПЦР

Активные сторонники ЛИПКОВСКОГО продолжают развивать бешеную кампанию против ВПЦР и в частности против Председателя ВПЦР-ады епископа РОМОДАНОВА, как «продавшегося Власти и действующего по ея указанию».

Непримиримая часть липковцев считает, что уход ЛИПКОВСКОГО с митрополитанства — гибель всей украинской церкви. Выход из создавшегося положения они усматривают в необходимости защиты митрополита перед властью. По их мнению власть должна поверить «голосу» церкви в лояльности ЛИПКОВСКОГО и оставить его в покое.

С целью обработки общественного мнения верующих в пользу ЛИПКОВСКОГО, 7/VIII—с.г. в Софиевском соборе выступил с проповедью ЧЕХОВСКИЙ. В проповеди ЧЕХОВСКИЙ заявил, что со стороны Власти сделан нажим на церковь. Все дело сводится к тому, что Власть обвиняет ЛИПКОВСКОГО в антисоветской деятельности, стараясь убрать его с митрополитанства. В заключительной части проповеди ЧЕХОВСКИЙ призывал верующих к всемерной защите ЛИПКОВСКОГО.

Произнесенная проповедь с открытым выпадам против Власти еще более усилила активность сторонников ЛИПКОВСКОГО*.

Умеренная часть автокефалистов выступление ЧЕХОВСКОГО расценивает, как очередную провокацию, которая даст Власти возможность расторгнуть договор с Софиевской общиной.

Через несколько дней после своего выступления, ЧЕХОВСКИЙ подал в ВПЦР заявление с изложением тезисов своей проповеди и с указанием на то,

* Далі рядок тексту закреслено на друкарській машинці.

что всю ответственность за создавшееся положение в связи с его проповедью он берет на себя.

После выяснения вопроса о выступлении ЧЕХОВСКОГО было установлено, что он выступил без согласия ВПЦР и церковного совета*.

В отношении выступления ЧЕХОВСКОГО нами затребованы подробные данные о содержании его проповеди, дабы иметь возможность сделать желательные для нас выводы.

Нами предполагается при наличии достаточно веского материала, в связи с выступлением ЧЕХОВСКОГО, сделать нажим на руководящую верхушку оппозиции в виде роспуска пятидесятки Софиевского собора и организации новой из числа сторонников ВПЦР.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом/Нач[альника] СО ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 136 зв.–138 зв.
Копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Сергій (Іван Миколайович Страгородський; 1867–1944) — Святійший Патріарх Московський і всієї Руси, видатний церковний і громадський діяч. З серпня 1917 — єпископ, з листопада — митрополит Володимирський і Шуйський. У 1922–23 приєднався до обновленців. Підписав т. зв. «меморандум трьох», в якому визнав канонічність обновленського Вищого церковного управління. Потім склав публічне покаєння у «гріху обновленства». З березня 1924 — митрополит Нижегородський. Після заарештування в листопаді 1925 місцеблюстителя патріаршого престолу митрополита Петра (Полянського), був призначений заступником місцеблюстителя. Фактично очолив РПЦ. 10 липня 1926 звернувся з проханням до НКВС щодо легалізації вищого церковного управління, реєстрації власної канцелярії та єпархіальних рад, а також за дозволом провадити архиєрейські собори та видавати церковний журнал. В листопаді 1926 був заарештований за звинуваченнями щодо скликання нелегального архиєрейського собору та зв'язків з карловацьким закордонним осередком РПЦ, перебував у в'язниці ДПУ (Москва). Після звільнення 27 березня 1927 знову очолив управління РПЦ як заступник місцеблюстителя патріаршого престолу. У травні 1927 було утворено Тимчасовий Патріарший Священний Синод, який в серпні 1927 був зареєстрований НКВС. 29 липня 1927 оприлюднив т. зв. «Декларацію 1927 року» («Послание пастырям и пастве»), в якій закликав вірних і священослужителів до співробітництва з радянською владою. Це призвело до виникнення катакомбної церкви, яка вважала С.

* Далі рядок тексту закреслено на друкарській машинці.

зрадником віри. З 27 квітня 1934 — митрополит Московський і Коломенський, одночасно з січня 1937 — патріарший місцеблюститель. 8 вересня 1943 був обраний Св. Патріархом Московським і всієї Руси. Помер у Москві. Похований у Єлоховському Богоявленському соборі.

[2] Текст заяви митрополита Василя Липківського було опубліковано: *Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. — Т. I. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. — Балтимор, Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. — С. 431–435; Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. — Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. — К., 1998 — Т. IV (XX ст.). — Ч. 1. — С. 178–181.*

№ 38

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 36/46 за час з 4 до 10 вересня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 36/46
за время с 4 по 10 сентября [19]27 г[ода]

[...]

З. А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

а) НЕДОРАЗУМЕНИЯ МЕЖДУ ПОТИЕНКО И ОБЩИНОЙ НИКОЛАЕВСКОГО СОБОРА

За последнее время отмечена крайняя обостренность отношений между бывшим Пред. ВПЦР ПОТИЕНКО и Харьковскими автокефалистами. Поводом для обострений послужила... * пишущая машинка.

В свое время, одним из верующих Николаевского собора ОкрРаде была подарена пишущая машинка, которую Рада использовала до последнего времени и считала своей собственностью.

В первых числах сентября месяца, бывший секретарь ОкрРады, ярый сторонник ЛИПКОВСКОГО — ЯНЧЕНКО, пред'явил свои права на машинку, ссылаясь на то, что машинка принадлежит ему.

ПОТИЕНКО, будучи другом и единомышленником ЯНЧЕНКО, в вопросах борьбы с легальным положением церкви, оказывает последнему содействие в этом вопросе и лично сам переносит машинку из помещения Рады на квартиру к ЯНЧЕНКО.

Подобный поступок ПОТИЕНКО и ЯНЧЕНКО вызвал в верующей массе негодование. По адресу ПОТИЕНКО и ЯНЧЕНКО посыпался целый ряд «комплиментов».

* Крпки в тексті.

Дабы не остаться в долгу перед негодующими прихожанами, ЯНЧЕНКО заявил:

Пусть идут с жалобой к представителям власти, я никого не боюсь. Я им всем сволочам покажу, покажу изменникам».

Особенно острое недовольство Харьковскими автокефалистами проявил ПОТИЕНКО:

«Харьковская община сволочная — грош ей цена. В общем одни подлецы*. В Киеве — ЧЕХОВСКИЙ, тут ГАРАЩЕНКО — это два типа, творящие нецерковное дело. Харьковская община авантюристична».

Такие оскорбления со стороны ПОТИЕНКО по адресу Харьковских автокефалистов бесследно не пройдут. Этим выступлением ПОТИЕНКО окончательно подорвал свой авторитет.

Агентурным мерами мы постараемся этот поступок ПОТИЕНКО широко осветить в гуще всей массы верующих автокефалистов, чем поставим ПОТИЕНКО в неудобное положение.

б) РАСТОРЖЕНИЕ ДОГОВОРА СОФИЙСКОЙ ОБЩИНОЙ

В связи с выступлением 7/VIII–с.г. в Софиевском соборе ЧЕХОВСКОГО с проповедью в защиту митрополита ЛИПКОВСКОГО нами проделано следующее:

С целью воздействия на Киевских автокефалистов сторонников ЛИПКОВСКОГО, сконцентрировавшихся в Софиевском соборе, нами дано распоряжение о расторжении договора с Софиевской общиной. Однако, вопрос о издании новой пятидесятки будет оттянут нами до созыва окружного собора. За это время по агентурной линии будут приняты меры к созданию более тревожного настроения среди верующих автокефалистов, путем распространения слухов о передаче Софии легализованным тихоновцам. Этим маневром мы добьемся того, что новая пятидесятка будет создана из лиц лояльно настроенных к власти, сочувственно относящихся к ВПЦР. С другой стороны этим самым мы ослабим Киевскую оппозицию, значительно обезвредив ее к предстоящему Всеукраинскому собору.

С целью воздействия персонально на ЧЕХОВСКОГО мы привлекаем его к уголовной ответственности за его выступление в Софии, которое расценивается нами, как знак солидарности с антисоветской деятельностью ЛИПКОВСКОГО.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом/Нач[альника] СО ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 170 зб.–171 зб.
Копія. Машинопис.*

* В тексті – «падленцы».

№ 39

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 37/47 за час з 11 до 18 вересня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 37/47
с 11 по 18 сентября 1927 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

Б. АВТОКЕФАЛИСТЫ.

1. ОКРУЖНЫЕ С'ЕЗДЫ АВТОКЕФАЛИСТОВ И ЛИПКОВСКОМ

Как известно, в октябре месяце с.г. в Киеве должен состояться Всеукраинский Покровский Собор УАПЦ (Украинская Автокефальная Православная церковь), собирающийся один раз в 5 лет. Основным вопросом этого с'езда будет вопрос «о положении УАПЦ». Этот вопрос в настоящее время приобретает особенно серьезное значение, в виду наличия целого ряда неясностей в опросе об отношении УАПЦ к Соввласти. Как известно, духовный руководитель УАПЦ митрополит ЛИПКОВСКИЙ, несмотря на легализацию церкви и отказ ее от политических выступлений, продолжает до сих пор вести антисоветскую линию. В связи с этим, органами ГПУ поставлена серьезная задача добиться на предстоящем Покровском с'езде переизбрания митрополита, заметив ЛИПКОВСКОГО более приемлемым для нас кандидатом.

В данное время по всей Украине происходят окружные с'езды УАПЦ. Основным вопросом на с'ездах будет вопрос «о Митрополите ЛИПКОВСКОМ».

Окружные с'езды состоялись уже в Каменец-Подольске, Лубнах и Умани.

Каменец-Подольским окружным с'ездом по вопросу о ЛИПКОВСКОМ принята резолюция, осуждающая ЛИПКОВСКОГО за его политическую линию. Так в резолюции по этому вопросу говорится:

...«Признать все, что делала и делает настоящая ВПЦР для нормирования и внешнего правового положения УАПЦ целесообразным и с своей стороны этим признанием морально поддерживать ВПЦР в ее деятельности на благо церкви. С сожалением и глубокой сердечной болью констатировать, что личное поведение митрополита ЛИПКОВСКОГО в деле духовного руководства УАПЦ угрожает смертью нашей легализованной и воскресшей из сентябрьского гроба УАПЦ, умаляет прежние заслуги митрополита ЛИПКОВСКОГО, в деле освобождения УАПЦ из цепей царизма и бросает в когти печали. Собор верит и надеется, что комиссия арх. КРОТЕВИЧ даст другому Всеукраинскому собору все необходимые данные вывести УАПЦ из этого нового тупика, но в то же время, счастлив был бы и Собор и весь Каменец-

кий округ УАПЦ, узнавши, что митрополит ЛИПКОВСКИЙ, которому, без всякого сомнения, интересны и благополучие УАПЦ дороже личных интересов, сам еще до второго Всеукраинского Собора нашел бы пригодным, для его высокого сана и УАПЦ способ — выйти из современного тяжелого положения и тем избавил бы УАПЦ от тяжелой необходимости развязывать этот вопрос соборным способом всей УАПЦ. Собор уверен, что высоко образованный митрополит ЛИПКОВСКИЙ знает подобные прецеденты в прошлом церкви и ее святителей и не меньше других любит церковь и дорожит ее спокойствием и развитием...».

Лубенский окружной съезд встал на защиту ЛИПКОВСКОГО и в резолюции по этому вопросу заявил:

«В сознании гражданской честности и лояльности всей церкви к государственной власти, ОЦР с большим сожалением констатирует угрозу лишения церкви доверия власти, вследствие обвинения высшего духовного руководителя ее в контрреволюционных и антисоветских настроениях. Окружная Церковная Рада, в интересах искренней справедливости считает своей обязанностью засвидетельствовать, насколько ей известна личность и вся деятельность всечестного митрополита в УАПЦ, а также его письменное обращение к церкви и ее руководителей, к государственной власти, его проповеди в церквях округа — окружная Лубенская церковь не знает ни одного выступления или призыва со стороны митрополита, каковой содержал бы какое либо контр-революционное или враждебное к власти настроение. Наоборот, вся прошлая жизнь всечестного митрополита, его работа и вышеуказанные, известные Окружке материалы достаточно подтверждают, что в личности всечестного митрополита мы имеем человека, ярко революционного настроения, лояльного гражданина УССР, сторонника Советской власти, о чем он не скрываясь перед всей церковью, свидетельствовал неоднократно государственной власти».

Уманский окружной съезд в вопросе о ЛИПКОВСКОМ вел двойственную линию. В своей резолюции по этому вопросу никакого определенного решения съезд не вынес, ограничившись лишь пожеланием, дабы имеющие место внутренние прения были ликвидированы в самом коротком времени обычным церковно-административным путем.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом/Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 187–188 зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 40**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 38/48 за час з 18 до 24 вересня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 38/48
за время с 18 по 24 сентября [19]27 г[ода]

[...]

**ДУХОВЕНСТВО.
А. АВТОКЕФАЛИСТЫ.****1. РАСТОРЖЕНИЕ ДОГОВОРА С СОФИЕВСКОЙ ОБЩИНОЙ**

В связи с выступлением в Софиевском соборе ЧЕХОВСКОГО, договор с общиной расторгнут. Виновником происшедшей истории автокефалисты считают только ЧЕХОВСКОГО.

2. КРУЖОК «СОХРАНЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЦЕРКВИ»

Тотчас же, после выступления в Софии ЧЕХОВСКОГО, среди актива прихожан собора организовался интеллигентский кружок, который в основу своей деятельности поставил задачу — «сохранения украинской церкви». Участники кружка, называя себя так, имели в виду последствия, которые должны произойти в результате выступления ЧЕХОВСКОГО и антисоветской линии поведения ЛИПКОВСКОГО.

С первых же дней своего оформления, кружок занял враждебную линию в отношении ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО.

Так на первом своем заседании кружок, обсуждая выступление ЧЕХОВСКОГО, вынес следующее решение:

«1) ЧЕХОВСКИЙ не может быть в будущем избрании в церковный совет, ни в ревизионную комиссию.

2) Проповедывать он может только с разрешения приходского совета, при обязательном контроле содержания его проповедей ВПЦР.

3) Митрополит не может быть настоятелем собора. Настоятелем может быть такой человек, который мог бы нести ответственность за все».

После расторжения договора влияние этой группы возросло и ее поддерживают около 70 % прихожан собора.

3. ВПЕЧАТЛЕНИЕ ОТ СТАТЬИ ЧЕХОВСКОГО

На днях в одном из номеров Киевской газеты «Пролетарская Правда» была помещена статья ЧЕХОВСКОГО «Дела заправил антанты на Украине».

Своей вылазкой в Советской прессе ЧЕХОВСКИЙ окончательно себя скомпрометировал в глазах Киевских автокефалистов.

Возмущенные автокефалисты ЧЕХОВСКОГО называют изменником. По мнению некоторых из них ЧЕХОВСКИЙ «на всех лает, а себя оправдывает» и, что «роль его в церкви закончена».

4. РАБОТА ЦЕРКОВНОЙ КОМИССИИ ПО РАССЛЕДОВАНИЮ ДЕЛА ЛИПКОВСКОГО

По словам епископа РОМОДАНОВА, комиссия по расследованию дела ЛИПКОВСКОГО работает хорошо. В руках председателя комиссия архиепископа КРОТЕВИЧА имеется достаточно материалов для низложения ЛИПКОВСКОГО, несмотря на то, что РОМОДАНОВ своих материалов еще не представил. Комиссия предполагает 12/Х — собраться в Киеве и рассмотрев материал, отправиться к митрополиту ЛИПКОВСКОМУ с требованием об уходе его на покой еще до собора.

5. НАСТРОЕНИЕ ЧЛЕНОВ ВПЦР

По агентурным данным ВПЦР чувствует себя перед митрополитом довольно сильной, поскольку в ее руках имеется много фактов компрометирующих ЛИПКОВСКОГО. Однако, у ВПЦР за последнее время наблюдается недоверчивое отношение к власти в вопросе об отношении ее к украинской церкви. По мнению некоторых членов ВПЦР, правительство добивается не смены митрополита, а разложения украинской церкви, в связи с вопросом о ЛИПКОВСКОМ.

Изложенные сведения проверяются.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР
Пом/Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)
(підпис)

КАРЛСОН
АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 201–202.
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 41

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 39/49 за час з 25 вересня до 1 жовтня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 39/49
за время с 25 вересня по 1 октября 1927 г[ода]

[...]

Б. АВТОКЕФАЛИСТЫ .

1. ПРИЛУКСКИЕ И ШЕПЕТОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ ПРОТИВ ЛИПКОВСКОГО

14–15 сентября состоялись окружные съезды автокефалистов Прилукского и Шепетовского округов.

Прилукским окружным с'ездом принята следующая резолюция:

«Принимая во внимание замечание правительства в контр-революционной деятельности отца митрополита Василия ЛИПКОВСКОГО и доверяя этим замечаниям, собор констатирует: а) что внешне-правовое положение нашей церкви снова становится чрезвычайно тяжелым, а в дальнейшем угрожает опасность совсем лишиться права на легальное ее существование; б) причиной положения УАПЦ есть недоверие правительства к митрополиту за его деятельность. Пребывание во главе УАПЦ митрополита ЛИПКОВСКОГО вызовет недоверие правительства ко всей церкви, что сильно отразится на внутренней жизни УАПЦ. Поэтому для спасения церкви и урегулирования внешне-правового положения ее единственным целесообразным способом есть отход Василия ЛИПКОВСКОГО от духовного управления церковью».

Шепетовский Окрс'езд в своей резолюции заявил:

«Собор констатирует чрезвычайно тяжелое положение церкви, в котором церковь очутилась, благодаря некоторых* поступков о. Митрополита ЛИПКОВСКОГО, действия коего правительство признает контрр-революционными.

Собор признает, что когда эти поступки будут приведены комиссией по расследованию этих фактов, работа церкви под высшим духовным управлением митрополита ЛИПКОВСКОГО сделается невозможной.

Даже когда эти факты обвинения не будут доказаны как контр-революционные, а только как факты ошибок, то и тогда церковь не может работать во главе с митрополитом ЛИПКОВСКИМ».

2. ОТВОД ПОТИЕНКО ИЗ ЧИСЛА ДЕЛЕГАТОВ ОКРУЖНОГО СОБОРА

На расширенном заседании парафиальной рады Николаевского собора, при обсуждении кандидатур на окружной с'езд, была выдвинута кандидатура ПОТИЕНКО.

В связи с этим, нами были вызваны представители окружной и парафиальной рады, коим было заявлено, что выборами на окружной с'езд ПОТИЕНКО харьковская церковь еще раз демонстрирует свою солидарность с антисоветским крылом церкви, представителем коего является ПОТИЕНКО.

После посещения ГПУ делегацией было созвано собрание епархиальной рады, на котором было постановлено в категорической форме предложить ПОТИЕНКО отказаться от представительства на окружном соборе, выдвинув вместо него кандидатуру мирянина АНАТОВСКОГО.

* Так в тексті.

На открывшемся 29/X–с.г. окружном соборе ПОТИЕНКО присутствовал, как гость.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом/Нач[альника] СО ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 3, арк. 218–219.
Копія. Машинопис.*

№ 42

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 40/50 за час з 1 до 8 жовтня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 40/50
за время с 1 по 8 октября 1927 года

[...]

ДУХОВЕНСТВО.

Б. АВТОКЕФАЛИСТЫ.

1. ПОДГОТОВКА АВТОКЕФАЛИСТОВ К СОБОРУ

В настоящее время автокефалисты проводят по Украине окружные с'езды, на которых обсуждают вопрос об отношении к митрополиту ЛИПКОВСКОМУ и выбирают делегатов на собор.

До сих пор кроме с'ездов, о которых упоминалось в предыдущих сводках, с'езды состоялись в Харькове, Киеве, Полтаве и Проскурове.

В Харькове, несмотря на то, что после отвода ПОТИЕНКО присутствовал на с'езде, как гость, все же липковцы выступали под его руководством. Хотя большинство участников с'езда было и против ЛИПКОВСКОГО, однако, это не помешало выступить мирянину ТРОНЬКО, ярому стороннику ЛИПКОВСКОГО, который требовал послать приветственную телеграмму ему и вынести резолюцию о том, что бы ЛИПКОВСКИЙ оставался митрополитом УАПЦ пожизненно.

В заключение ТРОНЬКО призывал к недоверию власти, которая обманула церковь, не освободила из ссылки арх. ЯРЕЩЕНКО.

В результате, так как большинство выставленных кандидатов делегаты сбора отказались ехать в Киев в виду того, что они являются служащими, делегатами избраны из 12-ти сторонников ЛИПКОВСКОГО упоминавшие ТРОНЬКО и ЧУПРИНИНА.

Актив верующих прихода, находящийся под нашим руководством узнав после собора об этом, потребовал перевыбора этих двух делегатов.

ТРОНЬКО за антисоветское выступление нами арестован.

По вопросу о ЛИПКОВСКОМ с'езд вынес резолюцию, в которой признает тяжелое положение церкви и поручили собору унормировать его возгласы канонам церкви. В показе делегатам не упоминая имени ЛИПКОВСКОГО говорится о необходимости исключения из состава церкви лиц, вносящих в церковь политиканства и т.п.

В г. Киеве из 9-ти приходов, только в двух сторонники ВПЦРады одержали победу и вынесли резолюции против ЛИПКОВСКОГО. Остальные 7 приходов находятся под руководством липковцев, прошедших и в делегаты с'езда.

[Арк. 16 зв.] Ввиду того, что во всех липковских приходах сторонников ВПЦРады не принимали участия в выборах делегатов и в протоколах липковцы указали фиктивные цифры участников, через Отдел Культур собраний были признаны неправомочными.

Окружной с'езд состоялся без участия представителей города, под руководством сторонников ВПЦРады выбрал епархиальным епископом вместо ЛИПКОВСКОГО МАЛЮШКЕВИЧА.

По вопросу о ЛИПКОВСКОМ, несмотря на выступление ЧЕХОВСКОГО с защитой его, вынесена резолюция, в которой с'езд признавая необходимость легального положения церкви, требует удаления всех лиц, мешающих легализации, независимо от их положения и сана.

Делегатами избраны сторонники ВПЦРады наши с[екретные]/с[отрудники].

Городским приходам разрешено созвать собрания вторично. Меры к тому, чтобы они прошли под руководством ВПЦР приняты.

С'езд в Полтаве, несмотря на участие в нем епископа РОМОДАНОВА в резолюции требует только напомнить руководителям церкви о необходимости быть лояльными.

В число делегатов попал активный липковец поп ТАРАН, который, очевидно, будет стремиться повести всех делегатов по желательному для него пути.

Проскуровский с'езд вынес постановление, в котором говорится, что если будет доказано, что ЛИПКОВСКИЙ мешает нормальному положению церкви, то собор не должен останавливаться перед его переизбранием.

2. ПОВЕДЕНИЕ ЛИПКОВСКОГО ПЕРЕД СОБОРОМ

По последним агентурным данным видно, что ЛИПКОВСКИЙ возглавляет надежды на реабилитацию его собором. Если большинство делегатов будет против ЛИПКОВСКОГО, вполне возможно, что он не даст собору своего благословения. В таком случае собор состоялся бы без благословения ЛИПКОВСКОГО и против него.

Дабы со стороны власти не было нажима на собор, в целях отстранения ЛИПКОВСКОГО, им подано на имя Народного Комиссара Внутренних Дел

тов. БАЛИЦКОГО заявление и проект резолюции собора об отношении к Соввласти, в котором ЛИПКОВСКИЙ стремится доказать свою преданность Соввласти.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 15 зб.–17.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 43

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 43/53 за час з 22 до 29 жовтня 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 43/53
за время с 22 по 29 октября [19]27 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

2. ВЕЛИКИЙ СОБОР АВТОКЕФАЛИСТОВ ЛИПКОВЦЕВ

С 17-го по 27-е октября в Киеве происходил великий собор украинской автокефальной православной церкви (УАПЦ)¹. На соборе присутствовало, с правом решающего голоса, 243 делегата со всех округов Украины, (не считая присутствовавших на с'езде гостей. Из них — 23 епископа, 117 священников, 5 диаконов, 98 мирян.

Интересны данные мандатной комиссии об образовательном цензе делегатов:

28	человек	высшее	образование,
139	—	среднее	—
76	—	ниже-среднее	—

Поставленные перед собой задачи, а именно:

1) утверждение постановлений сентябрьского совещания и Покровского с'езда УАПЦ об осуждении ВПЦР'ады, митрополита ЛИПКОВСКОГО, архиепископа ЕРЕЩЕНКО* и ПОТИЕНКО;

2) низложение митрополита ЛИПКОВСКОГО и

¹ Тут: II Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ. В історіографії закріпилися хронологічні рамки з 17 по 30 жовтня, оскільки є матеріали стенограм Собору за 27–29 жовтня 1927 р., а також відозва новообраного митрополита УАПЦ Миколая Борецького від 30 жовтня 1927 р.

* Ярещенко.

3) выборы нового митрополита и ВПЦР'ады, нами полностью выполнены. Собор прошел под полным нашим руководством.

Митрополит низложен большинством 137 голосов при 45 против и 10 воздержавшихся (к моменту голосования делегатов присутствовало 192 человека). Осуждение ЛИПКОВСКОГО и ПОТИЕНКОВСКУЮ ВПЦР'аду постановления утверждены единогласно, при 1 воздержавшемся.

Новым митрополитом избран епископ Николай БОРЕЦКИЙ, находящийся под полным нашим руководством. Президиум ВПЦР-ады избран в составе: председатель — протоиерей ЮНАКОВ,

первый заместитель	—	МАЛЮШКЕВИЧ,
второй	—	— будет кооптирован,
секретарь	—	— прот. МИЗЕЦКИЙ
казначей	—	— мирянин КОБЗАРЬ.

Все члены президиума полностью нами использовывались — МИЗЕЦКИЙ и КОБЗАРЬ, как секретные сотрудники, ЮНАКОВ и МАЛЮШКЕВИЧ, как обработанные нами.

В дальнейшем, через вновь избранные руководящие органов УАПЦ и лиц, входящих в них, будет поведена борьба с бывшим митрополитом ЛИПКОВСКИМ и его сторонниками.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк.70 зб.–71.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 44

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 44/54 за час з 30 жовтня до 5 листопада 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 44/54
за время с 30 октября по 5 ноября 1927 года

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. ОТНОШЕНИЕ РЕЛИГИОЗНЫХ ГРУППИРОВОК К ОКТЯБРЬСКИМ ТОРЖЕСТВАМ

Обновленцы гор. Харькова предлагают устроить 7-го ноября колокольный звон и торжественные богослужения во всех своих церквях.

То-же предполагают сделать местные тихоновцы и автокефалисты.

Кроме того, нам удалось агентурным путем узнать, что местный армянский священник получил распоряжение Католикоса всех армян о торжественном богослужении в день 7-го ноября и о принесении поздравления Правительству.

Сектанты — евангельские христиане и баптисты предполагают устроить «Назидательные собрания» с молитвами за Советскую власть.

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 98 зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 45

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 45/55 за час з 6 до 12 листопада 1927 р.

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 45/55
за время с 6-го по 12 ноября [19] 27 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

1. ПРАЗДНОВАНИЕ РЕЛИГИОЗНИМИ ГРУППИРОВКАМИ ДНЯ 10-ти ЛЕТИЯ ОКТЯБРЯ

В день 10-ти летия Октября с 9-ти до 10-ти часов утра все обновленческие, тихоновские, соборно-епископские и автокефальная церкви устроили колокольный звон. Отношение широких кругов верующих к этому было вполне благожелательное, за исключение кликуш и некоторых тихоновских попов, которые услышав звон возмущались: «безобразие, позор, гадость, единственная православная церковь и так оскандалилась». Кое-кто из попов бросились в колокольню, чтобы приказать звонарю прекратить звон, но тот не подчинился ответив: «Я член Профсоюза сегодня мой праздник вот я и звоню». Этот эпизод произошел в Ново-Троицком приходе — единственной тихоновской церкви в Харькове.

Интересны разговоры верующих по поводу 10-ти летия Октября. Актив автокефалистов наблюдая демонстрацию с колокольни своего собора поражен был грандиозностью ее. Были слышны по этому поводу такие разговоры:

«...Как не относиться к Советской власти, но правду нужно все таки сказать. Только большевики могли после такой разрушительной войны импери-

алистической и гражданской восстановить хозяйство страны. И ведь главное в этом то, что восстановили только своими силами. Годик еще, два и... * прощай надежда, само существование власти будет для всего мира иметь большее агитационное значение, чем устная агитация коммунистов всех Компартий».

Подобные разговоры велись и среди верующих собора епископов.

2. ОТНОШЕНИЕ ВЕРУЮЩИХ К ОППОЗИЦИИ

[...] «Наиболее темная часть верующих говорит, что борются** русские с жидами, так как в оппозиции все жида. Более грамотная публика считает, что раз оппозиция против Соввласти, значит она права и ее нужно поддерживать. Актив автокефалистов в лице ГАРАЩЕНКО, СУСЛОВА и ГОРДИЕНКО говорит, что существованием теперешней оппозиции в партии доказывает ориентацию большинства партии на крестьянство. Никакой угрозы эта оппозиция ни для партии, ни для Советской власти не представляет. Советская власть крепнет с каждым днем. Доказательством этого является приглашение представителей СССР на конференцию по разоружению. Разговоры о том, что Советская власть боится безработицы — пустые «кто теперь безработный?» говорит ГАРАЩЕНКО: «совслужащий — гнилой интеллигент. Рабочий, в связи с постройками и планом индустриализации все меньше и меньше становится. «Если интеллигентику забудут, то их без всякого риска можно вывести на поле, расстрелять пулеметом и плакать никто не будет. Главное дать рабочему работу и успокоить крестьян. А крестьяне сейчас спокойны в этом сила Советской власти».

3. ОТНОШЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ К ПОСТАНОВЛЕНИЯМ СОБОРА

Возвратившийся с собора архиепископ Харьковский ПАВЛОВСКИЙ сделал приходу краткую информацию о соборе, отстранении ЛИПКОВСКОГО и выборе нового митрополита. После этого состоялось чрезвычайное заседание приходского совета совместно с клиром, на котором решено прекратить поминовение ЛИПКОВСКОГО, начав помянуть Николая БОРЕЦКОГО. Протестов против этого не было.

Экс-председатель ВПЦР ПОТИЕНКО, который служит в соборе протодиаконом, узнав о постановлении Совета подал заявление, в котором указал, что пока он не получит точных и правдивых информации о соборе из Киева — служить не будет. Совет в этом усмотрел оскорбление сделавшего информацию о соборе архиепископа ПАВЛОВСКОГО. На следующем заседании совет извинился перед ПАВЛОВСКИМ за оскорбление его ПОТИЕНКО, постано-

* Крапки в тексті.

** Так в тексті.

вив, предложить ему приступить к служению, в противном случае, угрожая исключением из состава причта.

4. ЕПИСКОПСКОЕ СОВЕЩАНИЕ АВТОКЕФАЛИСТОВ ПОСЛЕ СОБОРА

По окончании собора состоялось совещание епископов, на котором присутствовал новый митрополит — Николай БОРЕЦКИЙ. В начале высказывались все епископы. Все единогласно констатировали, что ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ вели линию направленную к дискредитации духовенства в глазах низшего* духовенства и верующих. После этого один из епископов — КОНОН-БЕЙ спросил митрополита БОРЕЦКОГО: «с кем Вы, с нами или с ЛИПКОВСКИМ». БОРЕЦКИЙ ответил: «...братья епископы, я с Вами, но я Вас до последней минуты просто боялся. Я думал, что я не митрополит, а подданное лицо. Я тень митрополита и в этом я до сих пор убежден. Прежде всего я жду Вашего приказания, так как я трон митрополита занял по необходимости...».

В этом месте митрополита БОРЕЦКОГО перебил епископ РОМОДАНОВ словами «в соборно-правной церкви трона быть не может». БОРЕЦКИЙ продолжал:

«...Я сознательно говорю трон, ибо трон Киевского митрополита был и должен быть, иное дело кто на нем сидит. Если епископы будут со мною, я буду рад и уверен в себе. Митрополита Василия (ЛИПКОВСКОГО) я люблю и уважаю, он умный, но он просчитался. У него был свой выработанный план. История будет судить его и очевидно не осудит, ибо он был прав. ЧЕХОВСКИЙ также заслуживает уважения. Ни чьим влиянием я не поддамся. Во всем я буду самостоятелен. «Слоны» (ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ) мне не страшны. Буду с Вами, но и с митрополитом Василием и с ЧЕХОВСКИМ. Хотел бы, чтобы со мной во всем делились. Постарайтесь узнать меня, а я Вас, и будем хорошо жить и ни с чем один от другого не прятаться.

Делясь между собою впечатлениями епископы говорили, что БОРЕЦКИЙ именем ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО хочет создать себе авторитет.

На доверие к Советской власти к УАПЦ все претендуют, так как «мы мол сбросили митрополита ЛИПКОВСКОГО». Всякие затруднения в этом вопросе будут оценивать как обман Советской властью. [...]

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 116 зв.—119.
Завірена копія. Машинопис.*

* Так в тексті.

№ 46**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 46/56 за час з 13 до 19 листопада 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 46/56
за время с 13-го по 19 ноября [19] 27 г[ода]

[...]

**РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.
Б. АВТОКЕФАЛИСТЫ.****1. ИСКЛЮЧЕНИЕ ПОТИЕНКО ИЗ СОСТАВА КЛИРА**

В результате агентурной работы по дискредитации экс-председателя ВПЦР — ПОТИЕНКО, последний постановлением общего собрания прихожан Николаевского собора исключен из состава причта, в котором он состоял, как протоиерей.

Оппозиционная группа автокефалистов г. Харькова, лидером коей является ПОТИЕНКО, очень недовольна постановлением об исключении их собрата — ПОТИЕНКО.

В знак протеста против его исключения эта группа начинает проводить широкую агитацию среди верующих, направленную к дискредитации руководителей парафиальной рады, в особенности против ГАРАЩЕНКО. [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 141 зб.–142.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 47**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 48/58 за час з 27 листопада до 3 грудня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 48/58
за время с 27 ноября по 3/XII 1927 г[ода]

[...]

**ДУХОВЕНСТВО И СЕКТЫ.
6. ДИСКРЕДИТАЦИЯ ПОТИЕНКО**

В прошлой сводке мы писали о том, что в результате нашей агентурной работы по дискредитации экс Председателя ВПЦР ПОТИЕНКО, последний исключен из состава клира Николаевского собора.

24/XI на общем собрании парафиян группа сторонников ПОТИЕНКО, БЕЛЕЦКОГО и ВЕРЕЩАГА (сторонники Липковского) прочла заявление подписанное, в результате агитации ПОТИЕНКО 21 женщиной. В этом заявлении говорилось о неправильном исключении ПОТИЕНКО и о том, что Рада ведет позорную — нецерковную работу.

Поднялся шум. Страсти разгорелись до того, что один из прохожан заявил, что БЕЛЕЦКИЙ предатель, так как он записывает все, что происходит на собрании и, по-видимому, доносит обо всем власти. БЕЛЕЦКИЙ в свою очередь заявил, что предатель не он, а епископ ПАВЛОВСКИЙ и поп ЛЮБИЧ. После этого заявления прихожане потребовали вывести БЕЛИЦКОГО* из церкви.

Присутствовавший на собрании ГЕРАЩЕНКО** заявил:

«Настал великий момент, кто хочет работать, а не разлагать церковь, пусть остается. Остальные пусть выйдут и не мешают работать».

БЕЛЕЦКИЙ, ВЕРЕЩАГА и активная кликуша, поклонница ЯРЕЩЕНКО, ЧУПРИНИНА вышли из церкви.

Председатель совета от лица церкви извинился перед епископом ПАВЛОВСКИМ за нанесенные ему оскорбления.

Большинство женщин, после этого инцидента свои подписи с заявления ПОТИЕНКО сняли.

7. ЕПИСКОП ОКСИЮК О ПОЛОЖЕНИИ УАПЦ

В разговоре с Лубенским епископом ОКСИЮКОМ, ПОТИЕНКО на вопрос ОКСИЮКА, что будет с церковью после собора ответил — раскол.

По мнению ОКСИЮКА вся после соборная работа ПОТИЕНКО и линия поведения ЛИПКОВСКОГО способствует разложению церкви.

19 ноября ОКСИЮК в одном из сел Харьковского округа, после службы в присутствии большинства Харьковчан сторонников Липковского, ожидавших от него осуждения действий собора, выступил с резкой проповедью против Харьковской «оппозиции», обвиняя ее в способствовании разложения церкви.

После этого выступления часть сторонников Липковского и ПОТИЕНКО резко изменили отношение к ним и примкнули к сторонникам собора.[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 180–180 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

* Так в тексті.

** Так в тексті.

№ 48

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 49/59 за час з 4 до 10 грудня 1927 р.**

Совершенно секретно

Еженедельная сводка Секретного отдела ГПУ УССР № 49/59
за время с 4 по 10 декабря 1927 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.**1. ОЦЕНКА АВТОКЕФАЛИСТАМИ X-ГО С'ЄЗДА К.П.(Б.) У.**

Большинство актива автокефалистов, во главе с ГОРДИЕНКО, ГАРАЩЕНКО и другими высказывают свое удовлетворение докладом тов. КАГАНОВИЧА по национальному вопросу.

«...Ни одна власть, — говорят они, — будь она хоть «распроукраинская», не могла бы сделать того, что сделал и большевики в области украинизации благодаря своей настойчивости и дисциплине».

Другая часть актива, во главе с ПОТИЕНКО, являющаяся сторонниками отстраненного митрополита ЛИПКОВСКОГО, интересовалась исключительно опросом об оппозиции. Так, один из активных деятелей этой группы ГРИЦАЙ в ответ на слова ГАРАЩЕНКО —

«отстранение митрополита ЛИПКОВСКОГО есть последняя страница первого тома истории украинской автокефальной православной церкви. Теперь пишется второй том...»

сказал: «а мы будем через год писать третий том истории УАПЦ в совершенно иных условиях, чем теперь».

**2. ПОПЫТКА ЛИПКОВЦЕВ ОБРАБОТАТЬ НОВОГО
МИТРОПОЛИТА БОРЕЦКОГО**

Киевским автокефалистам поручено было найти квартиру для нового митрополита. В результате ему была предложена комната в квартире митрополита ЛИПКОВСКОГО. БОРЕЦКИЙ от этой квартиры отказался, так как близкие к нему лица из ВПЦР раз'яснили ему истинный смысл «любезности» ЛИПКОВСКОГО.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 198–198 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 49

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 51/61 за час з 18 до 24 грудня 1927 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 51/61 за время с 18 по 24 декабря 1927 г[ода]

В ДВА АДРЕСА:

Пред[седателю] ГПУ УССР

Нач[альнику] С О О Г П У*

[...]

Д У Х О В Е Н С Т В О.

5. КИЕВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ПОЛОЖЕНИИ УАПЦ

Среди Киевских автокефалистов усиленно распространяются слухи о том, что УАПЦ после собора и низложения ЛИПКОВСКОГО превратилось в «живую» церковь. Говорят также о том, что власть будто-бы предлагала ЛИПКОВСКОМУ перейти в «живую» церковь, но он не согласился, а потому его и сместили.

Следственным путем установлено, что первоисточником этих слухов является сестра ЛИПКОВСКОГО — ЛИПКОВСКАЯ Мария Константиновна.

6. ЛИДЕРЫ УАПЦ ПОСЛЕ СОБОРА

Линия поведения ЧЕХОВСКОГО крайне неопределенна. С одной стороны он выступает и с пеной у рта доказывает, что после удаления ЛИПКОВСКОГО, никаких изменений не произошло, с другой он попрежнему старается, где оно возможно защищать ЛИПКОВСКОГО. Кроме того, по ряду отдельных моментов видно, что ЧЕХОВСКИЙ старается установить хорошие отношения с БЕРЕЦКИМ, МАЛЮШКЕВИЧЕМ и ЮНАКОВЫМ.

МАЛЮШКЕВИЧ, ЮНАКОВ и БЕРЕЦКИЙ к ЧЕХОВСКОМУ относятся критически, но считают, что его иногда выгодно использовать для работы.

ЛИПКОВСКИЙ ничем себя не проявляет. Держится крайне осторожно. Когда один из Киевских приходов избрал его почетным настоятелем, он демонстративно отказался, заявив, что примет это только с разрешения ВПЦР. Вопрос до сих пор остался открытым.

* Тут і далі заголовок зведення (перший аркуш) виготовлений друкарським способом. Підкреслене вдруковано на машинці.

БОРЕЦКИЙ, столкнувшись за последнее время на практике с действительным положением вещей, старается занять позицию чисто церковную и отмежевывается от всякой церковно-административной работы, перекладывая всю тяжесть ее на своего заместителя МАЛЮШКЕВИЧА.

7. ПОДГОТОВКА ЦЕРКОВНОГО СУДА НАД ЛИПКОВСКИМ

Считая настоящее положение УАПЦ наиболее подходящим для начала кампания о предании ЛИПКОВСКОГО церковному суду, мы вызвали представителей ВПЦР и, изложив имеющиеся в нашем распоряжении данные, предложили принять самые решительные меры к пресечению антисоветской и провокационной работы экс-митрополита ЛИПКОВСКОГО. В конечном итоге вопрос свелся к тому, что одним из действительных способов, ведущих к искоренению и ликвидации деятельности ЛИПКОВСКОГО будет предание его церковному суду и исключение из церкви.

12/XII — на заседании ВПЦР, после обмена мнений, по этому вопросу, было решено устроить специальное заседание по этому вопросу. На этом заседании будет конкретно решено, как действовать дальше. Большинство членов ВПЦР стоит на такой точке зрения, что ЛИПКОВСКОГО нужно судить.

8. ПОТИЕНКО ОБ ОСУЖДЕНИИ ЛИПКОВСКОГО

В письме на имя одного из активных Киевских автокефалистов ЮЖЕНКОВА экс-пред. ВПЦР — ПОТИЕНКО пишет:

«...Для меня осуждение ЛИПКОВСКОГО церковью на соборе настолько тяжелая вещь, что трудно и сказать. Это значит, что церковь утратила свою этику, свою моральную святость, свои принципы. Утратила то, что всегда должно отделять церковь, как организацию боговдохновенного сакраментального порядка.

Кроме того, осуждение митрополита Василия является осуждением идеологии нашей церкви, принятой на 1-м соборе, носителем которой был, бесспорно, дедушка, осуждением линии, продержавшейся 6 лет; осуждением авторитета, соединяющего всех нас, осуждением нашей работы и нас всех. Очевидно, собору нужно было выработать новую идеологию, но и, очевидно, также, что мы, старые работники, должны или присоединиться к другой идеологии, к другой линии, а для этого нужно уверить себя в том, что наша работа и наша идеология была ошибочной, вредной, или же откинуть прочь и остаться за бортом церкви...».

В том же письме, говоря о своем положении, после отстранения его от должности протоиерея Николаевского собора, ПОТИЕНКО пишет:

«...Факт остается фактом, так как в Харькове другого прихода УАПЦ нет, а выезд из Харькова мне запрещен, то отстранение меня от должности является вообще отстранение от всякой церковной работы».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 1 (1927 р.), т. 4, арк. 241–242 зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 50

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 52/62 за час з 25 до 31 грудня 1927 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 52/62 за время с 25/XII по 31/XII 1927 г[ода]

[...]

2. ПРЕБЫВАНИЕ В г. ХАРЬКОВЕ НОВОГО МИТРОПОЛИТА У А П Ц — БОРЕЦКОГО

19 декабря Харьковские автокефалисты праздновали день «святого» Николая, именем которого назван собор. На торжество были приглашены митрополит БОРЕЦКИЙ и один из его заместителей — арх. Лубенский Иосиф ОКСИЮК. Во время служения упомянутых лиц церковь была переполнена, как никогда, любопытными пришедшими посмотреть нового митрополита.

На верующую массу автокефалистов БОРЕЦКИЙ произвел, по словам некоторых из них, «неотразимое впечатление». Так были слышны слова:

«Вот, теперь имеем настоящего митрополита. Его осанка свидетельствует о его высоком происхождении. Он из рода знаменитых БОРЕЦКИХ...».

Активу автокефалистов БОРЕЦКИЙ не совсем понравился своей линией поведения. Так, в тесном кругу руководителей Харьковской общины БОРЕЦКИЙ сказал:

«Нужно признать раз на всегда, что церковь, если она хочет быть церковью, при этом правительстве — легализованной быть не может. Она должна

жить без легализации, и это будет нормальное ее положение. С легализацией мы создаем себе и репутацию, такую, какую имеют уже обновленцы...».

...Я ничем не поступлюсь, и когда власть будет нас преследовать, то народ будет видеть, что это поход против нашей церкви. Тогда нам нужно пойти на крест и сберечь себя от медленной смерти, которой умирают обновленцы. Соввласть имеет целью дискредитировать нашу церковь. В этом мы ей не поможем, пусть сама это делает».

На другой день после этого БОРЕЦКИЙ имел беседу с нами. Во время разговора, он указал, что обязуется проводить линию в интересах Соввласти, и чтобы ее тактику не расценивали за принципиальную линию. Касаясь вопроса о чистке духовенства и сворачивания соборноправности в интересах представления духовенству больших прав в церкви БОРЕЦКИЙ также обещал проводить нужную линию.

После этой беседы БОРЕЦКИЙ, говоря с активом автокефалистов, между прочим сказал:

«Я прошлый раз выразился, что нормальное положение церкви — это страдание и гонение ее. В эту ночь я передумал и вижу, что для церкви страдания излишни. Что будет, если мы лишимся легализации? Ничего, кроме того, что все потеряем».

На следующий день БОРЕЦКИЙ присутствовал на заседании приходского и окружного совета. Между прочим, по поводу отношения к Соввласти БОРЕЦКИЙ сказал:

«...необходимо отдавать все, что надлежит государству с послушностью и искренностью. Церковь должна быть мудрой и не смешивать русло церковное с руслом государственным. В здоровом теле, здоровый дух. Государство — организм, тело, а церковь — душа. Не без ума носит власть меч. Вопрос об отношении к Соввласти УАПЦ должна выяснить себе со всей искренностью и договоренностью, чтобы не было опасных умозаключений. Я, как митрополит, открыто призываю вас хорошо относиться к Соввласти».

Такая двойственность БОРЕЦКОГО сильно не понравилась активу автокефалистов. Поведение БОРЕЦКОГО считают не серьезным.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

№ 51

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 1/63 за час з 1 до 7 січня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 1/63 за время с 1/1 по 7/1 1928 г[ода]

[...]

Б. А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПРЕБЫВАНИЕ МИТРОПОЛИТА БОРЕЦКОГО В ХАРЬКОВЕ

В прошлой сводке мы осветили проведение митрополита БОРЕЦКОГО среди актива автокефалистов г. Харькова.

Ниже помещены полученные нами интересные агентурные сведения о том, как вел себя митрополит БОРЕЦКИЙ с еп. ПАВЛОВСКИМ и ОКСИЮКОМ.

В разговоре с ними БОРЕЦКИЙ сказал:

«Нужно принять все меры к предотвращению церковного суда над ЛИПКОВСКИМ. Этого, как видно, хочет власть. ЛИПКОВСКОМУ можно пред'явить только одно обвинение: это его антисоветские настроения. Все остальное чепуха. Видно также, что власть хочет, чтобы ЧЕХОВСКИЙ отошел от церкви. Этого необходимо не допустить. ЧЕХОВСКИЙ церкви необходим».

В заключении БОРЕЦКИЙ предупреждал ПАВЛОВСКОГО и ОКСИЮКА, чтобы они не доверяли председателю ВПЦР ЮНАКОВУ. По мнению БОРЕЦКОГО, ЮНАКОВ «близок к власти».

2. ПОСЛАНИЕ МИТРОПОЛИТА БОРЕЦКОГО

Свое митрополитанство БОРЕЦКИЙ ознаменовал посланием к церкви. В этом послании он восхваляет предыдущий период (1921–1927 г.) жизни УАПЦ, превознося заслуги ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО.

В разговоре с БОРЕЦКИМ мы ему указали на то, что послание нужно переделать. БОРЕЦКИЙ внес некоторые исправления, но это не удовлетворило ЮНАКОВА. ЮНАКОВ советовал изменить совершенно его содержание и ничего не говорить о ЛИПКОВСКОМ и ЧЕХОВСКИМ. На это БОРЕЦКИЙ ему ответил:

«...Исправляйте, даже изменяйте, я его подпишу, но это воззвание приложите к делам ВПЦР, чтобы оно было свидетелем для истории».

После того на исправлении возвания мы не настаивали, допустив подать его в Главлит для получения разрешения на его печатание. Однако, к напечатанию его мы не допустили, а произведем из'ятие, после чего в офи-

циальной форме пред'явили ВПЦР и БОРЕЦКОМУ претензию в невыдержанности линии поведения. Этим мы создадим для БОРЕЦКОГО такие условия при которых он в дальнейшем не будет влиять.

3. «ЦК» АВТОКЕФАЛИСТОВ

Уезжая в Киев, БОРЕЦКИЙ сказал архиепископу Харьковскому ПАВЛОВСКОМУ о необходимости создания в УАПЦ «Совета трех» БОРЕЦКИЙ, ОКСИЮК и МАЛЮШКЕВИЧ, «так сказать, свое ЦК¹, как у коммунистов».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 18–19.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 52

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 3/65 за час з 15 до 21 січня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 3/65 за время с 15/1 по 21/1 1928 г[ода]

[...]

Б. А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ОРГАНИЗАЦИЯ АВТОКЕФАЛЬНЫХ ЯЧЕЕК В ОБНОВЛЕНЧЕСКИХ ПРИХОДАХ.

За последнее время отмечается активность Харьковских автокефалистов по организации своих ячеек в обновленческих приходах г. Харькова. В руководящее ядро по организации этих ячеек выделяются наиболее старые и авторитетные деятели украинской церкви. В основу деятельности ячеек входит ознакомление верующих обновленческих приходов с идеологией и задачами УАПЦ и постепенное вовлечение их в украинскую церковь.

2. РАЗГОВОРЫ АВТОКЕФАЛИСТОВ О ХЛЕБОЗАГОТОВКАХ

Наблюдающуюся за последнее время успешность в деле заготовок, Харьковские автокефалисты приписывают исключительно орган[ам] ГПУ.

Один из верующих Николаевского собора — мирянин ФЕДЧЕНКО, по вопросу о хлебозаготовках, говорил, что органы ГПУ на селе проявляют ак-

¹ Тут орфографічна помилка. Правильно: Свой Ц[ентральний] К[омитет].

тивность по выкачке хлеба у крестьянства, что, по его мнению, с одной стороны — усилит общий под'ем хлебозаготовительной кампании, а с другой — еще больше углубит недовольство крестьянства Соввластью.

3. ОТНОШЕНИЕ АРХИЕПИСКОПА ТЕОДОРОВИЧА К ВТОРОМУ ВСЕУКРАИНСКОМУ СОБОРУ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Находящийся в Канаде представитель УАПЦ — архиепископ ТЕОДОРОВИЧ прислал на имя вновь избранного митрополита Николая БОРЕЦКОГО письмо, в котором сообщает о получении им послания 2-го Всеукраинского собора УАПЦ. В том письме он, между прочим, пишет: (приводим наиболее интересные выдержки).

«...Присланное вами послание было перепечатано в нашей типографии и разослано мною по всем нашим приходам. Один экземпляр перепечатанного послания прилагаю. Послание это было прочитано во всех наших церквях в воскресенье 18 декабря...».

«...Мною не было получено уведомление о 2-м Всеукраинском церковном соборе. Я имел лишь сведения, что к собору готовятся, но что он созывается на определенное число, нам об этом известно не было. Не имея возможности принять участие в работах собора, хотя бы в письменной форме, мы считаем себя вызванными соответствующим воззванием к матери церкви — выявить свое отношение к новому порядку вещей в церкви».

«Буду очень обязан, если ВПЦР не откажет прислать нам протокол 2-го Всеукраинского православного церковного собора. Кроме протокола желательно иметь также письмо, освещающее ту необходимость, которая продиктовала отстранение от митрополитанского служения о. Василия ЛИПКОВСКОГО.

Несомненно, мы в Америке и Канаде уверены, что случившееся было действительной необходимостью, и, что в акте собора выявилась действительная воля церкви. Однако, мы так далеко, что различные диковинные слухи у нас всевозможны. Я уже имею два случая, когда с такими слухами я встречался. Один священник спрашивает меня: «что случилось, что УАПЦ уволила своего митрополита и приняла митрополита «русской церкви». Конечно, ему посылается соответствующее объяснение.

Другой: «на присланное послание собора ответь откровенно, что послания не читал, ибо в содержании его нашел, что церковь «несправедливо» отнеслась к своему сивоволосому и первому первосвятителю. Ему, конечно, будет послана просьба склониться перед волей церкви...».

«Лично я мыслил, что первый первосвяtitель нашей церкви, с именем которого связан начальный период его жизни, пионерский труд того периода, первая борьба и достижения, первые радости и печали — не может быть

лишен звания митрополита и должен поминаться в церкви, в крайнем случае, епископами в их кафедрах, одновременно с именем действующего первосвященителя. Однако, свое личное мнение я не мог считать правильным, в послании же об этом нет ни слова, поэтому в наших храмах, согласно правильного понимания послания понимается только имя вновь избранного первосвященителя, арх. НИКОЛАЯ, митрополита Киевского и всея Украины. Я боялся, что поступив иначе и не имея возможности из-за дальности расстояния быстро с Вами договориться, я мог вызвать недоразумение и подозрения в определенной «фронде». Этого не хотелось и для выяснения этого вопроса, я просил бы прислать, по возможности скорее, исчерпывающее письмо».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 66–67 зв.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 53

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 5/67 за час з 29 січня до 4 лютого 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 5/67 за время с 29/I по 4/II 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПОЛОЖЕНИЕ

НОВОГО МИТРОПОЛИТА УАПЦ БОРЕЦКОГО В КИЕВЕ

Среди Киевских приходов автокефалистов митр. БОРЕЦКИЙ завоевывает все больший и больший авторитет. Во время его служб церковью бывает переполнена молящимися и особенно интеллигенцией, преимущественно женщинами, как говорят Липковцы «бараны в шляпках», чего не было заметно при митр. ЛИПКОВСКОМ.

Такие «успехи» БОРЕЦКОГО сильно нервнируют экс-митрополита ЛИПКОВСКОГО.

На рождественские праздники церковью, где служил БОРЕЦКИЙ, была переполнена, там же, где служил ЛИПКОВСКИЙ, была полупустой. Это взволновало ЛИПКОВСКОГО, который после службы на обеде у мирянина СЕРЕНКО заявил:

«...Церковь только там, где я молюсь, там же где нет меня — церкви нет».

2. ПОПЫТКА ЛИПКОВСКОГО СВЯЗАТЬСЯ С ЯНУШЕВСКИМ

За последнее время со стороны ЛИПКОВСКОГО заметна тенденция связаться с бывшим организатором Дияльно-Христовой Церкви — ЯНУШЕВСКИМ. ЛИПКОВСКИЙ подослал к нему попа СМЫЧКО, который все время добивается беседы с ЯНУШЕВСКИМ об организации — «старо-украинской автокефальной церкви».

3. БЕСЕДА С МИТРОПОЛИТОМ БОРЕЦКИМ

Мы имели беседу с митр. БОРЕЦКИМ о выполнении им желательной для нас линии. В этом разговоре БОРЕЦКИЙ еще раз указал, что он будет выполнять наши указания. Однако, просил не нажимать на него, пока он не захватит в свои руки «вожжей церкви».

4. РАЗГОВОРЫ СРЕДИ АВТОКЕФАЛИСТОВ О ВЫСЫЛКЕ ОППОЗИЦИОНЕРОВ

В связи с высылкой из Москвы оппозиционеров, среди автокефалистов распространяются различные слухи. Большая часть автокефалистов, анти-советски настроенная, проявляет радость одобряя действия Соввласти, что таковая высылка «жидов». Другая же видит в этом приближение войны и агонию Соввласти.

5. АВТОКЕФАЛИСТЫ О ХЛЕБОЗАГОТОВКАХ И САМООБЛОЖЕНИИ

Проводимые кампании хлебозаготовок и самообложения автокефалисты расценивают следующим образом:

«Сейчас вся политика Соввласти направлена на то, чтобы забрать у середняка все деньги, что вынудит его везти хлеб в город. Принудительное обложение проводится через бедноту, которая собирается и облагает, но не себя, а зажиточных. Все это раздражает людей...».

Среди селянства в связи с форсированием хлебозаготовок растет недовольство Соввластью с резким проявлением антисемитизма. По словам Харьковского архиепископа ПАВЛОВСКОГО среди Мерефянских крестьян, принадлежащих к автокефальной церкви, наблюдаются разговоры:

«...Почему берут излишки именно у нас, а не возьмут их из жидовского кармана».

Некоторые их крестьян прямо задают вопрос: «Скоро-ли мы будем резать «жидов»? [...]

Горожанін

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 130–131.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 54

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 7/69 за час з 12 до 18 лютого 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

**СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 7/69 за время с 12/II по 18/II 1928 г[ода]**

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.**1. РАЗГОВОРЫ СРЕДИ АВТОКЕФАЛИСТОВ О ВОЙНЕ**

Среди крестьян-автокефалистов Харьковского округа, в связи с проводимой кампанией по самообложению, имеют место различные разговоры. Вот, что говорят верующие актива автокефалистов с. Мерёфы:

«...Приближение войны толкает власть на путь выкачивания у селянства денег для создания денежных фондов, на которые ведется коммунистическая пропаганда...».

Среди этих же слоев крестьянства отмечается и рост недовольства евреями, которых они считают инициаторами всех кампаний по нажиму на крестьянство.

Между безработных служащих, соприкасающихся с УАПЦ циркулируют слухи, что в недалеком будущем на железных дорогах будет проведено сокращение 16.000 рабочих. В связи с этим слухами возлагают надежды на то, что сокращение рабочих приведет к установлению «действительной смычки» рабочих с селянством. Один из видных автокефалистов, быв[ший] железнодорожник, фамилия коего устанавливается, сказал:

«...Крестьянство в настоящее время вполне сознательно протестует против мероприятий Соввласти. В свое время оно не желало засеять землю, а теперь не хочет хлеба. Если же безработные рабочие устроят «смычку» с недовольным Соввластью селянством» «смычка» будет прочная, только не в пользу коммунизма, а заграничной эмиграции».

2. АВТОРИТЕТ БОРЕЦКОГО СРЕДИ ЖЕНЩИН

Благодаря своему ораторскому таланту и красивому исполнению церковных служб, митр. БОРЕЦКИЙ сумел завоевать авторитет не только среди духовенства и мирян, но даже среди кликушества. Кликушество гордится новым митрополитом, как единственным в УАПЦ «непорочным вдовцом», пытаясь оградить его от соблазна, путем приставления к нему специальной охраны из мужчин, в обязанность коих входило бы недопущение женщин к особе «непорочного Николая».

3. АГИТАЦИЯ ЛИПКОВЦЕВ ЗА СОЗДАНИЕ «НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ЦЕРКВИ»

По словам ромодановцев, сторонники ЛИПКОВСКОГО Киевские попы: КРАСНИЦКИЙ¹, МАЕВСКИЙ, ХОДЗИЦКИЙ, БАБЕНКО и ХОМИЧЕВСКИЙ среди Киевских автокефалистов проводят агитацию за организацию «Новой Украинской Церкви».

В своей агитации они указывают, что ВПЦР по требованию власти, имеет намерение предать ЛИПКОВСКОГО церковному суду и исключить его из состава УАПЦ. Если ЛИПКОВСКИЙ будет исключен из церкви, они намерены организовать новую церковную группировку, по главе с ЛИПКОВСКИМ. По их мнению препятствий к организации этой группировки они не встретят, так как Соввласть заинтересована в расколе УАПЦ. [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 183 зб.–184 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 55

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 8/70 за час з 19 до 25 лютого 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 8/70 за время с 19/II по 25/II 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы. 1. О ПРЕДСТОЯЩЕМ ПЛЕНУМЕ ВПЦРАДЫ И СОВЕЩАНИИ ЕПИСКОПАТА

7 марта сего года в Киеве состоится расширенный пленум ВПЦРады автокефалистов, на котором будет заслушан доклад о деятельности ВПЦР и разрешен ряд вопросов организационного характера.

По имеющимся у нас сведениям, пленум будет использован Липковцами для борьбы с ВПЦР.

После пленума состоится совещание епископата. Это совещание епископов является началом реализации ВПЦРадой и новым митрополитом БОРЕЦКИМ курса по сворачиванию соборноправности. Совещание епископов является актом узаконивающим гегемонию епископата в УАПЦ.

¹ Правильно: о. Юрій Красицький.

По всей вероятности совещание епископата будет широко использовано сторонниками ЛИПКОВСКОГО для обвинения ВПЦР и епископата в нарушении канонів УАПЦ и соборноправности церкви.

2. ИЗБРАНИЕ БЫВШЕГО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВПЦРАДЫ ЕП. РОМОДА-НОВА РАЙОННЫМ БЛАГОВЕСТНИКОМ

4 февраля сего года в Киеве состоялся районный церковный собор автокефалистов. В работах собора принимали участие все общины Будаевского района и 2 общины гор[ода] Киева.

Благовестником означенного района был избран б[ывший] Председатель ВПЦР еп. РОМОДАНОВ, и председателем районного церковного совета его сторонник — член ВПЦР — мирянин КОБЗАРЬ.

По мнению еп. РОМОДАНОВА районный совет, в недалеком будущем будет занимать центральное положение в борьбе с Липковщиной.

3. ПОДГОТОВКА ЛИПКОВЦЕВ К БОРЬБЕ С ВПЦРАДОЙ.

Группа Киевских автокефалистов — сторонников ЛИПКОВСКОГО, недовольная решениями 2-го Всеукраинского собора, устранившего ЛИПКОВСКОГО от митрополитанства, готовится к решительной борьбе с ВПЦРадой.

По словам еп. РОМОДАНОВА, липковцы намерены, на предстоящем 7/III с.г. пленуме ВПЦРады активно выступить против деятельности рады. Своим выступлением липковцы хотят продемонстрировать свои силы и добиться обновления состава ВПЦРады, введя в таковую активных своих сторонников.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 208–208 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 56

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 9/71 за час з 26 лютого до 3 березня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 9/71 за время с 26/II по 3/III 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. СНЯТИЕ САНА ЭКС-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВПЦРАДЫ ПОТИЕНКО

10 февраля с.г. на имя Харьковского Отделения Культов, бывшим председателем ВПЦРады — ПОТИЕНКО было подано заявление о том, что он выходит из состава духовенства УАПЦеркви и снимает сан дьякона.

В связи с подачей ПОТИЕНКО такого заявления, среди Харьковских автокефалистов циркулируют различные слухи, а именно:

Часть верующих Николаевского собора называют ПОТИЕНКО трусом, испугавшимся административной высылки. Некоторые из них ссылаются на «геройство» бывшего Харьковского архиепископа — ЯРЕЩЕНКО, который высылки не испугался, а ПОТИЕНКО от такой откупился снятием сана.

Интеллигентская группа автокефалистов отошедшая от церковной работы ввиду несогласия с лояльной линией УАПЦ отход ПОТИЕНКО от церкви оправдывает. Отход ПОТИЕНКО они расценивают как несогласие его с новой линией УАПЦ, проводимой ВПЦРадой в вопросе о взаимоотношениях с Советской властью. Эта группа считает, что ПОТИЕНКО давно искал разрыва с церковью и его заявление об отходе является результатом его желания, таким образом, говорят они, «церковная тактика ПОТИЕНКО обанкротилась и снятие им сана есть переход на нашу сторону. Прошло то время, когда в церкви можно было что-нибудь делать политикам. Церковь легализована». Видный автокефалист — ГАРАЩЕНКО, слышавший этот разговор, приветствует уход политиканов из церкви.

«Лучше будет и для них и для церкви», — сказал ГАРАЩЕНКО.

Многие их автокефалистов говорят, что вопрос о своем отходе ПОТИЕНКО согласовывал с ЛИПКОВСКИМ и последний делать ему это не советовал*. Однако, ПОТИЕНКО его не послушался и подал заявление об отходе. [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 231 зв.–232.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 57

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 10/72 за час з 4 до 10 березня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 10/72 за время с 4/III по 10/III 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПАНИХИДА О ТАРАСЕ ШЕВЧЕНКО

10-го марта сего года, в день смерти Украинского поэта Тараса ШЕВЧЕНКО, в Харьковском Николаевском соборе автокефалистов, после всенощной, состоится панихида, посвященная смерти ШЕВЧЕНКО.

* Так в тексті.

Во время панихиды будет прочитано несколько псалмов, переведенных ШЕВЧЕНКО на Украинский язык. Особенное внимание автокефалисты думают уделить вопросу популяризации некоторых произведений ШЕВЧЕНКО, стараясь доказать аудитории, что ШЕВЧЕНКО был религиозным человеком.

В этих целях к выступлению готовится Харьковский архиепископ ПАВЛОВСКИЙ, который хочет разбить все доводы тех, кто считает ШЕВЧЕНКО неверующим человеком.

2. ПЛЕНУМ ВПЦРАДЫ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Как мы сообщали в прошлых сводках, 6–7 марта текущего года в гор. Киеве должен был состояться Пленум ВПЦРады.

По имевшимся у нас данным, на этом Пленуме должен был выступить ЧЕХОВСКИЙ с обвинением теперешнего руководства УАПЦ в нарушении принципов соборноправности. ЧЕХОВСКИЙ предполагал, главным образом, выступить против засилья епископата, который, указывая систему епископских совещаний, претендует на гегемонию в УАПЦ.

Нами приняты меры к использованию такового выступления ЧЕХОВСКОГО в целях его дискредитации. [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 252–252 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 58

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 11/73 за час з 11 до 17 березня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 11/73 за время с 11/III по 17/III 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПЛЕНУМ В.П.Ц.Р. В КИЕВЕ

6-го – 8-го марта в гор. Киеве состоялся Пленум ВПЦРады. Еще задолго до него мы поставили на вид Председателю ВПЦР ЮНАКОВУ бездеятельность Рады в вопросе воздействия на липковцев и проведения чистки. Это воздействие сделано было нами в целях активизации теперешних руководителей УАПЦ в их борьбе с липковцами, так как после второго собора эти руководители действовали весьма осторожно и осмотрительно.

Воздействие задало тон всему Пленуму ВПЦР. Во всех выступлениях делегатов ВПЦР обвинялась в бездеятельности. В результате была вынесена резолюция, в которой предлагалось ВПЦР использовать все возможные для нея способы в целях парализации деятельности липковцев вплоть до постановки вопроса о них на съезде и в церковном суде.

Характерна линия поведения м. БОРЕЦКОГО на Пленуме ВПЦР. Во всех своих выступлениях он старался сдерживать всех активных противников — липковцев, требовавших принятия против них радикальных мер.

Вообще м. БОРЕЦКИЙ ведет пока соглашательскую с липковцами политику. В разговоре с нами, когда мы ему это поставили в вину, он ответил:

«...Дайте мне возможность вести такую тактику, хотя бы до следующего в 1928 году Покровского Собора пока я опережусь. Тогда я покажу кто я и для чего я в церкви».

Между прочим, ЧЕХОВСКИЙ во всех своих выступлениях также старался реабилитировать ЛИПКОВСКОГО. Однако, это не мешает ЛИПКОВСКОМУ дискредитировать в своих кругах ЧЕХОВСКОГО, говоря, что он провокатор, обещал проводить на Соборе его, ЛИПКОВСКОГО, линию, а потом изменил перейдя на сторону власти.

На Пленуме были разговоры о возвращении в ВПЦР епископа РОМОДАНОВА, но последний категорически пока от этого по нашему указанию отказался. За возвращение РОМОДАНОВА высказывались почти все. Однако, известно, что ЮНАКОВ очень боится этого, также, как и митрополит БОРЕЦКИЙ, который, будучи по натуре романтиком боится реальности РОМОДАНОВА. МАЛЮШКЕВИЧ же по этому поводу сказал:

«...Власть хочет возвращения в ВПЦР РОМОДАНОВА, но я в 10 раз больше нее хочу этого».

2. СОВЕЩАНИЕ ЕПИСКОПОВ У А П Ц

В порядке сворачивания соборноправности в сторону гегемонии в УАПЦ духовенства, в частности епископат, мы постепенно вводим в систему совещания епископов. Такое совещание состоялось после Пленума ВПЦР.

На этом совещании выступления против ЛИПКОВСКОГО и его сторонников носили еще более резкий характер. Приводим наиболее интересные из них:

Еп. ЧУЛАЕВСКИЙ — «...Наши работники имели национальное горение и понесли его в народ. Народ пошел навстречу нашей вере, а не национальному горению. Бойтесь погубить веру. Национализм в церкви ведет к гибели [саму] церковь. Нам нужно с этим бороться и верующим раз'яснять».

«...ВПЦР занята мелочами и ничего не делает в направлении обезвреживания липковщины, да и мы сами слишком много заботимся о своей непричастности к акту осуждения ЛИПКОВСКОГО.

«В борьбе с нами липковцы дошли до того, что нет возможности войти во двор Софии*, так как тебе в глаза кидают: “палач”, “руки в крови”, “виселища ждут тебя”. Нас не пускают в храмы Киева, тоже делается и на периферии. Необходимо положить этому конец, иначе нас задушит эта атмосфера».

Еп. РОМОДАНОВ — «ЛИПКОВСКИЙ бесстыдно на заседании ВПЦР назвал меня “руйнителем УАПЦ”. Это крылатое слово, подогреваемое агитацией, после собора** стало синонимом епископа УАПЦ. ЧЕХОВСКИЙ В. утверждает везде, что епископы подпали под влияние власти и низложили ЛИПКОВСКОГО по ея требованию».

Еп. ПИВОВАРОВ — причиной всех причин есть особа ЛИПКОВСКОГО и та борьба, которая началась вокруг него свидетельствует, что среди нас нет единения. Уже отсутствие на этом совещании двух третей наших епископов говорит за то, что кое кто из них умывает руки. ЛИПКОВСКИЙ — моль У.А.П.Ц. и ее надо скорее срезать и удалить».

Все почти выступавшие требовали суда над старой церковщиной, т.е. липковщиной и ЛИПКОВСКИМ, так как последний козыряет тем, что его отстранили, не осудив.

Однако, очень, заметна была в выступлениях боязнь суда над ЛИПКОВСКИМ. Многие считают, что осудить ЛИПКОВСКОГО, значит сделать из него второго патриарха Тихона.

На совещании епископов заметно было стремление епископов к консолидации между собою в целях укрепления своего авторитета в церкви.

На Пленуме ВПЦР и на совещании епископов ЛИПКОВСКИЙ не присутствовал.

Не присутствовал также и архиепископ ОКСИЮК.

3. ПОСЫЛКА ЗАГРАНИЦУ ЕПИСКОПА УАПЦ

На совещании епископов [...] митрополит БОРЕЦКИЙ поднял вопрос о посылке в Западную Европу епископа УАПЦ. В принципе все высказывались за необходимость этого. Кандидатур для этой миссии пока не называли.

Вопросу о посылке епископа УАПЦ за границу мы придаем большое значение.

4. ПОВЕДЕНИЕ ПОТИЕНКО ПОСЛЕ СНЯТИЯ САНА

11 марта с.г. на квартире Секретаря Харьковской Окружной Рады автокефалистов КОПАНИЦЫ состоялась вечеринка, на которой присутствовало около 18 человек автокефалистов, среди которых был и ПОТИЕНКО.

В разговоре о церковных делах и в частности в своем отходе от церкви — ПОТИЕНКО, сказал:

* Тут: Софії Київської.

** Идетсья про II Всеукраїнський Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р.

«...Я совсем нерелигиозный человек и пост председателя ВПЦР занял исключительно по национальным соображениям. Когда я дал согласие на занятие должности Пред[седателя] ВПЦР, мне указывали, что мне придется посидеть. Это предсказание случилось. Хотя я от церкви и отошел, церковной жизнью я все же интересуюсь».

5. АВТОКЕФАЛИСТЫ ОБ УХОДЕ ПОТИЕНКО ИЗ ЦЕРКВИ

Отходом от церкви ПОТИЕНКО очень заинтересовались Киевские автокефалисты, среди которых существуют различные мнения о ПОТИЕНКО. Некоторые из киевлян указывают, что ПОТИЕНКО очень хорошо сделал отойдя совершенно от церкви, так как другого выхода ему и не было.

Наиболее видные Киевские автокефалисты, бывш[ие] члены Потиевской ВПЦРады ХОДЗИЦКИЙ и ХОМИЧЕВСКИЙ по получении сведений об отходе ПОТИЕНКО от церкви совершенно растерялись, не зная чему приписать этот маневр со стороны ПОТИЕНКО. По их мнению, ПОТИЕНКО свой отход совершенно не согласовывал с ЛИПКОВСКИМ, а проделал все это самостоятельно. Они думают, что ЛИПКОВСКИЙ такого совета ПОТИЕНКО дать не мог, так как ЛИПКОВСКИЙ сейчас, как никогда, уверен в приближении переворота в СССР.

Митрополит БОРЕЦКИЙ очень доволен поступком ПОТИЕНКО и говорит:

«...Слава Богу, что ПОТИЕНКО отошел от церкви и закончил свою авантюру в ней». [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 270–272.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 59

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 12/74 за час з 18 до 24 березня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 12/74 за время с 18/III по 24/III 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПРАЗДНОВАНИЕ 6-ти ЛЕТИЯ
СОБОРНОЙ АВТОКЕФАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ В ХАРЬКОВЕ.

18 марта с.г. автокефалисты праздновали 6-летие со дня основания своей общины при харьковском соборе. «Свято», которое в прошлые годы прово-

дилось с большой торжественностью, при участии приглашенных для этого гостей — епископов во главе с членами ВПЦР и митрополитом, этот год прошло незаметно и бледно и при очень малом количестве верующих. Служил в церкви только епископ ПАВЛОВСКИЙ с попами.

Характерно отметить, что в процессе изучения вопроса о посещении в великий пост церквей и говеющих выявлено, что во всех церквях, не исключая и тихоновской, число говеющих сильно уменьшилось.

Подробный цифровой показатель нами будет дан по окончании поста*.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 327–327 зб.
Копія. Машинопис.*

№ 60

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 13/75 за час з 25 до 31 березня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 13/75 за время с 25/III по 31/III 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ОБОБЩЕНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ПРЕДСЕДАТЕЛЕМ ВПЦР — ЮНАКОВЫМ и ЧЕХОВСКИМ.

Наш разговор с Председателем ВПЦР — ЮНАКОВЫМ, в котором мы ему указывали на полную бездеятельность Рады в вопросе воздействия на сторонников ЛИПКОВСКОГО, в значительной степени активизировал ЮНАКОВА в сторону борьбы с ЛИПКОВЩИНОЙ.

После окончания последнего Пленума ВПЦР, ЮНАКОВ повел кампанию против ЧЕХОВСКОГО, обвиняя последнего в том, что он мешает пра-

* Йдеться про Великий Піст, коли до Великодніх свят закінчують говіти і причащатись парафіяни.

вильной постановке работы ВПЦР. Не ограничиваясь этим, ЮНАКОВ указывает, что ЧЕХОВСКИЙ, будучи делегирован на окружной Собор автокефалистов г. Днепропетровска, спровоцировал ВПЦРаду и в вопросе отстранения ЛИПКОВСКОГО, сделав информацию в которой указал, что ЛИПКОВСКИЙ отстранен по требованию Соввласти. ЮНАКОВ намерен на ближайшем заседании ВПЦР поставить вопрос о невозможности дальнейшего пребывания ЧЕХОВСКОГО в качестве члена ВПЦР, председателя церковного совета Софиевского собора и председателя Киевского Городского Церковного района. ЮНАКОВ среди автокефалистов высказывается в том смысле, что пребывание ЧЕХОВСКОГО в ВПЦР может поставить церковь под удар и нарушить установившиеся взаимоотношения с властью.

В борьбе с ЧЕХОВСКИМ ЮНАКОВА активно поддерживают члены ВПЦР: ГРУШЕВСКИЙ, ЧУЛАЕВСКИЙ, КОБЗАРЬ и МАЛЮШКЕВИЧ.

2. ПОВЕДЕНИЕ ЛИПКОВЦЕВ ПОСЛЕ ПЛЕНУМА

Видные Киевские автокефалисты сторонники ЛИПКОВСКОГО, ХОМИЧЕВСКИЙ, ХОДЗИЦКИЙ И БАБЕНКО, убедившись в том, что последний пленум ВПЦР уделил большое внимание вопросу борьбы с остатками Липковщины и УАПЦ, и что эта борьба еще острее будет продолжаться в дальнейшем, стараются видоизменить свою тактическую линию в отношении поведения ЛИПКОВСКОГО.

Означенные лица в данный момент обрабатывают широкие круги верующих в том направлении, что ЛИПКОВСКОГО нужно меньше втягивать в активную работу и совершенно не выпячивать его фигуры. По их мнению, в настоящих условиях усиление авторитета ЛИПКОВСКОГО, совершенно не приемлема, так как не исключена возможность, что ВПЦР под давлением Власти исключит его из состава церкви и ему придется покинуть Украину.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 1, арк. 397 зб.–398.
Копія. Машинопис.*

№ 61

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 14/76 за час з 1 до 7 квітня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ СССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 14/76 за время с 1/IV по 7/IV 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

**1. ЦЕРКОВНАЯ ПОЛИТИКА
ЭКС-ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ВПЦР — ПОТИЕНКО**

Снявши сан и формально отошедший от церковной работы, бывший Председатель ВПЦРады — ПОТИЕНКО, в последнее время, при встречах с верующими автокефалистами Харьковского Николаевского собора, старается убеждать последних в бесполезности какой бы то ни было работы в УАПЦ. В одну из встреч с регентом народного хора — ЗУБОМ, ПОТИЕНКО сказал: «бросьте заниматься этим грязным делом. Последуйте моему примеру и рвите с церковью». Некоторая часть автокефалистов истолковывает поведение ПОТИЕНКО таким образом, что нынешняя его линия ему продиктована властью в целях разложения церкви, и что эта линия есть продолжение разрушительной политики в бытность его председателем ВПЦР.

2. ОТНОШЕНИЕ АВТОКЕФАЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА К ВПЦР

Бердичевский благовестник автокефальный поп КАШИЦА, обратился с письмом в ВПЦР, в котором указывает на катастрофическое состояние автокефальных приходов на периферии, отсутствие связи последних с ВПЦРадой и на бездеятельность ВПЦР в вопросе организационного укрепления низовых церковных объединений.

Приводим некоторые характерные выдержки из его письма:

«Я давно вижу, что ВПЦР одно, а духовенство что-то другое и необходимо только для того, чтобы заботиться о взносах, а что хочет духовенство — никому до этого нет дела. Одним словом у нас никакого толка и порядка нет. Живем в селах и о работе ВПЦР ничего не знаем. А если получаем бумажки, что только «давай деньги» и больше ничего. Дисциплины нет никакой, — каждый [сам] себе господин. В делах нет богослужебных книг, апостолов, требников, а ВПЦР об этом не заботится».

«...У меня с общиной враждебные взаимоотношения. Я требую от них работы, аккуратности к делу, а они только смеются, зная, что мы являемся работниками, которых, если им не понравятся, можно прогнать».

[...]
 Нач[альник] СОУ ГПУ УССР (підпис) КАРЛСОН
 Нач[альник] СО ГПУ УССР (підпис) ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 2, арк. 20 зб.–21 зб.
 Завірена копія. Машинопис.*

№ 62

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 16/78 за час з 15 до 21 квітня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
 ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
 № 16/78 за время с 15/IV по 21/IV 1928 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ

1. САМООБЛОЖЕНИЕ СРЕДИ ЦЕРКОВНИКОВ

Данные об антисоветских проявлениях среди духовенства и сектантов при проведении закона о самообложении получены только от 21 округа.

Общее недовольство законом, в результате обложения духовенства крупными суммами (от 150 р. до 200 р.) отмечено среди духовенства всех группировок ко всем этим округам.

За время проведения кампании по округам Киевскому, Днепропетровскому, Полтавскому, Проскуровскому, Прилуцкому и Черкасскому

сняло сан		29 чел.
из них:	попов	20 чел.
	Дьяконов	2 чел.
	Псаломщиков	7 чел.
из них:	Тихоновцев	10 чел.
	Автокефалистов	14 чел.
	Булдовцев	3 чел.
	Обновленцев	2 чел.

За активную агитацию против закона о самообложении и отказ от уплаты наложенных на них сумм,

арестовано		13 чел.
из них:	попов	9 чел.
	дьяконов	1 чел.
	мирян	3 чел.

из них:	тихоновцев	8 чел.
	автокефалистов	3 чел.
	обновленцев	1 чел.
	булдовцев	1 чел.

По округам эти аресты распределяются таким образом:

АМССР	5 чел.
Р о м н ы	2 чел.
Прилуки, Лубны, Чернигов, Днепропетровск, Кременчуг и Николаев по	1 чел.

Наиболее активно при проведении закона антисоветски себя проявили тихоновцы и автокефалисты. Наряду с агитацией ярко антисоветского содержания против уплаты самообложения отмечены случаи, когда попы обложены на 100–200 рублей приходили в Сельсоветы, демонстративно бросали ключи от церкви и отказывались служить (Сумы и Днепропетровск).

Обновленцы и булдовцы активно против самообложения не выступали, однако и среди них зафиксированы, единичные, правда, случаи агитации против Советской власти. Эта агитация вызывалась действительно непосильным обложением. Некоторых попов разорили, совершенно продав их имущество с торгов (Запорожье, Кривой Рог, Лубны).

[...]

В большинстве случаев проведением закона расценивалось, как подготовка СССР к войне. Велась разговоры о том, что власть запасается хлебом на время войны и, чтобы выкачать его, обкладывает крестьян непосильными налогами и, таким образом, заставляет вывозить хлеб (Коростень, Днепропетровск, Чернигов, Кременчуг, Запорожье, и АМССР).

Среди антисоветского актива автокефалистов на Днепропетровщине велись разговоры о том, что крестьянство недолго будет терпеть и скоро начнутся восстания. Большевики погибнут, как погибли в Китае и тогда Украина освободится от кацапов.

Зафиксирован также случай, когда кулак-тихоновец распространял слух о том, что большевики в Одессе убили Итальянского консула и во избежание войны должны уплачивать Италии контрибуции, для чего и проводят самообложение (Коростень).

Распространялись также слухи, что деньги от самообложений идут на погашение 5 миллионов пуд[ов] золота арестованного в Америке.

Разговоры, как со стороны попов всех ориентаций, так и актива мирян и части сектантов о том, что Советская власть грабит крестьянство хуже царской власти отмечены по всем почти 21 округу. В некоторых округах благодаря «усердию» местных властей попы обкладывались непосильными сумма-

ми. Все их имущество продавалось с торгов (Запорожье, Шепетовка, Сумы, Кривой Рог и Лубны).

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 2, арк. 89 зб.–90.
Копія. Машинопис.*

№ 63

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 17/79 за час з 22 до 28 квітня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 17/79 за время с 22/IV по 28/IV 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПОДГОТОВКА К УСТРОЙСТВУ ФОРМАЛЬНОГО СУДА НАД ЛИПКОВЦАМИ И ЛИПКОВЩИНОЙ В УАПЦ

Екс-митрополит ЛИПКОВСКИЙ, дискредитируя новое руководство в УАПЦ, указывает на то обстоятельство, что он отстранен собором без формального суда над ним, что предусмотрено канонами УАПЦ. Дабы не дать возможности ЛИПКОВСКОМУ ссылаться на нарушения новыми руководителями УАПЦ канонов, а также с целью парализации его деятельности, ВПЦРада создала комиссию, которая prepares материалы для устройства формального церковного суда над ЛИПКОВСКИМ. В эту комиссию вошли сторонники епископа РОМОДАНОВА: Мирянин КОЛЯДА, еп. ГРУШЕВСКИЙ и поп МАКСИНИУК*

2. БОРЬБА ВНУТРИ УАПЦ

В связи с посещением митрополитом Иннокентием митрополита БОРЕЦКОГО и беседы их на тему об объединении обновленческой церкви с УАПЦ, среди ЛИПКОВЦЕВ на Украине, в частности в г. Киеве, усиленно распространяется слух, что в УАПЦ не все обстоит благополучно, что она снова раскололась и одна ее часть представляет собой старую УАПЦ, возглавляемую митрополитом ЛИПКОВСКИМ, а вторая «обновленческую УАПЦ», возглавляемую и руководимую БОРЕЦКИМ, РОМОДАНОВЫМ, СЕРГИЕВЫМ ,

* Так в тексті.

** Так в тексті.

ТАРНАВСКИМ и БРЖОСНЕВСКИМ*. Подобные слухи исходят от ЧЕХОВСКОГО В.М. и ЛИПКОВСКОГО и распространяются ими с целью обработки мнения автокефалистов к предстоящим Микільським** зборам. Кроме того липковцы усиленно распространяют слухи о бездеятельности ВПЦР, о неудачном ее подборе и ставят ей в вину слишком поспешное расшаркивание перед властью, которая до сего времени не разрешила открытие Богословской школы, регентских курсов и вообще не видно, что бы власть изменила свое отношением к УАПЦ. Отношение ВПЦР к Митрополиту ЛИПКОВСКОМУ расценивается липковцами, как измена, предательство и подмазывание к власти. В связи с предстоящими Микільськими сборами^{3*}, липковцы буквально травят сторонников нового состава ВПЦР и, в частности, епископа РОМОДАНОВА. Так, например, епископ ГРУШЕВСКИЙ отстранен от настоятельства в Иордановской церкви в Киеве, а на его место взят протоиерей СМЫЧКО, в свое время агитированный за воссоздание в УАПЦ во главе с митрополитом ЛИПКОВСКИМ. Братья ЧЕХОВСКИЕ ведут усиленную агитацию среди прихожан Караваевской общины в г. Киеве, добиваясь отстранения от настоятельства епископа РОМОДАНОВА, причем ЧЕХОВСКИЙ Николай обещал 50 рублей члену Церкрады ЗАХАРЧУКУ, если последний будет способствовать удалению РОМОДАНОВА из прихода.

В Троицкой церкви, после служения митрополита БОРЕЦКОГО, Липковцы открыто издевались над ним, говоря, что он не митрополит, а чиновник не чета ЛИПКОВСКОМУ. Травля липковцами «ромодановцев» и членов ВПЦР довела последних до тяжелого материального положения. Напр[имер] Архиепископ ШАРАЕВСКИЙ и еп. ГРУШЕВСКИЙ влачат жалкое существование, продавая вещи; диакон епископата РОМОДАНОВА оставил служением, поскольку не получает жалования; члены ВПЦР не получают полностью назначенного им содержания. ВПЦР имела за ноябрь–декабрь 1927 года вместо 5.000 рублей всего 2.686 руб., причем доходы с каждым месяцем уменьшаются, ВПЦР с своей стороны не дремлет и усиленно готовится к предстоящим Микільським зборам^{4*}. Комиссия в составе ромодановцев ГРУШЕВСКОГО, КОЛЯДЫ и ЛАПЧИНСКОГО энергично собирают материал против ЛИПКОВСКОГО, ЧЕХОВСКОГО и против липковщины вообще. Эта комиссия ожидает присылки материалов из Днепропетровска и Нежинщины, а также от РОМОДАНОВА, СЕРГИЕВА и др. деятелей. Собранный комиссией материал уже вполне достаточен, чтобы показать на Микільських зборах^{5*} до какой степени загрязнена церковь — липковщиной.

* Так в тексті.

** Так в тексті.

^{3*} Так в тексті.

^{4*} Так в тексті.

^{5*} Так в тексті.

Епископ РОМОДАНОВ намерен на общем собрании одной из общин г. Киева выступить с разоблачением линии поведения [братьев] ЧЕХОВСКИХ среди прихожан.

3. ВЗАИМООТНОШЕНИЯ АВТОКЕФАЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА С ПРИХОЖАНАМИ

Прогрессивная часть духовенства УАПЦ высказывает сильное недовольство соборноправностью в том виде, в каком она воспринимается рядовой автокефальной массой, а именно:

«Мы миряне хозяева, а Вы духовенство — наши наймыты».

Соборноправность в таком виде сильно бьет по духовенству УАПЦ. Оно не только бедствует в материальном отношении, но и постоянно опасается лишения приходов. В то время, как духовенство тихоновской ориентации полностью и сравнительно легко уплатило налог по самообложению, по автокефалистам же например, в Киевском округе зарегистрировано несколько случаев неуплаты самообложения со стороны духовенства УАПЦ, причем виновные были привлечены к ответственности и осуждены. В таких случаях приходы не только не пришли им на помощь, а наоборот злорадствовали по адресу духовенства. Случаи эти имели место с попами: Спорным, СПИСОВСКИМ, ВАНЮКОМ, ГУГАЛО и АНТОНЕНКО.

Недовольство попов соборноправностью в УАПЦ нами будет использовано в целях сворачивания таковой. [...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 2, арк. 120–121 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 64

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 21/83 за час з 20 до 26 травня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 21/83 за время с 20/V по 26/V 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. НИКОЛЬСКИЙ СОБОР АВТОКЕФАЛИСТОВ

ВПЦРада автокефалистов получила разрешение на созыв «Никольского Собора»*, который состоится с 29-го мая по 1-е июня в г. Киеве.

* Тут: «Микільські Збори».

Не исключена возможность, что в процессе работ собора может произойти схватка между представителями лояльного курса и сторонниками ЛИПКОВСКОГО. Учитывая возможность возникновения этой борьбы, мы дали всем Окротделам директиву о линии поведения делегатов-сексотов, которая должна сводиться к всемерной поддержке всех предложений представителей теперешнего состава ВПЦРады.

2. АРХИЕПИСКОП ОКСИЮК О ПРОЧНОСТИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

В беседе [...] о внутреннем положении СССР, архиепископ Лубенский ОКСИЮК сказал: «Основой прочности СССР является вооруженная сила. Если бы не было этой силы, Советская власть погибла бы. Этот вывод я делаю из того, что в СССР нет настоящих советских граждан, преданных власти, а есть граждане всех направлений, в подавляющем большинстве настроенные антибольшевистски».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 3, арк. 35–35 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 65

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 23/85 за час з 3 до 9 червня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 23/85 за время с 3/VI по 9/VI 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. НИКОЛЬСКИЙ СОБОР АВТОКЕФАЛИСТОВ

1 июня с.г. в Киеве закончился Никольский Собор автокефалистов. На соборе присутствовало:

20 епископов
46 священников
8 диаконов
25 мирян

Такое соотношение сил определило направление собора в сторону клерикализма. Клерикальные настроения особенно активно проявились рядовым духовенством. Попы очень недовольны на соборноправность, установленную первыми соборами УАПЦ, благодаря которой в приходах их значение ничтожно.

Взяв курс на сворачивание соборноправности, мы поощряли такие настроения попов в целях борьбы через них с активом антисоветски настроенных мирян, которые использовали соборноправность в своих интересах.

Никольским собором узаконены епископские и пастырские совещания, которые со временем должны будут заменить окружные соборы.

2. О ПОВЕДЕНИИ ЧЕХОВСКОГО

Как известно, Киевский Админотдел, с санкции НКВД, исключил из повестки дня собора те пункты, по которым докладчиком значился ЧЕХОВСКИЙ.

Почти все делегаты были весьма довольны таким оборотом дела. ЧЕХОВСКИЙ пытался «было» поставить на соборе вопрос о необходимости слушания запрещенных Админотделом вопросов. Однако, во время голосования его предложение было провалено.

Еще до собора нами велась подготовительная работа к тому, чтобы в случае необходимости отстранения ЧЕХОВСКОГО от церковной деятельности — это можно было проделать возможно безболезненнее.

На соборе нам же удалось создать такие условия, при которых теперь отстранение ЧЕХОВСКОГО вполне возможно без значительных затруднений. В последнее время, видя такое положение, ЧЕХОВСКИЙ советовался* с некоторыми автокефалистами об уходе из церкви по своей инициативе.

3. НАСТРОЕНИЕ ЭКС МИТРОПОЛИТА ЛИПКОВСКОГО

ЛИПКОВСКИЙ на соборе не присутствовал. По агентурным данным, он ведет себя чрезвычайно осторожно и молчаливо. Ни с кем из автокефалистов не входит в какие бы то ни было разговоры на церковные темы.

Актив автокефалистов, в частности зам. Митрополита МАЛЮШКЕВИЧ по этому поводу говорит:

«ЛИПКОВСКИЙ теперь сидит тихо. Очевидно, ему даны кем-то строгие директивы. Он мечтает о своей великой будущности, надеясь на изменение политической обстановки, когда он станет «героем дня».

Касаясь исключения ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО из церкви, МАЛЮШКЕВИЧ сказал:

* Так в тексті.

«Весь вопрос в том, как на ЛИПКОВСКОГО смотрит украинская интеллигенция. Поднимать сейчас вопрос об исключении ЛИПКОВСКОГО из церкви, это значит стать в глазах всех большевистскими агентами и ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ разыгрывают из себя пострадавших и гонимых столпов церкви».

4. РЕЗУЛЬТАТЫ НИКОЛЬСКОГО СОБОРА

На соборе весьма активную линию по вопросу о борьбе с Липковщиной совершенно неожиданно для всех вел новый митрополит БОРЕЦКИЙ.

БОРЕЦКИЙ выступил с поддержкой епископа РОМОДАНОВА, который делал доклад о соборноправности, резко нападал на Липковщину — ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО.

В результате собор принял резолюции, которые фактически дают полномочия ВПЦРаде и высшему церковному Суду по своему усмотрению расправиться с Липковщиной и Чеховщиной.

5. О ПОСЫЛКЕ ЕПИСКОПА ЗАГРАНИЦУ

На соборе решено послать в трехмесячную командировку за границу епископа УАПЦ, для обследования, находящихся там приходов и подчинения их влиянию ВПЦРады. Для этой цели собор, по предложению митрополита БОРЕЦКОГО, единогласно утвердил арх. Харьковского ПАВЛОВСКОГО.

6. НАША ЛИНИЯ ПОСЛЕ СОБОРА

После Никольского собора мы предполагаем через ВПЦР ускорить чистку антисоветского элемента из попов и епископов.

В отношении ЧЕХОВСКОГО мы предполагаем поставить на очереди вопрос о целесообразности его отстранения. То-же и в отношении суда над ЛИПКОВСКИМ.

Кроме того, продолжать линию сворачивания соборноправности и создания таких условий, при которых бы поп определял линию прихода, а не наоборот.

В отношении поездки за границу епископа предполагаем принять меры к максимальному использованию такового в своих интересах.

7. СТРЕМЛЕНИЕ ЕПИСКОПА РОМОДАНОВА УЙТИ ИЗ УАПЦ И СНЯТЬ САН

Епископ РОМОДАНОВ, сыгравший, как известно, главную роль в вопросе борьбы с Липковщиной и отстранения ЛИПКОВСКОГО от митрополитанства, решил отойти от УАПЦ, снять сан и заняться «полезной для Советской власти» работой.

[...]

8. АВТОКЕФАЛИСТЫ ПРОТИВ ПРИСУТСТВИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ УАПЦ НА ОБНОВЛЕНЧЕСКОМ СОБОРЕ

Киевские автокефалисты возмущены тем, что представители УАПЦ присутствовали на соборе обновленцев в Харькове, ибо они этим, мол, унизили УАПЦ. В этом усматривают измену УАПЦеркви.

9. ТЕЧЕНИЕ «БЕСПОПОВЦЕВ» В УАПЦ

[...] в районе Липовца и Звенигородке на Шевченковщине Липковцы недовольные ВПЦР повели агитацию за создание новой церкви «беспоповцев», ибо попы, мол, продались Советам. Это течение распространило свое влияние и на Киевский округ.

В селах Братская Борщаговка, Будаевка и Крюковщина ведется сильная агитация. Заправила — кулаки и бывшие петлюровцы.

[...]

ВРИД нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 3, арк. 69–71.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 66

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 24/86 за час з 10 до 16 червня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 24/86 за время с 10/VI по 16/VI 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ ЗА ПОДДЕРЖКУ МИТРОПОЛИТА БОРЕЦКОГО

7-го июня сего года в Харьковском Николаевском соборе автокефалистов состоялось расширенное собрание общины, на котором выступили арх.-ПАВЛОВСКИЙ с докладом об итогах работ Николаевского собора. Особенное внимание в своем докладе ПАВЛОВСКИЙ уделил выступлению на соборе митр. БОРЕЦКОГО, в котором последний проводил активную линию против Липковщины и шовинистических настроений в церкви.

Присутствующим на собрании автокефалистам очень понравилась решительность БОРЕЦКОГО в его выступлении. Особенную удовлетворенность

проявил активний Харківський автокефаліст бивш[ий] сторонник ЛИПКОВСКОГО — ГАРАЩЕНКО, [...] сказав:

«...Митрополит взяв правильний і рішительний курс в своїй роботі. Нужно всіма силами підтримувати його авторитет, не втягивая его в мелочные вопросы. Нужно позаботитися о том, чтобы в помощь митрополиту выбрали «личного секретаря», который бы мог заменить его при разрешении второстепенных вопросов».

2. НОВЫЙ МЕТОД ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ИДЕЙ УАПЦ

За последнее время Харьковские автокефалисты в порядке разворачивания церковной работы, стали применять своеобразную церковную «смычку» между городом и деревней. Зафиксирован ряд случаев, выезда причта Николаевского собора, во главе с епископом, и художественным хором в сельские приходы и обратно.

Считаясь с тем фактом, что применение такой «смычки» автокефалистами приведет к сильному подъему религиозности масс на селе, мы на этих днях примем решительные меры к прекращению подобной тактики автокефалистов. С этой целью мы по линии Админотдела предполагаем вызвать специальную делегацию от актива Харьковских автокефалистов во главе с епископом.

В разговоре с ними предполагаем предложить прекратить им применение подобных «методов» развития, как противоречащих существующим законоположениям в вопросе прав религиозных обществ.

3. ЛИПКОВЦЫ ОБ ИТОГАХ НИКОЛЬСКОГО СОБОРА

После «Микольских сборов» липковцы ликуют по поводу провала КОЛЯДЫ и РОМОДАНОВА с их докладами. Говоря о том, что жертвы, принесенные церковью ради легализации напрасны, так как аппетит Соввласти неистощим и она требует новых уступок, не прекращая однако, репрессий (высылка Гордовского, отобрание храмов и т. д.).

О РОМОДАНОВЕ говорят, что ему не удалось исключить из церкви ЛИПКОВСКОГО и что он переборщил и от похода против ЛИПКОВСКОГО перешел даже в наступление против украинизации вообще, выявив себя отъявленным москвофилом.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 3, арк. 105–106.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 67

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 26/88 за час з 24 до 30 червня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 26/88 за время с 24/VI по 30/VI 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.**1. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ПОЛИТСОСТОЯНИИ СЕЛА**

В кулуарах Харьковских автокефалистов оживленно обсуждается создавшееся внутреннее положение в СРСР в связи с частичным недородом. Общее мнение их сводится к возможности активного выступления против Соввласти со стороны крестьянства. Так напр[имер] известный активный автокефалист г. Харькова — ГАРАЩЕНКО высказываясь о создавшемся внутреннем положении, сказал:

«...В селах чрезвычайно напряженное состояние. Людей обобрали, голод, недовольство — в воздухе пахнет чем то опасным. Крестьяне готовы воевать против Соввласти, так как говорят придется брать обрезы и идти* в лес».

**2. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ВЫСТУПЛЕНИЯХ В
ПОЛЬСКОМ СЕЙМЕ**

Имевшие место выступления членов Польского сейма об отторжении Украины от СССР, взбудоражили шовинистические круги автокефалистов. В связи с этим антисоветский актив автокефалистов ожидает больших перемен в положении СССР. Митрополит ЛИПКОВСКИЙ и его сторонники подняли голову и чего то ждут. Некоторые из них не выдержав, в частных разговорах заявляют:

«...Подождите еще немного и мы будем хозяевами тогда мы Вам покажем...».

ЛИПКОВСКИЙ в беседе о создавшемся положении, советует своим сторонникам потерпеть, так как скоро все переменится и он «будет национальным героем».

3. ТЕНДЕНЦИИ К БЕЗПОПОВСТВУ В УАПЦ

Брошенный однажды на собрании верующих ЧЕХОВСКИМ лозунг безпоповства в УАПЦ, начинает частично претворяться в жизнь. Зафиксированы случаи на Белоцерковщине, где верующие собираются в церквях без ду-

* В тексті «итти».

ховенства, поют уставные песнопения, читают евангелие и т.д. отказавшись от услуг духовенства.

4. СЛУХИ В СВЯЗИ С ВЫСЫЛКОЙ ГОРДОВСКОГО П.

В связи с состоявшимся постановлением Коллегии ОГПУ о админвысылке б[ывшего] Секретаря ВПЦР — ГОРДОВСКОГО Порфирия, липковцы говорят, что Соввласть снова становится на путь репрессий по отношению УАПЦ в связи с тем, что ее надежды на исключение из церкви ЛИПКОВСКОГО не оправдались. Член Софийской общины КИСЛЫЙ говорит, что «ВПЦР является отделением ГПУ, и что члены ее продали церковь власти, а потому не мудрено, что ГОРДОВСКОГО высылают».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 3, арк. 143 зб.–144 зб.
Копія. Машинопис.*

№ 68

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 27/89 за час з 1 до 7 липня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 27/89 за время с 1/VII по 7/VII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ПОЛИТНАСТРОЕНИЕ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Последние сообщения в прессе о декларации УНДО и наличие экономического кризиса на Украине, послужили толчком к оживлению шовинистических настроений среди Харьковских автокефалистов. Наиболее враждебно настроенная часть автокефалистов в связи с образованием «украинского правительства» возлагает надежды на приближение войны и перемену власти на Украине. На «правительство», во главе с ЛЕВИЦКИМ, смотрят как на серьезный факт, который в сравнении со старым правительством УНР сыграет громадную роль в деле освобождения Украины от ига большевизма.

Почти все активные автокефалисты, принадлежащие к кругам интеллигенции, осуждают петлюровщину, расценивая ее, как систему повстанчества, благодаря чему была обескровлена Украина.

Осуждая петлюровское движение, они приходят к следующим выводам:

«...В свое время украинцам нужно было идти не в лес, а в партию и к совместному сотрудничеству с большевиками. При таком положении были бы сохранены все силы, была бы партия украинских большевиков, а не большевиков на Украине.

Сейчас мы чувствовали бы себя национальной силой и не было бы потребности вновь проливать кровь. При таком маневре мы имели бы экономическую и национальную независимость: РСФСР без нас замерла [бы], а мы [бы] остались Украиной».

2. НАСТРОЕНИЕ КИЕВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Между автокефалистами распространен слух, что из 26 статей, которые должны были быть напечатаны в последнем номере церковного журнала УАПЦ*, цензурой пропущено только 3. Этот момент они расценивают как фактическое запрещение вообще издавать журнал, так как при такой строгой цензуре им не о чем писать. Говорят, что власть снова начинает притеснять УАПЦ, очевидно, в связи с махинациями министра ЛЕВИЦКОГО в Польше, и теперь, мол, всего следует ожидать.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 4, арк. 11–11 зб.
Копія. Машинопис.*

№ 69

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УССР № 28/90 за час з 8 до 14 липня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 28/90 за время с 8/VII по 14/VII 1928 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. НАСТРОЕНИЕ СЕЛЬСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Автокефалист с. Ольшаны, Харьковского округа — мирянин ЧЕРНОБАЙ Петр, принадлежащий к группе зажиточного крестьянства, в беседе [...] о положении крестьянства сказал:

«...Советская власть уничтожила культурное хозяйство. Вот у меня есть сеялка и веялка. Вместо того, чтобы поощрять приобретения сельско-хозяй-

* Тут: часопис «Церква і Життя».

ственного инвентаря, его обкладывают неполным налогом и я должен его сбывать. Нет у крестьянина опоры для приобретения в свое хозяйство каких либо с[ельско-]х[озяйственных] орудий. Вот уже на моем поле хлеб подсчитали и назначили сумму налога. Неужели же у меня будет желание носить его, когда у меня ничего не останется. Расходуем деньги на китайцев и на других голодранцев мира, а сами голодные и голые. Не будет жизни крестьянству при теперешней политике. Государство только и живет тем, что обдирает крестьянство, спаивая его водкой, которой так много появилось в витринах магазинов, вместо исчезающих товаров».

2. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ПОЕЗДКЕ ХАРЬКОВСКИХ РАБОЧИХ В МОСКВУ

Поездку Харьковских рабочих в Москву на праздники 5-ти летия конституции СССР, харьковские автокефалисты расценивают следующим образом:

«В составе Харьковской делегации поехали исключительно русские и рабочие заверить Москву в том, что если украинцы будут против Вас, то мы русские на Украине с Вами и против украинцев».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 4, арк. 11–11 зб.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 70

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 30/92 за час з 22 до 28 липня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 30/92 за время с 22/VII по 28/VII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ПОСТАНОВЛЕНИИ СНК СССР ПО ВОПРОСУ О ХЛЕБОЗАГОТОВКАХ

Опубликованное на днях в «Правде» и местных Харьковских газетах постановление СНК СССР о порядке проведения предстоящей хлебозаготовительной кампании, подверглась живому обсуждению среди автокефалистов Харьковского Николаевского собора. Рядовая масса весьма дружелюбно отнеслась к постановлению СНК, особенно удовлетворившись отменой чрезвычайных мер при проведении предстоящей кампании и повышением цен на хлеб.

Антисоветски настроенное крыло автокефалистов, примыкающее одновременно к внутрицерковной оппозиции, декрет* СНК расценивает, как «охлаждение власти от угара, которым она была объята при проведении хлебозаготовок».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 4, арк. 88.
Завірена копія. Машинопис.*

№ 71

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 31/93 за час з 29 липня до 4 серпня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 31/93 за время с 29/7 по 4/8 1928 г[ода]

[...]

5. ПРАЗДНИК КНЯЗЯ ВЛАДИМИРА В КИЕВЕ

[Киевский епископ ГЕОРГИЙ [1] (тихоновец) намеревался в день праздника Владимира, для участия в крестных ходах созвать около 100 попов. Предполагалась организация грандиозной демонстрации.

НКВД через Киевский Окрадминотдел запретил устройство в этот день крестных ходов. Было разрешено только устройство молебнов у места крещения Руси. Уполномоченным общин было в тактичной форме раз'яснено о причинах запрещения.

Окротдел ГПУ заранее через агентуру принял меры к предотвращению могущих возникнуть на почве запрещения эксцессов.

Тихоновцы, запрещение приняли спокойно. Во время служения у источника верующих, по сравнению с прошлым годом, было гораздо меньше. Молебен служил МИХАИЛ [2], КОНСТАНТИН Харьковский [3], СЕРГИЙ Полтавский [4] и АНАТОЛИЙ Одесский [5], оставшиеся специально для этой цели в Киеве после Малого собора.

У обновленцев праздник прошел бледно. У источника служил м. ИННОКЕНТИЙ [6] и духовенство из Лавры.

Автокефалисты под руководством ЧЕХОВСКОГО, именины которого празднуются в этот день [7], предполагали устроить пышный крестный ход с

* В тексті «дикрет».

участием «цвета автокефалии». Предполагалось устройство торжественного богослужения под открытым небом с 7 часов вечера до поздней ночи. Все планы автокефалистов были разрушены и празднование у них ограничилось только служением днем у источника при очень небольшом стечении народа.

Во время службы у источника произошел следующий инцидент: епископ сторонник ЛИПКОВСКОГО Юрий МИХНОВСКИЙ, помянул м. ЛИПКОВСКОГО умышленно «забыв» о БОРЕЦКОМ.

Липковцы расценивают выходку МИХНОВСКОГО как открытое выступление против БОРЕЦКОГО и ВПЦР.

6. ТЕНДЕНЦИИ АВТОКЕФАЛИСТОВ К ПЕРЕХОДУ В ОБНОВЛЕНЧЕСТВО

За последнее время среди основной массы духовенства УАПЦ на Проскуровщине наблюдается стремление к слиянию с обновленцами. Тенденции эти исходят от авторитетных автокефальных попов [...]. Мы предполагаем после соответствующей подготовки, присоединить к обновленцам до 30-ти приходов УАПЦ.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альник] СО ГПУ УССР

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 4, арк. 108–108 зб.
Копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Георгий (Спиридон Георгійович Делієв; 1878–1937) — архієпископ Дніпропетровський Українського екзархату РПЦ. У 1919 закінчив Київську духовну академію зі ступенем кандидата богослів'я, 15 грудня 1921 р. прийняв чернечий постриг. Тоді ж митрополит Київський Михаїл (Єрмаков) рукоположив його в єпископа Богуславського с призначенням на посаду вікарія Київської єпархії. Керував Київською кафедрою у 1925–1928, потім — архієпископ Дніпропетровський. У 1937 заарештований. Розстріляний у в'язниці.

[2] Михаил (Єрмаков), митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх України.

[3] Константин (Костянтин Григорович Д'яков; 1864 [або 1871]–1937) — митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх України. Закінчив Харківську духовну семінарію. У 1924 пострижений у ченці з ім'ям Константин. Московським патріархом Тихоном був рукоположений в єпископа Сумського. Паралельно керував Харківською єпархією. З 12 листопада 1927 —

архієпископ Харківський і Охтирський, з 1929 тимчасово керував Дніпропетровською кафедрою. З 18 травня 1927 — член Тимчасового Патріаршого Священного Синоду при заступникові патріаршого місцеблюстителя митрополита Сергія (Страгородського). З 1935 — митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх України. 16 вересня 1937 ув'язнений до Лук'янівської тюрми. 10 листопада 1937 загинув під час допиту. 19 жовтня 1993 рішенням Св. Синоду УПЦ канонізований (пам'ять 1 червня).

[4] Сергій (Олексій Миколайович Гришин; 1889–1943) — ахієпископ Харківський Українського екзархату РПЦ. Закінчив Санкт-Петербурзьку духовну академію (1915). 23 квітня 1927 рукоположений на єпископа Серпухівського, призначений керуючим справами Св. Синоду РПЦ. З 9 квітня 1930 — архієпископ Полтавський, потім переведений на Дніпропетровську кафедру. (За іншими даними з травня 1928 по квітень 1932 — архієпископ Полтавський). З 21 березня 1932 — керуючий Київською кафедрою, з 26 червня 1934, після перенесення столиці України та Екзархату до Києва, — архієпископ Харківський. У 1936–1941 знаходиться в Новгородській тюрмі. Після звільнення керує Московською єпархією. Помер 14 вересня 1943.

[5] Анатолій (Андрій Григорович Грисюк; 1880–1938) — митрополит Одеський і Херсонський Українського екзархату РПЦ. Закінчив Київську духовну академію (1904), магістр богослів'я (1908). З 1912 — екстраординарний професор Київської духовної академії. З 1913 — єпископ Чистопільський, вікарій Казанської єпархії, ректор Казанської духовної академії. З 1922 — архієпископ Самарський. У 1924–1927 знаходився в ув'язненні на Соловках. З 1928 — архієпископ Одеський Українського екзархату РПЦ. Член Тимчасового Синоду при заступникові місцеблюстителя патріаршого престолу Сергії (Страгородському). З 21 жовтня 1932 — митрополит. У 1934–1935 керував Харківською єпархією Українського екзархату РПЦ. Заарештований в липні 1936. 23 січня 1938 помер в лікарні Ухто-Печерського концтабору.

[6] Інокентій (Олександр Дмитрович Пустинський; 1869–1942) — обновленський митрополит Київський і Галицький у 1924–1929, магістр богослів'я. 1893 закінчив Київську духовну академію з ступенем кандидата богослів'я. 1894 прийняв чернечий постриг, рукоположений в сан ієромонаха. Працював на викладацьких та інспекторських посадах у 1895–1898. З 1899 — кандидат богослів'я, член Санкт-Петербурзького Духовного цензурного комітету, архимандрит. Єпископська хіротонія відбулася у 1903 (єп. Аляскінський) або в 1909 р. (єп. Якутський). Єпископ Ташкентський і Туркестанський у 1912–1922. У 1922 приєднався до обновленської церкви, архієп. Курський і Обоянський. Митрополит Київський і Галицький з 1924 (згадується в грамоті, яку обновленський Синод у Москві послав Вселенському патріарху Григорію УП),

член Пленуму Св. Синоду Російської «Живої Церкви», викладач Вищої Української богословської школи в Києві. У 1929–1934 — митрополит Архангельський і Холмогорський. У 1934–1942 проживав в Алма-Аті. За іншими відомостями був розстріляний 3 грудня 1937 в Алма-Аті.

[7] Ім'я Чехівського — Володимир, тому святкування його іменин припадає на свято св. рівноапостольного князя Володимира, яке в православній церкві відзначається 29 липня.

№ 72

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 32/94 за час з 5 до 11 липня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 32/94 за время с 5/VIII по 11/VIII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. РАСПРОСТРАНЕНИЕ ПИСЬМА ВИННИЧЕНКО СРЕДИ ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Среди автокефалистов в Харькове распространяется «открытое письмо ВИННИЧЕНКО [1] к М. ГОРЬКОМУ», помещенное в 72 номере газеты «Украинские Известия», издающейся в Париже.

Приняты меры к выявлению комментариев автокефалистов к этому письму.

2. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЕРГИЕВСКОЙ ОБЩИНЫ г.КИЕВА

Вокруг Киевского Сергиевского собора сгруппировался «цвет липковщины». Председателем общины, как известно, является В. ЧЕХОВСКИЙ, который задает тон всему совету.

Недавно в Киевский отдел культа группой тихоновцев было подано заявление с конкретным указанием о том, что Софиевский собор используется автокефальным духовенством для разжигания национальных чувств верующих.

В первых числах августа во время похорон работницы Академии Наук ГРИНЧЕНКОВОЙ [2], кем то из публики на гроб был положен «жовто-блакитный» венок. Члены церковного совета Софиевской общины никаких мер для удаления венка не приняли.

Кроме того, при общине имеется кружок «любителей художественного пения» и «сестер пчелок» (сестричество). Возглавляются эти кружки сторонниками ЛИПКОВСКОГО. Кружки производят денежные сборы для поддержки ЛИПКОВСКОГО и распространяют дискредитирующие митр. БОРЕЦКОГО, слухи.

В недалеком будущем мы предполагаем распустить теперешний состав пятидесятки и затем передать собор в ведение более близких к нам людям.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Вр[еменно] нач[альник] СОУ ГПУ УССР

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 4, арк. 140–140 зб.
Копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Винниченко Володимир (1880–1951) — політичний і державний діяч, письменник. Один з ідеологів і керівників українського національно-визвольного руху, лідер УСДРП, голова Генерального секретаріату. Член Української ЦР і Малої ради. Під час Гетьманату очолював Український національний союз. З 14 листопада 1918 до 10 – лютого 1919 — голова Директорії УНР. У лютому 1919 емігрував до Відня, згодом до Франції, де присвятив себе літературній та публіцистичній діяльності. Автор романів, оповідань, п'єс, багатьох мемуарних і публіцистичних творів.

[2] Гринченко Марія Миколаївна (1863–1928) — письменниця, перекладачка, педагог. Працювала вчителькою в народній школі на Луганщині. Авторка популярних книг і брошур, перекладачка українською мовою творів Г. Ібсена, М. Твена, Г.-Х. Андерсена та ін. Друкувалася в українських періодичних виданнях, співпрацювала з редакціями «Громадської думки», «Ради», де вела відділ «По Україні», виконувала обов'язки секретаря редакції «Нової громади». У 1910–1918 керувала видавництвом ім. Б. Грінченка. З 1919 — член ВУАН по створенню словника сучасної української мови. Померла 15 липня 1928. 17 липня відбулася громадянська панахида біля будинку Академії наук, де серед інших промову на труною Грінченкової казав С. Єфремов. Див.: Єфремов С. Щоденники. 1923–1929. — К.: ЗАТ «Газета РАДА», 1997. — (Серія «Мемуари»). — С. 662. З приводу покладання жовто-блакитного вінка на труну С. Єфремов залишив запис від 2 жовтня 1928 р.: «Ще один наслідок мала смерть Марії Миколаївни, ще більш несподіваний. На

труну хтось поклав синьо-жовтого вінка; тоді це минуло непоміченим. Але, видко, було “око” і згодом почалося слідство. Миколу Чехівського, що правив похорони, вже вислано з Києва — мабуть на Північ. Так не розправлявся навіть царизм за червоні вінки...» — *Там само.* — С. 666.

№ 73**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 33/95 за час з 12 до 18 липня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 33/95 за время с 12/VIII по 18/VIII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.
2. ПОЛОЖЕНИЕ В ВПЦР

Среди духовенства и мирян автокефалистов г. Киева заметно недовольство неработоспособностью членов ВПЦР, углубляющееся с каждым днем. Ведутся разговоры о том, что Рада абсолютно бездействует.

Липковцы высмеивают членов ВПЦР'ады за их бездарность, подчеркивая вместе с тем, что единственный работоспособный член ВПЦР — ЧЕХОВСКИЙ В.М., что остальные члены ВПЦР, отлично сознавая это, всюду используют знания и энергию ЧЕХОВСКОГО.

Авторитет ВПЦР пал настолько, что Николаевская община г. Киева прислала ей постановления, в котором требует немедленного возвращения денег общины, присвоенных в свое время ВПЦР, угрожая в противном случае судом. Таким образом, Липковцы обрабатывают общественное мнение для того, чтобы на предстоящем соборе избрать ВПЦР в желательном для себя составе.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 5, арк. 15 зб.
Оригінал. Машинопис.*

№ 74

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 34/96 за час з 19 до 25 липня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 34/96 за время с 19/VIII по 25/VIII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ДИСКРЕДИТАЦІЯ ЧЕХОВСКОГО

В гор. Киеве группой сторонников ЛИПКОВСКОГО, распространяются слухи о том, что ЧЕХОВСКИЙ В.М. — агент ГПУ.

19-го августа [...] в разговоре КАРПОВ заявил, что считает работу ЧЕХОВСКОГО провокаторской, ибо он организовывая в Софии кружки и группы, враждебные ВПЦР, активно противодействует работе последней.

На днях на вечеринке, устроенной сторонниками ЛИПКОВСКОГО, ХЛЕВЕЦКИЙ говорил, что его крайне удивляет доверчивость «бабки Василя» и что будучи на его месте он никогда не доверял бы ЧЕХОВСКОМУ, который ведет в церкви провокационную работу.

2. СБОР ДЕНЕГ ЛИПКОВСКОМУ

По сведениям агентуры Софиевская община г. Киева выплачивает ежемесячно ЛИПКОВСКОМУ 30 рублей. В то же время содержанием БОРЕЦКОМУ община не выплачивает.

Наряду с этим активные Липковцы, члены Софиевской общины, производят денежные сборы в пользу ЛИПКОВСКОГО по подписным листам [1]. В ближайшее время Софиевский собор будет передан новой лояльно настроенной пятидесятке.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 5, арк. 37 зв.
Оригінал. Машинопис.*

Примітки:

[1] Митрополит Василь Липківський писав, що ніякої допомоги ні від кого не отримував після звільнення його від митрополичого служіння у жовтні 1927 р. Можливо, цю допомогу, як що вона дійсно існувала, йому передавали через рідних, оскільки сам він заперечує такий факт.

№ 75

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 36/98 за час з 2 до 8 вересня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 36/98 за время с 2/IX по 8/IX 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

**1. ПОЛИТНАСТРОЕНИЕ АКТИВА ХАРЬКОВСКИХ
АВТОКЕФАЛИСТОВ**

Харьковский актив автокефалистов, в лице арх. ПАВЛОВСКОГО, ГАРАЩЕНКО, КОРОТЧЕНКО, ОРОБИНСКОГО, НОВИКОВА и др., обсуждая текущий момент, в связи с хлебным кризисом и затруднениями хлебозаготовительной кампании, говорит:

«Очередь за хлебом, вот фраза, которой спекулируют все враги Советской власти. В очередь вкладывают политический крах Советской власти, угрозы войны, безразличное отношение правительства к населению и т. д. Хлеб сейчас находится в распоряжении военного комиссариата и на случай войны будет формула: «воюешь — ешь», а теперь ответственность за неурожай целиком возлагают на большевиков и в связи с этим к Советской власти среди населения растет злоба. Если бог не дал урожая, то можно звать хоть к терпению, а когда Соввласть призывает к сознательности (статья Ст. КОСИОРА в газете «Вісти» от 28/VIII–28 г.), то все возмущаются и всю вину возлагают на «такую» власть. Конечно, говорит ГАРАЩЕНКО, легче все неудачи отнести за счет бога, нежели самим нести ответственность перед народом».

2. НАСТРОЕНИЯ АВТОКЕФАЛЬНОЙ ОППОЗИЦИИ В ХАРЬКОВЕ

Харьковская автокефальная оппозиция, возглавляемая КИРИЛЛЕНКО, продолжает активную агитацию, направленную против теперешних руководителей автокефальной церкви. «Эта церковь, говорят они, не украинская и не православная, а советская и ее необходимо разлагать. Придет время, в это время уже близко, когда митрополит В. ЛИПКОВСКИЙ и арх. ЯРЕЩЕНКО возродят церковь и эти церковь будет «наша».

3. РАЗГОВОРЫ АВТОКЕФАЛИСТОВ О КЕЛЬНСКОЙ ВЫСТАВКЕ

В газете «Вісти» за первое сентября 1928 года в статье «Черная рать», автор статьи подробно обрисовал печать религиозных группировок на Кель-

нской выставке, в частности, богатейшую* и хорошо представленную печать католической церкви.

Автокефальный актив, оживленно обсуждает значение католической печати, высказывал сожаление о том, что Галицко-Украинская часть населения Польши духовно оторвана от Украины, благодаря чему всецело находится под влиянием католицизма. Находясь в таких условиях, украинцы легко поддаются полонизации. Советская власть ошибается, забывая о том, что только украинская церковь может повернуть украинцев Галиции, Подолии и Волыни лицом к УССР. Однако, для этого необходимы более благоприятные внешне-правовые условия существования УАПЦ в Советской Украине, в частности, необходима школа, пресса, агитация и т.д.

Говоря о первых шагах в этом направлении, автокефалисты высказали необходимость составления специального воззвания — обращения от имени митрополита УАПЦ — БОРЕЦКОГО к украинцам Запада.

Мы считаем, составлением такого воззвания вполне целесообразным и приемлемым мерой к тому, чтобы содержание его было выгодно нам.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 5, арк. 101–102.
Оригінал. Машинопис.*

№ 76

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 37/99 за час з 9 до 15 вересня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 37/99 за время с 9/IX по 15/IX 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. О ПОЛОЖЕНИИ СРЕДИ АВТОКЕФАЛИСТОВ НА У К Р А И Н Е

За последнее время, в связи с общим усилением антисоветской активности, особенно в украинских кругах, в частности, в связи с выступлением за границей эмигранта ЛЕВИЦКОГО [1], значительно оживилась и активность

* В тексті «багатейшую».

антисоветской части автокефалистов — сторонников ЛИПКОВСКОГО. Это оживление было заметно настолько, что лойяльная часть во главе с ВПЦР и митрополитом БОРЕЦКИМ в УАПЦ почти совсем притихла. Такое положение не давало нам возможности провести чистку антисоветского элемента в УАПЦ, в частности исключить из церкви ЧЕХОВСКОГО, ЯРЕЩЕНКО, ОРЛИКА и др.

В связи с этим, нами выработан целый ряд мероприятий, направленных к парализации антисоветской деятельности липковцев и активизации ВПЦРады и митрополита БОРЕЦКОГО, в частности мы наметили:

1. Исключить из состава руководящих органов УАПЦ и вообще из церкви ЧЕХОВСКОГО, его брата*, ЯРЕЩЕНКО и других лиц, проявивших себя антисоветски.
2. Ликвидировать организационный центр Липковщины, Софиевский приход в Киеве, во главе которого стоял ЧЕХОВСКИЙ и передать его ВПЦРаде.
3. Выслать наиболее активных, замеченных в антисоветских действиях, липковцев.

Для проведения этих мероприятий нами был командирован работник в г. Киев для агентурного руководства анифотом, через который необходимо было провести намеченные мероприятия.

В результате последними постановлениями ВПЦРады:

1. Исключен из церкви арх. ЯРЕЩЕНКО и ОРЛИК. ЧЕХОВСКИЙ В.М. исключен из руководства органов за вредную деятельность.
2. Экс-митрополиту ЛИПКОВСКОМУ запрещено служить вообще в церкви.
3. Выработана специальная инструкция о борьбе с нецерковным элементом в УАПЦ, которая будет разослана всем окррадам с предложением провести чистку до Покровского в октябре месяце собора.

Центр липковщины Софиевский приход ликвидирован и передан ВПЦР, которая распустила причт, состоявший из липковцев.

Липковщина города Киева такой стремительностью**, ВПЦРада, которая до сих пор не только бездействовала, но и прикрывала липковцев, ошеломлена, не знает что делать.

Среди них ходят слухи, что митрополит ЛИПКОВСКИЙ и ЧЕХОВСКИЙ подали заявления в газету об отходе от церкви. В еще больший тупик поставила липковцев происшедшая на днях история с ЧЕХОВСКИМ.

* Так в тексті.

** Так в тексті.

Нами были получены сведения об интимной связи его с одной кликушей. Агентурным способом эти сведения были сообщены жене ЧЕХОВСКОГО [2].

В результате семейного скандала бывший премьер министр ЧЕХОВСКИЙ, по последним данным, «с котомкой за плечами» отправился в с. Совки на Киевщине.

2. ПРИГЛАШЕНИЕ ВПЦРАДОЙ ЕПИСКОПА РОМОДАНОВА

ВПЦРада отправила делегацию к епископу РОМОДАНОВУ с просьбой принять участие в ее работе. РОМОДАНОВ категорически отказался. После этого делегация явилась вторично к РОМОДАНОВУ с заверением о том, что предстоящий собор изберет его в председатели ВПЦР, уговорив его приобщиться к работе. РОМОДАНОВ снова отказался и подал заявление в ВПЦР с просьбой исключить его из состава священнослужителей УАПЦ, поскольку он идеологически и организационно расходится с ней.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 5, арк. 151–152 зв.
Оригінал. Машинопис.*

Примітки:

[1] Левицький (Лівицький) Андрій (1879–1954) — громадсько-політичний і державний діяч, юрист. Один із засновників РУП, згодом — член УСДРП. За часів Директорії УНР — міністр юстиції, заступник голови Ради міністрів, міністр закордонних справ УНР. З 1921 перебував за кордоном, де був президентом Ради міністрів УНР в екзилі та керував дипломатичною роботою. Після смерті С. Петлюри став його наступником. У 1926–1954 очолював державний центр УНР в екзилі (Голова Директорії і Головний отаман УНР). За його участю створено Українську національну раду (1948).

[2] Олена Володимирівна Січинська (1882–1969) — дружина Володимира Мусійовича Чехівського. Вони познайомилисядесь у 1902–1903 в домі її дядька — видатного церковного, громадського і наукового діяча, о. Юхима Січинського. Шлюб Олени Володимирівни і Володимира Мусійовича відбувся у 1906 в с. Топала біля м. Балти, де її батько о. Володимир Січинський був священником. Останні 18 років свого життя Олена Чехівська провела серед української громади у Філадельфії (США), куди вона виїхала разом з іншими під час окупації України німцями. Померла 10 листопада 1969 в шпиталі. Похована на українському цвинтарі в Саут-Бавнд-Бруці.

№ 77

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 39/101 за час з 23 до 29 вересня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 39/101 за время с 23/IX по 29/IX 1928 г[ода]

[...]

**ОТНОШЕНИЕ АВТОКЕФАЛИСТОВ
К ПОСЛЕДНИМ ПОСТАНОВЛЕНИЯМ ВПЦР**

Последние постановления ВПЦР уже известны на периферии. В связи с этим, происходит усиленный обмен мнений об исключенных. Большинство высказывается в пользу мероприятий ВПЦРады. Липковцы притихли и своей активности пока не проявляют. Такое положением создает благоприятную обстановку для созыва предстоящего Покровского собора, который санкционирует мероприятия и выберет такую Раду, которая поведет дальнейшую борьбу с Липковщиной.

ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О ПОСТАНОВЛЕНИИ ВПЦР

23/IX–с[его] г[ода] на квартире арх. ПАВЛОВСКОГО состоялось совещание местного актива автокефалистов, созванное специально для обсуждения вопроса, в связи с последним постановлением ВПЦР в отношении ЯРЕЩЕНКО, ОРЛИКА, В. ЧЕХОВСКОГО и ЛИПКОВСКОГО.

На совещании присутствовал весь актив автокефалистов в составе: ГАРАЩЕНКО, ГОРДИЕНКО, КОРОТЧЕНКО, ОРОБИНСКОГО, ШАТОХИНА, МАЯЦКОГО и ПАВЛОВСКОГО.

После детального ознакомления с протоколами ВПЦР и их обсуждения участники совещания вполне согласились с решениями ВПЦРады. Однако, считаем необходимым привести наиболее интересные выступления участников совещания.

Прихожанин Харьковского собора гр. КОРОТЧЕНКО сказал:

«Плохо поступила ВПЦР о том отношении, что она так много накопила материала и сразу приступила к регистрации, чем осложняет переживания церкви. ВПЦР необходимо было сразу же выполнять постановления Никольского собора, а то она накануне Покровского собора нашла возможность рассмотреть протоколы Никольского собора. Со всеми ее решениями нужно согласиться и принять их к исполнению».

Наиболее интересным выступлением на совещании было выступление гр. ГАРАЩЕНКО, который сказал:

«...были мученики всегда и будут. Но нам сейчас нужно постановить вопрос: за что они пострадали, за церковь? История свое скажет. Я убежден в том, что ЯРЕЩЕНКО и ЛИПКОВСКИЙ пострадали не за церковь, поскольку они не имели необходимой веры и делали нецерковное дело в церкви. Случилось то, что не должно было случиться. Пусть исправляются, покаются перед церковью, а она им тогда простит.

Что же тут церковного, когда ЛИПКОВСКИЙ говорил: «я постановлений собора не признаю». Значит здесь есть самолюбие и нецерковная упрямость*. Не права и ВПЦР, ибо она тоже не имеет глубокой церковности.

Прав один митрополит БЕРЕЩКИЙ. Один он правильный курс держит. ЯРЕЩЕНКО и ЛИПКОВСКИЙ — это разрушители старого и они в свое время были необходимы, а строить они не годятся».

МАССОВОЕ СНЯТИЕ САНА АВТОКЕФАЛЬНЫМИ ПОПАМИ

На почве материальных затруднений среди украинских приходов и налогового нажима на попов, наблюдаются случаи снятия сана. Так, например, за сентябрь месяц в Киевском округе сняло сан 10 человек.

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Пом[ощник] нач[альника] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

АБУГОВ

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 5, арк. 194–195.
Оригінал. Машинопис.*

№ 78

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 40/102 за час з 30 вересня до 6 жовтня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 40/102 за время с 30/IX по 6/X 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ЧИСТКА СРЕДИ КИЕВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

Согласно последнего постановления ВПЦРады о форсировании Окружными Радами вопроса, связанного с чисткой духовенства от нецерковного элемента, в некоторых округах заметна активность направления к реализации решений ВПЦР в этом вопросе. Так, например, на последнем совеща-

* Так у тексті.

нии Киевской Окружной церковной рады автокефалистов, происходившем 2 октября с[его] г[ода] в присутствии митр. БОРЕЦКОГО и арх. МАЛЮШКЕВИЧА, было приступлено к проведению чистки среди попов по Киевскому округу.

Совещание после предварительного ознакомления с личным составом духовенства округа и имеющегося на них компрометирующего материала, вынесено постановление об исключении из рядов украинского духовенства 29 попов и дьяконов за их нецерковную деятельность.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 6, арк. 17.
Оригінал. Машинопис.*

№ 79

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 41/103 за час з 7 до 13 жовтня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 41/103 за время с 7/Х по 13/Х 1928 г[ода]

[...]

АВТОКЕФАЛИСТЫ.

БРАТ ЧЕХОВСКОГО В РОЛЕ* ОРГАНИЗАТОРА КВАРТЕТА

[...], находящийся в г. Харькове священник УАПЦ ЧЕХОВСКИЙ Николай (брат профессора ЧЕХОВСКОГО) проводит работу по организации квартета с которым будто-бы имеет намерение выступать в Харьковских ресторанах. В состав квартета входят следующие хористы Харьковского Николаевского собора автокефалистов ФЕДЧЕНКО, КУДРЯ, ЧЕРНУХА и сам ЧЕХОВСКИЙ.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 6, арк. 36 зб.
Оригінал. Машинопис.*

* Так у тексті.

№ 80

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 42/104 за час з 14 до 20 жовтня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 42/104 за время с 14/X по 20/X 1928 г[ода]

[...]

РЕЛИГИОЗНЫЕ ГРУППИРОВКИ.
А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О РЕШЕНИЯХ ВПЦР

Несмотря на то, что окружная церковная рада Харьковских автокефалистов, из тактических сообщений, до сего времени еще не ознакомили своих верующих с сутью последних постановлений ВПЦРады в отношении ЧЕХОВСКОГО, ЛИПКОВСКОГО и др., сведения эти стали достоянием почти всех прихожан Харьковского Николаевского Собора.

[...] Большая часть верующих, сочувственно относящихся в лояльному курсу церкви, одобряет решение ВПЦР, указывая, что ВПЦР вынуждена была принять такие решительные меры с целью спасения общего дела церкви, так как эти лица своим нецерковным поведением за последнее время, снова поставили под угрозу нормальное существование УАПЦ.

2. ХАРЬКОВСКИЕ АВТОКЕФАЛИСТЫ О КОНЦЕССИЯХ

Появившееся в прессе сообщение о предполагающейся сдаче в концессию некоторых отраслей коммунального хозяйства в г. Харькове, подверглась живому обсуждению среди Харьковских автокефалистов.

Наиболее шовинистически настроенная группа в лице ФЕДЧЕНКО и др., концессионную политику в области коммунального хозяйства одобряют, расценивая ее, как признак полной неспособности Компартии руководить коммунальным хозяйством крупных городов. Одновременно с этим высказывается такое предположение, что за коммунальным хозяйством концессионный капитал более энергично будет привлекаться и в др. отрасли хозяйства, чем будут отстранены от руководства «жиды».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 6, арк. 83 зб.–84.
Оригінал. Машинопис.*

№ 81

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 43/105 за час з 21 до 27 жовтня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 43/105 за время с 21/X по 27/X 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. МИТРОПОЛИТ БОРЕЦЬКИЙ О ПОЛОЖЕНИИ УАПЦ

[...] Настроение митрополита УАПЦ БОРЕЦЬКОГО чрезвычайно упадочное. БОРЕЦЬКИЙ никому из близких деятелей церкви уже не верит и боится верить, пытается самолично ориентироваться в положении. В моменты откровенности у БОРЕЦЬКОГО проскальзывают нотки сожаления, что согласился на митрополитанство.

Во время разговора [...] о положении церкви, БОРЕЦЬКИЙ высказал такую точку зрения: «...Трудности нашей церкви зависят не от личностей, а от чего то более глубокого. Наши трудности — трудности роста, а не застоя или разложения. Инопричанство* отдельных личностей не имеет решающего значения и бояться тех мер, какие принимает ВПЦР в борьбе с отдельными личностями, не следует. Сейчас церкви необходимо обратить серьезное внимание на духовное руководство и административное строительство. Нецерковность по своей природе, не совместима с церковью, а потому мешает ей и всегда будет мешать. Наша беда в том, что мы не воспитали своих прихожан в церковно-христианских принципах и они принимают больше нецерковные уклоны, идут за ними и разрушают церковь».

2. ПАДЕНИЕ АВТОРИТЕТА В. М. ЧЕХОВСКОГО

В начале октября месяца в с.г в Харьков приезжал В. М. ЧЕХОВСКИЙ, исключенный на Майском соборе из церкви за политическую деятельность. Цель приезда ЧЕХОВСКОГО — попытаться устроиться на службу в какое-либо совучреждение. Попытка ЧЕХОВСКОГО устроиться на советскую службу вызвала к нему недоверие со стороны актива автокефалистов гор. Киева и Харькова. По мнению этих кругов, исключение ЧЕХОВСКОГО из состава церкви было сделано исключительно с целью дать ему возможность «безболезненно» перейти на гражданскую службу. Таким образом, устройство ЧЕХОВСКОГО на службу окончательно подорвет его авторитет.

* Так у тексті.

3. ПЛАН РЕОРГАНИЗАЦИИ ВПЦР

Актив УАПЦ недовольный в своем большинстве, бездеятельностью ВПЦР, предполагает на предстоящем Покровском соборе обновить весь ее состав.

В качестве председателя рады, намечается председатель Винницкой Окрады — МАШКЕВИЧ Юрий, заместителем епископа МАЛЮШКЕВИЧ, секретарем ЮНАКОВ (нынешний председатель ВПЦР), казначеем КОБЗАРЬ.

Кандидатура МАШКЕВИЧА на пост председателя ВПЦР нам чрезвычайно выгодна и мы не будем возражать против этой кандидатуры. МАШКЕВИЧ — активный сторонник лояльной к власти линии и в последнее время проводит решительную борьбу с липковщиной.

Созыв Покровского с'езда мы предполагаем оттянуть до весны.

4. МИТРОПОЛИТ ЛИПКОВСКИЙ О ПРЕДСТОЯЩЕМ ПОКРОВСКОМ СОБОРЕ

В разговоре [...] о предстоящем Покровском соборе, м. ЛИПКОВСКИЙ сказал, что Соввласть усиленно готовится к предстоящим «П.З.»*, терроризируя УАПЦ с тем, чтобы добиться исключения его, ЛИПКОВСКОГО, из церкви. По его словам, ему понятно, что все репрессии, обрушившиеся за последнее время на церковь, являются показателями стремления власти подготовить почву, дабы добить его.

В заключение он сказал, что для блага церкви он намерен совершенно выйти из ее рядов до «П.З.», но рекомендовал нашему сотруднику крепко держаться линии прежних церковных руководителей.

5. СЛУХИ В СВЯЗИ С ЧИСТКОЙ ДУХОВЕНСТВА

Автокефалистов очень волнует и беспокоит происходящая чистка духовенства и, главное, то обстоятельство, что чистят, по их мнению, самые «сливки» УАПЦеркви.

Ходят слухи, что будут чистить не только духовенство, а всех прихожан, которые в прошлом были замешаны в каких либо политических партиях и движения, и что их будут исключать из членов того или иного прихода. По поводу чистки прихожан УАПЦ многие не верят этому, говоря что этого не может быть. Потому что, как раз на «этом элементе», который могут «вычистить» из УАПЦеркви и держатся укр[аинские] приходы и, что если провести чистку мирян, тогда может заметным образом уменьшится число украинских приходов, а те приходы, которые останутся — обеднеют, так как в случае чистки будет вычищен весь приходской актив украинских приходов, как

* «П.З.» — «[Великі] П[окрівські] З[бори]».

принимавший в прошлом активное участие в различных антисоветских группировках, или же сочувствовавший им.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 6, арк. 120 зб.— 121 зб.
Оригінал. Машинопис.*

№ 82

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 46/108 за час з 11 до 17 листопада 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 46/108 за время с 11/XI по 17/XI 1928 г[ода]

[...]

АВТОКЕФАЛИСТЫ.

1. МАТЕРИАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВПЦРАДЫ

Индифферентное отношение низовых церковных объединений УАПЦ к вопросу своевременного предоставления в ВПЦР денежных сумм, поставило последнюю перед фактом тяжелого материального положения.

На одном из заседаний ВПЦР при рассмотрении вопроса о материальном положении было констатировано, что со стороны периферии имеется задолженность за литературу в сумме 12.000 руб. Учитывая безвыходное положение в финансовом вопросе, ВПЦР приняла постановление об отмене выплаты содержания членам ВПЦР — КАРПОВУ (50 р.), ГОВЯДОВСКОМУ (40 р.), ЧУЛАЕВСКОМУ (50 р.).

2. ЧИСТКА СРЕДИ

АВТОКЕФАЛИСТОВ БЕЛОЦЕРКОВСКОГО ОКРУГА

В порядке проведения проверки личного состава священнослужителей УАПЦ на Белоцерковщине, постановлением Окружной церковной рады, исключено из рядов духовенства 16-ть священнослужителей.

3. АВТОКЕФАЛИСТЫ О ЛЬВОВСКИХ СОБЫТИЯХ

О последних событиях во Львове Харьковские автокефалисты говорят:

«...Львовские события ни что иное, как новые происки большевиков. Большевикам с одной стороны нужно было сделать невозможным сотруду-

ничество украинцев с поляками, с другой — прокричать на весь мир, что в Польше не совсем благополучно, и одновременно с этим предостеречь и Польшу от всяких глупостей. Беда в том, что везде и всюду приходится расплачиваться имуществом и кровью украинцев».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 7, арк. 13 зб.–14.
Оригінал. Машинопис.*

№ 83

Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР № 48/110 за час з 25 листопада до 1 грудня 1928 р.

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР

ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА

№ 48/110 за время с 25/XI по 1/XII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

КИЕВСКИЙ ОКРУЖНОЙ С'ЕЗД У.А.П.Ц.

В г. Киеве состоялся окружной с'езд автокефалистов, который разрешен в целях оформления исключения из церкви арх. ЯРЕЩЕНКО, ЧЕХОВСКОГО и запрещения в священнослужении экс-митрополита Василия ЛИПКОВСКОГО.

Окр[ужной] собор полностью присоединился к решению ВПЦРады в отношении этих лиц.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

(підпис)

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 7, арк. 61 зб.
Оригінал. Машинопис.*

№ 84

**Із щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 50/112 за час з 9 до 15 грудня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 50/112 за время с 9/XII по 15/XII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

СБОР СРЕДСТВ В ПОЛЬЗУ ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО

Среди автокефалистов Киева проводятся сборы в пользу ЛИПКОВСКОГО и ЧЕХОВСКОГО. Один из собиравших БЕЛОКОНЬ был у ЛИПКОВСКОГО в передал собранные деньги. Причем ЛИПКОВСКИЙ сердечно благодарил его, говоря, что материальное положение его все ухудшается и ухудшается. ЛИПКОВСКИЙ просил БЕЛОКОНЯ найти ему хорошей полувадной бумаги, так как он намерен написать евангелие, которое будет единственным во всем мире и оставить таким образом о нем память. ЛИПКОВСКИЙ рассказывал, что он это евангелие будет писать лично древне-украинским шрифтом, который для него составляет священник КРАСИЦКИЙ Юрий, причем каждая страница евангелие будет расписана художником. ЛИПКОВСКИЙ говорит, что это евангелие будет переведено с древне-греческого языка на украинский при активной помощи сотрудников ВУАН. ЛИПКОВСКИЙ также приглашал принять в этом деле участие и БЕЛОКОНЯ, на что последний из'явил свое согласие.

ЧЕХОВСКИЙ [...] жаловался [...] на тяжелое материальное положение в связи с удалением из церкви, причем говорил, что его власть убрала только за то, что он вел чисто церковную работу.

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 7, арк. 221–221 зб.
Оригінал. Машинопис.*

№ 85

**Из щотижневого зведення Секретного відділу ДПУ УСРР
№ 51/113 за час з 16 до 22 грудня 1928 р.**

СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ ГПУ УССР
ЕЖЕНЕДЕЛЬНАЯ СВОДКА
№ 51/113 за время с 16/XII по 22/XII 1928 г[ода]

[...]

А В Т О К Е Ф А Л И С Т Ы.

1. ХРАМОВОЙ ПРАЗДНИК У ХАРЬКОВСКИХ АВТОКЕФАЛИСТОВ

19 декабря сего года в связи с престольным праздником, в Харьковском Николаевском соборе автокефалистов, состоялось торжественное богослужение с участием митрополита БОРЕЦКОГО, его заместителя арх. ОКСИ-ЮКА и Харьковского архиепископа ПАВЛОВСКОГО.

Несмотря на большое количество высшего духовенства, участвовавшего в богослужении, праздник прошел довольно вяло.

2. МАТЕРИАЛЬНЫЕ ЗАТРУДНЕНИЯ СРЕДИ УКРАИНСКИХ ПОПОВ

В одной из сводок мы указывали на тяжелое материальное положение ВПЦР и отдельных попов Украинской церкви. Наглядным примером их материальной нужды и колебаний в сторону отхода от церкви, может служить письмо Роменского попа ПАЩЕНКО на имя архиепископа ШАРАЕВСКОГО.

Письмо приводим полностью:

Перевод с украинского

«Дорогой отец НЕСТОР!

Пишу Вам о том пути, который встал перед мною. На этих днях думаю совсем отречься от сана, ибо жить через моральное и материальное затруднения — невозможно. Отдал с большим усилием 200 рублей «самообложения» и снова на этих днях ожидает такая же самая история только в большем размере и это кроме государственных налогов и лишения права голоса. Вообще жизнь складывается со всех сторон так, что жить невозможно. Страдания наши никому не нужны, а особенно в это время материализма, когда никто никого и ничем не удивит.

А. ПАЩЕНКО».

[...]

Нач[альник] СОУ ГПУ УССР

КАРЛСОН

Нач[альника] СО ГПУ УССР

(підпис)

ГОРОЖАНИН

*ГДА СБ України, ф. 13, спр. 370, ч. 2 (1928 р.), т. 7, арк. 244 зб.–245.
Оригінал. Машинопис.*

РОЗДІЛ IV
ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ТА МАТЕРІАЛИ
ПРО СОБОРИ УАПЦ 1930 р. ТА
ПРОЦЕС «СПІЛКИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ».
1930–1932 рр.

№ 86

**Уривок зі спогадів прот. Демида Бурка про
надзвичайні церковні собори 1930 р.**

**НАДЗВИЧАЙНІ ПРАВОСЛАВНІ ЦЕРКОВНІ СОБОРИ
(Січень, грудень 1930 року)**

ПРОТОІЄРЕЙ ДЕМИД БУРКО
ПРО НАДЗВИЧАЙНІ ЦЕРКОВНІ СОБОРИ 1930 р.

Про сумної слави надзвичайні Собори 1930 року, на одному з яких було ліквідовано УАПЦ, а на другому — знову відновлено, але в тісних і обмежених рамках, під пильним контролем влади і в умовах непримирних утисків, збереглося зовсім мало свідчень. Наскільки відомо, не залишилось жодних офіційних документів.

Протоієрей Демид Бурко — свідок і учасник подій українського національно-церковного руху 20-х років, у своїх спогадах змальовує тло, на якому проходили ці Собори та коротко пише про їхній перебіг.

З другої половини 1929 року радянська влада через свій терористичний апарат, ДПУ, почала в Україні масовий погром її інтелігенції і культури, погром, що шалів півтора роки, а далі, то на якийсь час трохи стихав, то лютував знову. Почався він процесом «Спілки Визволення України», який совети з політичною метою широко й голосно, а ще більше провокаційно, змонтували, як неперевершені майстри цих діл; процес тривав від 9 березня до 19 квітня 1930 року.

Завданням комуністичного режиму було знищити цілком усі вияви українського культурно-національного життя, тому він приточив до СВУ й Українську Автокефальну Церкву. Йому треба було здискредитувати Церкву, щоб тим створити собі причину для знищення її, оскільки вона була для нього небезпечною, бо стояла в обороні християнського і національного єства свого народу.

Судове слідство в справі СБУ кваліфікувало українську Церкву, як організацію, «націоналістичну», «контрреволюційну» і «петлюрівську», мовляв, «державу в державі», цілком протилежну й вороже наставлену до радянської ідеології. «Цього радянська влада терпіти далі не може», казав на процесі державний обвинувач, помічник генерального прокурора УРСР Павло Михайлик, а за ним повторювали й інші обвинувачі, як прокурор комісаріату юстиції Якимишин, прокурор найвищого суду Ахматов та прокурор окружного суду Бистрюков (перші два, на жаль, українці, емігранти з Галичини, останні — євреї і росіянин).

На лаві підсудних, власне, проводу самої Церкви не було; його доля, як і всіх єпископів та священиків, вирішувалася негласно. Між 45-ти підсудними (професорами, педагогами, письменниками та іншими) — церковних діячів було тільки два: професор Володимир Чехівський та його брат протоієрей Микола Чехівський, як члени СБУ. Саме обвинувачення проти Церкви було побудовано за більшовицькою практикою судівництва, за принципом «аби людина, а діло буде». «Націоналізм» інкримінували УАПЦеркві тому, що вона була за своїм характером національною, а іншою й бути не могла, бо таке її призначення, бо й всі Церкви східного Вселенського православ'я є національні. Щодо «контрреволюції», то, ясна річ, в СРСР контрреволюційне все те, що не радянське, а Церква, що своїм духом і завданнями так протилежна більшовизму, як світло темряві, тим більш підходить під таку кваліфікацію.

«Петлюрівською» Церкву називали тому, що вона знову ж таки була українською й автокефальною, служила своєму народові, а за речеві, ніби, аргументи цього обвинувачення радянський суд мав той факт, що серед духовенства УАПЦеркви було чимало колишніх старшин армії УНР. Але ця «причина» була цілком природною. В дні збройної боротьби за волю і державність України багато синів священиків пішли в військо, а коли та боротьба припинилася, вони, мавши духовну освіту, стали пастирями, щоб цим служити рідному краю.

Підсудний протоієрей М. Чехівський, колишній професор Київської духовної академії, а потім полковник українського війська¹, на запитання прокурора в час суду, чому він, Чехівський, став священиком, відповів, що зробив це для того, щоб служити своєму народові, піднести його національну свідомість, щоб «хоч не ми, то наші діти і внуки побачили Україну вільною і незалежною»². Це була відповідь всієї української інтелігенції, що, сповнена

¹ Згідно з біографічними даними Миколи Чехівського, він не був ані професором Київської духовної академії, ані полковником українського війська. (Прим. упорядників «Мартирології...»)

² М. Ковалевський, «Опозиційні рухи в Україні». (Прим. упорядників «Мартирології...»).

вищих ідеалів, ішла в рідну Православну Автокефальну Церкву в час, коли ворог, розгромивши свободу і державність України, заповзявся знищити і її духовну субстанцію.

Ще майже рік перед процесом СВУ, з липня місяця 1929 року й до березня 1930-го, разом з масовими арештами й засланнями української інтелігенції (тільки в самому Києві репресовано більше 1000 чол.), арештовано 5 єпископів і понад 700 священників, з яких 48 розстріляно³. «З одного лише Києва, — каже митрополит Василь Липківський, — пішли на заслання найкращі священники — Красицький, Карпов, Ходзицький, Хомічевський, Пивоварчук, що про СВУ й не знали нічого, і чимало інших, багато й розстріляно» [1].

28 січня 1930 року ДПУ насильством скликало «надзвичайний церковний собор» з кількох недобитих єпископів та 40 священників. Зрозуміло, що на цьому «соборі» ніякого церковного духу не було, ним керував не Христос, не голос Церкви, а безбожна, антихристиянська, безоглядно жорстока державна влада. Ще було далеко до вироку нечестивого суду, що його, для більшого знущання над релігійними почуттями православної України, оголошено в саму Великодню ніч 19 квітня, а вже смертний присуд Церкві був готовий... ДПУ подиктувало «соборові» ухвалу, що Українська Автокефальна Православна Церква «віднині самоліквідується» і духовенство залишається «служителями культу» при храмах.

Протестувати проти нечуваного насильства було важко. Єпископ Микола Карабіневич за своє зауваження агентів ДПУ Каріну, що його дії «паралізували волю Церкви», незабаром після того заплатив життям. Кожен з учасників «собору» був придавлений свідомістю страшної приреченості, яка зависла над цілою українською Церквою. Дійсність була така моторошна, страх так скував все живе, що думка зупинялася напівдорозі. Про всеосяжний страх, про жахливий обух терору ясно свідчив той факт, що митрополита Василя Липківського, цього новітнього апостола Христової істини великого патріота, усунутого насильством ДПУ в жовтні 1927 року від керування Церквою [2], майже всі цуралися, його відвідували (він жив тоді в подвір'ї св. Софії в Києві), як він сам свідчить, тільки митрополит Микола Борецький та Володимир Чехівський.

Насильницький антихристиянський Собор тривав усього кілька годин, як то все наперед запланувало ДПУ. Цікаво, що сама «соборна» ухвала майже дослівно ідентична своїм змістом із доповіддю ДПУ про УАПЦеркву, поданою в березні судовому слідству в час процесу СВУ (мабуть, обидва ті документи складав один автор, Карін). «Собор» нагадував собою акт насильства над українською ієрархією, вчинений царем Петром I 19-го листопада 1708

³ В. Потієнко, «Записки». (Прим. упорядників «Мартирології...»).

року, коли до царської ставки в м. Глухові (в час війни Петра I з Україною) було привезено під воєнним караулом зв'язаного митрополита Київського Йоасафа Кроковського, покликано Чернігівського й Переяславського єпископів та ще кількох з ближчих російських єпархій для проголошення анатем над гетьманом Іваном Мазепою.

Як тепер, так і тоді всесильно діяла московська деспотія, лише тоді «священному» Соборові єпископів під загрозою «лишення живота» було наказано проклясти, як «зрадників», Мазепу та його сподвижників, а тепер проголошено «зрадником» увесь православний український народ.

Слова ДПУ про те, що духовенство залишається надалі «служителями культу» при храмах, були звичайним для радянської тактики лукавством. На ділі, в затінку пропагандивних «соборних ухвал» та деклярацій, ішла нещадно ліквідація української Церкви, фізичне нищення духовенства та передових церковних трудівників. «Як надходила ніч, — писав церковний діяч Полтавщини Ф. С., — кожен священнослужитель і ближчі його співробітники чекали арешту, а далі... хресна путь». Терор шалів, як жахливий всезгубний шквал, забираючи все нові і нові жертви. Тільки Господь відав сльози посиротілих дружин священників та їх діток і море сліз удовиць і сиріт сотень тисяч засланих та розстріляних вірних Церкви.

Скоро після «надзвичайного собору», в травні місяці арештовано й літом вивезено до Росії, в Ярославський ізолятор, митрополита Миколу Борецького. Тоді ж арештовано й ще двох єпископів: Юхима Калішевського та Юрія Тесленка (11-го з черги всіх ліквідованих на той час єпископів УАПЦеркви). Арешти священників не припинялися. На кінець 1930 року з Української Автокефальної Православної Церкви залишилося всього біля 300 парафій при незакритих ще храмах по містах і містечках та в деяких селах. Умови їх існування були нескладно важкі, але дух віри в народі невмирущий. При кожній можливості до цих непогашених огнищ Церкви Христової сходились і приїздили на богослуження, іноді за 100–150 км., усі стомлені в духовній пустині комуністичного режиму.

Не пройшло й року з часу січневого «собору», як ДПУ 22 грудня 1930 р. скликало другий «надзвичайний собор» [3]. Влада з якихось причин, треба думати — пропагандивних, — вирішила «відновити» українську Церкву (без назви автокефальна). На «соборі» Карін і його співучасники заговорили про «свободу релігії» в СРСР, про те, що Церква «может существовать й развиваться» (?!). Ухвалили поділити крихту недорозгромлених парафій на сім єпархій, з єпископом у кожній, і утворили Церковну Раду; на митрополита обрали архієпископа Івана Павловського.

Це був неперевершений цинізм! Бурею котилось по Україні нищення її церковного і національного життя, перед самим цим «собором», в жовтні й

листопаді, арештовано іще трьох єпископів (усього вже 14) та біля 100 священиків, і в той же час декларується «свобода» релігії і «розвиток» Церкви.

Прот. Демид Бурко

Опубліковано:

*«Рідна Церква». – Мюнхен, 1955. – Ч. 20, листопад–грудень. – С. 2–4;
Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. – Т. I. Українська
Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав
України. – Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолооскп»
ім. В. Симоненка, 1987. – С. 151–155.*

Примітки:

[1] Тут наведено уривок із книги митрополита Василя Липківського. Див. докл.: *Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ УІІ: Відродження Української Церкви. – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Грищука, 1961. – 181 с.*

[2] Митрополит Василь Липківський був усунутий від митрополичого служіння під час ІІ Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ, який відбувся в храмі Св. Софії 17–30 жовтня 1927 р. Рішення про звільнення було прийняте під тиском органів ДПУ.

[3] Другий «екстренний» Собор УПЦ відбувся не 22 грудня, а 9–12 грудня 1930 р. Повідомлення про нього опубліковано в книзі: *Митрополит Василь Липківський. Листи (1933–1937). – Торонто: Вид. Укр. Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського, З.Д.А., 1980. – С. 4.*

№ 87

Проект резолюцій «надзвичайного» церковного собору про ліквідацію УАПЦ 28–29 січня 1930 р.

ПРОЕКТ РЕЗОЛЮЦІЙ
НАДЗВИЧАЙНОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ (СІЧЕНЬ 1930 р.)
ПРО ЛІКВІДАЦІЮ УАПЦ, АВТОРСТВА ДПУ

ДПУ, на вимогу якого відбувся ліквідаційний Собор УАПЦ в січні 1930 року, підготувало усе, включно з проектом резолюцій; що їх мали прийняти делегати. Агент ДПУ Карін, який відіграв зловісну роль в усуненні митрополита Василя Липківського на ІІ Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 1927 року, передав наперед опрацьований проект секретареві ВПЦРаді єпископові Маркові Грушевському. Текст проекту резолюцій зберіг-

ся завдяки тому, що копію було нелегально переслано уповноваженому УАПЦ в Західній Європі Євгенові Бачинському.

Заслухавши доповідь Голови Президії ВПЦР прот. о. Л. Юнакова про працю Президії ВПЦР і стан УАПЦ, Надзвичайний Собор мусить признати, що УАПЦ, як це остаточно тепер з'ясувалось, на протязі свого 10-ти річного існування, була явно виявленою антирадянською контрреволюційною організацією. Не можна відкинути того, що в її складі були й досі є люди, які йшли до церкви лише для задоволення своїх релігійних потреб. Але ця суто церковна маса, сама не знаючи того, жила й діяла за проводом і вказівками тих осіб, для котрих УАПЦ була не ціллю, а засобом для здійснення своїх контрреволюційних намірів. Слабі намагання всієї віруючої, хоч і незначної частини членів Церкви звільнитись від позацерковних цілей і впливів, як ми бачимо з доповіді, не мали позитивних наслідків. І чим далі, тим УАПЦ все більш і більш ухилялась в бік нецерковности. Надзвичайний Собор іменно такий стан УАПЦ мусить твердо і ясно констатувати.

Радвлада декретом «Відокремлення Церкви від держави» [1] дала законну можливість українській віруючій людині відродити свою рідну, українську автокефальну, соборноправну, Православну Церкву, ту Церкву, що близько 300 років була в неволі казенної цареславної Церкви [2]. Але, звільнившись від політично-монархічного гніту, УАПЦ не судилось самій стати дійсною Христовою Церквою, вільною й далекою від своєрідного національно-шовіністичного політиканства. Це є факт. Бо і відродилась УАПЦ в часи політичної боротьби і відроджували її, а потім і до керівництва нею стали ті люди, які потерпіли поразку на відкритому політичному фронті й пішовши в Церкву, мали намір використати її і дійсно використовували, як знаряддя для дальшої боротьби проти радвлади, а значить і проти справедливості соціальної революції.

Природньо, що керуючі органи УАПЦ від ВПЦР до ПЦР [3] виявляли себе, як в цілому, так і окремі члени, явно не церковними, а національно-політичними антирадянського контрреволюційного характеру акціями. Те ж саме можна сказати й про священнодіячів всіх ступнів, починаючи з митрополита Липківського; з церковного амвону проповідувались націоналістично-політичні ідеї, що різко розходились з ідеологією Церкви, а з боку ставлення до радвлади були контрреволюційними, антидержавницькими.

Отже, все це довело до того, що УАПЦ стала синонімом контрреволюції на Україні, бо для значної частини керівників Церкви церковність була тільки зовнішньою формою, що прикривала націоналістично-політичний зміст. В такому стані цілком послідовно дійшли до того, що автокефалія стала символом національно-політичної петлюрівської самостійности, українізація використовувалась як засіб до розпалювання національної ворожнечі, а соборно-

правність обернулась в демагогічний засіб політичного впливу до здійснення зазначеної мети.

Тому то Надзвичайний Собор УАПЦ з глибоким жалем і з усією щирістю констатує, що V Розділ канонів УАПЦ значною кількістю керівників Церкви систематично порушувався [4]. Це стверджується цілим рядом фактів з історії минулого УАПЦ, а саме: перевірка персонального складу священнодіячів УАПЦ в своїх рядах виявила значну кількість людей, що раніше брали активну участь у військових петлюрівських загонах, були старшинами, отаманами, або просто скомпромітовані в минулому. Всі вони шукали в Церкві одного — використати Церкву в контрреволюційних, а дехто і в своїх особистих нецерковних цілях.

Низка випадків притягнення діячів УАПЦ до відповідальності державним урядом за контрреволюційні вчинки також переконують в цьому Надзвичайний Собор. До такого висновку приводить ще й те, що серед членів нашої Церкви були й є люди нерелігійні, антирадянські, наміри яких не викликають ніякого сумніву. І всі такі люди в більшості були церковним активом, тому і керуючі органи Церкви: ВПЦР, ОЦР, РЦР, ПЦР, — як про це свідчить вереснева нарада 1926 р., — стали виразниками націоналістично-політичних антирадянських настроїв і нецерковних дій.

Собор з жалем констатує, що митрополит В. Липківський, єпископи: О. Ярещенко, С. Орлик, Ю. Жевченко, М. Пивоварів, К. Кротевич, всеукраїнський благовісник В. Чехівський і інші стояли на шляху націоналістично-політичних контрреволюційних, антирадянських дій через Церкву.

Не можна замовчувати про те, що громадянство республіки в зв'язку з викриттям органами влади контрреволюційної організації «СВУ», яка використовувала в своїх політичних цілях УАПЦ, вважає нашу Церкву за контрреволюційну організацію.

Отже, зважаючи на все, Надзвичайний Собор визнає, що УАПЦ з причин вищенаведених була контрреволюційною, національно-політичною організацією, складовою частиною «Спілки Визволення України». Тому Надзвичайний Собор категорично засуджує всіх тих, хто спричинився до перетворення Церкви на контрреволюційну, антирадянську організацію, визнає даліше існування УАПЦ недоцільним і вважає її ліквідованою. Цим самим Собор припиняє діяльність керуючих органів: ВПЦР, ОЦР, РЦР.

Єпископи УАПЦ припиняють своє духовне керівництво округовими Церквами й залишаються парафіяльними священнодіячами наряду з священниками, що діють в зареєстрованих парафіях, які залишаються необ'єднаними в будь-яку церковну організацію.

Опубліковано:

Вісник. — Мюнхен, 1960. — Ч. 2, січень; Мартирологія Українських Церков:

В 4-х т. – Т. І. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 159–161.

Примітки:

[1] «Декрет про свободу совісті, церковних та релігійних товариствах» від 23 січня /2 лютого 1918 р., за підписами Голови Ради Народних Комісарів Володимира Леніна, комісарів М. Подвойського, О. Шліхтера, В. Менжинського О. Шляпнікова, В. Бонч-Бруєвича став чинним в РСФРР від дня публікації 3 лютого 1918 р. Головними тезами цього закону були наступні: 1) Церква відокремлюється від держави; 2) в межах республіки забороняється видавати будь-які закони, які обмежують свободу совісті; 3) кожний громадянин може сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої; 4) діяльність державних та суспільно-правових установ не супроводжуються ніякими релігійними обрядами або церемоніями; 5) ніхто не може відмовитися від виконання громадянських обов'язків під приводом дотримання релігійних переконань; 6) релігійна присяга або клятва касуються; 7) акти громадянського стану ведуться тільки відділами запису шлюбів і народжень. Школу було відокремлено від Церкви, а викладання будь-якого віровчення в державних навчальних закладах забороняється. Громадяни мають право навчати і навчатися релігії приватним чином. Будь-які релігійні товариства не мають прав юридичної особи. В Україні більшовики, приступивши до створення власної правової бази запозичили законодавчий досвід РРФСР. 22 січня 1919 р. Тимчасовий Робітничо-Селянський уряд України ухвалив Декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», взявши за основу аналогічний закон РНК РРФСР 1918 р. Принцип відокремлення Церкви від держави був закріплений в Конституції УСРР, затвердженій у березні 1919 р., а 10 листопада 1920 р. НКВС, НКЮ, і НКО УСРР прийняли інструкцію про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви.

[2] Тут маються на увазі події, які пов'язані з змінами в становищі Київської Митрополії, яка була підпорядкована Константинопольському патріархату, після Переяславської Ради 1654 р. і остаточного переходу її до складу Московського патріархату у 1686 р.

[3] ВПЦР — Всеукраїнська Православна Церковна Рада, вищий адміністративний орган по керуванню діяльністю УАПЦ між Соборами. ПЦР — Православні Церковні Ради всіх рівнів, тобто округові (ОЦР), районні (РЦР), парафіяльні (ПЦР).

[4] У Розділ «Канонів» УАПЦ складається з 4-х пунктів, де сформульовано засади відношення УАПЦ до держави, яке ґрунтується на Декреті про відок-

ремленні церкви від держави. Розділ У Відносини межі церквою і державою // *Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд.: Г. Михайліченко., Л. Пиллявець., І. Преловська. – К.; Львів: «Жовква», 1999. – С. 379.*

№ 88

Уривок зі спогадів прот. Митрофана Явдася про ліквідацію УАПЦ в газеті «Пролетарская правда» від 6 лютого 1930 р.

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ УАПЦ В РАДЯНСЬКІЙ ПРЕСІ

Протоієрей Митрофан Явдась у своєму коментарі на появу першої частини IV тому «Нарису історії Української Православної Церкви» Івана Влаховського («Церква й життя», ч. 3, травень–червень 1962 р.) цитує уривок статті з харківської «Пролетарської правди» про ліквідацію УАПЦ на надзвичайному Соборі в січні 1930 року.

Надзвичайний собор УАПЦ визнає, що українська автокефальна православна церква з вищезазначених причин була національно-політичною, контрреволюційною організацією — складовою частиною «Спілки визволення України». Тому надзвичайний собор, категорично засуджуючи всіх тих, хто спричинився до перетворення церкви на контрреволюційну, антирадянську організацію, визнає далі існування УАПЦ за недоцільне й вважає її за зліквідовану. Цим самим припиняють діяльність провідні органи УАПЦ. Митрополит припиняє своє духовне керівництво УАПЦ, а єпископи УАПЦ припиняють, своє духовне керівництво окружними церквами й лишаються парафіяльними священнодіячами, поряд із священниками, зареєстрованими по парафіях, що залишаються необ'єднаними в будь-яку церковну організацію.

Опубліковано:

Пролетарська правда. – Харків, 1930, 6 лютого.

Друкується за: Мартирологія Українських Церков: В 4-х т. Т. I. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. — Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 162.

№ 89

**Витяг із «Винувального висновку у справі
контр-революційної організації, що йменувалася
“Спілкою визволення України” і готувала повалення
Радянської влади шляхом збройного повстання»
від 7 лютого 1930 р.**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»¹

ГОЛОВА

ДЕРЖАВНОГО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У.С.Р.Р. /підпис/ В. БАЛИЦЬКИЙ

м. Харків 7 лютого 1930 р.

[...] РОЗДІЛ VI

ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ — ЗНАРЯДДЯ «С.В.У.»

Виникнення української автокефальної церкви зв'язано безпосередньо з розгромленням збройних сил української контр-революції й з переходом її до підготовки повстання проти переможної Радянської влади.

Розбита наприкінці 1920 р. на полях громадянської війни українська контр-революція заховалася в запілля, взялась за організацію бандитських зграй, силкуючись, дезорганізувати радянське будівництво й зняти повстання проти робітничо-селянської влади. Одна з найбільших ролей у підготовленні повстання проти Радянської влади була покладена на автокефальну церкву, утворену ідеологами й керівниками петлюрівщини виключно в контр-революційними намірами.

Думка про організацію автокефальної церкви зародилася в керівних українських контр-революційних колах ще за часів директорії* УНР [1]. На автокефальну церкву вони поклали великі політичні пляни. Вона, за їх плянами, мусила бути чинником, великого значіння в справі підтримки й закріплення серед куркульства ідей української буржуазної держави. Вона мусила дати петлюрівщині серйозну допомогу і її боротьбі з соціальною революцією.

Виникнувши спочатку в виді окремих груп, що сформувались** 1919–1920 р. в умовах і за підтримки так званої «Української Народної республіки» в «Кирило-Мефодієвське Братство», майбутня УАПЦ уже тоді об'єднувала найрішучіший націоналістичний антирадянський елемент, що ним керував

¹ В архіві збереглися два варіанти «Винувального висновку» – машинописний оригінал у справі та віддрукований в типографський спосіб. В даній публікації враховано редакторські правки, які здійснені в машинописному примірнику, але в цілому текст звірявся по друкованому примірнику.

* Так в тексті.

** Так в тексті.

В. ЧЕХІВСЬКИЙ, ЛИПКІВСЬКИЙ* і інш. Вже тоді, ще невеличка щодо кількості своїх прихильників майбутня УАПЦ обіцяла бути одним з видатних чинників боротьби за «відродження» буржуазно-куркульської України в формі УНР.

Роля й значіння майбутньою УАПЦ, як пропагандистсько-петлюрівського органу, що був близький до села, уже тоді були ясні керівним колам українського антирадянського руху, що взяли її під свою опіку і стали на чолі українського церковного руху, що почався. Члени «ГУП»**, потім «БУД»*** — вважаючи, що негайне рішуче ламання старо-слав'янської церкви може скомпрометувати розпочатий церковно-політичний рух, дискредитувати ідеал автокефалізації та підірвати розгортання загального пляну контр-революційної роботи, стали на шлях згоди із староцерковницькою ієрархією [2].

Керуючись цими міркуваннями, члени «ГУП», потім «БУД», зв'язуються з представниками старо-слав'янської ієрархії, пропонують окремим представникам її взяти на себе ролі митрополита автокефальної української церкви.

Розбит[а] Робітниче-Селянською Червоною Армією в одкритій боротьбі «українська контр-революція» шукала нових форм боротьби з Радянською владою. Найзручнішою, в розумінні конспірації й в розумінні перспектив, формою контр-революційної роботи була церква, бо давала можливість контр-революційним елементам, прикриваючись легальною церковною діяльністю здійснювати плани боротьби з Радянською владою.

В зв'язку з цим, почали виникати тенденції, що захоплювали чим раз більшу й більшу кількість попів-петлюрівців, стати на рішучий шлях розриву із старою церквою; виникло й почало зміцнюватись намагання мати власну церковну ієрархію на чолі з митрополітом, що відповідала б вимогам української контр-революції.

Члени «БУД» проте продовжували, боячись підірвати загально-церковний антирадянський фронт, стримувати намагання до розриву з канонічними вимогами. «БУД» почав натискувати на керівника автокефального руху В. ЧЕХІВСЬКОГО, щоб він у своїй церковній тактиці додержувався тактичніших форм боротьби із слав'янською церквою і не ставав на шлях кардинального ламання взаємовідносин із старо-слав'янською церквою.

Питання про взаємовідносини із старо-слав'янською церквою й про тактику автокефальних діячів стало предметом спеціального обміркування на засіданнях «БУД». Розрив із слав'янською церквою було вирішено й поставлено питання про те, щоб придбати українського автокефального митрополита власними силами без сприяння слав'янської ієрархії. Це питання, як і питання

* В машинописному варіанті всі прізвища надруковані великими літерами, в друкованому — жирним шрифтом.

** «Товариство українських поступовців».

*** «Братство Української Державности».

про автокефалізацію української церкви повинен був розв'язати перший всеукраїнський автокефальний собор, скликаний 1921 р. Враховуючи значіння першого собору, що повинен був дати українському контр-революційному рухові одну з організаційних форм дальшої антирадянської діяльності, антирадянські кола інтелігенції, що ними керував «БУД» взяли в ньому гарячу участь [3].

Політична фізіономія собору мала різко визначений антирадянський характер. Всі його члени були об'єднані думкою про те, що собор утворює нову форму антирадянської організації і дальшу контр-революційну роботу вводить в легальне, а через те найзручніше річище.

Питанню про обрання митрополіта для автокефальної церкви, помимо тихоновської ієрархії, «БУД» приділив найсерйознішу увагу. В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що безпосередньо здійснював у автокефальній церкві, що зароджувалася, політичну лінію «БУД», ставив це питання на засіданнях «БУД». Треба було, на думку «БУД», взявши до уваги косність парафіян, влаштувати вибори так, щоб старо-церковницька ієрархія не мала б у своєму розпорядженні агітаційного засобу проти автокефальної церкви і не загальмувала її розвитку з самого початку. Річ мовилася про додержання так званої «канонічності».

На пост митрополіта автокефальної церкви «БУД» висунув кандидатуру В. ЛИПКІВСЬКОГО, одного з активніших керівників автокефального антирадянського руху, потім члена «СВУ». Вирішення 1-го Всеукраїнського собору*, продиктовані через В. ЧЕХІВСЬКОГО, «БУД'ом», були серйозним антирадянським знаряддям в руках української контр-революції. Вони проклали їй шлях до українського куркульства, дали легальну можливість переводити систематичний контр-революційний вплив на село та об'єднати куркульські контр-революційні елементи.

Колишня боязкість членів «БУД», що розрив із старо-слав'янською церквою й самоправне обрання митрополіта загальмує автокефальний рух, змінилась упевненістю в тому, що автокефальна церква покладені на неї завдання виконає. В цьому членів «БУД» переконали активні контр-революційні настрої учасників церковного собору.

Українська автокефальна церква — виплід «БУД» — таким чином організаційно зформувалась і приступила до фактичного здійснення покладених на неї контр-революційних завдань.

Українська контр-революція вирішила вжити негайних і енергійних заходів до того, щоб поширити поле антирадянського впливу УАПЦ. Керівники автокефальної церкви влаштовують низку агітаційних поїздок по Україні і втягають в антирадянську діяльність націоналістичний периферійний еле-

* В тексті зістрічаються написання назва 1-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. як з великої літери, так і з малої.

мент. УАПЦ і її керівні органи виконували активну контр-революційну роль, доручену їм «БУД».

Актив УАПЦ у Києві й на місцях переводив посилену роботу в справі об'єднання й консолідації контр-революційних елементів.

Збанкрутовані ідейно і переможні у відкритих боях представники українських контр-революційних партій, петлюрівські старшини, коменданти й отамани ліквідованих Червоною Армією й органами Державного Політичного Управління Петлюрівські зграї — знайшли собі притулок і широке поле для контр-революційної діяльності в лавах так званих «священодіячів» УАПЦ.

УАПЦ мобілізувала розпорошені й розбиті контр-революційні елементи притягаючи їх до активної контр-революційної діяльності. Українські контр-революційні елементи, що влилися в автокефальну церкву, тісно зв'язалися з куркульством та іншими антирадянськими елементами села і повели спільну контр-революційну діяльність. Широкі можливості переведення контр-революційної роботи поміж куркульством під прикриттям автокефальної церкви привели в її лави значну кількість атеїстів, що зацікавились церквою, як знаряддям контр-революційної роботи.

Організаційний період УАПЦ під керівництвом «БУД» закінчився й показав, що зміцнена й поширена УАПЦ уявляє з себе вповні готовий апарат, щоб здійснити в широких масштабах антирадянські плани.

Велике значіння в житті УАПЦ відігравало питання про кадри «священнодіячів». Потреба в організації школи, що підготовлювала б активних діячів, була викликана подвійними міркуваннями: з однієї сторони, треба було підготувати контр-революційний елемент, що вступив в УАПЦ і що раніш не мав нічого спільного з релігією й церквою, для замаскування його антирадянських дій, з другої сторони, треба було оформити антирадянський світогляд контр-революційних діячів, що прийшли в УАПЦ.

Для цього були організовані «Вища богословська школа» [4] і т. з. «Братство робітників слова» [5]. Організація цих розсадників контр-революційної ідеології відбувалася з відома членів «БУД», а характер їх роботи «БУД» визначив своїми загально політичними директивами.

В той час, як «Братство робітників слова» мало своєю основною метою контр-революційне виховання автокефальної молоді, «Вища богословська школа» підготовляла автокефальних пропагандистів-попів, що після закінчення школи повинні були йти на села, щоб об'єднати ворожі радянській владі елементи. З цього погляду, керівники «БУД» і В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що здійснював безпосередню в УАПЦ їх лінію, заінтересовані були в тому, щоб притягти на «богословські курси» елемент, що був близький до селянства. По засвоєнні політичній* програми курсів, слухачі «богословської школи» виходили з неї

* Так в тексті.

вповні зформованими антирадянськими діячами і на практиці, по селах, чинили загальну з «БУД», а потім з «СВУ» контр-революційну справу.

Як керівники «БУД» цінили «богословську школу» і якого серйозного значіння надавали її політичній роботі, видно з того, що закриття цієї школи розцінювалося, як великий удар* загальноукраїнському контр-революційному фронтові. Не меншу увагу приділив «БУД» і справі проповідництва в УАПЦ. Здійснюючи під керівництвом «БУД» контр-революційну роботу УАПЦ на одному з перших місць поставила проповідництво для розсадження в широких колах мирян антирадянських настроїв. Щоб розв'язати це питання та визначити межі^{2*} проповідництва було організовано комісію, в якій брали участь члени «БУД».

1926 року український контр-революційний рух організаційно зформувався в «Спілку Визволення України». Програма «СВУ», що розв'язала поруч з іншим і ставлення «СВУ» до релігійного питання, передбачала, що автокефальна церква мусить користуватися, в порівненні з іншими церквами, низкою привілеїв.

Винувачений С. ЕФРЕМОВ [6] свідчить: «...українська автокефальна церква, поки справляє культурно-національну місію серед мас, має користуватися з допомоги й опіки держави, а її службовці³⁾ культу, де яким упривілейованим становищем серед службовців культів...»^{4*}. (Том 1, арк. 76)^{5*}.

На першому засіданні «СВУ» було вирішено розподілити всім членам обраної президії «СВУ» поміж себе ділянки антирадянської роботи. В. ЧЕХІВСЬКОМУ було доручено керівництво контр-революційною роботою через автокефальну церкву.

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ [7] свідчить: «В. ЧЕХІВСЬКИЙ мав продовжувати свою роботу в автокефальній українській церкві, організовувати духовництво, а через нього згодом і селянство...». (Том 2, арк. 246).

На першому засіданні «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКИЙ оголосив список осіб з числа керівників УАПЦ, що, на його думку, були вповні надійними, щоб взяти участь в антирадянській роботі по автокефальній лінії «СВУ». В дальших своїх свідченнях В. ЧЕХІВСЬКИЙ пояснює причини, що спонукали його вже на першому засіданні «СВУ» назвати ряд автокефальних діячів як кандидатів у п'ятірку «СВУ» по автокефальній лінії.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

* Так в тексті.

^{2*} Так в тексті.

^{3*} В машинописному варіанті: «служебними».

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Тут і далі посилання на теми справи та аркуші в оригіналі надруковані окремим рядком після абзацу.

«В церковному мойому оточенні під впливом націоналістичного напрямку в громадянстві, що мав спільні тенденції з «СВУ», а саме: ідею національного поєднання, ідею пріоритету національної справи, а також і під моїм впливом, що іноді виявлявся в націоналістичних, спільних з ідеями «СВУ», відступленнях від загального церковного учення, визначалась група осіб, поєднаних згаданими вище думками; на осіб з цієї групи можна було довіритися, на мою думку, в національній справі; вони не пожегтвували-би національною справою для якої-будь іншої.

Я вважав, щодо цієї групи своїм світоглядом належали митроп. В. ЛИПКІВСКИЙ, арх. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ, М. ХОМІЧЕВСЬКИЙ, М. ЧЕХІВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ і Ю. КРАСИЦЬКИЙ. (Том 35, арк. 170–171).

На другому засіданні центру «СВУ» висунуті В. ЧЕХІВСЬКИМ кандидатури в п'ятірку «СВУ» по автокефальній лінії були затверджені.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ з цього приводу свідчить:

«На 2-му засіданні приблизно у вересні 1926 року нарада «СВУ» ствердила для закликання до поєднання п'ятки в мойому церковному оточенні, після обговорення, такі кандидатури: Л. КАРПОВА, Д. ХОДЗИЦЬКОГО, М. ЧЕХІВСЬКОГО, Ю. КРАСИЦЬКОГО, за 5-го кандидата точно не пригадую кого з 3-х: митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, чи М. ХОМІЧЕВСЬКОГО, чи Гр. ВОВКУШІВСЬКОГО. Цим ствердженням я одержав дозвіл говорити з кандидатами про «СВУ» й їх згоду на вступ до «СВУ». (Том. 35, арк. 71).

Центр «СВУ», враховуючи вигідне становище діячів автокефальної церкви в розумінні охоплення контр-революційним впливом куркульства, покладав великі надії на щойно затверджену автокефальну п'ятірку і поставив перед нею широкі завдання.

З цього приводу винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«За великий здобуток вважали ми заснування автокефальної церковної п'ятірки, що перевів ЧЕХІВСЬКИЙ серед кругів, близьких до автокефального руху. До цієї п'ятірки, крім самого ЧЕХІВСЬКОГО, увійшли ще: ЛИПКІВСЬКИЙ, ВОВКУШЕВСЬКИЙ, КАРПОВ, КРАСИЦЬКИЙ, М. ЧЕХІВСЬКИЙ — люди впливові серед прихильників церковної справи. Коли педагогічна група мала впливати на маси через школу і науку, то автокефальна ту ж таки роботу мала робити з церковної катедри. Ми сподівалися, що в масах, не вважаючи* на енергійну антирелігійну пропаганду, не вигасла ще віра, що церква серед мас править ще велику роллю і має прихильників, що священник, особливо на селі, може багато зробити для розповсюдження ідей «СВУ».

Таким чином, автокефальна п'ятірка мала зв'язати міськими й сільськими масами, які ще не порвали зв'язків з церквою...»*. (Том 1, арк. 91).

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

Контр-революційний вплив на село через автокефальну церкву притягав до себе велику увагу членів центру «СВУ». В. ЧЕХІВСЬКИЙ уже на першому засіданні центру «СВУ» загострює питання, щоб посилити вплив контр-революційної організації на село через автокефальну церкву.

1927 р. центр «СВУ» ухвалив замість п'ятирок систему груп по основним лініям роботи «СВУ», в тому числі й по лінії автокефальній.

З цього приводу винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«Коли було ухвалено перетворити організацію «СВУ» з системи п'ятирок на систему широких професійно-виробничих груп, В. ЧЕХІВСЬКИЙ один з перших заявив, що він уже має організовану групу «СВУ». Цю автокефальну групу «СВУ» було затверджено на засіданні президії «СВУ» в кінці вересня 1927 року...»^{*}. (Том 2, арк. 439).

Керівник автокефальної групи «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Серед мого церковного оточення була група, що її поєднували думки, спільні з «СВУ», а саме: думки про українське національне об'єднання, про його потребу і про засоби до здійснення його. Особи групи були такі: я, мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, архієп. Н. ШАРАЇВСЬКИЙ, В. ПОТІЄНКО, П. ГОРДОВСЬКИЙ, М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ, Ю. КРАСИЦЬКИЙ, Мик[ола] ЧЕХІВСЬКИЙ, Гр[игорій] ВОВКУШЕВСЬКИЙ. Вплив моїх націоналістичних спільних з тенденціями «СВУ», відступлень від церковного учення сприяв поширенню вищезгаданих думок серед осіб з групи...». (Том 35, арк. 120).

До цього часу поміж частиною діячів автокефальної церкви виникло незадоволення різкою контр-революційною діяльністю мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО. Ця частина автокефальних діячів вважала, що поведінка ЛИПКІВСЬКОГО приводить до розконспірування контр-революційної ролі УАПЦ. В зв'язку з цим почали виявлятися намагання до заміни ЛИПКІВСЬКОГО іншим кандидатом. Ця обставина була предметом обміркування на засідання центру «СВУ».

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«На цій нараді, що була поширеною, розглядалися такі справи: в зв'язку з кризою в церкві українській з напрямом Всеукр[аїнської] Церк[овної] Народи, що відбулася в вересні 1926 р. [8], а також і Вел[иких] Покр[івських] Зборів, що відбулися в жовтні виявлявся настрій проти залишення на мітрополітанстві митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Президіяльна нарада висловила побажання, щоб мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ залишився на мітрополітанстві. Зберегти ЛИПКІВСЬКОГО — така була директива...»^{**}. (Том 35, арк. 202–203).

Звинувачений С. СФРЕМОВ свідчить:

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

«В. ЧЕХІВСЬКИЙ зробив широку доповідь про справи автокефальні, а в зв'язку з собором церковним, що мав незабаром зібратися, та перевиборами мітрополіта. Становище ЛИПКІВСЬКОГО на мітрополітанській посаді зробилося, як казав доповідник, надзвичайно тяжким і складним. Своїми різкими й часом не зовсім тактовними виступами він поставив проти себе частину членів автокефальної церкви і його переобрання збільшило б заколот серед незадоволених членів церкви...»^{*} Присутні, вислухавши доповідь ЧЕХІВСЬКОГО, висловилися, що треба всеж підтримувати кандидатуру ЛИПКІВСЬКОГО. В такому дусі й було дано доручення ЧЕХІВСЬКОМУ — дбати про переобрання на мітрополіта таки ЛИПКІВСЬКОГО...»^{**}. (Том 1, арк. 96, 97). Виконуючи одержану директиву, звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ за підтримки київських автокефальних антирадянських кіл почав підтримувати кандидатуру В. ЛИПКІВСЬКОГО.

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Передсоборна нарада в липні 1927 р. віддала під слідство мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО з неприхованим наміром підготовки його усунення [9]. В розмовах з деякими членами «СВУ», як з В. ДУРДУКІВСЬКИМ, С. ЄФРЕМОВИМ, Л. СТАРИЦЬКО[Ю]-ЧЕРНЯХІВСЬКОЮ [10], з приводу перед соборної наради і її заміру, я бачив певну думку, що мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО треба одстояти. Бесідники вбачали в можливості усунення велику шкоду і втрату для української національної справи, висловлювали певність, що ніхто мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО не замінить у його впливі на маси, в його вітворенні національного відродження в церкві.

Ці ж думки висловлювали і парахвіяне. Ідучи за цими настроями прихильників національної справи в церкві і за директивою «СВУ» — обстоювати за мітр. В. ЛИПКІВСЬКИМ, я вчинив такий виступ. З катедри Соф[іївського] собору з початку серпня 1927 року закликав людність подбати про реабілітацію мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО...»^{***}. (Том 35, арк. 205).

На одному з дальших засідань центру «СВУ» знову обмірковували питання про В. ЛИПКІВСЬКОГО.

Звинувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Дальше засідання кінця 1927 р., яке одбув ініціативно-керівничий гурток, зайняте було церковною справою. Одбулося воно в ДУРДУКІВСЬКОГО, присутні були: я, ДУРДУКІВСЬКИЙ, ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ [11], НІКОВСЬКИЙ [12], ЧЕРНЯХІВСЬКА, ЧЕХІВСЬКИЙ. Останній зробив докладну інформацію в зв'язку з собором, що мав бути незабаром скликаний головним

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

чином для обрання мітрополіта... * Я запитав, чому наш автокефальний гурток не вживе заходів, щоб помирити різні групи в автокефальному рухові... ** ЧЕХІВСЬКИЙ одповів, що наш автокефальний гурток уживає всіх заходів, щоб запобігти розламу і взагалі всякому тертю серед духівництва та парафіян і де-що справді робить, щоб пом'якшити стосунки...^{3*} Я запропонував, щоб наш автокефальний гурток все ж не видав цієї справи і ще пробував уживати заходів, щоб її полагодити. Бажано, щоб мітрополітом обрано було таки ЛИПКІВСЬКОГО, як єдиного кандидата, що має всі шанси на авторитетність і пошану ширших кругів цю кандидатуру і повинен підтримувати наш гурток і агітувати на неї. На таку резолюцію погодилися всі присутні і дали відповідне доручення автокефальному гурткові...»^{4*}. (Том 1, арк. 235–237).

Враховуючи обстанов[к]у, що утворилася, В. ЧЕХІВСЬКИЙ повів лінію, щоб зберегти В. ЛИПКІВСЬКОГО, коли не як мітрополіта УАПЦ, то як фактичного її керівника.

З цього приводу винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Я, не маючи виконати директиву «СВУ» про залишення мітр. ЛИПКІВСЬКОГО на керівництві, добвалися лише того, щоб зберегти його хоч для праці в церкві богослужбової, єпископської, проповідницької, щоб мало значіння для продовження впливу мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО в справі національного відродження церкви. Поруч з моїми заходами в справі залишення на керівництві мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО у згоді з директивою «СВУ», йшли настрої і виступи кола, спорідненого з тенденціями «СВУ», також націоналістичного...^{5*} Після усунення мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО [13] я доповідав про це на Президії наради «СВУ». Нарада виявила незадоволення з усунення мітр. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Мирилась нарада на тій думці, що мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ зможе продовжувати єпископське богослужіння і проповідництво...»^{6*}. (Том 35, арк. 206).

Після другого всеукраїнського собору УАПЦ, що відбувся восени 1927 р. і усунув В. ЛИПКІВСЬКОГО від офіційного керування церквою, питання про дальші перспективи роботи автокефальної групи було поставлено на обміркування центру «СВУ». Директива центру «СВУ» дана В. ЧЕХІВСЬКОМУ щодо обрання надійної з політичної сторони особою в мітрополіти УАПЦ замість В. ЛИПКІВСЬКОГО, була виконана. Коли колишній мітр. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, під керівництвом «СВУ», організував вкупі з В. ЧЕХІВСЬКИМ автокефаль-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

ну церкву і утворив, таким чином, апарат для переведення контр-революційної діяльності, то на долю знов обраного мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО випало завдання поглиблювати досягнуті результати.

В своїй бесіді з ПАВЛУШКОВИМ [14] після другого собору В. ЧЕХІВСЬКИЙ висловив своє незадоволення новим мітрополітом.

*З цього приводу винувачений М. ПАВЛУШКОВ свідчить:**

«По словам В. ЧЕХІВСЬКОГО обрання БОРЕЦЬКОГО являється щасливим виходом, бо БОРЕЦЬКИЙ — людина цілком ідейна й здатна залагоджувати всякі конфлікти. Свою роботу новий мітрополіт має вести і іншому напрямкові, ніж вів її ЛИПКІВСЬКИЙ — коли той творив церковну національну організацію, БОРЕЦЬКИЙ має тільки поглиблювати здобуте раніш...»**.

(Том 3, ч.1, арк. 87–88).

Рішення центру «СВУ», що підвів підсумки діяльності автокефального собору, зводились до того, щоб продовжувати використання УАПЦ в інтересах загальної контр-революційної справи і в цьому напрямі керувати діяльністю знов обраного мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО.

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«В останньому своєму слові, підбиваючи підсумки всього сказаного й обміркованого під час засідання, С. ЄФРЕМОВ зупинився й особливо підкреслив такі моменти: треба дбати, щоб церковний автокефальний рух не занепав, щоб він був національно-політичним рухом, треба в цьому напрямкові впливати на нового мітрополіта М. БОРЕЦЬКОГО — цю роботу треба доручити досвідченому в церковно-політичних справах В. ЧЕХІВСЬКОМУ...»^{3*}.

(Том 2, арк. 325).

Низка антирадянських виступів автокефалістів притягла до себе увагу органів Радянської влади. Це питання було предметом обміркування центру «СВУ» восени 1928 р. Центр «СВУ» зваживши на обстанову, дав директиву керівникові автокефальної групи «СВУ» В. ЧЕХІВСЬКОМУ провадити далі свою роботу в УАПЦ обережно, щоб не пошкодити загальній контр-революційній справі.

З цього приводу С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Пам'ятаю доповідь ЧЕХІВСЬКОГО восени 1928 року про справи в автокефальній церкві (в присутності звичайного складу гуртка, на квартирі в ДУРДУКІВСЬКОГО)...^{4*} Заслухавши інформацію і пояснення ЧЕХІВСЬКОГО, ми повинні були констатувати загрозу одній з наших груп і порадили ЧЕХІВСЬКОМУ велику обережність надалі, з занеханнями для його особис-

* Це речення є тільки в машинописному варіанті і відсутнє в друкованому тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

то усяких прилюдних виступів, що могли б стягнути репресії і на його, і на всеньку справу...»*. (Том 1, арк. 140–141).

Закінчивши збирати контр-революційні сили, автокефальна церква, крім продовження запільної роботи серед куркульства, почала організувати відкриті антирадянські демонстрації.

1926 року українські контр-революційні кола були схвильовані звісткою про вбивство С. ПЕТЛЮРИ [15], В. ЧЕХІВСЬКИЙ, що здійснював в УАПЦ політичну лінію української контр-революції, вніс пропозицію відслужити в Київському Софійському соборі панихиду по ПЕТЛЮРІ. С. ЄФРЕМОВ та його група з міркувань конспірації не пристали на таку відкриту антирадянську демонстрацію. Проте панихіда була відслужена 30 травня 1926 року, для чого використано, як прикриття, десятиріччя з дня смерти письменника Ів. ФРАНКА [16].

Звинувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ запропонував свій проект: «30 травня відправити в Софійському соборі панихиду офіційно з приводу роковини смерті І. Франка й начебто за І. Франка, а неофіційно з попереднім широким особистим повідомленням громадянства певною таємною агітацією коло собору й самому соборі — за ПЕТЛЮРУ. Після довгих суперечок, у яких всі присутні рішуче виступали все ж таки проти такої прихованої панихіди, як до справи небезпечної й дуже сумнівної щодо наслідків, знаючи, що В. ЧЕХІВСЬКОГО все одно не переконаєш і йому нічого не доведеш, що коли він упереться на чому небудь, то його ніяк не зіб'єш з його позиції, присутні перестали заперечувати, неначеб то дали свою згоду. І дійсно 30-го травня в Софійському соборі було врочисто відправлено панихиду за І. Франка й С. ПЕТЛЮРУ...»**. (Том 2, арк. 173–174).

УАПЦ відкрито демонструвала свою солідарність з української контр-революцією. Панихіда перетворилася в контр-революційну демонстрацію, підчас якої поширювались контр-революційні прокламації.

Винувачений М. ПАВЛУШКОВ свідчить:

«Говорили й ДУРДУКІВСЬКИЙ й ЄФРЕМОВ, що ця панихіда повинна мати характер нац[іональної] демонстрації. ЧЕХІВСЬКИЙ В., говорячи з ДУРДУКІВСЬКИМ і ЄФРЕМОВИМ, сказав, що бере на себе справу обладнати цю панихиду так, що всі думатимуть, що впоряджується її по Франкові і тільки довірочним людям можна буде сказати правду.

«...В день панихіди, або напередодні її, як прийшов до мене МАТУШЕВСЬКИЙ Б. [22], виробили ми з ним удвох текст коротенької листівки, яку надумали ми кинути підчас панихіди з хорів собору...»*** (Том 3, ч. 1, арк. 76).

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

Виниклий в колах «СВУ» проект увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ шляхом спорудження пам'ятника був підтриманий діячами УАПЦ. В кампанії збирання коштів на пам'ятник діячі УАПЦ взяли найактивнішу участь:

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Збирали гроші на увічнення пам'яті ПЕТЛЮРИ, збирали й на допомогу в'язням взагалі, а допомагали переважно політв'язням...»*. (Том 29, арк. 48).

Допомога контр-революційним діячам в УАПЦ вилилася в форму так званої «братерської допомоги». За свідченням винуваченого В. ЧЕХІВСЬКОГО, в даному разі виявився вплив «БУД».

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Виявлявся вплив настроїв «БУД в напрямі братерської допомоги парахвіян. Під впливом настроїв «БУД» у Києві парахвіянки подавали братерську допомогу в'язням націоналістичного напрямку... Особливо уважно допомога йшла ДЕРЕЩУКУ, відомому учаснику повстанського руху на Уманщині, МАХИНІ — учаснику нелегальних організацій українських...»**. (Том 35, арк. 195).

Дані попереднього слідства малюють особливо яскраву картину контр-революційної роботи УАПЦ на селі. Як установила слідства, центр «СВУ» не раз звертав винятково серйозну увагу на цю сторону діяльності УАПЦ. Автокефальна п'ятірка «СВУ», приступаючи до виконання свого контр-революційного завдання в УАПЦ мала детально розроблений план, що передбачав усі можливості використання легального становища автокефальної церкви.

Маючи налагоджений апарат в виді органів управління УАПЦ, автокефальна група «СВУ» мала можливість регулярно зв'язуватися з периферією. Крім офіційних форм зв'язку ВПЦР, що нею керував автокефальний гурток «СВУ», вживала й засобів конспіративного порядку, щоб пропагувати ідеї «СВУ» в селах.

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«ВПЦР, вирішуючи ту чи іншу справу й всебічно її обмірковуючи, з конспіративною метою, безумовно, не занотувала коли ВПЦР, так і різні офіційні документи її мали характер не фотографічного відбитку думок, які висловлювались, а подавали тільки голі факти ухвал, часом, навіть без певного мотивування. Усякі ж конспіративні директиви давалися або на словах, а не то в довірочних листах на адресу певних осіб через руки і вже у крайних випадках і в офіційному листуванні, складеному так, щоб лише межі рядків можна було винайти дійсну думку того, хто писав...»***. (Том 29, арк. 50).

Отже, директиви про пропаганду ідей «СВУ» йшли й через офіційні документи ВПЦР в виді інформаційних повідомлень, відозв і т. п.

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Крапки в тексті.

Практична робота автокефальної церкви в справі здійснення контр-революційних завдань «СВУ» набула різних форм.

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Робота священодіячів УАПЦ на селі, як і в місті, йшла за певним керівництвом і впливом верхів УАПЦ, які в свою чергу діяли під впливом широких громадських кол всагалі й «СВУ» зокрема. І в залежності від нього полягала: 1 — в сіянні національно-політичного зерна; 2 — у скупчуванні національних елементів, явно ворожих до Радвлади, навколо церкви; 3 — у поєднанні їх на ґрунті національно-політичних ідей; 4 — у настроюванні цих елементів проти Радвлади і заходів її;

Сіяти національно-політичні зерна, сіяли всі діячі УАПЦ од найбільшого до найменшого, використовуючи для цього всі можливості від промови з церк[овної] катедри до приватної розмови віч-на-віч. Скупченні біля УАПЦ елементи поєднувалися в одну спільну організацію на чолі з ВПЦР. Поєднання це йшло через мрії, прагнення й боротьбу за самостійність України і ворожість до Радвлади. На селі центром таких поєднань були священники і Церковні] Ради. Кожний священнодіяч УАПЦ настроював людність проти Радвлади, в розмовах своїх, як наодинці, так і в компанії діяч не проминав тієї чи іншої нагоди, щоб довести неправду Радвлади, як і в боротьбі її проти віри, так і всагалі у різних заходах...»*. (Том 29, арк. 42).

Одним із серйозних засобів антирадянського оброблення віруючої людности була проповідь: спеціальний добір тем, націоналістичний антирадянський напрям проповіді, намагання зворушити в слухачеві контр-революційні настрої — все це зробило з проповіді одне з могутніх знарядь пропаганди в руках УАПЦ.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Перш за все націоналістичний напрям, спільний з тенденціями «СВУ», приводив до націоналістичного напрямку в проповіді. Націоналістичний напрям проповіді, захоплення національними темами, національними мотивами в проповіді, національними почуттями, намаганнями, націоналістичний тон — все це й було виявом не церковного, націоналістичного напрямку, спільного з течією «СВУ». (Том 35, арк. 175).

Таким чином, проповідництво досягло своєї мети. Ідеї «СВУ», часом прикриті богословськими формами, а часом вповні одверті проповідувались з церковних автокефальних амвонів — священодіячами УАПЦ. Винувачений С. ЄФРЕМОВ з приводу серйозної антирадянської ролі проповідництва автокефалістів свідчить:

«Робота автокефального гуртка складалася з впливу на парафіян через церковну катедру, з одного боку, та зв'язками на периферії через церковну

* Крапки в тексті

організацію й зародками того гуртування, що складалося біля церкви та її органів. Слово з церковної катедри було раз-у-раз у практиці автокефалістів досить важкою і не менше влучною зброєю, якої вони вживали для впливу на своїх парафіян. Особливою популярністю користувалися казання ЛИПКІВСЬКОГО та ЧЕХІВСЬКОГО, що цілком були перейняті національними мотивами перед якими церковні одступали на задній плян...*

...Навіть теми з вигляду церковного характеру все ж говорили слухачам про дійсність і звертали їхні думки в антирадянський бік; так, наприклад, полеміка з церковної катедри з безбожниками та антирелігійними виступами і пропагандою, коли навіть і не називала адреси, на яку була скерована, все ж ясно всім говорила проти радянські думки і вкоріняла їх слухачам...** Коли візьмемо на увагу, що це провадилося регулярно й систематично кожної служби, рік за роком, то зможемо зрозуміти, яку силу мала ця ніби крапля, що довбає камінь і надає йому потрібної форми...»^{3*}. (Том 1, арк. 131–132).

Другими засобами національно-політичного оброблення віруючого селянства в руках автокефальних діячів були церковні демонстрації.

Допоміжними засобами для пропаганди ідей «СВУ» в руках автокефалістів були так звані «сестринства», «братства», церковні хори й т.п. Організовуючи їх, члени «СВУ» по автокефальній лінії мали на увазі об'єднання під антирадянськими гаслами куркульської молоді. Молодь, згуртовану в указані організації, притягалось до активної участі в автокефальній і антирадянській діяльності. З неї підготовлялись пропагандисти ідей «СВУ» серед селянства.

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Способами впливу на масу мали бути організації легальні при церквах, як сестринства й братства, церковні хори й т.і., до яких особливо затягати намагались молодь, як більше енергійний і рухливий елемент. Ці півцерковні товариства зучали до організування гуртування взагалі, а з другого боку вони були зручні й з того погляду, що через них можна було проводити в масу певні думки, пускати ті чи інші лозунги... З доповіді ЧЕХІВСЬКОГО знаю, що їх мали на увазі, як допоміжні органи в роботі пропаганди ідей «СВУ» серед мас...»^{4*}. (Том 1, арк. 132).

Керівники «СВУ» через автокефальну групу «СВУ» широко використовували для пропаганди ідей «СВУ» автокефальні з'їзди, приватні розмови з діячами УАПЦ і т.п.

Звинувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

«Конкретними прикладами агітаційної роботи Президії й окремих членів «СВУ» являються собори і з'їзди автокефальної церкви, які широко використовував для «СВУ»-ської агітації серед духовництва й парафіян В. ЧЕХІВСЬКИЙ разом з членами автокефальної п'ятірки і на загальних зборах, і в спеціальних, конспіративних нарадах, і в окремих, приватних розмовах... (Том 2, арк. 374).

В наслідок такої упертої систематичної протягом низки років антирадянської роботи автокефальної групи «СВУ», автокефальна периферія перетворилася на середовище контр-революції. Систематичні антирадянські виступи, контрреволюційне оброблення селянства в дусі ідей «СВУ» характеризує всю діяльність УАПЦ.

Свідок В. ПОТІСНКО свідчить:

«Склад духовництва на Житомирщині й Шепетівщині — найнепевніший, що дивилось на свою працю в авт[окефальній] церкві просто, як на роботу нац[іонально-] політичну. Отаманія церковна була не в меншій мірі, як на Конотопщині...»^{**}. (Том 6^{3*}, арк. 12).

...На Катеринославщині, церковний актив вважає за можливе сполучити працю в авт[окефальній] церкві з належності до УКП...»^{4*}. (Том 6, арк. 12).

...По округах й по селах безконтрольно розпоясувалися священники й просто казали, що автокефальна церква тільки одна зберігає петлюрівські традиції...»^{5*}. (Том 6, арк. 26).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Використовувались заходи радвлади щодо хлібозаготівлі й самооподаткування... Діячі УАПЦ йшли по лінії противній Радвлади. Вони мали на увазі поєднати село й протиставити його Радвладі...»^{6*}. (Том 29, арк. 42–43).

В деяких округах в результаті контр-революційної роботи автокефальних «священодіячів, виникли нелегальні антирадянські угруповання.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«...На периферії серед парафіян українськ[ої] прав[ославної] Церкви під впливом націоналістичної течії залишились групи, що були поєднані націоналістичними гаслами...»^{7*} Так, в Конотопі у 1925 чи 1926 році ще залишася націоналістичний нелегальний гурток серед парафіян української паравії...»^{8*} (Том 35 ч. II, арк. 195).

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Тут і далі в машинописному варіанті спочатку надруковано «Том 47», потім виправлено на «Том 6».

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

«...В 1925–25 р. в Ярославці на Глухівщині серед парохвіян була група, поєднана в організацію націоналістичними гаслами...^{*} В Градіжському на Кременчуччині 1924–25 рр. була група церковної молоді, що захоплена була націоналістичними тенденціями, інтересам, що використовувала церковну організацію для читань і розмов не церковного, а національного українського змісту». (Том 35 ч. II, арк. 195).

Організовані на периферії осередки «СВУ» одержували від свого керівного центру завдання звернути серйозну увагу на роботу по автокефальній лінії «СВУ».

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«Полтавська група «СВУ» мала звернути свою увагу особливо на автокефальну сферу, бо ТОВКАЧ [17] сам приймав діяльну участь в автокефальному рухові...^{**} Він оповідав мені, що полтавська автокефальна група «СВУ» стоїть досить сильно і має великий вплив особливо по окраїнах, між міщанством...»^{3*}. (Том 1, арк. 105).

Керівники периферійних філій «СВУ» порядкували справами УАПЦ, вважаючи на інтереси здійснення загального плану «СВУ» скерованого до збройного повалення Радянської влади.

Винувачений К. ТОВКАЧ свідчить:

«Щоб роботу провадилося в належному напрямку, для цього підбиралося таких кандидатів на священників, що самі добре розуміли завдання церкви і не було потреби їх «натаскивать». З приїздом до Полтави ЖЕВЧЕНКА та при наявності священника ТАРАНА я поволі відійшов від активної роботи в церкві, бо справа була в надійних руках...»^{4*}. ...Автокефальна церква самою своєю природою повинна була виконувати національну роботу і без директив «СВУ». Такі директиви і ЖЕВЧЕНКО і ТАРАН діставали від ЧЕХІВСЬКОГО, до якого вони ставилися з особливою повагою і зносилися з ними особисто...»^{5*}. (Том 40, арк. 72).

Ліквідована органами Державного Політичного Управління так звана «мужича партія», що була філією «СВУ», керувала діяльністю УАПЦ і Харківській окрузі, впливала на ВПЦР і успішність поширення своїх політичних ідей ставила в залежність від своїх зв'язків в УАПЦ.

Винувачений В. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«В наступні роки 1925–26 буваючи в Харкові придивляючись до виступів ДОЛЕНКА, ЩЕРБАНЕНКА і ЛЕЩЕНКА в церковних справах від імени

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

Церковної Ради, аналізуючи ті виступи, я переконався, що група ДОЛЕНКА має поза церковну політичну організацію...^{*} [18] ...Церковна політика УМП зводилась до захоплення керівного проводу в церкві. Її вимоги такі: 1. Добір членів органів церковних діячів у духовництві; спрямування справи в націоналістичний бік через діячів церкви; 2 — використання церковної організації і церковних зв'язків для піднесення впливу політичної організації УМП; 3 — вплив на добір членів центральних церковних органів і на напрям діяльності тих органів, наприклад, навіяння УПЦР 1924–1926 р. націоналістичного напрямку і опозиційного нелояльного погляду». (Том 35, арк. 209–209а).

Свідок ПОТІСНКО свідчить:

«В Харківській окрузі громада цілком впливала на УАПЦ і цей вплив виходив од осіб з яскраво позначеною політичною лінією...»^{**}. (Том 6, арк. 13).

Київські члени «СВУ», маючи стосунки з селянством, використовували ці випадки для агітації на користь УАПЦ.

Керівник «СУМ», винувачений М. ПАВЛУШКОВ з цього приводу свідчить:

«Єдиною нашою силою проти більшовиків є українська церква і всі ми повинні підтримувати її і поважати своїх священиків, бо вони роблять велике діло, розбуркуючи нац[іональну] свідомість мас. Коли селянин сказав, що в їхньому селі править і досі слов'янський піп, ми радили йому підмовити своїх сільчан і змусили його або перейти до української церкви, або ж просто вигнали та закликали нового, українця. В церковні справи і віру в людей влада не може втручатись, а через те і нічого боятись виявити тут свою ініціативу. Так розмовляли ми і з цим селянином, і з іншими, доводилось з якими нам їздити, або ж ночувати у їхніх хатах...»^{3*}. (Том 3, ч. I, арк. 337).

Склад сільського автокефального активу забезпечував автокефальній групі «СВУ» і пропагандистам її ідей — автокефальним попам споживний ґрунт. Сільське куркульство, що виступило за перші роки існування радянської влади із зброєю в руках проти соціалістичної революції в лавах повстансько-петлюрівських банд, зазнало поразки. Багато з учасників банд, а також діячів УНР, примушені змінити форму контр-революційної діяльності, взяли активну участь в організації УАПЦ, як плацдарму для продовження боротьби з радянською владою.

За підтримки свого спільника-куркуля УАПЦ зорганізувалась в контрреволюційний апарат. Коли більш кваліфікаційний український контрреволюційний елемент посів місця автокефальних «священнодіячів», то куркульський актив був його безпосередньою підпорою, зорганізувавшись в автокефаль-

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

ні парафії. Заходи радянської влади викликали жорсткий опір з боку куркуля й загострили боротьбу на селі. Пропаганди за автокефальної церковної катедри ідей «СВУ» давала обґрунтування куркульським політичним настроям і вимогам. Автокефаліст-діяч УНР, автокефаліст — колишній бандит і автокефаліст-куркуль ішли єдиним контр-революційним фронтом і спільними шляхами.

Винувачений ЧЕХІВСЬКИЙ В. свідчить:

«Склад п'ятидесяток через соціально-економічні умови є в опозиції у своїх настроях до соціально-економічної політики уряду. Духівництво української автокефальної православної церкви складалось, набирались тоді, коли службовці різних установ УНР в значній частині залишались через політичні причини без праці. Немала частина священницьких місць прийняла урядовців в УНР. Через те духівництво вже по складу своєму мало значні завдатки націоналістичного ухилу. Всі умови парафіяльного життя, опозиційність в п'ятидесятках з боку соціально-економічного, націоналістичний склад духівництва утворювали в церковному житті значну течію, супротивну напрямку державної влади, приводило представників течії до незаконної діяльності, до державного злочинства...»^{*}. (Том 35, арк. 180).

Винувачений В. ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчить:

«Виступаючи оборонцем націоналізму проти інтернаціоналізму, безкласовости проти класової лінії повної самостійності й відірваності України проти спільного життя з іншими братськими народами СРСР, автокефальний піп являється безумовно контр-революційною ворожею Радвладі силою на селі...»^{**}. (Том 2 арк. 339).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Актив УНР, що лишився на терені Радянської України і виступив до лав УАПЦ, був таким же активом і тут. Роботу свою він провадив потай, обережно і тихо, по волі крок за кроком, щоб не будити підозріння влади і не викликати будь-якої біди на свою голову...»^{3*}. (Том 29, арк. 48).

Автокефалісти всемірно підтримували куркульський терор, спрямований проти представників радянської влади і сільських активістів.

З цього приводу винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Ставлення до терору подвійне було. Принципово всі виносили йому осуд і відкидали його. Фактично ж приймали його, як звичайний засіб боротьби й виявили задоволення, коли чули про той чи інший терористичний акт, направлений чи спрямований проти того чи іншого представника радвлади, або проти прихильників її...»^{4*}. (Том 29, арк. 46)

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

Кінцева мета діяльності «Спілки Визволення України» — збройне повалення Радянської влади — була ясно усвідомлена й врахована діями УАПЦ. «СВУ», вважаючи на колосальні можливості УАПЦ в справі підготовки мас до повстання проти Радянської влади, кілька разів у період своєї роботи загострювала свою увагу на посилення роботи автокефальної церкви в цьому напрямі. Не знаходячи собі відповідного ґрунту в міських центрах серед робітничих мас і лояльної до Радянської влади трудової інтелігенції «СВУ» намагалося опертися на куркульські верстви, що відігравали домінуючу роль в УАПЦ, давали їй соціально політичний зміст. УАПЦ повинна було дати в розпорядження «СВУ» і керівників майбутнього повстання й значні кадри повстанців.

Винувачений С. ЄФРЕМОВ свідчить:

«...Автокефальний гурток мав церковно-богословські курси, що виховували служників культу, які мали йти на село, пропонував в селах усякі організації, як сестричества й братства молоді, церковні хори тощо, що з одного боку навчали взагалі принципів організації, а з другого могли служити і цілям безпосередньої пропаганди...^{*} Метою цієї пропаганди була не тільки дискредитація радянської влади перед селянством, а і практичні заходи до підготовки повстання. Це питання обмірковувалось на ініціативно-керівничому гуртку (в помешканні ДУРДУКІВСЬКОГО; присутні: я, ДУРДУКІВСЬКИЙ, ГРЕБЕНЕЦЬКИЙ, НІКОВСЬКИЙ, ЧЕХІВСЬКИЙ), а також на гуртку автокефальному й інших протягом 1928 року». (Том 1, арк. 323).

Винувачений К. ТОВКАЧ свідчить:

«Основну роботу щодо організації селянства для повстання мала виконати особливо автокефальна церква, що в складі духовництва мала значний відсоток старшин петлюрівській армії...»^{**}. (Том 40, арк. 69).

Винувачений М. ЧЕХІВСЬКИЙ свідчить:

«Актив діячів УАПЦ стояв на антирадянській позиції, а через те й колишніх старшин армії УНР, що були в рядах УАПЦ, не міг не вважати за елемент, який зможе організувати військові частини й повести їх до бою, як би почалося повстання проти Радвлади. Такі думки я чув од Володимира ЧЕХІВСЬКОГО, держався їх і сам, не відкидали їх і інші діячі УАПЦ...»^{3*}. (Том 29, арк. 52).

Підготування повстання відбувалося останнім часом форсованим темпом; керівники й члени осередків «СВУ» контактували свої дії в цьому напрямі з автокефальним активом; застосовувався безпосередній інструктаж керівників осередків «СВУ» з сторони досвідчених у справах УАПЦ В. ЧЕХІВСЬКОГО й В. ЛИПКІВСЬКОГО.

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

Винувачений БЛИЗНЮК В. свідчить:

«ЧЕХІВСЬКИЙ Володимир розказав мені, що існує організація «Спілка Визволення України», до котрої належить він і багато інших українських діячів, приводну роллю в організації грає академік С. О. ЄФРЕМОВ, ЧЕХІВСЬКИЙ від організації «Спілки Визволення України» має доручення проводити широку роботу серед автокефальних приходів по Україні, закладати осередки організації «СВУ», через котрі провадить роботу по вихованню національної незалежної Української свідомості, прагнення до утворення самостійної держави.

Таким чином, ці осередки повинні провадити підготовчу роботу серед широких мас, котрі скупчені навколо автокефальної церкви. Конечна мета організації «СВУ» полягає в тому, аби утворити українську незалежну державу, але до цієї мети можна бути дійти тільки шляхом широкої організації селянських мас в осередки «СВУ» по автокефальним приходам, на котрих буде лежати обов'язок державного перевороту через повстання...»^{**} ЧЕХІВСЬКИЙ В. пропонував мені, щоб я піддержав автокефальний рух, я йому сказав, що до цього часу я допомагав й матеріально і проведення роботи по утворенню автокефальних приходів, на що ЧЕХІВСЬКИЙ сказав, що цього мало; треба, щоб я роботу став провадити іншим шляхом, а саме: виходячи з означених вище вказівок ЧЕХІВСЬКОГО, серед свідомих українців-кооператорів, учителів, популяризував ідею «СВУ», скупчував ці сили біля автокефальних парафій. Таким чином, проводив підготовчу роботу до державного перевороту і утворення української самостійної держави. В цій розмові з ЧЕХІВСЬКИМ В., я йому обіцяв поїхати до м. Херсону та Миколаїва, де серед своїх старих знайомих довідатись про причини занепаду там автокефального руху і прийняти заходи до його пожвавлення, а також утворення осередків «СВУ»...»^{3*}. (Том 45, арк. 30, 32).

Винувачений Г. ХОЛОДНИЙ [19] свідчить:

«Початок повстанського руху ми уявили собі навесні або влітку 1930 року, через це й набувала особливо актуального значіння робота «Спілка Визволення України» по лінії автокефалії, яка мала стати за головного провідника повстанського руху і яка ховала в собі в особі панотців колишніх старшин українського війська. Успіх повстанського руху був для нас поза всякими сумнівами...»^{4*}. (Том 7, арк. 182).

Отже, попереднім слідством установлено, що з перших днів свого виникнення УАПЦ була розгалуженням активних контр-революційних органі-

* Так в тексті.

** Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

зацій «БУД» і потім «СВУ». Всі межі, що розділяли УАПЦ від «СВУ» були стерті. УАПЦ була керівництвом підготовленого куркульства для збройного повстання проти Радянської влади.

[...]

4 лютого 1930 року

м. Харків

НАЧАЛЬНИК СЕКРЕТНОГО ВІДДІЛУ
ДПУ УСРР

(підпис)

В. ГОРОЖАНІН

НАЧАЛЬНИК ІІ-ГО ВІДДІЛКУ

(підпис)

Б. КОЗЕЛЬСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6.¹, спр. 67098, т. 2, арк. 2а, 121–168.
Оригінал. Машинопис.*

*Опубліковано:
Винувальний висновок у справі контр-революційної організації
«Спілка визволення України» (за винуваченням С. Єфремова,
В. Чехівського, А. Ніковського та ін.). Держтрест «Харполіграф». Друга
друкарня ім. В. Блакитного. – Х., вул. Карла Лібкнехта, 13. – С. 96–113.*

Примітки:

[1] Проголошення Української Автокефальної Православної Церкви було здійснено урядом Директорії УНР декретом від 1 січня 1919 р. за підписами Володимира Чехівського та Івана Липи. Підтримка автокефального руху урядом Директорії УНР, до якого входив Володимир Чехівський, мала велике значення у справі його розгортання. В суто церковній площині рух за українізацію та автокефалію православної церкви мав багато перешкод з боку традиційних церковних структур і тому його підтримка з боку українського уряду мала великий вплив у протистоянні між прихильниками Російської церкви в Україні та прибічниками автокефалії.

[2] Саме формулювання свідчить про розкольницьку діяльність карних органів радянської влади в церковному середовищі, оскільки згідно Декрету про відокремлення церкви від держави і школи від церкви державні органи на рівних засадах повинні були ставитись до всіх релігійних напрямків. Тому засудження діячів автокефального руху за можливу згоду із «староцерковною ієрархією» і є свідченням зацікавлення карних органів в унеможливленні будь-яких угод між церковними напрямками, які намагалися підтримувати в штучному протистоянні між собою. Під діячами ТУПу і БУДУ малися на увазі засуджені на процесі «СВУ» С. Єфремов, А. Ніковський та ін.

¹ Кримінальні справи на осіб, яких знято з оперативно-довідкового обліку в інформаційних центрах УВС–МВС України.

[3] Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 р. було зібрано після тривалого підготовчого періоду впродовж 1919–1921 рр., коли було здійснено українізацію церковних парафій на місцях і автокефальний рух набув виразних організаційних форм. Планувалося, що статус Всеукраїнського Собору УАПЦ отримає відомий в історіографії як «Собор Київщини» 22–26 травня 1921 р., але на нього зібралось мало делегатів і не з усієї України. Див. докл. *Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14–30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упоряд.: Г. Михайліченко, Л. Пилявець, І. Преловська. – К.; Львів: «Жовква», 1999. – С. 469–487.* На Першому Всеукраїнському Соборі УАПЦ були присутні представники інтелігенції, мистецтвознавці, науковці (див. списки делегатів Собору: *Перший Всеукраїнський Православний... – С. 401–436*).

[4] Пастирські курси УАПЦ діяли у 1921–1923. Задля влаштування духовної академії УАПЦ Михайло Мороз звертався з проханням надати приміщення колишньої Київської духовної академії на Подолі в листі до Відділу Народної Освіти Київського Губревкому від 27 січня 1920. ВПЦР організувала навчання при великому Софійському соборі та при Іллінській церкві біля вокзалу. Серед викладачів були прот. Нестор Шараївський (Голова курсів), о. Ксенофонт Соколовський (секретар), Григорій Стороженко, Дмитро Ходзицький, Василь Данилевич, Людмила Старицька-Черняхівська, її сестра Марія Старицька, о. Никанор Ковальський (інспектор) та ін. Лекції з огляду сучасного релігійного життя та практичне заняття по організації та проведенню церковних зібрань мав читати Голова ВПЦР Михайло Мороз. Єдиним практичним заняттям без лекцій було викладання основ церковно-парафіяльного справоздання, для якого запросили секретаря ВПЦР Івана Тарасенка. Для вступу на Пастирські курси УАПЦ було запропоновано проведення письмових іспитів з декількох запропонованих тем у вигляді невеличких творів на наступні теми: 1) Погляд на сучасний церковно-визвольний рух в українській Церкві, 2) Завдання українського церковно-визвольного руху, 3) Завдання священика на селі. Передбачалося створення 2-х груп слухачів — дяківської та священицької. Після закінчення курсів надавалося свідоцтво, але не гарантується посада. В якості оплати за навчання слухачам пропонувалося заплатити грошима, або натурою — «3 пуди борошна, 5 фунтів жирів або інших продуктів по вартості».

[5] «Братство робітників слова» було організоване при соборі Св. Софії Благовісником УАПЦ Володимиром Чехівським у 1921 р. Метою цього Братства була євангелізація населення. Керівні діячі УАПЦ неодноразово підкреслювали в своїх промовах і творах, що через імперську церковну політику в Україні Російської церкви у XVIII–XX ст. український народ «впав у дикунство» і не знає Святої Євангелії. Тому через брак друкованих видань Святого Письма члени Братства вчили на пам'ять частини Нового Заповіту і потім

цитували їх на зборах. Прикладом може слугувати цитування сестрою Теклею Щурук глави з Євангелія під час засідання Першого Собору УАПЦ (*Перший Всеукраїнський Православний... – С. 367*).

[6] Єфремов Сергій Олександрович (псевдоніми Ромул, С. Охріменко, Р. Дніпровенко, Киянин та ін.) (1876–1939) — видатний політичний діяч, літературознавець, академік ВУАН, віце-президент АН. Народився в священничій родині. Член таємної української громади в Київській духовній семінарії (1888–1895). Член Київської студентської громади в Київському університеті Св. Володимира (з 1897). Один із засновників Української демократичної партії (УДП) (1905–1907). Внаслідок розколу в УДП в 1905 її частина на чолі з С. Єфремовим, Ф. Матушевським та Б. Грінченком заснувала Українську радикальну партію (УРП). З 1905 був видавцем першої української газети «Громадська думка» (редактор — Федір Матушевський). Після об'єднання УДП і УРП наприкінці 1905 виникла УДРП (Українська демократично-радикальна партія) увійшов до її керівного складу. Замість газети «Громадська думка» почала виходити газета «Рада». Секретарем «Ради» став С. Петлюра. У вересні 1908 заснував Товариство українських поступовців (ТУП), до складу якого увійшли М. Грушевський, А. Вязлов, В. Прокопович, А. Ніковський, Є. Чикаленко та ін. З 1909 — секретар Ради ТУП. У квітні 1917 на Українському Національному Конгресі був обраний разом з В. Винниченком заступником М. Грушевського. У червні 1917 очолив секретаріат з національних справ у Генеральному Секретаріаті ЦР. Згодом відійшов від політичної діяльності. У лютому 1919 був обраний академіком ВУАН, а з 1922 — віце-президентом АН, головою господарської управи. 21 липня 1929 заарештований. Засуджений на процесі «СВУ» на 10 років позбавлення волі, 7 років провів у Ярославському політизоляторі. У 1937 переведений до Владимирського політизолятора. Помер 31 березня 1939 в одному з таборів ГУЛАГу.

[7] Дурдуківський Володимир Федорович (1874–1938) — видатний політичний, громадський, освітній і церковний діяч, учений, педагог, фундатор і директор І Київської української гімназії ім. Тараса Шевченка (потім трудової № 1), керівник науково-педагогічної комісії ВУАН, один із засновників видавництва «Вік» (ліквідоване 1930), брат диякона Олександра Дурдуківського. Закінчив Київське духовне училище (1889), Київську духовну семінарію (1895) і духовну академію зі ступенем кандидата богослів'я (1899). Служив дияконом в Чеснохресній церкві на Подолі, працював викладачем російської мови в Кисво-Подільському духовному училищі. Керівник праці з педагогіки. Спочатку співпрацював з діячами церковно-визвольного руху, але потім відійшов від праці. Був засуджений на процесі «СВУ» 9 березня — 19 квітня 1930, отримав 8 років, але незабаром був відпущений. 11 грудня 1937 рішен-

ням Особливої наради УНКВС Київської обл. засуджений до розстрілу. Вирок виконано 16 січня 1938. Реабілітований 25 січня 1967.

[8] Йдеться про т. зв. «кризу» в УАПЦ, яка виникла у вересні 1926 р. і закінчилася потрібною органам влади зміною керівного складу ВПЦР на Покрівських Зборах УАПЦ в жовтні 1926 р. Новим складом ВПЦР було здійснено тривалу підготовку для підготування усунення митрополита Василя Липківського від керівництва УАПЦ, яка завершилася його звільненням від митрополичого служіння на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р.

[9] Матеріали Передсоборної наради в липні 1927 р., де містяться матеріали щодо засудження митрополита Василя Липківського друкуються в збірнику. Див. док. №№ 35–37.

[10] СтарицькаЧерняхівська Людмила Михайлівна (1868–1940) — українська письменниця, перекладачка, член ТУПу, член УНТ, редактор Літературно-Наукового Вісника, голова Українського Клубу, авторка перелкадів українською мовою збірника акафістів для УАПЦ, донька відомого письменника, поета і театрального діяча М. П. Старицького та рідної сестри композитора Миколи Лисенка — Софії Лисенко. У справі «СВУ» була заарештована 15 січня 1930. На процесі її було засуджено до 5 років ув'язнення і позбавлено прав на 3 роки, але через два місяці після процесу випущено на волю. Востаннє заарештована 20 липня 1940 і вивезена до Харкова, потім до Акмолінська.

[11] Гребеневський Олександр Зіновійович (1874–1937) — учитель і помічник завідуючого 1-ої Київської трудової школи ім. Т. Г. Шевченка. Заарештований 4 липня 1929. На процесі «СВУ» засуджений до 5 років з позбавленням прав на 2 роки. Відбував покарання в Ярославській тюрмі. 7 грудня 1927 «трійкою» УНКВС Марійської АРСР засуджений до страти. Розстріляний 8 грудня 1937.

[12] Ніковський Андрій Васильович (1885–1942 [?]) — літературознавець, публіцист, редактор української газети «Рада» (1913–1914), тієї ж газети під назвою «Нова Рада» (1917–1919), член Центральної Ради, міністр закордонних справ УНР у 1920, перший голова Українського Національного союзу. Після повернення з еміграції у 1924 — співробітник ВУАН, один з редакторів «Словника живої української мови». У справі «СВУ» заарештований 23 липня 1929. Засуджений на 10 років з позбавленням прав на п'ять років. Звільнений 21 квітня 1940. За свідченнями сучасників переїхав до дочки в Ленінград, де помер від голоду під час блокади.

[13] Усунення митрополита Василя Липківського відбулося на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі 17–30 жовтня 1927 р.

[14] Павлушков Микола Петрович (1907–1937) — студент Київського інституту народної освіти. Заарештований 18 травня 1929. Засуджений до 10 років позбавлення волі з пораженням в правах на 3 роки. У Соловецьких таборах «трійкою» УНКВС 9 жовтня 1937 засуджений до смертної кари. Вирок виконано 3 листопада 1937.

[15] Про це зокрема є згадка у «Щоденнику» С. Єфремова від 26 травня 1926 р.: «Розійшлася чутка, що вбито в Парижі на вулиці С. В. Петлюру. Чутка йде од голови виконкому Любченка, отже, офіційна. Ніби зробив це якийсь емігрант-українець... Якщо цьому правда, то не без радянської руки тут...» // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929.* – К.: ЗАТ «Газета РАДА», 1997. (Серія «Мемуари»). – С. 377.

[16] Про паніхиду в Софійському соборі, яка відбулась 30 травня 1926 р. див слідчу справу Володимира Чехівського. Офіційні заходи Академії наук з приводу роковин смерті Івана Франка відбулись 13 травня («Засновано офіційний Комітет для святкування 10-х роковин од смерті Франка. До комітета запрохано Грушевського та Кримського» // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929...* – С. 374–375) та 25 травня 1926 р. («Засідання присвячене пам'яті Франка. У величезну залю набилось повно публіки, але публіки дикої, що більш галасувала, ніж слухала, і перебивала доповідачам. Тяжко було говорити. Краще б їх менш ходило. // *Єфремов С. Щоденники. 1923–1929...* – С. 377).

[17] Товкач Костянтин Іванович (1886–?) — член Полтавської колегії адвокатів. Заарештований 15 вересня 1929. Засуджений на 5 років позбавлення волі з пораженням в правах на 2 роки. Подальша доля невідома.

[18] Тут йдеться про діяльність харківського осередку («українська анти-радянська організація у Харкові»), який у лютому 1927 р. був «викритий» чекістами і всі його учасники заарештовані. Під час допитів і обшуків було встановлено, що представники цього осередку мали зв'язки з УАПЦ. Зокрема у Якова Стороженка було знайдено листування з Михайлом Морозом.

[19] Холодний Григорій Григорович (1886–1938) — співробітник ВУАН, керівник Інституту української наукової мови, Викладач Київського інституту народної освіти. Заарештований 23 серпня 1929. Засуджений на 8 років позбавлення волі з пораженням в правах на 3 роки. 14 лютого 1938 засуджений до смертної кари. Дата виконання вироку невідома.

№ 90

**Уривок з листа митрополита Івана Павловського до
архієпископа Івана Теодоровича про «надзвичайний»
собор 28–29 січня 1930 р. про ліквідацію УАПЦ
від 5 серпня 1931 р.**

ДОКУМЕНТ САМООЧОРНЕННЯ.

МИТРОПОЛИТ ІВАН ПАВЛОВСЬКИЙ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ УАПЦ

Через 8 місяців після надзвичайного Собору в грудні 1930 р., якому влада дозволила відновити Українську Православну Церкву в обмежених рамках, Митрополит Харківський і всієї України Іван Павловський написав листа до архієпископа Іоана Теодоровича у Сполучених Штатах, в якому намагався довести, що УАПЦ не була ліквідована комуністичною владою, а «самоліквідувалась». Можна припускати, що лист був написаний під тиском, якщо не під диктат, ДПУ.

Через нецерковну діяльність в Церкві і використання її керуючих органів в політичних цілях, про що посвідчили на процесі СВУ В. М. Чехівський, К. І. Товкач та ін., не тільки була унеможливлена праця, а й повстала реальна загроза самому існуванню нашої Церкви. Слов'янщина з новою ненавистю й неприхованою зловтішністю піднялась знову на нас. Віруючий нарід переставав вірити нашому церковному слову, почався відхід деяких парафій до слов'янської Церкви. Ми чули докір віруючого українського народу: куди нас заведено, до кого тепер йти? Слов'яни втішалися з нашого трудного становища й безсоромно всяк перед народом ганьбили нас і нашу Церкву. Церква, після свідчення В. М. Чехівського і інш., не мала чим виправдатися. Що ж було робити? Чекати ліквідації ззовні і Цим остаточно показати перед усіма, що українська Церква була не Церква, а політична організація?

Помолились Богу і вирішили: треба рятувати Церкву. Був один життєвий порятунок при всяких умовах, це — самоліквідація церковної організації, тієї організації, яка, за свідченням самих керівних членів Церкви, використовувалась в нецерковних Цілях. Така була воля всієї Церкви, що скликала Надзвичайний Собор, який сам, під почесним головуванням Найпочеснішого митрополита Миколи [Борецького], після доповіді Голови ВПЦР прот. Л. Юнакова, одностайно висловився й одногосне затвердив рішення: во ім'я життя Церкви ліквідувати керуючі органи УАПЦ. То значить, були ліквідовані: ВПЦРада, Окр[угові] Ц[ерковні] Ради й духовне керівництво Церквою митрополита та єпископів. Осталися жити неорганізовані поміж собою парафії без керівництва та діяти їхні парафіяльні ради. Митрополит та єпископи zostали священнодіяти й працювати в межах своїх катедральних парафій. Отже,

не розпорядженням комуністичного уряду, як то було повідомлено в *Екклезія*, а сама Церква зліквідувала свою нецерковну організацію. Про ухвалу Надзвичайного Собору була надіслана до всіх парафій інформація, підписана Найпочеснішим Миколою та Президією ВПЦРади.

5. VIII. 1931 р.

[Митр. Іван Павловський]

Опубліковано:

Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк; Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. К., 1998 – Т. IV (XX ст.). – Ч. 1. – С. 321–322.

Мартирологія Українських Церков: В 4-х т.

Т. I: Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор; Торонто: Укр. Вид-во «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 159–161.

№ 91

Уривок з книги митрополіта Василя Липківського «Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви» про розкол в керівництві УАПЦ 1926–1927 рр. [після 1932 р.]

ТРЕТЯ ВСЕУКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКОВНА РАДА

На 1-е серпня р[оку] 1926 від 2-ої ВПЦР залишилось порожнє місце й печатки ДПУ на дверях канцелярії [1], а в серпні до Києва прибувають єпископ Петро Ромоданів з своїми підручниками єпископом Марком Грушевським і протоієреєм Костем Шараєм. Вони ввійшли в стосунки з заступником митрополита УАПЦ архієпископом Нестором Шараєвським і від нього пішло прохання до ДПУ про скликання на 1-е вересня наради для обговорення питання про дальше керівництво УАПЦ і зняття печаток з канцелярії ВПЦР для підготовки до наради. Дозвіл зараз же було дано, канцелярію ВПЦР розпечатано, і в неї вступили нові хазяї [2].

Нарада в свій час відбулась під головуванням, запевне, Ромоданова; на нараду прибуло 20 єпископів і душ 60 духівництва й мирян. Нарада обрала «тимчасову комісію по унормуванню життя УАПЦ» під почесним головуванням архієпископа Нестора Шараєвського; головою комісії обрано єпископа Ромоданова, членами архієп. Малюшкевича й Павловського, мирянина Кобзаря і ще якогось земляка Ромоданова. Нарада винесла осуд Ярещенка, Потієнка, а вже загалом і мене, склала свою ухвалу щодо дальшого напрямку життя УАПЦ й доручила комісії скликати в свій час Покрівські збори; між іншим доручила комісії прохати владу про моє визволення.

В цей час я сидів у Харкові при ДПУ і, запевне, нічого не знав, що робиться. Числа 10-го серпня прийшов до мене в камеру сам головний агент по церковних справах Харківського ДПУ Карин і показав мені протокол наради, підписаний власноручно всіма єпископами, дав прочитати ухвали наради й запитав чи згоден я дати свій підпис на цих протоколах. Але ж це було б підлогом, бо я ж не був на нараді, тим більше, що я прямо заявив, що з осудом своїм і інших наших діячів не погоджуюся. Тоді Карин сказав мені написати на окремому папірці, в чому я погоджуюсь з ухвалами наради.

Ухвала наради як що до керівництва УАПЦ в минулому, так і в проєкті на майбутнє складена в загальних фразах, і тому я написав: «що до хиб в керуванні церквою й клопотанню про її реєстрацію, а також що до проєкту на майбутнє, то я з цим погоджуюсь і на це даю свій підпис» (копію цієї моєї згоди я подав до комісії). В своїй підписці я абсолютно нічого не казав ні «про визнання всіх помилок в справі відношення до держави», ні про осуд окремих осіб.

Це я кажу до того, що Малюшкевич навіть в часописі «Церква й Життя» (ч. 2 (7) 1928 р. ст. 84) [3] оголосив ганебну брехню ніби «Митрополит Василь визнав усі помилки в справі відношення до держави й усі ухвали вересневої наради й дав під ними свої підписи».

Нічого цього не було. У Малюшкевича мусіла бути копія моєї згоди, але він замість того, щоб її буквально привести й дати читачам можливість самим з неї зробити висновки, брехливо її перекручує¹. Більше як 1½ місяці я просидів в одиночній «келії» при Харківським ДПУ, і так і не знаю, за що.

Ніяких обвинувачень мені не було дано. Правда, Карин дав мені (здається) 6 пактів, на які я мусів відповісти, але крім першого пакта відносно моїх промов, що взагалі не відповідали радянській ідеології, всі інші пакти просто мене не торкались: що я не протестував проти діяльності Ярещенка й Потієнка, що не впливав на працю ВПЦР, що погодився на призначення закордонних представників, на участь в Стокгольмській Конференції і т. і., одно слово було ясно, що й ці всі пакти були придумані, аби хоч що небудь проти мене висмоктати. Копії цих пактів і відповіді на них я теж подав до комісії.

Запевне, не клопотання наради, а якісь свої таємні для мене й по цей час міркування ДПУ, спонукали його після вересневої наради звільнити мене; 4/17 вересня з'явився несподівано до мене в Харківське ДПУ Ромоданів і став мені за янгола визвольника. Але та надто показна й зворушлива зустріч, яку зробив мені народ і в Харкові і в Києві після мого звільнення, вже вирішила мою долю: мене треба було конче зліквідувати...*

¹ Власне це була доповідь «про життя Церкви» на Великих Микільських зборах 1928 р., що її склали Ромоданів і Малюшкевич, а прочитав, ледве, кажуть, прослабував, на зборах член ВПЦР Коляда (прим. В. Липківського).

* Крапки в тексті.

Прибувши в «комісію по унормуванню», я застав все як інакше старе рідне: ті ж самі стіни, ті ж самі люди і в Києві й на периферії; але ж не те: зовсім дух не той. Така ж, кажуть, була й вереснева нарада: ті ж самі люди, а зовсім інший дух... Проекти своїх ухвал нарада перше носила до ДПУ і лише після ухвалення там, записувала їх до свого протоколу. Члени наради мусіли триматись перед ДПУ як учні перед грізним педагогом, за найменший ухил від заведеної ДПУ дисципліни одержували від нього сувору догану; одно слово це вже була не вільна церковна організація, а церковна філія ДПУ. В «комісії» крім Ромоданова запанували Малюшкевич, що вже мостився в Києві, й Павловський, що вже сидів у Харкові; здається ті люди, але не ті...*

За секретаря в Комісії чомусь став єпископ Переяславський Володимир Дахівник, раніш палкий захисник церковної волі, а зараз не менш палкий...** провокатор і ворог «контрреволюції»; той же Кобзар, давній голова Соломенської парради, раніш щира людина, а тепер не менш щирий одвертий агент ДПУ; тут же й діловод протоієрей Харитон Говядовський, і раніш, правда, огидна людина, а тепер ганебний провокатор і не гірший від Янушівського Іуда зрадник [4]. «Новий курс» виправ уже з усіх боків [5]. Архієпископ Нестор Шараєвський — людина квола, і тому організацію ієрархії УАПЦ по новому курсу взяв на себе єпископ Ромоданів і справді виконав це завдання не гірше патріаршого заступника Сергія в Москві [6].

Вереснева нарада власне була репетицією Великих Покрівських зборів [7], а «комісія по унормуванню життя УАПЦ» була підготовчою інституцією до 3-ої ВПЦР. Покрівські збори 1926 р. в свій час відбулись, зупинки з боку ДПУ ніякої не було, бо все робилось в повному контакті з ним. На збори прибуло досить народу, душ 150, майже всі єпископи, багато духівництва й мирян; «живий інвентар» був усе старий, знайомий. Але єпископат уже все купчився коло нового «ідеолога» Ромоданова, держав ніс по новому курсу, у духівництва ще де-не-де проривались проміння старої вільної доби, але більшість здається потрапляла за єпископами, мирянство трималось сумно, розгублено, а над усім так і висіла густа хмара ДПУ. З початку збори виявили наче опозиційний настрій, обрали за голову зборів В. Чехівського, але й це може було підстроєно, щоб старими постатями прикривати новий курс.

Після звичайних «доповідів з місць» Ромоданів почав промову про стан УАПЦ, до якої він весь час готувався. Промова тривала цілий день з ранку до вечора. Це було найганебніше обвинувачення УАПЦ, топтання в болото всього, що було кращого в ній, пересипання всяких наклепів, інсинуацій, часто досить дріб'язкових, смакування з розв'язністю вуличного фіглярів всім, чим можна вплинути на слухачів. В певнім тенденційнім зв'язку Ромоданів зачи-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

тував винятки з моїх листів до Шелухина [8] та Бачинського, з мого Акафисту «Непорушній стіні» [9]. А найгірше досталось бідному Потієнку, що в цей час мучився у в'язниці, та Американській часописі «Дніпро» [10]. Потієнко якось написав листа до архієпископа Івана Федоровича*, в якому правдиво описав стан УАПЦ в Радянській державі. Винятки з цього листа архієпископ Федорович вмістив без підпису автора в часописі УАПЦ в Америці «Дніпро».

ДПУ, запевне, знало автора, він і сам не крився. «Дніпра» до нас дійшло лише 2–3 числа, а то не доходили, але Ромоданів приніс число з листом Потієнка з ДПУ і вже з годину вимагував ним перед зборами, при чому доставалось і Потієнку й «Дніпру» й Американській церкві. Висновок промови Ромоданова був той, що УАПЦ не мала й не виробила ніякої ідеології, ухиялялась в бік шовінізму, політиканства, дратувала владу, і тому потрібна повна зміна курсу її життя.

Після цієї ганебної промови я вийшов зі зборів і вже на них більше не ходив. Приходили до мене, просили благословити закінчення їх, але я не пішов, сказав, як колись російський митрополит Филип [11] опричнику царському Малюті Скуратову [12], що благословляю тільки добрих і на добре...** Запевне, Покрівські збори цілком зтвердили ухвали вересневої наради, ще раз винесли осуд мені, Яреценку й Потієнку й вирішили в 1927 році скликати Всеукраїнський Церковний Собор***. Цих ухвал було складеної кілька проєктів і подано до ДПУ, де їх проглянуто, перероблено й лише тоді оголошено й занесено до протоколу.

Це вже стало традицією 3-ої ВПЦР — проєкти своїх ухвал подавати передусім на ухвалу ДПУ. Обрання президії ВПЦР теж, запевне, відбулося в контакті з ДПУ. За голову ВПЦР обрано Ромоданова, за його заступника — Малюшкевича, за 2-го заступника вигулькнула нова людина, що затуляючи мабуть своє минуле та забезпечуючи свій спокій, теж пішла на ганебні послуги ДПУ.

Це був старий протоієрей Леонтій Юнаків, чоловік великої постаті, але малої душі. Він був у Лубнях і прийняв до себе архієпископа Яреценка; за це Яреценко, ставши Харківським архієпископом, перевів до Харкова за настоятеля Миколаївського Собору Юнакова, хоч потім якось жалівся, що це людина не наша, «аристократ великий». В Харкові він заступив місце Ромоданова, став правозаступником ВПЦР при уряді.

Коли в Харкові відбувались тяжкі події, арешт і заслання архієпископа Яреценка, відібрання Миколаївського собору, коли другий священик о. Павло Протопопов і диякон Антін Янченко весь час були з народом і за це сіли до

* Тут: Теодоровича.

** Крапки в тексті.

*** Тут йдеться про II Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р.

в'язниці, Юнаків, як казали, хвостом укрився (а може й прапором ДПУ), і його зовсім не було видно.

Лише коли знов ДПУ накинуло ключи від собору українцям, Юнаків знов з'явився. Харківська парафія його зненавиділа, і йому, як він сам писав до ВПЦР, в Харкові вже не сидня була. Але запевне, коли за ним ДПУ, хто проти нього.

За секретаря обраний співробітник Ромоданова й Малюшкевича...^{*} й ДПУ, Харитон Говядовський, за скарбника такий же співробітник Кобзар, за членів ВПЦР єпископи Марко Грушевський і нездатний Яків Чулаєвський, що сидів без діла на своїй пасіці коло тестя. З мирян вигулькнув якийсь Олександр Левицький [13], жалюгідний дідок, що ніякого відношення до УАПЦ не мав, а лише (хоч був колись членом суду) подавав страви в їдальні, де часто збирались «на шклянку кави» члени нової президії й агенти ДПУ, і письменник Грицько Коваленко, якого, признаться, я підбив, але він скоро побачив, в яку компанію попався, й відійшов, а замість нього Ромоданів викопав якогось Оверка Коляду.

Цей перший склад 3-ої ВПЦР найкраще характеризує порівняння його, долі з долею останнього складу 2-ої ВПЦР. Там голова ВПЦР Потієнко після перебування більш року у в'язниці сидить у Харкові й досі під заборону виїзду і спасся від заслання лише тим, що зрікся сану протодіякона, а його заступники архієпископ Ярещенко, протоієрей Хомічевський, секретар Гордовський, члени — протоієрей Ходзицький, Вовкушівський, Терещенко, Андріїв (що заступив Свідерську, що відійшла) — всі на засланні, лише тому, що не пішли на послуги ДПУ, а тут голова ВПЦР єпископ Ромоданів, єпископ Грушевський, Чулаєвський, протоієрей Говядовський, Оверко Коляда ганебно через часопис зріклися сану, віри, «щоб стати корисними громадянами УССР», а єпископ Малюшкевич, протоієрей Юнаків вільно «працюють»...^{**}

Хоч Покрівських зборів 1926 р. я не визнав, але з обраною ними президією ВПЦР вважав потрібним працювати, бо входив в її склад по офіції, як митрополит. Тяжка то була праця в такому оточенні. Таймайже й праці ніякої не було, хіба тільки відбиватися від «стріл ворожих», бо підписку про не-виїзд з Києва було взято з мене ще в Харкові. Правда, праця нової ВПЦР як наче справді пішла в гору; статута УАПЦ, що складений був ще 2-ю ВПЦР й не діждався реєстрації, зараз же для 3-ї ВПЦР було зареєстровано [14].

Крім того нарешті дано дозвіл на видання часопису «Церква й Життя», що його так вперто добивалась 2-а ВПЦР. От же я взяв на себе головування в редакційній колегії й віддався видавничій справі. Тяжке було це видання, бо весь матер'ял ми мусіли відсилати до Харківського ДПУ, і друкувався часо-

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

пис в Харкові, але все ж з великим напруженням праці я склав його 4 числа й почали ми його видавати з січня 1927 року. Та лише 1-ше число ДПУ пропустило майже без змін, а потім стали викидати половину й більше матер'ялу, нарешті забракували й мене.

Після мене через кілька місяців випустили ще 5-е число, а р[оку] 1928 ще два в стилі вже колишніх «Єпархиальних ведомостей», і після того видання зовсім припинилось. Брати участь в засіданнях ВПЦР, це для мене була чиста мука, а вислухувати протоколи — ще гірша.

Голова Ромоданів з великим авторитетом промовляв голосні фрази, але праця його завжди була якась капосна, недоброзичлива до УАПЦ, руйнацька, інформації наявне брехливі, однобічні, й у всьому витикалось виконання завдання, що на нього покладено ДПУ. Секретар Говядовський це був старий стрекулист, більш як 25 років секретарював в Консисторії і вже добре набив руку; складені ним протоколи були взагалі тенденційні¹ неправдиві, з явним наміром щодо мене шпигунським, більшість цих протоколів я відмовився підписати. Всі вони в копіях надсилались до ДПУ. Були й одверто шпигунські. Наприклад Ромоданів склав листа до Американської Церкви, в якому картав її за «Дніпро», за антирадянські дописи і разом з тим запевняв, що ніяких утисків на УАПЦ нема з боку Радвлади. Сумління не дозволило мені підписати цього листа, але його підписав і заступник мій і всі члени ВПЦР. Але про те, що я відмовився підписати, Говядовський склав окремого докладного протокола й надіслав, запевне, до ДПУ.

Фінансовий стан теж був не гарний: Ромоданів, Говядовський, Кобзар, кождий з них ловив гроші і витрачав як знав, звичайного відчиту, фінансових доповідів не було, загарбали і всі кошти, що на видання часопису, й на Богословську Школу, й на ремонт Микільського собору, і все це вжили на свої потреби.

З подій цієї ВПЦР можу пригадати хіба лише остаточну ліквідацію ДХЦ і приєднання її з її єпископами до УАПЦ², деяке загравання з оновленнями, і як загальне тло — з боку ВПЦР закиди проти 2-ої ВПЦР, похвальба своїм

¹ Як на зразок перекручення Говядовським протоколів подам наприклад такий: про висвяту Бачинського в Раді йшла мова не про те, чи дозволити йому висвятитись взагалі, а про те, чи дозволить йому висвятитись у старокатолицького єпископа, і це власне дозволено й доручено мені написати до того єпископа. В протоколі ж Говядовський це перекутив і написав просто лише висвятити й доручити митрополиту. А коли пішла на мене травля, Говядовський, посилаючись на протокол, твердив, що в ВПЦР ухвалено лише висвятити Бачинського, а в кого, про це мови не було, й митрополит сам без згоди ВПЦР звернувся до старокатолика... (прим. Василя Липківського).

² Цього приєднання, надто формального, не церковного, я не міг визнати (прим. Василя Липківського).

унормованням та постійне підкреслення свого легального відношення до уряду, закиди в недисциплінованості Київським парафіям особливо Софіївській; з боку людности — якась глуха опозиція, неприязнь проти 3-ої ВПЦР, недовір'я їй, мовляв зрадники, пішли до послуг. Ця репутація за 3-ю ВПЦР затвердилась в народі назавжди...

В січні р. 1927 ВПЦР подала до уряду прохання про дозвіл на скликання Всеукраїнського Церковного Собору в жовтні. Не було сумніву, що з боку ДПУ перешкоди що до цього Собору не буде, бо це теж робилось в контакті з ним. Програма цього Собору вироблено дуже широкий, поважний, далекий від біжучого життя, але не тільки мені, а і всім ясно було, що цей Собор скликається власне для ліквідації мене з УАПЦ. Бо коли 3-я ВПЦР мала взагалі завдання ліквідаційні, то з кого ж і почати ліквідацію УАПЦ як не з мене? 5/18 березня р. 1927 припадало 5-річчя існування Харківської парафії, і вона здобула мені дозвіл прибути до неї на свято. Це була моя остання подорож...*

В Харкові викликав мене до ДПУ разом з Малюшкевичем і Павловським Карин [15]. До мене він навіть не балакав, а моїм колегам кинув на мене таке обвинувачення: «Митрополит Липківський в розмові сам на сам умовляв Потієнка, щоб не здіймав з себе сану діакона, і при цьому казав, що Радвлада вже в агонії, переживає останні часи». Потім, коли Потієнка звільнено з в'язниці, він листівно засвідчив, що ніяких розмов про владу у мене з ним не було. Це була або власна вигадка ДПУ, або донос з ВПЦР; але ясно було, що підготовка до Собору відносної мене вже йде. Малюшкевич і Павловський, як видно було, були вже тоді «свої люди» у Карина і вже знали вирішення ДПУ щодо мене.

Після Великодня, складаючи здається 4-е число часопису «Церква й Життя», я хотів вмістити в нього дуже змістовного листа до мене Шелухина, але в ньому було кілька гострих лайливих виразів проти Петлюри. Лист звичайно не призначався для друку; я ці вирази і взагалі про Петлюру викреслив, бо це в церковному часописі й не зручно було; запевне, це було заслухано й ухвалено в Редколегії. Але не встигла ще ця справа дійти в Харків до ДПУ, як уже Юнаків звідти сповіщає: «Митрополит провадить жахливу петлюрівщину, викреслив неприємну для нього відозву про Петлюру». Єпископ Яків Чулаєвський подає заяву, що не може працювати в редколегії з митрополитом «через його самочинство». В наслідок цього я сам залишив редколегію. Але це обвинувачення в «жахливій петлюрівщині» й на ділі стало одним з головних навіть у слідчого від ВПЦР. Ще ганебнішу провакацію вчинив сам Ромоданів. Якимсь після Різдва приєдналась від ДХЦ Тросецька парафія в Києві й ніяк не могла собі здобути священика. Я запропонував Ромоданову взяти на себе настоятельство в цій парафії, їй треба було перереєструвати

* Крапки в тексті.

свого статута, скликати загальні збори, мати справу з владою, а тут Ромоданів найкраще міг допомогти; він погодився, і я був спокійний, що хоч усі формальности буде виконано.

Чув лише, що він був закликав в помішники собі свого земляка з Миргорода Базилевського, але з ним не зійшовся й відправив його назад, а викликав з Поділля священика Лапчинського; з цим зійшовся, та його парафія не хотіла...

Аж якось після Великодня під час засідання в ВПЦР Мінської Ради приходить в засідання ціла делегація від Троєцької парафії і прямо аж плачуть: «Спасіть нас від Ромоданова; зовсім парафію зруйнує!» Я запитав, чи перереєстрована парафія, кажуть «ні», а були в них загальні збори; відповідають, що ще не було, бо каже Ромоданів, що треба раніш скласти списки парафіян, а потім загальні збори, аж відтак перереєстрація. Та скласти списки парафіян, це, кажу, справа кількох днів. Ба ні, кажуть, Ромоданів посилає Лапчинського з якимсь ніби головою, що ми йому не міримо, і в кожного запитує, чи з церковною, чи може з політичною метою записується в парафіяни; одних записує, других не хоче. «Сам Ромоданів прямо нам каже, що кожного з нас наскрізь бачить, хто справді «церковна людина», а хто «шовинист», чи «петлюрівець». Кількох членів ради вже через нього ДПУ викинуло, поділив нас на якісь класи...^{*} Ми далі так не можемо, спасіть нас, бо загине парафія».

Я прохав голову Мінської ради і благівісника протоієрея Ходзицького довідатись від Троєцької парафіяльної Ради, що там робиться. Ті були й казали, що там справді якийсь жах. Коли я про це завів розмову з Ромодановим, він зараз же подав заяву, що відмовляється від настоятельства в цій парафії. Тоді голова мінської ради зібрав Троєцьку парафіяльну Раду в канцелярії ВПЦР, що була разом і канцелярією Мінської Ради, і де за Ромоданового настоятельства ця Рада звичайно збиралась, щоб якось налагодити справу. На засідання Парафіяльної Ради запрохано було мене й Ромоданова; я прийшов, Ромоданов ні. На Парафіяльній раді було вирішено справу про священика, про складання списків парафіян, перереєстрацію — взагалі негайні парафіяльні справи, і складено протокола.

Уже другого дня ранком в ВПЦР страшенне зворушення: Митрополит зібрав загальні збори Троєцької парафії без дозволу влади, зібрав в канцелярії ВПЦР без дозволу голови ВПЦР...^{**} Тягнуть усіх до ДПУ, декого й голову Мінської Ради кидають до в'язниці...^{3*} а з Харкова Юнаків рапортує: «Митрополит Липківський провадить жахливу контрреволюцію, не рахується ні з якими законами влади»...^{4*}

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

Говядовський, запевне, в своїх протоколах постарався...^{*} Навіть слідчий від ВПЦР не зміг, кажуть, затулити всієї цієї брехні, та крутійства, а між тим і це було головне обвинувачення проти мене. ВПЦР навіть влаштувала окреме засідання, щоб кождий «одверто висловив своє кредо». І Ромоданів і Грушевський і Шараєвський і Коляда, а найехидніше Говядовський — всі тягнули мене за язик, але я не виправдав їх надій, відповів їм цілковитим мовчанням, і лише про нього мали змогу сповістити ДПУ. Після цього засідання, щоб хоч трохи вийти на лекшу повітру, я взяв собі відпустку й виїхав на Солом'янку до сестри і прибув уже в половині липня на «передсоборну нараду», що мала відбутись згідно ухвалі Микільських зборів.

Опубліковано:

Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви. – Вінніпег, 1961. – С. 146–157.

Примітки:

[1] Тут: приміщення колишньої духовної консисторії, де розміщувалася канцелярія ВПЦР в Києві на вул. Володимирській 24.

[2] Нарада 1–3 вересня 1926 р. була зібрана з метою унормування стосунків між владою та УАПЦ. Із членів цієї наради було утворено Всеукраїнську Комісію (ВУК) по «унормуванню життя УАПЦ», яка отримала дозвіл на скликання Великих Покрівських Зборів в жовтні 1926 р. На цих Зборах було обрано склад Президії ВПЦР, яка проголосила т. зв. «новий курс» у стосунках між владою і УАПЦ. Одночасно із звільненням митрополита Василя Липківського за поданням цієї комісії, ВУК було поставлено до відома щодо необхідності позбавитись митрополита задля подальшого існування УАПЦ.

[3] «Церква й Життя» — часопис УАПЦ, видання якого довго домагалася ВПЦР, але не отримувала дозволу від влади. Вийшло друком тільки 8 чисел у 1927–1928 рр. цього журналу невеликим форматом. В часописі публікувались біжучі відозви ВПЦР, постанови Великих Зборів, статті, фотографії, повідомлення, бібліографія церковних видань, в т.ч. в Західній Європі. Згодом, на еміграції, УАПЦ (Соборноправна) в США відродила цей часопис, зберігши зовнішній видавничий дизайн. Виданням часопису в м. Чикаго займалось Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського у 1950–1970 рр.

[4] Іуда («Хваліте Господа»), Іскаріот — один з 12 апостолів, який зрадив Ісуса Христа за 30 срібняків, а потім повісився (Мтв. 10:4; 26:47; Дії 1:16).

^{*} Крапки в тексті.

[5] На Великих Покрівських Зборів в жовтні 1926 р. було проголошено т. зв. «новий курс» у стосунках між владою і УАПЦ. Рішення режиму ліквідувати УАПЦ було напевне пов'язане з важливими змінами в церковному та національному житті наприкінці 20-х рр. Російську Церкву «очистили від антирадянських провідників», тобто ув'язнили і заслали на Соловки велику кількість церковних ієрархів, священників і вірних, і з 1927 р. митрополит Сергій (Страгородський), який став тимчасовим наступником патріяршого престолу в грудні 1926 р., спрямував її шляхом абсолютної та беззастережної підтримки радянської влади. Хоч це не врятувало РПЦ від погромної антирелігійної кампанії, яка охопила СРСР у наступному десятилітті, можна висловити припущення, що за домовленістю 1927 р., уряд обіцяв відновити юрисдикцію Патріархату над тими елементами Православної Церкви, які відокремилися від РПЦ. Підписуючи Декларацію 1927 р., митрополит Сергій не враховував, що 1932–1937 рр. будуть об'явлені «безбожною п'ятирічкою» в СРСР, коли попередні домовленості щодо Церкви будуть фактично скасовані.

[6] Сергій (Іван Миколайович Страгородський) (1867–1944) — XII Всеросійський патріарх (з 1943 р.). Закінчив Санкт-Петербурзьку духовну академію. З 10 серпня 1917 р. — архієп. Владимирський і Шуйський; з 28 листопада 1917 р. — в сані митрополита. Починаючи з 16 червня 1922 р. перебував у обновленському розколі, але 27 серпня 1923 р. приніс публічне покаяння З 18 березня 1924 р. — митрополит Нижегородський. З 10 грудня 1925 р. — заступник Патріяршого Місцєблостителя з перервою, коли був в ув'язненні (30 листопада 1926 р. — 27 березня 1927 р.). З 27 квітня 1934 р. — Блаженніший митрополит Московський і Коломенський. З 11 вересня 1943 р. — Патріарх Московський і всієї Руси. Упокоївся 15 травня 1944 р. в Москві.

[7] Покровські збори ВПЦР у 1919 р. було ухвалено збирати щороку на свято Покрови (14 жовтня).

[8] Шелухін Сергій (псевдонім С. Павленко; 1864–1938) — громадсько-політичний діяч, представник УАПЦ в Західній Європі, педагог, правознавець, поет. В Українській Центральній Раді — представник Херсонської губернії. Належав до УПСФ, член її ЦК. З 15 січня 1918 р. — генеральний суддя УНР, У лютому–квітні 1918 р. — міністр судових справ в уряді В. Голубовича. За Української Директорії — голова української делегації на переговорах з РСФРР (23 травня – 7 жовтня 1918 р.), член Державного Сенату (3 серпня 1918 р.). 1919 р. — виконуючий обов'язки міністра юстиції УНР, член української делегації на Паризькій мирній конференції. З 1921 р. у Чехословаччині, професор карного права в УВУ та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова. Був представником УАПЦ в Західній Європі, звідки надсилав до часопису УАПЦ «Церква і Життя» повідомлення про церковне життя.

[9] Акафист «Непорушній стіні» було присвячено Богоматері-Оранті, мозаїчне зображення якої знаходиться в центральній апсиді великого собору Святої Софії Київської і має назву «Непорушна стіна».

[10] Журнал «Дніпро» (колишній журнал «Сіач») — орган Української Православної Церкви в США, який спочатку виходив у м. Чикаго як двотижневик впродовж 1922–1926 рр., потім як місячник з 1927 р. З 1928 по 1950 рр. цей орган УПЦ в США виходив у Філадельфії під назвою «Дніпро».

[11] Пилип (Федір Степанович Количев, 1507–1568) — митрополит московський. Постригся в монахи в Соловецькому монастирі під іменем Філіпа, пізніше став ігуменом цього монастиря. Був висвячений на московського митрополита у 1566 р. Ризикуючи життям, відкрито виступав проти опричнини, відмовляючи Івану IV Лютому у благословенні. У листопаді 1568 р. був ув'язнений в Твері (Отроч монастир) і 23 грудня 1568 р. задушений у келії Малютою Скуратовим.

[12] Скуратов-Бельський Григорій Лук'янович (Малюта Скуратов) (? – 1573) — керівник опричнини за Івана IV Лютого.

[13] Левицький Олександр Орестович — мирянин, делегат II Всеукраїнського Православного Церковного Собору 1927 р. та I «Надзвичайного» собору 1930 р. Автор статей в часописі УАПЦ «Церква й Життя» 1927–1928 рр., зокрема «Української Ранішньої», «Української Вечірньої» та нової «Божественної Літургії», яку пропонувалося обговорити і запровадити до вжитку в усій УАПЦ.

[14] УАПЦ з самого початку не реєструвалася радянською владою. У 1919 р. ВПЦР створила Всеукраїнську Спілку Православних Парафій (ВСПП), що діяла на основі нового законодавства. В статуті говорилося, що метою її є об'єднання, координація і підтримка праці українських парафій. Статут був затверджений Київським Губвиконкомом (Постанова № 754 від 10 липня 1919 р.). Але після I Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р. новий статут влада не реєструвала аж до липневої кризи 1926 р. 10 грудня 1926 р. було зареєстровано «Статут Всеукраїнського Об'єднання релігійних громад Української Автокефальної Православної Церкви, яке скорочено зветься УАПЦ».

[15] Карин-Даниленко Сергій Тарасович (1898 –1985). Полковник ДБ. Член ВКП(б) з 1928 (у 1920 — боротьбист). Народився в Олександрійському пов. Херсонської губ. у родині селянина, освіта незакінчена вища. У ЧК з 1921. З 1934 — помічник начальника іноземного відділу НКВС УСРР. З 03.01.1937 — заступник начальника оперативного відділу пожежної охорони НКВС УРСР. Заарештований 27.08.1937. Звільнений з-під варті 22.10.1938. Див. докл.: *Золотарьов В. Олександр Успенський: особа, час, оточення.* — Х.: «ФОЛІО», 2000. — С. 300.

№ 92

**Уривок з книги митрополіта Василя Липківського
«Історія Української Православної Церкви.
Розділ VII: Відродження української церкви» про
«надзвичайні» собори 1930 р. [після 1932 р.]**

ПІСЛЯ ДРУГОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО СОБОРУ

Тут власне мені варт би було й покласти перо, бо як вийшов я з ВПЦР в день мого звільнення [1], то вже більше й не ходив туди й абсолютно ніяких зв'язків з керівними органами ВПЦР не мав. Хоч ще 2 роки я жив коло св. Софії в 10 сажнях від ВПЦР, але ні один з єпископів, ні один з членів ВПЦР (крім Чехівського), майже ніхто з священників не заходив до мене, всі як чуми цуралися; був кілька раз лише митрополит Микола Борецький, але ухилявся від розмов на церковні теми, а я не питав. От же лише дещо, і то стороною, доходило до мене; ВПЦР навіть про те, що персонально мене торкалось, нігде мене не сповіщала...^{*} Запевне, слова Карина представникам Собору, що я можу залишатись і настоятелем Софії, і єпископом, і всі справи про мене в ДПУ припиняються, були нахабною брехнею. Суворо заборонено було поминати моє ім'я в церкві, і коли священник Микільської парафії мене пом'янув, його негайно виключили з УАПЦ. Коли парафія при Покровськiм монастирі запрохала мене за настоятеля до себе, цю парафію ледве не закрито, а священника, що «не виховує парафіян», виключено, з УАПЦ, а потім кинуто до в'язниці. Правда, ВПЦР на настирливе прохання парафій кілька раз дозволила мені служити, але Юнаків збирав і поширював усякі брехні про мої промови, розмови.

Але ліквідатори з ВПЦР, коли вони взялись виконувати завдання ДПУ, цебто ліквідувати УАПЦ й мене особисто, мусіли, запевне, далі провадити свою працю. І от на Микільських зборах 1928 р. [2] зріченець від віри Коляда від імені комісії з себе, другого зріченця Грушевського й зрадника Лапчинського виступає з цілком ліквідаційною доповіддю «про дослідження життя УАПЦ». Але з за цієї комісії в цій доповіді нахабно виглядає крутійська голова та зрадницький язик третього зреченця Ромоданова. В чому вони тільки не обвинувачують УАПЦ й мене особисто? І націоналізм, і шовінізм, і політиканство, й антирадянство, й що «втирали очки» владі — все тут є. Особисто ці зреченці ганебний наклеп на мене наводять, ніби я зрікся якихось підписів, яких не робив, тут і брехня про «Троєцькі збори» і всякі провини «вищого керівника». В цей же тон співає й Малюшкевич у своїй доповіді (власне в мене й запозичений) про служіння єпископа та священника УАПЦ, і навіть митрополит Борецький потрапляє за ними, що шовінізм, ан-

^{*} Крапки в тексті.

тирадянство це «первородний гріх» УАПЦ. Та разом з тим ці ліквідатори все ж твердять, що «майбутнє релігійного життя на Україні належить тільки УАПЦ, що УАПЦ є «національна Церква», що УАПЦ «будує сам народ».

Але от влітку знов, кажуть, прибув Карин і підняв кулака проти ліквідаторів: Що ж ви, мовляв, товариші, взялись ліквідувати УАПЦ, втираєте нам очки визнанням її шовінізму, контрреволюції і разом з тим кажете, що їй належить майбутнє. От же робіть справу щиро, перестаньте втирати нам очки...^{*} Тут же Карин, щоб показати з свого боку щирість, кожному дав по ділах його: Ромоданів одержав видну вчительську посаду й для себе й для своєї дружини; не знаю, чи зрікся він сану і віри, тільки, запевне, як радянський вчитель, веде антирелігійне виховання. Говядовського дружина теж одержала вчительську посаду. За те на грішників вийшов «протокол ВПЦР № 136». Мені стороною пощастило його прочитати і здивуватись, як справді ліквідатори з ВПЦР перейнялись від Карина ліквідаторськими здібностями.

Мене вони ще виключили з УАПЦ трохи прикритою фразою: «не запрохувати митрополита Липківського на служіння»; Чехівський не втік своєї долі: його виключено й зі складу ВПЦР і з УАПЦ, так само й його брата Миколу, що був пан-отцем. Взагалі цим протоколом виключено всіх, хто був засуджений владою, або обмежений в правах. От же виключили з УАПЦ всіх, починаючи з Христа, апостолів, мучеників, цебто фактично ліквідували Церкву. Залишились лише Коляди, Кобзарі, Грушевські, Говядовські, але й вони не забарились самі себе виключити від УАПЦ і від віри.

Але зліквідувавши, поховавши УАПЦ, треба було, щоб ліквідатори припечатали її гроб своєю «соборною» печаткою. І з цим діло не забарилось. ДПУ чи само видумало, чи справді знайшло якийсь політичний гурток «СВУ» (Спілка Визволення України). Цим, СВУ ДПУ мало на меті зліквідувати «петлюрівщину», а загалом уже пришило до цієї справи й УАПЦ, щоб зліквідувати й її. На суд поставили лише двох Чехівських, бувших видних політичних діячів, але без суду зліквідували, зіслали майже половину священників та інших вірних УАПЦ, що їх треба було зліквідувати; з одного Києва пішли на заслання найкращі священники: Красицький, Карпов, Ходзицький, Хомічевський, протод. Пивоварчук, що про СВУ чи будь яку політику й не знали нічого, і багато інших, а багато й розстріляно. Та ще не відбувся суд над СВУ, як уже своє завдання цілком виконали ліквідатори з ВПЦР.

Січня 28-го 1930 року були зібрані єпископи УАПЦ і з 40 священників, їх оголошено «надзвичайним церковним Собором», і вони винесли «соборну» ухвалу про ліквідацію УАПЦ, а разом з тим і митрополит Борецький і всі єпископи самоліквідувались, припинили своє духовне керівництво, залишившись лише «служителями культу» при церквах при яких зареєстровані; са-

^{*} Крапки в тексті.

моліквідувалась і третя ВПЦР і всі її Окр[угові] П[равославні] Ц[ерковні] Р[ади], МПЦ — одно слово «Всеукраїнська церковна ліквідація».

Стоїть лише порівняти ухвалу цього «Собору» з поданою на суд над «СВУ» доповіддю ДПУ про УАПЦ, щоб переконатись, що ухвала «Собору» є майже дословна копія доповіді ДПУ, і на цьому поставити точку. Я її й ставлю, прикладаючи й саму цю ухвалу¹, з якої видно, що аж ніякого церковного духу на Соборі цих хриstopродавців не було, це були просто політичні збори зрадницького єпископату та духівництва УАПЦ, що склали цілком політичну ухвалу, виконали до краю завдання ДПУ, які інші й не могли бути як ліквідаторські до УАПЦ. Голосом цього Собора говорив не Христос, не Церква, а ДПУ. А може ці єпископи та священники наклепали на свою Церкву та її діячів, «починаючи з митрополита Липківського», від якого й самі почалися, цією брехнею гадали спасти УАПЦ й себе самих від більшовицької небезпеки? Але брехня взагалі не є «кінь для спасіння», а брехня на Церкву це є лише справжнє хриstopродавство...*

Та Радвлада утворила цю «Соборну» ліквідацію УАПЦ, запевне, лише про людське око; в затінку цієї ліквідації вона робить справжню й невинну ліквідацію взагалі віри й Христової Церкви за своїм комуністичним програмам, і в першу свою п'ятилітку [3] взялась до ліквідації УАПЦ, як наймолодшої, значить найменш тривкої, та ще й такої, що дуже захоплює селянство. Комуна в останні часи «повернулася лицем до села», опановує українське селянство, усуспільнює й українську землю, й селянські коні, й воли, й корови, і самих селян під своєю диктатурою, заводить радгоспи, колгоспи без попів, без церковів, хоче все селянство обернути в безвірницьку спролетаризовану масу. Самих попів повним унеможливленням для них та їхніх родин життя в радянській державі цілими гуртами жене до зрічення сану, цілком унеможливила заснування релігійних шкіл, видання часописів, книг релігійного змісту, і взагалі цілком нищить і релігійний, і національний дух українського народу, робить духовну руїну; а коли робить, то й зробиць... Зав'язала вже в жидівський мішок міста та робітництво, зав'яже й селянство...**

Наша рідна земля, наш рідний народ, зпоконвіку мають таку тяжку долю, що їх в певні терміни заливає всяка повінь. Колись, кажуть, наша Україна вся була залита морем, зкована льодом, завмерла. Але зійшло море, ростав лід, і

¹ В своїй історії рукопису митр. В. Липківського Н. Бурчак каже, що «наприкінці рукопису було наклеєно вирізки з Газет з заявами деяких єпископів та священників УАПЦ про зречення Церкви і християнської віри» (див. Додаток ч. 1.). Між тими вирізками мусіла бути також і ухвала «Надзвичайного Церковного Собору» з 28-го січня 1930 р., але її до цієї копії праці митр. В. Липківського не було додано. (*Примітка Семена Савчука*).

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

вона як квітка росквіла й прийняла на своє лоно наш рідний нарід. Та й його скільки раз заливала ворожа повінь? Мабуть ще за часів переселення народів в 4-му, 5-му віках, народна повінь дуже заливала наших прабатьків на їхній землі.

Потім уже в історичні часи наш народ до краю заливала й повінь половецька, й повінь татарська, й руїна кримських ханів. Та вся ця руїна й прийшла й відійшла, а народ наш живе й потужніє. Навалилась на наш народ не тільки фізична, а й духовна повінь і польська й московська, обертала в руїну не тільки землю, а й віру і саму душу нашого народу. Але й вона як прийшла так і зійшла, а народ наш живе й відроджується... * На Бога надія, що й жаклива комуністична повінь, що зараз своїми хвилями намагається з головою залити наш народ, звести зі світу і його віру і Церкву, і все, що для нього найдорожче, всю його людську природу, його волю, націю, теж зникне, як і прийшла, а народ і від неї врятується й житиме.

А свята Українська Автокефальна Православна Церква — вона, як і Христос, голова її, воскреснувши з мертвих, вже більш не вмирає, смерть над нею вже влади не має... **

14/23 жовтня р[оку] Б[ожего] 1930.

Дев'яті роковини моєї хиротонії¹⁾

ПРИМІТКА²⁾

Тим часом життя йде й невинно висуває свої вимоги...^{3*)} І як ліквідація УАПЦ нагадує обставини смерті Христової перед Його воскресінням...^{4*)} Уже помер Христос, вже Його поховано, привалено гроб каменем, а між тим вороги його неспокійні, воїни прийшли до Пилата і кажуть: «Цей обманщик казав: на третій день воскресну. Так звели забезпечити гроб вартою, щоб ученики не вкрали Його і не сказали, що Він воскрес із мертвих...»^{4*)} [4]. Хіба не те ж саме трапилось і з Українською Церквою? Уже згряя христопродавців, що оголосила себе «синедріоном» [5] — «надзвичайним церковним собо-

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

¹⁾ Хиротонія митр. В[асиля] Липківського відбулася 10-го жовтня за старим стилем, а 23-го жовтня за новим (між старим стилем і новим є 13 днів різниці), отже правильна дата його хиротонії була 10/23 жовтня, а не «14/23 жовтня», як тут подано. Тому що дата «14/23 жовтня» є подана також у книжці «Відродження Церкви в Україні 1917-1930» та в інших копіях, треба припускати, що вона так була написана в оригіналі (*Примітка Семена Савчука*).

²⁾ Цю «Примітку» митр. В[асиль] Липківський мусів написати щонайменше два роки по закінченню писання «Історії». Це видно з того, що в ній він згадує про події, які наступили вже по 1930 році, як наприклад про єпископа Полікарпа, який був висвячений в 1932 році. (*Примітка Семена Савчука*)

^{3*)} Крапки в тексті.

^{4*)} Крапки в тексті.

^{5*)} Крапки в тексті.

ром», винесла смертний присуд Українській Церкві, поховала її, привалила гроб її каменем своєї постанови; вже всі більш чесні прихильники й працівники цієї Церкви і навіть митрополит Микола Борецький, що був почесним головою цієї зграї ліквідовані, зіслані, розстріляні; уже й ті «діячі» зі зграї христопродавців, що для ДПУ були вже непотрібні в Церкві, єпископи — Ромоданів, Грушевський, Чулаєвський, Кротевич, Дахівник, та їхні співробітники з священства й мирянства, як Говядовський, Коляда та інші, прилюдно зріклися і Церкви і віри, стали «повноправними совітськими громадянами»; уже й митрополит і всі єпископи самоліквідувались, зріклися свого єпископського служіння, залишившись лише служителями культу при церквах, що до них зареєстровані, — а ДПУ все ж неспокійне.

І от не пройшло й року після скликання «надзвичайного собору» христопродавців для похорону УАПЦ, як ДПУ скликає вже другий надзвичайний собор [6], щоб поставити варту коло її гробу; і ставить цю варту. Чому це? Запевне, це таємниця самого ДПУ. Ми можемо лише робити догадки. Річ в тім, що ДПУ з першим надзвичайним собором уже надто перемудрило: воно не тільки зліквідувало УАПЦ, а й усю його організацію: ВПЦР, повіт[ові], район[ові] ради, зліквідувало служіння митрополита і єпископів.

Але все ж після всіх ліквідацій залишилось українських парафій щось коло 300. І в якому стані вони залишилися? Вони сказалися вільними від усякого контролю крім звичайної в кожній Совітській спільці агентури ДПУ, вільними від усякого церковного начальства. Я навіть вітав такий стан українських парафій, в такому стані вони могли найкраще підготуватись до утворення в слушний час нового, уже справді церковного всенародно-соборноправного керівництва. Але ДПУ скоро суп'ятилось. Справді, в той час, як більшовицька влада всі свої інституції проймає самою суворою централізацією, вводить «єдиноначаліє» в усіх своїх фабриках, колгоспах, радгоспах, та всіх інших закладах, найбільше боїться всякої «груповости», українські парафії опинилися в стані анархічному, стали окремими, незалежними гуртками людности, та ще в справі найбільш підозрілій для більшовиків — в справі релігійній.

І от в грудні 1930 року ДПУ скликає другий «надзвичайний собор» і на ньому виправляє свою помилку, відновляє всю церковну організацію з порушенням, запевне, всенародної та й іншої соборноправности, ставить варту коло гробу УАПЦ, щоб мати в своїх руках певні органи і певних відповідальних осіб за мертвий спокій української Церкви. За митрополита ДПУ призначає свого «завжди готового» комсомольця Івана Павловського і при ньому утворює Всеукраїнську Церковну Раду під головуванням його самого в складі лише трьох осіб (священників), поділяє українські парафії на 7 єпархій і в кождо призначає єпископа, уже випробуваного в «завжди готовности», і при ньому Єпархіяльну Раду в складі секретаря і скарбника. От же надійна

варта коло гробу УАПЦ уже поставлена, вічний могильний спокій її вже забезпечено.

Але ДПУ, утворюючи свого митрополита як вартового коло гробу УАПЦ, мало на думці, здається, викопати ще один гроб і в ньому поховати ще одного небезпечного для себе покійника. Річ в тім, що предковичним осередком і церковного і національного життя українського народу є м. Київ, до нього завжди звертались думки, серця і мрії українського народу з усіх країв світу; Київ серце українського народу. От чому й митрополити Київські, хоч вони від татарів мусіли тікати до Москви, більш як 200 років жили в Москві, але все ж звались «Київськими і всієї Русі». Коли Московська митрополія відділилась від Києва, Київські митрополити більш як 200 літ жили у Вільні, але звались все ж «Київськими і всієї Русі». Осередком церковного життя України при всіх пригодах незмінно залишався Київ.

І от тільки митрополитові від ДПУ Павловському засвоєно титул «Харківський і всієї України». Всеукраїнська Церковна Рада перебуває вже в Харкові. От же Київ як предковичний церковний осередок українського народу кладеться в могилу, а замість нього висувається новий осередок — Харків — столиця більшовицької української інтернаціональної держави...^{*} Так ДПУ «пустило в расход» зразу двох покійників і поставило надійну варту коло їх могил. Але певне ж воно, що ці небіжчики вже не встануть? Ми ж віримо, що вони все ж воскреснуть, і ніяка варту їх не встереже. Але ж коли? Перед Господом 1000 літ як один день, і один день як 1000 літ...^{**} А може ще на ДПУ вплинула і зміна відношення Польської влади до Української Церкви в своїй державі. Є чутки, що Польща визнала в себе Українську Церкву [7] й висвятила для неї єпископа Полікарпа (Сикорського) [8]. Позбавлені єпископів парафії радянської України могли оглядатися на Українського єпископа в Польщі...^{3*} У всякім разі лише, запевне, ліквідаційні й політичні причини заставили ДПУ надати українським парафіям від себе митрополита й іншу організацію...^{4*}

З оригіналом рукопису Вчс.^{5} Митр. В[асиля] Липківського згідно. Митрополит Ніканор [Абрамович] [9].*

Опубліковано:

Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ VII: Відродження української церкви. – Вінніпег, 1961. – С. 167–175.

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Тут: «Всечесного».

Примітки:

[1] Митрополита Василя Липківського було звільнено «відтягяря митрополичого служіння під час II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 17–30 жовтня в соборі Св. Софії Київської 21 жовтня 1927 р. Одночасно він перестав бути членом Президії ВПЦР.

[2] Микільські Збори провадились як щорічні зібрання всієї ВПЦР за ухвалою, яку було прийнято у 1919 р. на Миколу весняного, тобто 22 травня.

[3] Першу п'ятилітку було оголошено в XV З'їздом ВКП(б) у 1928 р., який проголосив курс на колективізацію, як складову частину генеральної політичної лінії розгортання наступу соціалізму. Було складено Директиви на першу п'ятирічку на 1928/29 – 1932/33 рр.

[4] Тут йдеться про євангельський сюжет, де оповідається про події після поховання Ісуса Христа (Мтв. 27:62–66).

[5] Синедріон — найвищий судовий орган іудеїв, який знаходився в м. Єрусалим і складався з 72-х осіб. Головував у С. первосвященик Єрусалимського храму. Місцем зборів було приміщення у самому храмі. (Мтв. 5:22 26:59 та ін.)

[6] До I Надзвичайного церковного собору в січні 1930 р. церква мала назву «Українська Автокефальна Православна Церква» (УАПЦ). Після «акту самоліквідації», який підписали митрополит Микола Борецький і єпископат УАПЦ, вона перестала існувати. На II Надзвичайному соборі в грудні 1930 р. парафії колишньої УАПЦ були перереєстровані під назвою «Українська Православна Церква» (УПЦ). Під цією назвою вона проіснувала до повної ліквідації впродовж 1930–1937 рр.

[7] Тут йдеться про боротьбу у 1920–1930-х рр. українських церковних і громадських організацій в Польщі за внутрішню українізацію Польської Автокефальної Православної Церкви, яку очолював митрополит Варшавський і всієї Польщі Дионісій (Валединський).

[8] Полікарп (Сікорський; 1875–1953) — митрополит УАПЦ на чужині. Закінчив Київську Духовну Семінарію у 1898 р. До 1917 р. працював столоначальником Київської Духовної Консисторії. З 1917 р. — начальник господарського відділу в Міністерстві ісповідань, віце-директор Департаменту загальних справ на еміграції УНР (Тарнов). З 1922 р. — ієромонах, ігумен-намісник Дерманського монастиря, потім намісник Віленського Свято-Духівського монастиря. З 25 лютого 1927 р. — настоятель Жировицького монастиря. 10 квітня 1932 р. відбулася хіротонія во єпископа Луцького. Був організатором двох підкомісій (1 — Луцька; 2 — Крем'янецька) по перекладу Св. Письма при «Комісії Перекладу Св. Письма та книг Богослужбових при

Українському Науковому Інституті у Варшаві». 24 грудня 1941 р. був призначений Адміністратором на тимчасово окупованих землях України, очолив УАПЦ. З 1944 р — на еміграції. Спочатку в Польщі, потім в Німеччині. З 1950 р. у Франції. Упокоївся в м. Ольней-су-Буа 22 жовтня 1953 р.

[9] Ніканор (Абрамович; 1883–1969) — митрополит УАПЦ на чужині, активний учасник українізації Православної Церкви на Волині (1918–1939). Голова Волинського єпархіального з'їзду (3–10 жовтня 1921 р.), під час якого в Троїцькому соборі Почаївської лаври керував показовою першою українською богослужбою. 1942–1943 рр. — архієпископ Київський і Чигиринський. З 1945 р. в еміграції у Карлсруе (Німеччина). З 1953 р. — митрополит УАПЦ в еміграції, голова Богословського наукового інституту УАПЦ. Автор праць з богослів'я.

РОЗДІЛ V
ДОКУМЕНТИ З АРХІВНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
НА МИКОЛУ ЧЕХІВСЬКОГО.
1927–1930 рр.

№ 93
Ордер № 1626
на проведення обшуку та арешт Миколи Чехівського
від 14 червня 1927 р.

У.С.Р.Р.
ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
О р д е р № 1626¹

По справі.....
Дійсний на 1 доб[у].
Дано «14/VI», дня 1927 р.

Співробітникові *т. Дратве*
на проведення *обыска и ареста*
гр. *Чеховского Николая Моисеевича*
на адресу [вул.] *Нестеровская*, [буд.] *17, кв. 18*

Всім військовим и громадським владам, а також громадянам Республіки належить давати всяку законну допомогу пред'явникові ордера при виконанні покладених доручень.

Голова ДПУ УСРР²

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 1.
Оригінал. Рукопис на бланку.

¹ Бланк ордера виготовлений в друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки. В цій же справі (арк. 3) зберігається ордер за № 1627 на арешт та проведення обшуку Чеховського М.М. на адресу Святошино, вул. Невська, буд. 5. Ймовірно було виписано одночасно два ордери з талонами на ордер на різних адреси. Було виявлено протокол за № 5 обшуку у громадянина Чеховського М.М. (арк. 5), де вказано, що було використано саме ордер за № 1626.

² Закреслено від руки в тексті оригіналу.

№ 94

**Талон до ордера на обшук та арешт
Миколи Чехівського від [14 червня 1927 р.]**Т а є м н оПри трусі не пред'являється

У.С.Р.Р.

ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
Талон ордера № 1626¹

..... «.....» 192... р. По справі №

Чергов[ий] Помішн[ик] Коменданта ДПУ прийміть арештованого

звинуваченого в справу якого переводиться

залічити за *т. Свириденко*

Догляд при триманні: нормальний, суворий.

(непотрібне закреслити).

Голова ДПУ УСРР²

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

Заарештован

й речові докази, згідно з протоколом трусу здав «.....» дня 192...р.

Співробітник

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 2.
Оригінал. Рукопис на бланку.*¹ Бланк талону до ордера виготовлений в типографський спосіб. Виділене курсивом вписано від руки.² Закреслено від руки в тексті оригіналу.

№ 95

**Реєстраційна картка службовця культу,
заповнена власноручно Миколою Чехівським
[після 3 липня 1924 р.]**

№ 679

Київської округа

Реєстраційна картка службовця культу¹

1. Прізвище, ім'я, та по батькові *Чехівський Микола Мусійович*
2. Рік народження *1877 р.*
3. Коли вступив на службу до релігійних громад *7/XII–1922 р.*
4. Професія до вступу на службу до реліг[іє]вих громад *офіцер*
5. О с в і т а (точно зазначити назви учбових закладів, що скінчив, або де вчився) *Київ[ської] Дух[овної] Семінарії 5 кл[асів], Чугуївську військову школу*
6. В яких реліг[іє]вих громадах служив і які обов'язки там виконував *Київ[ський] Соф[ійський] Соб[ор] діяконом 3 березня 1923 р. і 3 липня [19]24 р. в с. Германівській Слобідці священиком*
7. В якій реліг[іє]вій громаді служить зараз (точно зазначити місце перебування — село, місто, район — реліг[іє]вної громади) *Святошин[ської] УАПЦ (Нивки буд. Романенка)*
8. Які обов'язки виконує зараз *священника*
9. На якій мові відправляє службу *українській*
10. Якому церковному управлінню підлягає, та якого єпископа визнає *ВПЦР, У.А.П.Ц. Митрополит Василій*

¹ Текст «Реєстраційної картки службовця культу» надруковано в типографський спосіб. Виділене курсивом вписано від руки. Перед цією картою виявлено довідку від 16 червня 1927 р. про те, що це є матеріали, які були виявлені під час обшуку у М. Чеховського (т. 131, арк. 7).

11. Розмір місячної платні, що одержує від громади *20 р.*
12. Чи має будь-які допоміжні заняття, які саме й скільки від них має прибутку *ні*
13. М а й н о в и й с т а н :
 - а) Чи володів нерухомим майном (землею, будинками) до революції *ні*
 - б) Чи володіє землею, будинками зараз *ні*
14. № попередньої реєстраційної картки *4*
15. Підпис службовця культу [*М. Чехівський*]
16. Відмітка про взяття на облік та зняття з нього в райвиконкомі або окрадмінвідділі.

Взято на облік	Знято з обліку
<i>Київським ОАВ¹</i>	

17. Відмітка про зречення від сану та служіння церкві (зазначити дату зречення, та в якому часописі оголошено про нього)
18. № реєстраційної картки зреченця
19. Підпис зав. окрвідділення культів,
або зав. адмінвідділення райвиконкому (по належності)

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 6–6 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.*

¹ Тут: Округовий адміністративний відділ.

№ 96

Анкета Миколи Чехівського від 14 червня 1927 р.

Д.П.У. У.С.Р.Р.

При заповненні анкети Уповноважений попереджає обвинуваченого, що за давання неточних й невірних відомостей він несе сувору відповідальність.

АНКЕТА¹

для обвинувачених.....1927 року

П И Т А Н Н Я	В І Д П О В І Д Ь
Прізвище	<i>Чеховский</i>
Ім'я та по батькові	<i>Миколай Моисеевич</i>
Рік народження	<i>1877 г.</i>
Місце народження	Губерн[ія] <i>Киевская</i> Повіт <i>Киевский</i> Волость <i>Ставянская</i> Село <i>Гороховатка</i>
Адреса	<i>Святошино, Невський пр. 5.</i>
Час аршета	<i>«14»/VI 1927 р.</i>
Ким зааршетований	<i>По ордеру № 1626</i>
Звідкіль и коли прибув	

¹ Текст анкети віддруковано друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки. Окрім цієї анкети в томі № 131 виявлено ще два варіанти копій анкет для колишніх офіцерів білих армій, які приблизно датуються початком 1920-х рр. (арк. 8–9, 10–10 зв.)

РІД ЗАНЯТТЯ, АБО МІСЦЕ СЛУЖБИ			Соц-проф. належність
а) Сільське господарство	Якої окр. й села		Куркуль. Середняк. Бідняк. Адміністр. Службовець. Робітник. Господар. Червоноарм. Комсклад. Особ. вільн. профес. Учбовець. <u>Духовництво</u> * Кустар. Інш. занят. Без певн. занят.
б) Держ. пром. доб. й обр.	Назва підприєм. Посада або станов.		
в) Конц. пром. доб. й обр.	Назва підприєм. Посада або станов.		
г) Державні установи	Назва підприєм. Посада або станов.		
д) Державна торгівля	Назва підприєм. Посада або станов.		
е) Прив. торг. пром. та інші пр.	Назва підприєм. Посада або станов.		
ж) Кооперация	Назва підприєм. Посада або станов.		
з) Транспорт	Назва підприєм. Посада або станов.		
и) Армія й флота	Назва частини. Посада.		
к) Органи ДПУ	Назва органа. Посада.		
л) Міліція	Назва органа. Посада.		
м) Громадський організ. (парт. проф. добров. громади)	Назва організац. Посада або станов.		
н) Інші			
ПАРТІЙНІСТЬ: комуніст, член ЛКРМ, меньшевик, лів. с-р., прав. с-р., прав. парт. сіоніст., інш. партії, позапартійний		№ чл. картки якої організ.	

Р і д	<u>Чоловік</u> , жінка
О с в і т а	Неписьменний, малописьменний, нища, середня, вища. <i>Воен[ная]</i>
З р і с т	До 17 р., від 18 до 24 р., від 25 до 30 р., від 31 до 40 р., від 41 до 55 р., старше 55 р.
Н а ц і о н а л ь н і с т ь	Українець, росіянин, білорус, єврей, поляк, молдованін, німець, національн. інші.
Г р о м а д я н с т в о	С.Р.С.Р., — чужеземець УССР

* Тут і далі в тексті анкети підкреслення зроблені від руки.

Злочинство: (в чому обвинувач.)

1) контр-револ. діяльн.; 2) належність до анти рад. парт., к-р. агит. й пропаганда, 3) шпигунство військов., 4) шпигунство екон. і к.-р., 5) бандитизм, 6) не закон. перехід кордону, 7) контрабанда, 8) фальшивомонет., 9) військов. злочин., 10) зловживання владою, дискретитація рад. влади. 11) розтрата, 12) хабарство, 13) безгосподарність, 14) інші злочин. Арт. арт.К.К.

Склад родини, зріст і адреса членів				
Ступінь споріднення	Прізвище, ім'я та по батькові	Зріст	Заняття й місце служби	АДРЕСА
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				

Підпис обвинуваченого [М. Чехівський]

Де утримується ДПУ

За ким заличено Свириденко ДПУ

Підстава заличення

Окремі прикм. обвинувачен.

ПРИМІТКА:

Підпись*: Уповноваженого
або Пом. Упов.

[підпис нерозбірливий]

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 21-21 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку.

* Так в тексті.

№ 97

**Заява Володимира Чехівського
про діяльність його брата Миколи Чехівського
від 17 червня 1927 р.¹**

*До Київ[ського] Окр[угового] Відділу
Держав[ного] Політ[ичного] Управління**

громадянина С.С.Р.Р. Володимира
Мойсеевича Чехівського

З А Я В А²

Повинен я, як громадянин, посвідчити про діяльність громадянина Миколи Мойсеевича Чехівського, мого брата. Закон надає обов'язок владі приймати показання винуватого. Тим закон дає можливість висловити показання й брату про брата. Микола — мій менший брат, все життя його — перед моїми очима. В громадській роботі він йшов поруч зі мною.

Батько наш — священник, але через бідність свою, родинні обставини і визвольні переконання не міг дати дітям умов життя, що були б привілеями пануючої верстви. Через те Микола Чехівський, перетерпівши перші роки навчання в нужді великій, з I-го ж класу середньої школи (семинарії) учився і жив власним заробітком: він співав в різних хорах (хорі М. В. Лисенка, в хорі школи Блюмельфельда й інш.). Учення й щоденна заробітна праця виробили у нього дух протесту проти напряду учителів-«чиновників» до класово-гнобительського виховання. В одному з старших класів він відкрито виступив проти гнобительства «чиновника»-учителя й за те шкільний уряд позбавив його можливості учитись і в духовних і в світських школах, як неблагонадійного з боку урядової системи. Закриття шляхів до інших шкіл і військова повинність кинули його в юнкерську школу і направили по лінії військової служби.

¹ Дату заяви вдалося з'ясувати з тексту іншої заяви Володимира Чеховського від 30 червня 1927 року (спр. 67098-ФП, т. 131, арк. 27. Автограф.). До подання цієї заяви В. М. Чехівський звертався до начальника Київського округового відділу ДПУ від заявою від 16 червня 1927 року з прохання прийняти його особисто (арк. 15).

* Тут і далі текст виділений курсивом дописано від руки чорнилом В. Чехівським.

² У справі 67098-ФП, т. 131 виявлено додаток до цієї заяви, який Володимир Чехівський написав власноручно 22 червня 1927 року (арк. 20–20 зв. Автограф.). Також виявлено записку від 28 червня 1927 року, де В. Чехівський повідомляє про свою хворобу і неможливість особисто з'явитися для клопотання у справі свого брата М. М. Чехівського. Останню заяву В. Чехівський подав 30 червня 1927 р. (арк. 27).

Як старшина старої армії, він не піддавався казньонному напряду — вживання армії на класове гнобительство. Перед частиною війська, вихвативши шаблю з пихви, кинувся він на командира полку, коли той зневажив права людини. Діло зам'яло само офіцерство, бо воно боялось свого дискредитування.

І в 1905–[190]6 рр. і весь час пізніше, хоч і не належав до партії, але разом зі мною і третім братом Віктором фактично працював на Укр[аїнську] Соц[іал]-Дем[ократичну] робіт[ничу] партію в тій її течії, що стояла на лінії проти меншовістичного угодовства. Віктор це довів тим, що наклав головою в першому бою 13 серпня 1914 р. закликаючи товаришів-солдатів з такими ж людьми, як і вони, — робітниками і селянами, українцями. Микола й гроши-ма, й працею співробітника допомагав революційному, визвольному рухові робітництва й селянства на Україні з 1900 р. і до останнього часу. Пробивання в полоні 1915–1918 рр. лише зміцнило у ньому революційний напрям і думки, і праці.

Вернувшись з германського полону 1918 року, в березні, в першому полку сине-жупанників, він, після побачення зі мною, коли я з Одеси прибув до Київ, в березні [19]18 р. укупі з полком не піддався заміру німецького командування вжити полк на справу контрреволюційну. За те полк було скасовано, а вояків одправлено по домівках.

При гетьмані брат зі мною й, взагалі, революційними колами готувався до боротьби з противниками революції. У всенародному революційному повстанні проти гетьмана й його спільників брат прийняв активну участь у листопаді–грудні 1918 року. Виконуючи в кінці грудня [19]18 р. і спочатку січня [19]19 року функції коменданта м. Києва, він був обмежений у своїй роботі через осадне положення, що віддавало всю владу корпусу Коновальця і комісії Директорії.

Бачучи ухил у Директорії в бік Антанти й проти здобутків революц[ійно-го] повстання, брат Микола, як і другі революц[ійні] діячі: Михайло Ткаченко, Висоцький Зінов[ій], Драгомирецький Антін, пропонував взятися до скинення Директорії й утворення непохитної революційної влади. Вчинити зміни влади тоді не можна було б через брак просто часу до підготовки.

Бачучи неминучий розклад влади Директорії й не співчуваючи напрямку її політики, Микола не мав змоги ні фізичної ні психічної продовжувати держ[авну] службу і він її залишає в березні 1919 р. А для підтримання здоров'я, що занепало від трьохразових поранень, контузій і чотирьохрічного полону, він справжнім інвалідом від'їжджає за кордон, до Тифлісу через Румунію і Турцію, щоб там віддатись лише приватному життю.

Пробивання його на службі військовій в Укр[аїнській] Народ[ній] Респ[убліці] з грудня 1918 року й до лютого 1919 р. не є в дійсності білогвардійством, бо той короткий час був переходовим, ще не з'ясованим [мо]ментом, бо іменно тоді в грудні–січні [19]18–[19]19 рр. в У.Н.Р. була значною течія до спілку-

вання співжнього з Радян[ською] Росією, бо тоді умови спілкування, що пропонував уряд У.Н.Р. під моїм головуванням в раді народ[них] міністрів, були прийняті урядом Рад[янської] Росії і підписані т. Пред[седателем] Сов[ета] Нар[одних] Ком[ісарів] В[олодимиром] Іл[лічем] Леніним, т. Чичериним і т. Красиним, як це мені засвідчив посол У.Н.Р. Семен Мазуренко і інші.

Микола Чехівський зі мною належав цілковито до цієї течії. Нашу течію перемогли впливи подішньої Антанти. Агенти Антанти добре знали ворожу їм політику нашої течії й всякими заходами боролись проти нас. Вони вимагали від Директорії гоніння й на мене зокрема, як на більшовика (це їх вираз). Спілкування зі мною брата Мик[оли] Чехівського вони собі теж зауважили і коли переїздом був в Румунії, його заарештували, обібрали й вислали за межі Румунії.

Коли він приїхав в Батум, з наказу англійського представництва, його зняли з пароплаву, не пустивши на берег, держали в в'язниці довший час. Не маючи ніяких конкретних обвинувачень, випустили. В Тифлісі Мик[ола] Чехівський жив то заробітком візника, то заробітком співця в театрі, вернувся до юнацької своєї професії, до білогвардійців займав ворожу позицію.

З установленням Рад[янської] Влади у Тифлісі Мик[ола] Чехівський, як військовий старшина, механічно попадає в графу білогвардійців й одержує обмеження громадське за провину не свою, а антантофілів з У.Н.Р. В 1922 р. з Рязанського центр[аційного] лагерьа його відпущено. Оселившись в Києві, де жив й я, він шукав праці відповідальної силам і здатностям, почав співати в хорі. Церковна громада обрала його на діакона.

І от 1922 р. він несе службу в УАПЦ, священнослужителя, нині священника¹. Ставши робітником церкви Мик[ола] Чехівський ясно й категорично завше йшов проти всяких нецерковних ухилів в церковному житті, він весь час держався цілком законного, лойяльного шляху. В вересні 1926 р. на всеукр[аїнській] нараді і Покрів[ських] Зборах він категорично обстав за унормовання легального життя церкви.

До роботи урядів буржуазних держав і їх челядників і до роботи всіх контрреволюційних течій і заходів, зокрема до роботи англійських урядових кіл контрреволюційних течій, що прикриваються іменем У.Н.Р., він відносився гостро вороже, з обуренням проти їх облудних заходів.

Через все згадене, механічне зарахування Мик[оли] Чехівського до ворожих Рад[янській] Владі категорій є невідповідним революційній правді. Пе-

¹ У справі 67098-ФП окрім клопотань В. М. Чеховського віднайдено заяву парафіян Святошинської УАПЦ від 30 червня 1927 р. та 45-ма підписами парафіян з проханням звільнити його з-під арешту та передати на поруки вищезгаданої парафії. В заяві вказується, що він два роки перебував настоятелем цієї парафії (арк. 28–28 зв. Рукопис. Оригінал. Вказані всі прізвища та адреси парафіян).

реживаючи з ним обурення й проти теперішньої провокаційної, як і проти
прежньої, політики у відносинах і до С.С.Р.Р. панства буржуазних держав, я
прошу Держ[авне] Політ[ичне] Управління прийняти на увагу факти життя,
що свідчать за вірність революції Мик[оли] Чехівського, й визволивши його
від ув'язнення зняти його зовсім з категорії ненадійних з революційного боку.

*Громадянин С.С.Р.Р.
Володимир Чехівський*

Київ, [вул.] Франка, [буд. №] 17, [пом. №] 18.

*ГДА СБ України, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 16–19 .
Засвідчена копія. Машинопис.*

№ 98

Заява Миколи Чехівського від 30 серпня 1927 р.

Начальнику Київського Округового Відділу
Державного Політичного Управління
Громадянину Западному*
громадянина Чехівського Миколая Мусійовича

З А Я В А

Повернувшись з німецької неволі лише у березні 1918 р. я сам не дішов
та й других (свій полк) одмовив іти на боротьбу проти робітничо-селянської
течії на Катеринославщині, куди уряд за приводом німців посилав наш полк.
За це мене було віддано військово-польовому суду, та німецько-гетьмансь-
кий переворот сприяв тому, що діло це само собою якось заглохло. Того ж
таки року в листопаді я прийняв у повстанні проти буржуазної влади гетьма-
на, утікши з Києва через фронт під загрозою розстрілу, який повинен був
статися з наказу головнокомандуючого гетьманських сил ген. Долгорукова. З
вступом до Києва повстанчеського війська УНР я прийняв посаду комендан-
та м. Києва. Тут з огляду на те, що моя діяльність, яко коменданта м. Києва,
викликає де-які сумніви у представників ДПУ я повинен докладніше з'ясува-
ти цей [мо]мент мого життя.

Після падіння гетьманщини на долю УНР досталася руїна. Всі старі держ-
установи були в стані безладдя, нові ще не сформувалися. Комендатура м. Київ-
ва почала своє існування в середніх чисел грудня [19]18-го року. Містилася
вона на В[елико-] Володимирські[й] [будинок] Ч. 45. Функції її зводилася до
зовнішнього догляду за порядком у м. Києві, що був тоді осередком держав-
ладі.

Комендант міста повинен був дбати про:

* Текст звернення написано від руки чорнилом.

- 1) Відвод помешкань — а) для держустанов, в) для військових частин яких насунуло тоді до Київа надто багато і г) для службових осіб.
- 2) Збірання розкиданого по всьому місту військового майна — гармат, кулеметів, рушниць, набоїв до них і т.п.
- 3) Зовнішній догляд за поведженням на вулицях, по ресторанах, клубах і театрах різних військових, які тоді скрізь виявляли надто багато розбещення.
- 4) Догляд за гральними клубами, які не виконували наказу про закриття їх.
- 5) Прийом від нім[ецького] війська помешкань і майна що вона здавала відіжжаючи з Київа до Німеччини.
- 6) Видачу перепусків усім хто бажав виїхати з Київа, а таких було не мало.
- 7) Прийом прохачів по різних справам.

Останній факт надто багато віднімав часу, бо до коменданта зверталася сила громадян за самими різноманітними довідками. Держапарат, як вже зазначалося раніше, був, за браком часу, не організований і людність у безпорадному стані тягнулася за порадами до коменданта. Щодня хвіст одвідувачів на прийомі у коменданта тягнувся від дверей [будинку] ч. 45 і, повертаючи на [вулицю] Прорізню, кінчався кроках у сотні від її рогу і В[елико-] Володимирської. Тому один прийом займав у коменданта увесь день з 10 до 6–7 г[одини] веч[ора].

Від усіх зазначених обов'язків комендантові ніколи було й в гору глянути, не то що втручатися ще в якісь то інші справи. Окрім того треба зазначити, що коменданство моє тривало біля місяця, а там тижнів за два–три до евакуації Київа я здав його й почав хлопотати про подорож на Кавказ, щоби там поправити своє здоров'я після року імперіялістичної війни, після 3-х ран і двох контузій і майже 3-х років німець[ької] неволі.

Що до арештів і, взагалі, що до політичних справ, то з ними я абсолютно нічого спільного не мав. Цю справу вела окрема комісія при директорії на чолі з гр. Коваленком і контррозвідка на чолі з полк. Чайківським при одному корпусі січових стрельців під командуванням гр. Коновальця. Тут ще зауважу що не раз мені, як коменданту, доводилось чути скарги одвідувачів, звичайно, людей не свідомих у моїх правах і обов'язках, на діяння контррозвідки й полк. Чайківського, які мені не підлягали. Про скарги ці я доводив по начальству й взагалі вживав заходів до припинення різних наскоків на населення з боку контррозвідки.

Згадується мені один конкретний випадок із моєї глухої боротьби з полк. Чайківським. Справа виникла із-за отводу помешкання, не пам'ятаю, чи частин контр-розвідки, чи для самого полк. Чайківського. Але непорозуміння це набрало тоді остільки гострого характеру, що Чайківський навіть погрожував мені, коли я в розмові по телефону, між іншим, зауважив йому, що і

він і його установа надто нахабно й свавільно себе поводять. Більше ні з Чайківським, ні з його установою абсолютно ніяких стосунків я не мав.

Далі знову повертаю до подій з мого життя. Коли я побачив, що директорія пішла шляхом шукання допомоги й єдності з панством антанти, я одійшов од активної державної праці, бо не поділяв напрямку політики директорії. Довге перебування в полоні, в кріпості-в'язниці, рани, контузії зробили мене інвалідом, я мусив спочити. З цією метою виїхав на Кавказ. По дорозі на Кавказ я три місяці з лишком одсидів у в'язниці у Чернівцях і Бухарешті з наказу руминської влади, як більшовик. Далі в Батумі під вартою індусів — з наказу англійського командування теж біля трьох місяців. Денікіно-добровольчеське командування, обвинувачуючи мене у організації того вибуху, що стався за часів директорії в Києві в Олексіївському, нині в Музею Революції, дала наказа віддати мене військово-польовому суду.

Коли б я попався в їхні руки. В році 1921-му я не виїхав з Кавказу за кордон а зостався під владою Рад, цілком єднаючись з напрямком радянської політики. Потім підпавши ізоляції на підставі загальних і формальних заходів попередження політичної шкоди державі Рад, я рік і 8 місяців провів у конц[ентраційному] таборі в Рязані і після перевірки у серпні [19]22 року прибув до Києва. Тут, маючи духовну освіту, як син священника і як церковний співець у свій час, я схилився до церковної праці. Парафія обрала мене і я став священнослужителем.

Прибувши до Києва з Радянського конц[ентраційного] табору, я явився до Київського ДПУ. Приймав мене, коли не помиляюсь т. Швецов, який запитавши мою анкету сказав: «Який же ви білий?» Про те на обліку «білих» я залишаюсь з 30/VIII – [19]22 року, то-б-то вже п'ять років, заяву про зняття з мене цього тавра я подавав ще 10/VIII [19]25 року.

Отже гадаю, що, по-за всім один п'ятирічний догляд за мною, як за білим, є цілком достатнім, аби перевірити мене і переконатися, що я абсолютно не являюся соціально-небезпечною особою й тому, властиво, нема причин далі тримати мене на цім обліку і самим обмежувати мене в правах. Останній мій арешт з 14/VI по 5/VII [19]27 року був наслідком перебування мого, з формального боку, в категорії «білих».

Після звільнення з під останнього арешту слідчий Київ[ського] Держ[авного] Пол[ітичного] Окр[угового] Управління гр. Свіриденко запропонував мені довести мої показання, що до мого відношення до контррозвідки полк. Чайківського листівними свідченнями 2-х – 3-х партійних осіб або 2-х – 3-х відповідальних радянських службовців. Виконуючи вищезазначене, подаю копії з листів в цій справі громадян: 1) Д. Е. Кудрі [1], 2) М. Г. Левитського [2], 3) Е. Ф. Пилиповича [3] і 4) Е. І. Касяненко [4].

Листи ці дають свідчення про мою повну державно-громадянську певність і бездоганність перед Рад[янською] Владою.

Підсилений ними я з тим більшою впевненістю звертаюся до Державного Політичного Управління з проханням зняти з мене тавро білогвардійця, викресливши мене з обліку білих.

1927 року серпня 30 дня.

Київ, вул. Франка, [буд. №] 17, [пом. №] 18.

Микола Чехівський*

Оригінали листів прошу після прочитання повернути мені**.

/підпис М. Чехівського/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 34–35.
Засвідчена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Копію листа члена КП(б)У Данила Євменовича Кудрі від 12 серпня 1927 р. з Харкова вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36). Д. Є. Кудря повідомляє про діяльність Чеховського у 1917–1921 рр. і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[2] Копію листа–заяви Заступника голови секції освіти Держплану УСРР Миколи Григоровича Левитського від 16 серпня 1927 р. з Харкова вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36). М. Г. Левитський повідомляє про порушення В. М. Чехівським справи реабілітації його брата Миколи і свідчить про свою діяльність в якості комісара закордонних справ Уряду Директорії УНР і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[3] Копію листа Євгена Федоровича Філіповича від 10 серпня 1927 р. з Харкова до В. М. Чехівського вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36–36 зв.). Є. Ф. Філіпович повідомляє про діяльність Чехівського у 1917–1921 рр. і висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського.

[4] Копію листа члена КП(б)У (партквиток № 0751421) Євгена Івановича Кас'яненка, співробітника редакції «Вісті ВУЦВК» від 14 серпня 1927 р. з Харкова до В. М. Чехівського вміщено в цій же справі після заяви (арк. 36зв.). Є. І. Кас'яненко висловлює готовність свідчити на користь Миколи Чеховського, зокрема, заперечує його причетність до контррозвідки.

* Власноручний підпис Миколи Чехівського.

** Допис від руки чорнилом.

№ 99

**Постанова про притягнення до слідства Миколу
Чехівського від 12 вересня 1927 р.****ПОСТАНОВЛЕНИЕ***

1927 года, сентября 12 дня Я, Пом[ощник] Уполномоченного 3 гр.
СО КООГПУ — СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело
№ 217 по обвинению гр-на ЧЕХОВСКОГО Николая Моисеевича
по ст.ст. 69 и 73 УК УССР

НАШЕЛ:

что согласно постановления ВУЦИК»а о введении в действие Уголовно-
го Кодекса УССР в редакции 1927 г. пункт I-й ст.ст. Июня [19]27 г. — статьи
по признакам преступления, предусмотренных старым УК УССР — 1922 г. в
отношении обвиняемого ЧЕХОВСКОГО Н.М. изменить, а по сему

ПОСТАНОВИЛ:

гр-на ЧЕХОВСКОГО Николая Моисеевича привлечь к следствию по дан-
ному делу в качестве обвиняемого в том, что он совершил деяние по призна-
кам преступления, предусмотренного ст. 54 п. 10 [ч. II]** Н.*** УК УССР, о
чем объявить под росписку гр-ну ЧЕХОВСКОМУ Н.М. и копии постановле-
ния направить в УЧОСО КООГПУ и для сведения Прокурору по надзору за
органами ГПУ.

СПРАВКА: ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из гор[о-
да] Киева.

Пом[ощник] УПОЛНОМОЧ[ЕННОГО] 3 гр. [підпис] /СВИРИДЕНКО/

СОГЛАСНЫ:

УПОЛНОМОЧ[ЕННЫЙ] 3 гр. [підпис] /ИВАНОВ/
НАЧАЛЬНИК СО [підпис] /ГРАЖУЛЬ/

УТВЕРЖДАЮ:

НАЧ[АЛЬНИК] КООГПУ [підпис] /ЗАПАДНЫЙ/

*ГДА СБ України, ф.6, спр. № 67098-ФП, арк. 38.
Засвідчена копія. Машинопис; Арк. 37. Оригінал. Рукопис.*

* Внизу сторінки виявлено допис від руки зеленим чорнилом: «д. 781460. 21.XI.27».

** Дописано від руки чорнилом.

*** Так в тексті.

№ 100

**Постанова про припинення слідчої справи Миколи
Чехівського від 3 грудня 1927 р.***

6–КЗ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

1927 г. Декабря « » дня. Я, врид. Упол. 3 гр. СО–КООГПУ, СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича по ст. 54 п. 10 УК УССР,

НАШЕЛ:

Что гр-н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич обвинялся в агитации, направленной против Соввласти и Компартии с использованием религиозных предрасудков масс и в связи с контр-разведкой петлюровской в бытность свою комендантом г. Киева, однако, следствием доказать предъявленное ему обвинение не удалось, а посему

ПОСТАНОВИЛ:

След[ственное] дело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, 49 лет, украинца, священника УАПЦ, образования среднего, по ст. 54 п. 10, ч. II УК УССР направить на прекращение Киевскому Окрпрокурору в порядке ст. 206 п.2 УПК УССР, о чем копию сего постановления направить для исполнения в УЧОСО КООГПУ и Окрпрокурору.

СПРАВКА: ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из г. Киева.

Вещдоков по делу нет.

ВР[ЕМЕННО] И[СПОЛНЯЮЩИЙ] Д[ЕЛА]
УПОЛ[НОМОЧЕННЫЙ] 3 ГР[УППЫ]
С[ЕКРЕТНОГО] О[ТДЕЛА]

/СВИРИДЕНКО/

СОГЛАСЕН:

НАЧ[АЛЬНИК] С[ЕКРЕТНОГО] О[ТДЕЛА]

/ГРАЖУЛЬ/

УТВЕРЖДАЮ:

НАЧ[АЛЬНИК] К[ИЕВСКОГО]
О[КРУЖНОГО] О[ТДЕЛА] ГПУ

/ЗАПАДНЫЙ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, арк. 39.
Засвідчена копія. Машинопис.*

* В тексті постанови дату пропущено, але наприкінці сторінки виявлено резолюцію від руки олівцем, де стоїть дата «3/ХІІ».

№ 101

**Висновок уповноваженого у справі
Миколи Чехівського від 30 серпня 1928 р.**

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1928 года. Августа «30» дня. Я, упол[номоченный] 3 группы СО КООГПУ, СВИРИДЕНКО, рассмотрев сего числа следдело № 217 и д/ф № 2085/1247 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича по ст. 54 п. 10 ч.11 УК УССР,

НАШЕЛ:

что гр-н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич, выходец из духовной среды, в 1902 г. окончил Чугуевское военное училище в чине подпрапорщика. В 1905–1906 гг. он принимал активное участие в работе укр[аинской] СДР партии, не будучи членом ея. Принимал участие в русско-германской войне, причем был два раза ранен, один раз тяжело контужен, награжден всеми знаками отличия до Владимира 4-й степени включительно и произведен в чин подполковника. С 1915 г. по 1918 г. находился в плену (Германия). В Марте 1918 г. командовал 4 укр[аинским] Полком. При гетмане служил в Одессе комиссаром труда, а затем был командирован в Австро-Венгрию для эвакуации военно-пленных украинцев, но в скорости был отозван, будучи заподозрен в австрийской ориентации. При Директории состоял комендантом г. Киева в чине «войскового старшины» (см. следдело листы: 7, 8, 9, 10, 11, 17, 18).

Состоя комендантом гор. Киева при Петлюре, гр. ЧЕХОВСКИЙ Николай был тесно связан с контр-разведкой, во главе которой стоял полковник ЧАЙКОВСКИЙ, и предавал в руки последнего коммунистов и, вообще, революционеров. (См. д/ф листы 111, 112, 115, 122). После ликвидации петлюровщины на Украине Н. М. ЧЕХОВСКИЙ занял пост Военного Атташе при Дипломатической миссии Укр[аины] в Грузии. В этой должности он состоял вплоть до советского переворота в Грузии. После советизации Грузии, ЧЕХОВСКИЙ Н.М. под видом извозчика и артиста скрывался там, а будучи разоблачен, он был арестован и заключен в конц-лагерь в г. Рязани (см. следдело листы 18, 34, 35 и 45)*.

Освободившись из конц-лагеря по окончании гражданской войны Н. М. ЧЕХОВСКИЙ вернулся в Киев и вступил в число священнослужителей УАПЦ. Что эта профессия была избрана им не потому, что он нуждался, а потому, что УАПЦ давала ему возможность вести антисоветскую работу,

* Текст, який виділений курсивом в оригіналі викреслений від руки.

видно из всей последующей его деятельности. Оказавшись в рядах УАПЦ он стал в Киеве одним из активнейших деятелей контр-революционной части УАПЦ, выступая постоянно застрельщиком во всех кампаниях УАПЦ, направленных против Соввласти и Компартии.

Так, в свое время, он проводил в отношении братства ДХЦ (Діяльно-Христова Церква) следующего характера агитацию: что ДХЦ организована властью, чтобы разложить и уничтожить при поддержке ея духовенства укр[аинскую] автокефальную церковь; что все священнослужители ДХЦ — агенты ГПУ, состоящие на определенном жаловании у власти; что они иуды, предатели, а потому их нужно остерегаться. В отношении Соввласти он говорил своим прихожанам, что власть на Украине находится в руках «жидов» и «кацапов», которые поработили укр[аинский] Народ, но что таковое положение долго продолжаться не сможет, народ украинский проснется и сбросит с себя это иго. При всяком удобном случае он распространялся о том, что Соввласть душит церковь, несмотря на ея декрет об отделении церкви от государства; закрывает и отбирает храмы без всякого на то основания; арестовывает и высылает невинных священнослужителей и активных деятелей церкви; потребовала низложения митрополита ЛИПКОВСКОГО за то только, что он не постеснялся открыто говорить правду. (См. д/ф листы: 18, 35, 37, 39, 52, 110, 111, 112, 115, 122).

Будучи арестован 14/VI–[19]27 г. по ордеру № 1626 гр. ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич 18/VI показал, что в бытность его комендантом гор. Киева при Петлюре он абсолютно не имел никаких отношений с полковником ЧАЙКОВСКИМ, возглавлявшим контр-разведку; антисоветской и к[онтр-] р[еволюционной] агитации он никогда не проводил и что в церковь вступил священнослужителем только ввиду тяжелого материального положения, в связи с отсутствием работы.

Стремясь доказать свою абсолютную непричастность к работе контр-разведки ЧАЙКОВСКОГО он заявил, что состоял во враждебных отношениях с последним и что ЧАЙКОВСКИЙ угрожал ему даже арестом. При этом он сослался на некоторых коммунистов, которые смогут подтвердить его показания. Однако, же член КП(б)У КУДРЯ (Харьков, Укринбанк, б. боротьбист) в своем письме к Н. М. ЧЕХОВСКОМУ от 12/VIII–[19]27 г. пишет: «мне приходилось принимать меры к освобождению своих товарищей боротьбистов, которые попали в лапы контр-разведки ЧАЙКОВСКОГО и я не раз пользовался аппаратом комендатуры гор. Киева, во главе которого стояли Вы». Из этой выдержки видно, что ЧЕХОВСКИЙ Н.М. был тесно связан с ЧАЙКОВСКИМ, раз мог добиваться освобождения арестованных, а поэтому его показания о враждебных отношениях с руководителями контр-разведки абсолютно не заслуживают доверия (См. сл. д. листы 2, 34, 4, 35, 36).

На основании изложенного устанавливается, что гр[аждани]н ЧЕХОВСКИЙ Николай Мойсеевич, состоя, в свое время, комендантом г. Киева при Петлюре, был тесно связан с руководителем контр-разведки, полковником ЧАЙКОВСКИМ и сводил личные счета с коммунистами, выдавая их последнему, а также, что он под видом религиозной агитации фактически проводил антисоветскую и к[онтр-]р[еволюционную] агитацию, направленную к ослаблению мощи СССР и к подрыву Соввласти, что указанные данные в достаточной степени характеризуют гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, как социально-опасный элемент,

П О Л А Г А Л – Б Ы:

След[ственное] дело № 217 по обвинению гр. ЧЕХОВСКОГО Николая Мойсеевича, 50 лет, украинца, образования среднего, холостого, священника УАПЦ, проживавшего в г. Киеве, — по ст. 54, п. 10 ч. II, — направить на основании постановления ВУЦИК'а от 20/IX–[19]23 г. в Особое Совещание при Коллегии ГПУ УССР по админвысылкам на предмет применения к гр. - ЧЕХОВСКОМУ Николаю Мойсеевичу административной высылки сроком на ТРИ года в Туркестан.

СПРАВКА: Гр. ЧЕХОВСКИЙ Н.М. обязан подпиской о невыезде из г. Киева. Вещдоков по делу нет.

УПОЛ[НОМОЧЕННЫЙ] З ГР[УППЫ] СО	[підпис]	СВИРИДЕНКО
Согласен: НАЧ[АЛЬНИК] СО	[підпис]	ГРАЖУЛЬ
Утверждаю: НАЧ[АЛЬНИК] КООГПУ	[підпис]	В. ИВАНОВ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 131, арк. 42–43.
Засвідчена копія. Машинопис¹.*

¹ В цій же справі виявлено іще 3 ідентичних примірники завірених копій цього документу на цигарковому папері (арк. 51–56).

№ 102

**Ордер № 215 на переведення трусу та арешту
у Миколи Чехівського від 13 липня 1929 р.**

У.С.Р.Р.
ДЕРЖАВНЕ ПОЛІТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ
О р д е р № 215*

По справі.....

Дійсний на 1 доб[у].

Дано *июля «13»*, дня 1929 р.

Співробітникові *Шерстову*
на переведення *обыска и ареста*
гр. *Чеховского Николая Моисеевича*
на адресу *Ново-Прозектированной ул. [буд.] 16*

Всім військовим и громадським владам, а також громадянам Республіки належить давати всяку законну допомогу пред'явникові ордера при виконання покладених доручень.

Голова ДПУ УСРР

Начальник

[підпис нерозбірливий]

Секретар

[підпис нерозбірливий]

[М.П.]

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 1.
Оригінал. Рукопис на бланку;
Т. 130, арк. 1. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 103

**Протокол допиту Миколи Чехівського
від 15 липня 1929 р.**

ПРОТОКОЛ

1929 р. Липня 15-го дня Нач[альник] 2-го Від[ділку] Секретного Відділу ДПУ УСРР КОЗЕЛЬСЬКИЙ допросив нижченазваного гр. ЧЕХІВСЬКОГО, як обвинуваченого, який показав:

* Бланк ордера виготовлений друкарським способом. Виділене курсивом вписано від руки.

Имя, отчество, фамилия — ЧЕХІВСЬКИЙ Микола Мусієвич,

Возраст — 51 р.

Место рождения и приписки — с. Гороховатка на Київщині.

Происхождение — батько сільський священик.

Имущественное положение — власности не маю.

Подданство — УССР.

Образование — середня загальна [освіта]. 1902 р. скінчив військову школу, одружений, по-за обліком, військовий кадровий офіцер російської армії. Безробітний, маю випадкові заробіткі. Під судом не був, під слідством 1927 р. за обвинуваченням у антирадянській агітації. До жодних партій не належав. В профсоюзі не состою. 1918 р. служив у армії УНР 1 місяць*.

По суті справи показав: Стверджую, що я завжди був цілком лояльним до Радянської влади й ніколи жодної антирадянської діяльності не провадив. Підчас мого мешкання в Києві я систематично здибався тільки з братом моїм ЧЕХІВСЬКИМ Володимиром, з яким у будинкові живуть мої ближчі родичи. Називати інших моїх знайомих, що в них мені доводилося бувати я відмовляюся, з тих мотивів, що коли мене вважає влада за злочинця, то щоб це не пошкодило ні в чим не повинним людям. Але, не відмовляюся дати відповідь, коли мені буде конкретно сказано, чи у данної персоні я бував, чи ні.

Підчас розмов з моїми знайомими мені ніколи не доводилося чути про будь-які прокламації, що розкидалися в Софіївському соборі в зв'язку з вбивством С. ПЕТЛЮРИ. Додаю, що я зараз свідчу так, як залишилося це в моїй пам'яті: цеб-то я про такий випадок не пам'ятаю, Я пригадую лише те, що про якийсь такий факт розкидування з хор прокламацій у невеликій кількості я чув, здається, на одному з соборів. Але ніяких подробиць у цій справі я не знаю.

Категорично заявляю, що нічого про справу з влаштуванням пам'ятника С. ПЕТЛЮРИ я не чув і не знаю. Вважаю, що це цілковите безглуздя й безумство.

Оскільки мене запитано чи доводилося мені здибатися з В. Ф. ДУРДУКІВСЬКИМ, відповідаю, що доводилося. ДУРДУКІВСЬКИЙ мій знайомий з дитинства і земляк. Я у нього бував рази два на рік у дні родинних свят, розуміється, ніколи я з ним не політичні теми не розмовляв, але знаю його, як людину цілком лояльну до Рад[янської] влади й у повній мірі аполітичну. ДУРДУКІВСЬКИЙ людина боязка, надзвичайно правдива й чесна. Любить свою педагогічну справу й цілком нею захоплений. Підчас моїх одвідувань ДУРДУКІВСЬКОГО в нього бували знайомі й незнайомі мені люди. Більшість з них мені незнайомі.

* Машинописний варіант цього протоколу було зроблено з оригіналу, де анкетні запитання надруковано російською мовою, а відповіді вписано від руки українською (Див. Т. 129, акр. 3–3 зв.).

Із знайомих можу назвати: проф. ВІНОГРАДОВА /покійний/, проф. ЄФРЕМОВА, Сергія Володимировича ДУРДУКІВСЬКОГО. Ніколи я не чув од цих людей будь яких політичних розмов. Оскільки мене запитано про ГРЕБЕНЕЦЬКОГО, відповідаю, що з ним я здибався виключно у ДУРДУКІВСЬКОГО.

В нього я ніколи не бував, так само як і він у мене. Він теж мій давній знайомий. Я з ним учився в Київській духовній семінарії. Він типовий обиватель. З ним теж я ніколи ніяких політичних розмов не мав.

Протокола читав, записано з моїх слів правдиво.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПИТАВ: Нач[альник] 2-го Відд[ілу]

С[екретного] В[ідділу]

/КОЗЕЛЬСЬКИЙ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 3–3 зв.
Оригінал. Рукопис на бланку; Арк. 4–6. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 2–4. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 104

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 липня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВІДЧЕННЯ ЧЕХІВСЬКОГО Миколи Мусійовича*

Що панихида по Ів. ФРАНКУ була, я це пам'ятаю, коли саме була вона, в яким році, того не пам'ятаю, також як і того, чи брав я в ній участь, чи ні. Щож до того, що ця панихида була по Петлюрі, я цього не знаю й ніколи про це не чув. Взагалі в Софіївському соборі я не чув, щоб відправлялася коли небудь панихида по Петлюрі і від брата свого я ніколи про це не чув.

Про те, що в Соборі хтось якісь прокламації кидав, я чув у доповіді на Соборі чи на великих зборах церковної Ради. Що то були за прокламації, який їх зміст, того не знаю, бо не бачив їх і не читав.

Про збори грошей на пам'ятник Петлюрі не чув нічого.

У В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО бував на рік не більше як раз-два та й то в день іменин. Зустрічав я тут, звичайно опріч хазяїв, проф. ЄФРЕМОВА С.О., проф. ВІНОГРАДОВА В.В., ГРЕБЕНЕЦЬКОГО О.З., хто ще бував не знаю, бо хоч і знакомився та з ким не пам'ятаю прізвищ, по обличчям може і познав би.

⁵ Так в тексті оригіналу.

У ЄФРЕМОВА на іменинах не бував. ЄФРЕМОВА знаю ще з років учення* в Київській Семинарії. На вулиці зустрічаючись звичайно завжди вітався з ним, може й коли перекинувся парою слів. Взагалі вважаю його за людину мені знайому; спільного між нами нічого не було крім звичайного знайомства. З особами цими балакати на політичні теми мені не доводилось. Їхні політичні настрої мені невідомі.

У брата бували часом товариші помершої дочки братової [1], прізвища їхні мені невідомі, принаймні ні одно з них я зараз не пам'ятаю, хоч і напевно чув: пам'ятаю лише племінника В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО Миколу ПАВЛУШКО. Коли ця молодь бувала, я балачок на політичні теми ні разу не чув і певен у тім, що там таких і не було ніколи. Скільки раз я бачив у брата молодь сказати не можу, не лічив. Але бачив їх де-кілька разів.

ПАВЛОВСЬКОГО Л. Йосиповича я насамперед знаю як члена Святошинської парафії, де я був священиком укр[аїнської] церкви. Бував у нього як священик, а потім як і знайомий: коли він жив у Києві, я рідко коли бував у нього, літо[м] же, коли ПАВЛОВСЬКІ жили в Святошино, я бував частіше.

З братом моїм, коли знайомився ПАВЛОВСЬКИЙ, точно указати не можу, можливо що брат зазнайомився з ПАВЛОВСЬКИМ у Святошині підчас завітання брата до Свят[ошинської] церкви. На квартирі ж у брата я бачив ПАВЛОВСЬКОГО, коли він хвилин на 10–15 забігав, аби повідомити мене про те, коли ставати до роботи в справі рубки і колки дров та в справі переноски геологічного кабінету, чи Музею з старого в Нове Академ[ічне] приміщення. Як гостя ПАВЛОВСЬКОГО я бачив у брата уперше в день мого вінчання 14 Вересня 1928 року, як родича моєї дружини, жінка моя і Л. Н. ПАВЛОВСЬКОГО рідні сестри.

Про існування організації петлюрівського толку серед моїх знайомих я ніколи не чув.

Свідчення писано власноручно мною
24/VII–[19]29 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПИТАВ: /ФІШЕР/

З г і д н о:

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 7–8 зв.
Оригінал. Рукопис¹; Арк. 9–10. Копія. Машинопис;
Т. 130, арк. 5–6. Незасвідчена копія. Машинопис.*

* Так в тексті оригіналу.

¹ В рукописному тексті додаткового свідчення Миколи Чеховського за 24 липня міститься допис від 26 липня 1929 року (Т. 129, арк. 8–8 зв.), який має машинописний відповідник, але він не друкується в зв'язку з тим що містить другорядну інформацію.

Примітки:

[1] Люба Чехівська — донька Олени і Володимира Чехівських. Народилася у 1907 в Одесі. Але їй не судилося довго прожити — вона несподівано померла після ускладнення на серце від скарлатини 16 жовтня 1923. Похорон був пишним, з катафалком із живих квітів, співав хор храму Святої Софії Київської, сам митрополит Київський Василь Липківський у повному митрополичому облаченні супроводив похорон до Покровської церкви, де її було поховано. Згодом, коли цвинтар було ліквідовано владою у 1934 р., Олена Чехівська перенесла могилу доньки на Лук'янівський цвинтар разом із кущем калини.

№ 105**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 9 вересня 1929 р.****Додаткове показання М. Чехівського**

Брат мій Володимир в розмовах зо мною з приводу закидів проти УАПЦ, що вона є петлюровщина, завжди рішуче відкидав це і доводив, що церква наша аполітична. Про те, що в УАПЦ була система використання національних елементів з метою боротьби проти Радвлади, від нього я ніколи не чув і про це не знав. Що до окремих виступів осіб осередку керуючих кол церкви, виступів, які носили антирадянський характер, то такі факти мали місце, вони були зафіксовані й засуджені церквою, а в тім числі й мною як неприпустимі.

Факти ці: лист голови ВПЦР до ред[акції] Американського часопису «Дніпро», видача мандата-благовісницького священику, який будучи на порах, утік на Д[алекий] Схід, а відтам до Америки, других зараз не пам'ятаю. Почув я про це на одному з Соборів чи Великих Зборів УАПЦ.

9-го вересня 1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 17.

Оригінал. Рукопис¹;

Арк. 19. Копія. Машинопис;

Т. 130, арк. 11. Незасвідчена копія. Машинопис.

¹ Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом.

№ 106

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 24 вересня 1929 р.**ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ ЧЕХІВСЬКОГО Мик[оли] Мус[ійовича]Від 24-вересня 1929 р.*

Життя поставило переді мною конечну вимогу дати вичерпне дізнання перед самім собою, а втім й перед Радянською владою, хто я ворог Радянської влади, чи ні, а коли ворог, то що саме ворожого я чинив чи вчинив і нарешті, як я ставлюся до своїх провин проти Радянської влади, коли такі були у мене.

Щоби дати вичерпну й щиру відповідь на ці основні питання, я розподілю своє зізнання на 6 таких відділів:

- 1) Моя робота в церкві
- 2) Моє ставлення до УНР і її недобитків за кордоном,
- 3) Моє ставлення до УСРР,
- 4) Мої знайомства
- 5) Мої настрої і у звязку з ними ставлення до Радвлади.
- 6) Гордіїв вузол.

1. МОЯ РОБОТА В ЦЕРКВІ ТА ЯК Я ДО НЕЇ ПРИЙШОВ.

Ще в дитинстві я думав був покинути школу і вступити до Лаври**, причиною тому були невдачі в навчальній справі /грецька мова/. Дякуючи лише Володимирі я переміг грецьку мову і в монастир не пішов. Мій покійний батько у 1914 році перед війною, казав мені, що він дуже шкодує, що ні один із його синів не пішов у священики, що він вважає, що я найбільш, на його думку, був би відповідний для цього, аби захотів. «Кидай сину, військову роботу, я бачу не по тобі вона, та йди моїм шляхом». Не послухав батька, не пішов.

А прийшов час, згадав я батькові слова й пішов. Що-ж це за час[?] Що спонукало мене до того, щоб я згадав батькові слова[?] Повернувся я із Рязані, де 1 рік і 8 місяців перебував у концтаборі, до якого попав із Тифлісу, куди в свій час після короткого й безславного існування УНР, я виїхав з дорученням перевезти гроші до розпорядимости дип[ломатичної] місії УНР на Кавказі. По дорозі на Кавказ я двічі сидів у тюрмі — 1-й раз біля 3-х місяців у Румунії і 2-й раз — у Батумі під охороною індусів і англійського війська теж біля 3-х місяців. Причиною арештів були доноси гетманських добровільців, у яких мене обвинувачено в большевізмі.

* Тут і далі підкреслення в тексті.

** Києво-Печерської.

В Тифлісі дип[ломатична] місія запропонувала мені зайняти вільну посаду війс[ь]к[ового] аташе. Я погодився. Через кілька місяців місія, ліквідувавши свої справи, з огляду на небезпеку приходу на Кавказ Радянської влади, подалася до Європи. Я залишився, міркуючи, що то ще не відомо, чи прийдуть сюди більшовики чи ні, подруге теж не відомо чи й справді страшний такий більшовик, як його малюють, а може це все ворожі брехні.

Невдовзі після від'їзду місії до Тифлісу прибула проїздом до Туреччини Укр[аїнська] Рад[янська] торговельна місія у складі: ПОДОБНОГО, БРУКА і ФІЛІПОВИЧА. Я в той час працював за візника у одного грузина, а по вечорам в українській трупі, що грала в Нарбудинкові. Од цієї місії я одержав згоду взяти мене з собою на Україну. Але цього не сталося, бо поверталася місія на Україну якимось іншими шляхами. Замість місії на початку, коли не помиляюсь 1921 року, до Тифлісу прийшла Радянська влада.

Перед її приходом виїжджали різні місії чужоземні, тікали міністерства меншевицької Грузії, кликали мене, [але я] не поїхав, не втік. Я твердо вирішив залишитися тут і при першій же згоді повернутися на Вкраїну, щоб прикласти і своїх рук до будівництва, яке тоді допіру почало розгортатися. Люди потрібні, казала Рад[янська] місія. В театрі зустрічав радянських вояків, улаштував концерти, доповіді, приймав участь у виставах. Чув заклики товаришів йти до Радвлади на роботу. А через місяць після реєстрації, уже під арештом, я чув заклики представників Радвлади записуватись на політичні курси для старшин. Записався і я.

А через який час опинився в Ряз[анському] конц[ентраційному] таборі на примусовій праці. І працював я чесно, виконуючи все, що доручали мені, вважаючи, що не насікалися над нами, коли казали нам, що на курси ідемо, а що це лише тяжкий іспит і кара за минуле, за те, що 1 м[іся]ць з лишком був комендантом. Тяжко доводилось нам, праця тяжка, голодно, холодно і брудно, та безропотно я ніс її. Складав печі для таборових виробництв взимку при 36°, добровільно працював у таборовому хорі, спочатку як співець, а далі як диригент, в драмгуртку.

Останні кілька місяців Ряз[анського] життя табору* 1800 в'язнів обрав мене на старосту, а Комендатура охотно затвердила мене на цій посаді. І от, одної ночі, коли я сидючи в канцелярії своїй зводив до купи якісь відомости, зайшло до мене в хату чоловік 5–6 начальства. Привітались. Я запросив сідати. Що робите...^{2*} як живе...^{3*} Як почуваете себе...^{4*} Взявши слово для відповіді я виклав перед Комісією усі свої думки, що до зборища паразитів, яке іменується конц-табором. Я одверто й чесно доводив, що використать їх

* Так в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

всіх треба і не на цих роботах, на яких з них толку мало, а на роботах по спеціальностях (були там інж[енери], лікарі й т. інш.). Відходячи, старший подав мені руку, подякував за щире слово і додав — от би нам таких побільше. Як потім говорив мені КЛИМЕНКО, технічний секретар Рязгубвиконкому (із в'язнів) — то був, коли не помиляюсь т-ш КІРЮХІН, Голова Виконкому. «Що ти йому наговорив, що так він хвалить тебе»[?]

Потім, коли мене звільняли з табору, той-же КЛИМЕНКО передавав мені, що КІРЮХІН пропонує мені залишитися в Рязані, що він з охотою дасть мені роботу. Я був дуже вдячний т-шу КІРЮХІНУ за його «єдине добре і довірливе слово», додаю тепер, але на жаль я не погодився залишитися в Рязані. Потягло на Україну Заговорили родинні почуття. Гадалося, коли тут на чужині, де мене майже ніхто не знає, знайшлася людина, що з довір'ям до мене поставився, то тим більш знайдуться в Києві люди, що також до мене поставляться.

Але гадання мої не справдилися. Зрозумів я помилку свою та вже пізно було. В Києві я зразу відчув себе лишнім, непотрібним, викинутим за борт. Мені не вірили, мене боялися, мене взяли на облік ворогів і рік цілий з лишком куди не звертався, шукаючи де-б прикласти руку, де-б стати до роботи, щоб не почувати себе паразитом і щоб мати з чого жити. Хватався за будь яку роботу, аби заробити, аби не сидіти трутнем у братів й сестер на шії. Та не щастило.

Звертався я й до чужих, звертався й до знайомих — до КУДРІ, до ФІЛІПОВИЧА, до КОЛУХА, до ВОЙЦЕХОВСЬКОГО і тут не пощастило. Видно було, що люди й хотіли-б допомогти, та чогось оглядаються, бояться. Знесилений безнадійними обиваннями порогів по «прийомних» одного разу на розі вул. Фунд[укліївської] і Тимофіївської зустрів якогось військового радянського, що дуже радісно привітався до мене. Підійшов, питаю: «Хто він, бо я не пізнаю Вас». «Та я такой-то (прізвище не пам'ятаю) ст[арший] унт[ер-] оф[іцер] 4 р. 166 р. Ровн[енского] полка, помните 11-й год, лагерь на Сирці...» «А нині хто Ви?» — спитав я. «Нині Комбриг». «Что-ж Вы делаете теперь». «Та нічого, кажу, роботи шукаю». «А что-ж Вы к нам не идете на военную службу». «Аль надоедо, не хотите». «Ні, чому, пішов би з охотою, та навряд чи приймуть». «Да, правда, у нас это есть, не верят товарищи тем, кто сразу не пошел за ними. А жаль, нам такие люди нужны».

Це друге не вороже ставлення до мене було з боку представників партії. Послухав я його поради, сходяв до Воєнкома, коли не помиляюсь до тов. РЯБОКОНЯ, просився хоч до всеобуча. Але й тут не вигоріло. Не допустило мене ДПУ і на посаду дворника при інтернаті Академії Мистецтва. А жити треба, робити треба й заробляти теж. Тоді я вдався по лінії найменшого супротивлення. Вступив до художнього хору Софії. Тут почули мій голос, стали пропонувати мені вступити до Софії діяконом. Подумав, погадав** Віра,

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

релігія для мене не порожній звук і не байдуже питання. Згадалися батькові слова, Володь піддав охоти. От і сталося, що замість того, щоб ближче підійти до Радянської влади, я ще далі відійшов, бо до бувшого офіцера, до колишнього Коменданта, до вже безправного стану, я приєднав ще стан служителя культу. Але що-ж було робити. Виходу не було. А тут злидні напосідають, не тільки мене, а моїх рідних...^{*} Сором і тяжко їх об'їдати, коли й вони самі не ситі.

Згода. Вступив. Треба до роботи братися, треба відновити в пам'яті своїй богослов'ю, треба поповнити свої знання. Працюю над собою, працюю по своїх обов'язків діякона. Але й тут не обійшлося без тертя. Старший товариш мій по службі, з ревностів до того успіху, яким поволі я став користуватися серед парафіян, став ставати на перешкоді моїй роботі.

Щоб не піднімати боротьби я вирішив погодитися на прохання делегації села Германівська Слобідка, іти до них за священика. Поїхав, але там ще нічого нема. Парафія не організована, не зареєстрована. Вкинули мене в хату одного з майбутніх парафіян. Він годує мене з ласки. Через кілька часу справа з організацією парафії улаштована, то-то все є крім утримання для священика. Так і живу з ласки людської. Але-ж це село, де народилась і виросла моя мати...^{2*} Хотілося українізувати тут церкву й терпів. Аж ось надходить налог на нетрудовий елемент — 38 карб. подай. А де їх взяти, я і половини того не дістав за весь час мого тут перебування. Але що мав робити — мусів іти просити Раду Церк[овну], а не дасте, в тюрму мушу йти. І боляче і досадно та й боязно...^{3*} А що як не зберуть...^{4*} Доведеться сідати...^{5*} А це справедливо...^{6*} Ні, не дають жити...^{7*} Гнітять...^{8*} А за що...^{9*} Що я священик. Так є-ж у нас волі совісти...^{10*} Що-ж це. І заболіло і запекло...^{11*} До них ішов з розпостертими^{12*} обіймами — не прийняли. Сюда став на дозволену їми роботу — б'ють...^{13*} Виручили люди. Зібрали, заплатив, легше стало...^{14*} Закон для всіх один не для тебе лише...^{15*}

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

^{10*} Крапки в тексті.

^{11*} Крапки в тексті.

^{12*} Так в тексті.

^{13*} Крапки в тексті.

^{14*} Крапки в тексті.

^{15*} Крапки в тексті.

Дев'ять місяців пробідував я тут, а потім погодився перейти на майже не легше бідування до Святошино, але вже тим легше, що ближче до своїх. Тут лише я 1-й рік заплатив щось біля 8 карб., а далі і зовсім не платив. Щоб поліпшити свій добробут пішов до ВПЦР за діловода. Що-ж тут у центрі бачив я й що чув. А бачив я зачинені двері Ради підчас засідань і чув чи краще лише читав, що чорним по білому було написано. Одного разу в якийсь потребі службовій зайшов до кім[нати] Президії підчас засідання і напорівся на гостре і неприємне за уваження з боку Голови Ради В. В. ПОТІЄНКА при мовчазній згоді решти членів Ради. Наведенням цього факту я хочу довести, що справи свої Рада вирішувала при зачинених дверях, а тому бути в курсі справ Ради я не міг, хоч і близько неї стояв, це раз, а по друге те, що з В. В. ПОТІЄНКОМ я також дуже близьким не був та й не міг бути, хто так з мною поводився, той не міг бути близьким до мене.

Що торкається листів від Ів. ТЕОДОРОВИЧА, ШЕЛУХІНА і БАЧИНСЬКОГО, то мені доводилося читати останнім, хоч признатись по правді, я не саме то і вичитував їх. Моє діло, як діловода і регістратора було занотувати всю вхідну і вихідну пошту по журналах. Операція ця повинна була впроваджуватись у день одержання, тоб-то секретар Ради одержавши від поштаря всі пакети і відкривши їх повинен був передати мені на регістратуру, але так ніколи не було, зокрема з листами вищеназваних осіб.

Всі вони місяць а то й більше ходили по руках членів Ради й нарешті попадали до мене на реєстрацію і для підшивання до справи. Оскільки мені відомо всі листи надходили до ВПЦР легальним шляхом через Радянську пошту. Листування ВПЦРади йшло цілком лояльним поштовим шляхом і до всіх закордонних представників УАПЦ. Цей факт сам по собі, а також і зміст одного в листів ШЕЛУХІНА до ВПЦР носив такий характер, що мені, й на думку не спадало, щоб листи людини, яка так рішуче ганьбить і плямує Петлюру і його прихильників за кордоном, міг бути компрометуючим для будь-кого.

До того треба сказати, що над питанням цим я ніколи не спинявся. Для мене було цілком досить того, що з цим ніхто не криється, що листування іде шляхом одвертим і що коли Влада вбачала в цім щось небажане для неї, то вона-б сказала про це ВПЦРаді, але в ті часи я не чув, щоб влада висловлювала своє незадоволення з приводу цього. Я був певен того, що листи ці (як закордонні) проходять через перлюстрацію. До того всього листування це спокійно й одверто зберігалось в окремих обкладинках архиву ВПЦРади. Чи йшло листування з цими особами яким іншим шляхом нелегальним — про це мені невідомо, як невідомо й те чи листувався хто з членів ВПЦР особисто, не через Раду, крім 2–3 листів мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО, які я відправляв поштою. Чи зміст їх відомий Раді був чи ні, того не знаю. Я ж одержував уже заклесні пакети.

Раду опечатано, В. В. ПОТІЄНКА й мітрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО заарештовано. Ініціативна група, Нарада, вибори Ком[ісії] по унормуванню життя. Осуд діяння [В.] ПОТІЄНКА, В. ЛИПКІВСЬКОГО і ЯРЕЩЕНКА. На чолі Ком[ісії] стає Еп. П. РОМАДАНОВ*. Після вересневої Наради іде до Харкова. Повертається, веде таємничі переговори з секретарем комісії Еп. ДАХІВНИКОМ. Це мутить мене. Які можуть бути таємниці у Голови Комісії від членів.

Я висловлюю своє незадоволення йому, що Ком[ісія] чекає, а він, голова, замість зробити доповідь про наслідки завітання до Радвлади, шепочеться з секретарем. Почалася у мене контра^{2*} з головою й секретарем. Не стало взаємного довіря не стало й планової праці.

Згодом довелося мені розмовляти на одинці з одним із діячів унормування зовнішнє правного стану церкви, з видатним^{3*}. Він сказав мені, треба нам утворити на Україні одну єдину церкву. Якто, — питаю, — з ДХЦ і Обновленською[?] Так, єдину, — каже він. А де-ж тоді буде українська автокефальна[?] — «Що Ви мені «Україна», «українська». Ви освічена людина, не дитина. Невже Ви не бачите до чого воно йдеться. Україна, українська, — забудьте це». «А, голубчику, — подумав я і зовсім облишив розмову з ним. — Ну, брате, нам з тобою не по дорозі...^{4*} Ти он куди шагаєш...^{5*} « — Подумав я...^{6*} «Влада нас на цей шлях не кличе...^{7*} Я бачу культура українська розвивається, а він ось куди тягне. Не дурно-ж то братік^{8*} його оновленець, з яким він ворогував довгий час, як він сам про це казав мені, став так учащати до ВПЦР. Далі собор. А проводирі непевні. Тактика їхня не надійна. Імені діяча, не подаю, бо я непевен, що він не відмовиться від своїх слів.

Далі як, у яким хронологічним порядку розвивалися події, встановити не можу, пам'ять зраджує. Але факти подам а усією щирістю так як вони були. Підхожу до кульмінаційного пункту свого зізнання. Кажу так тому, що в значній мірі сам винен у тім, що потягло за собою те вражіння, яке склалося у представників Рад[янської] влади, що підчас собору моє поведження було подібне до того, що називають «переть на рожон», як це зазначив мені один з представників Рад[янської] влади. Так, я сам винен. Я загубив тоді рівновагу, я був тоді у розпачі великим. Я під той час переживав персональну катастрофу сердечну особисту драму. І я, затуливши очі, пішов таким шляхом, який би викликав проти мене репресії, щоби мене вислали з Києва.

* Так в тексті.

^{2*} В рукописному варіанті «contra».

^{3*} Так в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Так в тексті.

У той час я був остільки затьмарений своїм особистим горем, що не урахував того, що час розплати може прийде не зараз, а через який час і ще тоді може це не відповідатиме моїм бажанням. Але щож властиво я робив підчас собору[?] Я свідомо вів шалену й уперту агітацію серед членів Собору проти РОМОДАНОВА, ГОВЯДОВСЬКОГО, КОБЗАРЯ і т. д., аби не пустити їх до обрання. Проти Єпископату, щоб не обірали багато з нього, бо тоді не Рада буде, а святий синод. Чому я це робив[?] Тому що вони осудили лінію поведження [В.] ПОТІЄНКА, [В.] ЛИПКІВСЬКОГО і [О.] ЯРЕЩЕНКА. О ні, а ні трохи. Бо я і сам цілково свідомо засудив її в тій часті, яка відома мені стала з зауважень представників Влади, а саме: не беруть тут стверджувати, що все згадаю, а все-ж таки:

1) Факт надсилки до органу Америк[анського] укр[аїнського] «ДНІПРО»* допису голови ВПЦР. Змісту його вже не пам'ятаю, та й не пам'ятаю чи зачитували його на соборі чи ні, а то можливо, що я й зовсім його не знаю, усяким разі допис цей був чимсь шкідливим і неправдивий раз, а по друге голова ВПЦР надсилає свого листа до органу, який має явно антирадянський напрям.

2) ВПЦР не виявила й не вживала якнайрішучіших заходів проти того, що Америк[анська] Укр[аїнська] Церква дала право газеті «ДНІПРО» іменувати себе органом УАПЦ, і в той же час вміщати в цій ганебній листку явно антирадянські статті.

3) Факт посилки на далекий Схід^{2*}, антиморальній людині, яка утікла від суду Радянської влади, втікла будучи на поруках, посилки такій людині мандата на благовісництво.

4) Неприпустимо гострі антирадянські виступи в промовах арх. О. ЯРЕЩЕНКО і митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО. Що можна тут сказати. Коли факти такі були, а вони були, то вони самі за себе говорять. Не визнати їх антирадянськими ніяк не можна...^{3*} Не винести їм осуду теж ніяк не можна; недопустимість їхня ясна, зокрема, коли згадати, що УАПЦ, на своїм прапорі написала: «аполітична». Все це я визнавав зразу, визнаю й зараз, що влада не могла мовчати і що її вимоги тут були цілком правдиві й правильні.

Проти чого-ж я тоді боровся, чи проти кого[?] Боровся я проти осіб, а не проти їхньої провідної лінії. Я не міг вірити тому, хто має секрети в Комісії, я не міг вірити тим, хто на мою думку до єпископоправія йшов, тим вірити, хто каже: «Україна, українська — забудьте...»^{4*} « Не туди воно йдеться. Я не міг вірити тому, хто з сарказмом казав: «Всеукраїнська церква»^{5*}, «Всеукраїнський митрополит і 1.500 парафій, а сам підписує листування Голові ВПЦРаді.

* Так в тексті.

^{2*} Так в тексті.

^{3*} Так в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Так в тексті.

Я не міг вірити тому, хто з готовністю хватає графин і шклянку і підносить чемно, як і слід було представнику Влади на соборі, а єпископу своєї-ж церкви, який безпосередньо після цього протягує руку за шклянкою води каже: «он стоїть»...^{*} Все це дрібниці, але для мене тоді, для людини, що втратила рівновагу, що шукала як і куди себе подіти, все було достатньою причиною, а головне все це ще більше руйнувало моє і без того зруйноване життя.

Я шукав своєї погибелі...^{2*} Я відчував, відчував напівсвідомо, що представники Радянської влади розуміють моє поведіння, як боротьбу проти заходів Радвлади, а не проти неприємних мені особ і їхньої тактики. Але не спинив на цім своєї уваги. Не судилось статися тому, чого я так тоді бажав. Я не сподівався тоді, що пройде яких 3 роки і рани мої загояться, що я зустріну людину, яка мені вподобалася і що я знову захочу жити. На жаль це сталося, бо тепер поруч зі мною, страждає не в чім неповинна дружина моя...^{3*} що ще більше отягчає мої муки...^{4*} Цього я нікому ніколи нічого не казав. Не казав навіть Володимирові, бо сором було виявити таку легкодухість. Як бачите й у мене є секрети від Володимира, але все це правда. Майже 2 роки пройшло з того часу, коли я так безумствовав.

Влада толерантно поставилися до мене, до моєї поведінки, не арештувала мене тоді відразу, а придивлялася до мене, наводила може справи. Можливо, що у дальшому мені допомогли ті особи, з якими я в свій час так боровся. Можливо, що я й помиляюсь. Але факт, що з того часу почалися усі мої пригоди, в них корінь. У червні 1927 року я одсидів місяць. Випустили. Далі почалися визови до ДПУ — через м[іся]ць, через тиждень і з рештою відход мій від праці в церкві й заслання мене в Харків з тим, що через місяць ІС з'ясується куди я буду висланий. Знаючи, що за мною нічого нема більше, що кару яку я так глупо заслужив, мені вже призначено, я зв'язав свою долю з дружиною своєю, яка погодилася розділити мою долю у засланні.

Тепер же трапилось цілком несподівано нове лихо над моєю головою...^{5*} Що ж мені відомо з церковного життя? Чи не відомо мені, або чи не пам'ятаю я щоб помітив, що хто-небудь з керуючих церковних осіб бажав використати, або використовувати церкву для політичних цілей[?] Крім визначених раніш фактів, пригадується мені — Володимир оповідав, що у Харкові було угруповання парафіян Миколаївського собору на чолі з ДОЛЕНКОМ, яке намагався використовувати з політичною метою УАПЦ, що група ця намагалася втягнути до себе й Ол. ЯРЕЩЕНКА, але він на це не пішов, через що йому довелося провадити довгу і уперту боротьбу з цією групою, щоб не вносили в церкву політичного елементу.

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

Пам'ятаю ж тако, що колись хтось, а може і я сам згадавши про ПО-ТІСНКА і про ЯРЕЩЕНКО в розмові з Володимиром сказав: — «За церковні справи потерпають», — на це Володимир з рішучістю заявив — «зовсім ні, за політичні, а що до ЯРЕЩЕНКО, то скоріше навіть із-за честолюбства свого він терпить. Честолюбство його і ревності його до слави найкращого і найсмілівішого* промовця загнали його у заслання». Згадуючи про мітрополіта Василя, він казав — «що з стіхією поробиш?» Він дійсно часом необережний буває у запалі, до того людина свавільна й уперта».

Про те чи була провідна думка керівників церкви в цілому ВІЩР про використання церкви з політичною метою, ніколи не чув і не помічав того. Од Володимира не раз доводилося чути, коли він відповідаючи на безглузді закиди якого-небудь добродія, а-ля^{2*} КИСЛИЙ відповідав: — «Це не діло церкви, ідіть в союзи, там протестуйте, а не до церкви пийти. Це громадська справа, а не церковна». Коли добродій такій з незадоволенням відходив, Володимир, звертаючись до мене, додавав: — «Розкішно знаю, що там мовчатиме і не заікнеться, а тут натякає». Тому мені абсолютно не зрозуміло, як той самий Володимир може-визнати свою вину в тім, що він використовував діло церкви з політметою. Тоді ж він не раз і не два рішуче виступав за цілковиту аполітичність церкви. До того ж як ідеолог УАПЦ, він на прапорі УАПЦ написав «Аполітична». Я щиро вірив йому і вважав, що він боронить церкву від нажиму політики. Невже ж він так маскувався? Не віриться. Чого угодно я міг чекати від Володимира, тільки не використання церкви^{3*} з політичною метою. Я не раз бачив і відчував його глибоку віру в бога^{4*}, в науку христову^{5*}. <...>

24/IX-[19]29 р.

Микола Чехівський

Бупр ч. І
Слідчий Корпус
Кор. 5 Кам. 1
м. Київ

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 32–44.

Копія. Машинопис;

Арк. 22–29. Оригінал. Рукопис олівцем^{6};*

Т. 130, арк. 13–25. Незасвідчена копія. Машинопис.

* Так в тексті.

^{2*} В рукописному варіанті «ала».

^{3*} В рукописному варіанті «Церкви».

^{4*} В рукописному варіанті «Бога».

^{5*} В рукописному варіанті «Христову».

^{6*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чеховського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом.

№ 107

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 27 вересня 1929р.**ДОДАТКОВЕ СВІДЧЕННЯ
Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

1. До УАПЦ я пішов крім того, що з тих причин які визначив уже у своїм зізнанні від 24-го вересня ц.р., ще й тому, що вона українська, тому, що я хотів служити насамперед своєму народові і тому, що УАПЦ стала на шлях боротьби з «церквою-домовиною», що УАПЦ пішла шляхом життя і творчости, що стала на шлях соборо- і народо правя, а не єпископравія чи єпархоначалія.

2. Про те, що в Соф[ійському] соборі збиралися пожертви на братерську допомогу ув'язненим я знав, бо це робилося одверто. Кому саме допомагали того не знав, бо не цікавився цім. Що допомагала сім'ям мітроп. Василя ЛІПКІВСЬКОГО і В. В. ПОТІЄНКО знав. Але нічого нелегального, а тим більше ворожого проти Радвлади не вбачав у тім, що церква допомагає сім'ям ув'язнених. Щоб то була за церква, коли б вона не допомагала тим, хто в нужді і в горі. Коли ж тепер до цієї оправи я підходжу з боку, який я усвідомив собі під час слідства, то виходить, що збір грошей на допомогу в'язням був ділом дійсно непевним, бо часом набірав характеру «політичного Червоного Хреста», а значить і антирадянського.

3. В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО і С. О. ЄФРЕМОВА я знаю. Першого більше, чи правдивіше, давніше, другого менше. Про ДУРДУКІВСЬКОГО знаю, що політичним діячем він ніколи не був, що обрав собі педагогічну спеціальність, якій цілком відданий і знається на ній. Знав його за чоловіка тихого, скромного, боязкого й обережного, не кар'єриста, славолюбця, а чесного й великого трудівника. Щодо політичних переконань його, то тут сказати щось певного я не можу, бо своїх поглядів він мені не викладав. Але знав його здавна за свідомого українця.

ЄФРЕМОВА знав, як давнього українського діяча, що належав до партії «українських соціалістів федералістів», тепер його поглядів я не знаю. Знаю, що він людина самолюбива, тверда і уперта, що мав досить громадської мужности, знав, що він не віруючий.

Ставлення їх обох до УАПЦ мені не зовсім зрозуміле було. Байдужність їхня до УАПЦ часом навіть дратувала мене. Так, наприклад В[олодимир] Ф[едорович] Д[урдуківський] — віруючий, до церкви ж нашої заходить лише коли не коли, участі в справах її не бере, членом її не є, а значить і членських внесків не дає. Виходить він сторониться її. Чого? Колись я натякнув

йону про це. Натяк цей Володимир] Ф[едорович] зрозумів і розказав, що ще у 1921 році під час собору була якась нарада, на якій був і він. І на цій нараді М. Н. МОРОЗ чимсь образив усіх колишніх діячів українських. Що саме там було? Яку образу наніс МОРОЗ? Я не пам'ятаю. Може це й була та нарада, про яку мене питали. Коли це та сама, то про неї мені відомо лише те, що я допіру оповідав.

Щодо ЄФРЕМОВА, то його байдуже ставлення до церкви я вбачав у тім, що він не допомагав ділу її грошима. Українці. — Думав я. От хоч би і цей ЄФРЕМОВ...^{*} Заробляє добре...^{2*} Міг би хоч на ремонт Софії щось дати...^{3*} Правда, він не вірує, так міг би дати не як на церкву, а як на культурну українську організацію...^{4*} Чи він і цього не визнає за церквою? Так думав я про ЄФРЕМОВА.

Правда, часом і той і другий, коли я бував у ДУРДУКІВСЬКИХ цікавились справами УАПЦ. Але це їхнє цікавлення я приймав просто як тему для розмови, як деяку чемність хозяїнів до гостя автокефаліста. Не більше, а по-друге ще й тому, що церква наша все ж таки українська.

Якихось розмов, які дали б мені хоч натяк, що питання УАПЦ їх цікавить ближче, що вони належать до якоїсь організації, або що вони відіграють якусь особливу роль у житті УАПЦ, я ніколи не чув і не відчував, бо навіть ні в яким разі і не сподівався на це.

Обох їх я вважав за людей, які прийняли «статус гво»^{5*} примирилися з ним і легально й щиро не за страх, а за совість працюють на ниві радянської культури; ґрунт для їхньої роботи у всякім разі сприятливий...^{6*} Робота люба, заробляють добре, ситі, обуті...^{7*} Чого ж їм ще треба? У всякім разі обох їх я вважав за людей цілком легальних щодо Радвлади. Вважати їх за непевних, я ніяких підстав не мав.

4. Так я визнав і зараз визнаю, що керівники ВПЦР допустили вчинки, які і УАПЦ кваліфікувала у свій час, як політичні і антирадянські. А коли я визнав це, то повинен визнати і визнаю і те, що коли керуючі особи це зробили і їм ніхто не заперечив і незаперечував у цім боці з боку решти членів ВПЦРади, то виходить, що і весь керуючий орган УАПЦ, тобто ВПЦРада зробила це. Інакше були б запротокольовані протести, заперечення або особисті думки. А цього оскільки мені відомо, не було. «Ерго»^{8*} була мовчазна

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} В рукописному варіанті «Status quo».

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} В рукописному варіанті «Ergo».

згода, або неприпустиме потакання з боку тих, хто може і не погоджувався та мовчав, не висловляючи непогодження свого у повній мірі. Коли до цього пригадаю усі ті безглузді й злісні балачки й обвинувачення та закиди спочатку на адресу Всеукраїнської комісії по унормуванню життя УАПЦ /членом якої був і я/, а потім усі ті закиди на адресу В. ЧЕХІВСЬКОГО, як на голову собору, який визнав за правдивий осуд відомим особам за їхню неприпустиму антирадянську роботу, як виявилось у відомих вчинках, і якій звільнив мітроп. В. ЛІПКІВСЬКОГО від тягару обов'язків мітрополіта, коли згадати закиди: продались...^{*} і В. ЧЕХІВСЬКИЙ продавець, бо під приводом його загинула укр[аїнська] церква, цей останній суто-український куточок, що те, що залишилося не є УАПЦ, а якийсь сурогат...^{2*} Зрадники...^{3*} Треба було й іти на цілковите й остаточне знищення УАПЦ'у, на жертви...^{4*} Принаймі, славною смертю померла б церква наша, а не так зрадливо ганебно закінчила б своє існування...^{5*} Коли б до цього всього додати ще й те, що я чув од брата Володимира, що й старі громадяни дорікають йому за те, що він допустив, будучи головою собору до такого ганебного кінця, то не можна не прийти до такої конкретної думки: лінія поведження керівників УАПЦ мала зв'язок з думками громадянства. Але сказати, хто на кого тут впливав — чи керівники церкви на громадянство, чи навпаки, я не можу, бо даних не маю. Сказати про існування організованої громадської думки і про вплив її на керуючі кола УАПЦ, я також не маю жодного права, бо абсолютно ніяких даних у мене на це нема, та й не було, коли не приймати на увагу того, що я чув од представникам Радвлади на допиті.

5. З СУЛИМОЮ я познайомився в Харкові на вулиці. Він привітався до брата мого Володимира, з яким я йшов, а потім він догадався, що я також ЧЕХІВСЬКИЙ. Тут же СУЛИМА від нас довідався, чого ми в Харкові і де спинилися і став запрошувати до себе на життя. Смілива людина, — подумав я, — коли не боїться запрошувати до себе того, кого висилають, а може це...^{6*} А втім нехай, бо куди ж його подітися без грошей. Подумали, погадали з Володимиром і переїхали з готелю до СУЛИМИ. Вітає хазяїн щиро...^{7*} балакучий такий...^{8*} А у мене настрої тяжкий...^{9*} Куди зашлють? Що робитиму? З чого житиму? Чи зможе дружина моя приїхати до мене на життя. Все це не

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

дає мені спокію, а тут ще він хазяїн суму під[д]ав своїми оповіданнями про розстріл: «Так ні за що ні про що розстріляли ХОРУНЖОГО (розказував він)...^{*} Згадав я це прізвище лише тому, що представник Радвлади, напам'ятав мені його на допиті. Що то за ХОРУНЖИЙ? За що його розстріляли — не знаю й не пам'ятаю. Про СУЛИМУ ж обоє ми і я, і Володимир думали і людина неначе щира, вітає щиро, але небезпечна у всякім разі, — чи він сексот, чи один із недобитків УНР непоправних, близькозорих і безнадійних...^{2*} У всякім разі нам ясно було, що залишатися у нього мені надалі річ безумовно небезпечна і ми, найшовши друге приміщення, переїхали від СУЛИМИ. Небезпечним він нам здався ще й тому, що Володимир на міг згадати, чи він його де бачив раніше чи ні.

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

27/IX–[19]29 р.

Допитав /ДЖАВАХОВ/

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 59–60.

Оригінал. Рукопис³;

Арк. 61–65. Копія. Машинопис.

Т. 130, арк. 40–44. Незасвідчена копія. Машинопис.

№ 108

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 3 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ ЧИ ПОКАЗАННЯ

Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

від 3-го Жовтня 1929 року^{4*}

Не бажання укрити щось від Рад[янської] Влади, або обманути її, а страх перед тим, щоб не отягчити чию-небудь долю, а тим більше не скривдити кого-небудь, примушує мене бути надто обережним у своїх показаннях і, необачно, без певного ґрунту, без усебічного і цілковитого усвідомлення і певної

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. В рукописному варіанті виявлено підкреслення в тексті.

^{4*} Тут і далі підкреслення в тексті.

перевірки даних, не подавати на допитах своїх спостережень а ще того більше конкретних висновків. Я нікому не хочу зробити навіть такої незначної прикраси, яку мені так, необачно вчинила громадянка КРАВЦОВА, чи КОРОБЦОВА, показавши, що вона бачила у ДУРДУКІВСЬКИХ мене і Володимира разом, тоді як я рішуче не пам'ятаю такого випадка ні разу. Про що він на допиті казав.

Подруге я нікому не хочу накинати того, що хтось мені накинув, заявивши уповноваженому т-шу Фішеру, що жовтоблакитний вінок на труну ГРИНЧЕНКОВОЇ поклали з мого наказу жінки Святошинської парафії, а від Вас я чув, що ВОВКУШІВСЬКИЙ одверто заявив Вам, що зробила це його дружина. Але обставини вимагають від мене перебороти в собі цей страх і відкинути його, як те, що не повинно мати місця в словах того, хто хоче правдивим бути, а я цього хочу й до цього йду.

А тому рішуче спростовую той неправдивий і не відповідаючий дійсності висновок який я робив у своїх показаннях про С. О. ЄФРЕМОВА. Отже переглянувши ще раз усе, що мені відомо про ЄФРЕМОВА, мушу визнати свою неправду, бо мені відомі такі сторони його праці, які ніяк не дають права вважати його за лояльну людину щодо Радвледи. Адже мені відомо, що в академічній його роботі щось не все гаразд було, як з'ясувалося це торік чи позаторік і наслідком чого було переобрання президії УАН. Згадав я і про історію української літератури, про яку чув, що напрямок її далеко не радянський, а також про лист його, що вміщений був у часопису «Діло», як тепер я гадаю читав у Харкові, здається в часопису «Коммуніст».

Отже всі ці данні примушують мене визнати неправдивість висновку мого про діяльність С. О. ЄФРЕМОВА, як про діяльність лояльну. Ні, вона була нелояльна, вона була антирадянського напрямку.

Щодо В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОГО, то таких конкретних даних, як про ЄФРЕМОВА про ДУРДУКІВСЬКОГО у мене нема. Те, що В[олодимир] Ф[едорович] колись з жалем і сумом сказав мені: — «Псують дітей...^{*} Антирелігійна пропаганда, воєнізація, піонерство...^{2*} Жаль живий бере за душу, і не знаєш як би їх слід було-б вести, та не дають...^{3*} Хоч бери та кидай любую роботу...^{4*}» Не берусь наводити точно його слова, але зміст їх був приблизно такий. Та ці розпачливі думки, що якимось вирвалися із уст В[олодимира] Ф[едоровича], не дають мені права сказати, що він провадив антирадянську роботу. Бо міг же він і не погоджуватися з тими або іншими заходами Радвледи, не виявляти цього в своїй роботі. Міг боротися з собою, міг скорятися непере-

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

можними обставинами. І я це припускаю, бо нігде не сподівався, що В[олоди-мир] Ф[едорович] здатний на боротьбу. Я, щиро кажу, вважав його за людину, що може стогнати, може сумувати, може десь у куточку «брюзжать», але щоб він відважився на боротьбу та ще з такими нерівними силами я ніяк від нього на це не сподівався, тим більше, що добре знав, що він хворий на серце.

Правда, з другого боку я не можу, не маю права не припускати й іншої можливості, а саме, що людина, якій болить, якась на її думку неправда, може не завжди з успіхом поборювати в собі цей біль. А тому можливо, що і В. Ф. ДУРДУКІВСЬКОМУ не завжди це удавалося., можливо, що і він зне-силувався і падав і збочував, або не налягав на виконання директив, які по-давалися зверху. Але я не стояв близько його роботи, щоб мав право вислов-люватися по цім питанню. Коли ж у процесі слідства виявляється, а до того ще й він сам визнає за собою, що він провадив антирадянську лінію, то що я маю сказати крім того лише, що значить я помилявся, вважавши його за лой-яльного працівника.

Смерть доньки Володимира дуже тяжко відбилася на Володимірі, а ще того тяжче на дружині його. Щодня з ранку до пізнього вечера, чи погода, чи непогода, а Олена Володимірівна на могилі Любиній. Ні їсть і не п'є і ночі не спить. Страшно було, щоб розуму не втратила. Впливало це і на Володи-мира і він став шукати чим би її хоч трохи одвернути від того горя і ото надумав скликати кожного 16-го [числа] найближчих товаришів Любиних. Так я думав. А чи так воно було — не знаю. Чи може й Володимир так пояс-нював мені ці збори молоді, цього не пам'ятаю. Але у всякім разі бачив я, що Олену Володимірівну це ані трохи не тяготило, бо навіть навпаки вона зав-жди з охотою вітала цю молодь. Збіралося їх не завжди однаково. Бувало і душ 5–6, але бувало й одно. Не кожного разу й Володимир приходив завчасу на ці прийоми. Часом запізнювався й приходив на розході або й по виході молоді. У таких випадках приймала їх одна О[лена] В[олодимірівна]. Часом і мене закликали Володимир, або його дружина. Бував і я між ними, коли була охота, а ні то сидів у кімнаті Нонни (сестри, що 11 рік лежить хвора) або в кімнаті Бориса (брат глухо-німий художник), допомагаючи йому в будь-якій роботі. Далеко не кожного 16-го [числа] я бував у Володимира, бо жив то на селі то в Святошині. У тіж рази, коли бував то що я чув там. А чув я зви-чайні розмови про працю юнацтва в школі, чув читання спогадів про Любу, читання юнацьких творів, але повинен сказати не люблю я отих «молодих поривань» до письменництва, зокрема, коли нема дару у них, а тут цього я щось не помічав то й не саме то цікавився цим.

З охотою слухав читання Володимиром давно відомих мені творів І. ФРАНКА — «Моїсей», Ів. Вишенський «Похорон» та інш. З неменшою охотою слухав виклади Володимира на тему — «Українська Революція». З цих викладів я довідався, як на початку існування Центральної Ради, пред-

ставники Англії й Франції в Києві загравали з нею, аби тільки держала П[івденно-] З[ахідний] фронт. Як обіщали за це визнати Україну. Як потім несподівано Ц[ентральна] Р[ада] замирила з німцями, забувши про заміщення антанті. Далі, як Ц[ентральна] Р[ада] провадила ганебну дворучницьку політику з більшовиками: одну протягуючи їм, а другою допомагаючи КАЛЕДІНУ перекинути своїх казаків на Дон. Тут же я довідався й про наслідки посилки делгата Юрка МАЗУРЕНКО в Москву до Володимира Ілліча ЛЕНІНА і до ЧИЧЕРІНА в справі пропозиції Володимира припинити війну й приступити до мирних переговорів; що МАЗУРЕНКО цю згоду в Москві одержав та довести до Києва не зміг, бо укр[аїнська] сторона не пропустила його не пропустила було й звіту МАЗУРЕНКО через прямий дріт.

Бували часам і на релігійні теми розмови. Доводилося чути й заклики Володимира до праці, до творчости, до писання й на релігійні теми. Після чаю перед відходом Володимир звичайно просив тих, хто грає на роялі заграти що-небудь. Прізвищ юнаків, що бували у Володимира я не пригадую, а назову лише тих, кого пам'ятаю: ПАВЛУШКО, ДИМНИЧ, СКРИПНИК, МАЗУРЕНКО, Василь (прізвища не пригадую). Щодо «ТЕЗ», то рішуче кажу, ця назва нічого мені не говорить, і я абсолютно не пам'ятаючи я читав той випіс із протокола чи ні. До того з певністю додаю, що далеко не все, що я бачив у житті, чи чув, чи тим більше читав, що все те я пам'ятаю.

Коли у Володимира бував товариш Петро КІЯНИЦЯ, то у мене з ним якось зразу встановилися товарисько-глузливі взаємини. Як тільки не зустрінемось, так зараз було й почнемо один одного піддівати. Він було глузує з мого священництва, за церкви нашої, а я з УКП. — «Та що там УКП, та її ніхто не знає. Куди ви пнетесь?» — кажу бувало я. — Е ні, — відповідає з сміхом т-ш Петро, ми ширимося, набуваємо сили прихильників». — «Ба, ні» — знову я йому, — ось недалеко вже той час коли від УКП зостануться лише ріжки да ніжки. Скоро вам капут...^{*} Та що там казати...^{2*} Всі ви не про те дбаєте...^{3*} Не ідеї тут ролю відіграють, а шлунок...^{4*} Побачимо через рік-два...^{5*} Посаду одержите...^{6*} Партійний білет у кишеню та не УКП, а КП(б)У, жінку під ручку (можна й без ЗАГС'у) та не до матері на село на жнива. О, ні, а на дачу, а то може й у Крим»...^{7*} Потім уже по ліквідації УКП, КІЯНИЦЯ казав — «Заждіть, заждіть. Тепер черга за вами, за автокефалією...^{8*} Буде й вам кінець».

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

«Що-ж хибя що за вашою допомогою...»^{*} — відповів я йому. Так ми розмовляли колись із КІЯНИЦЕЮ і я гадаю, що він усі ці жарти мої за зло не взяв. Принаймні на улиці він завжди привітно вітався зі мною і після цього.

На прикінці не можу не повернутися до тих питань, які болять мені. Тому, хто пережив за все своє життя, а зокрема за останні 15 років, стільки різних тяжких пригод, скільки випало їх на мою долю, і по моїй і не по моїй вині, тому кажу трудно зберегти цілою й свіжою пам'ять свою, та ще при тим, що вона у мене ніколи не була міцною, а тепер уже до того й йдеться, бо не молоді вже роки мої. Доводиться часом спостерігати за собою й таку річ, що де що з того, що було ще до війни, я свіжиши пам'ятаю, ніж те, що трапилося після неї. Можливо, що до цього в значній мірі спричинилася і та контузія, яку я дістав під час війни, ще у [19]15 році.

На попередньому допиті виникли у Вас деякі сумніви, щодо моїх свідчень, частину з яких я вже спростував за силою змоги, а частина ще залишається, а саме:

а) чи дійсно мені нічого не відомо про ту нараду, що на ній старі українські діячі давали директиви діячам УАПЦ у 1921 році.

На це питання відповідаю, хоч Ви й казали мені, що Володимир (брат мій) не двозначно затверджує, що він сам мені про це казав, я кажу, що абсолютно не пам'ятаю цього.

б) Ви мені зауважили, що я не назвав осіб з громадянства, що докоряло Володимирові за головування в соборі і за наслідки праці собору цього.

На це зауваження кажу: я був у Володимира, його не було дома. Аж ось і він прийшов. Дивлюсь зденерований, зтомлений, сердитий...^{2*} Входить і на ходу кидає: — «Напали на мене старі громадяни й обвинувачують, що я допустив до загибелі церкву, будиши головою собору». Але я їм відповів — «Ховаєтесь за чужі спини, нічого сами не робите до справ церкви і близько не підходите, а тепер ще й галасуєте. Треба було йти працювати...»^{3*} Чи ж винен я, що наші церковні діячі самі дали себе бити...^{4*}.

Розпитувати Володимира, де він був і хто йому говорив це, я не хотів, бо добре бачив, що він і так досить перенервувався, а до того я знав, що лікар радив йому уникати будь-яких нервувань з огляду на хворість його серця, а тут і мене самого обурило безглуздя таке...^{5*} Ну нехай несвідомі темні люди мелють цю безглузду нісенитницю, а тут же, подумав я, просвіщені. Та й пішов собі з його кімнати...^{6*} Нехай, мов, на одинці заспокоїться...^{7*} Потім

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

вже хтось із сестер моїх казав мені, коли не помиляюсь, що того дня Володимир мав бути у СТАРИЦЬКИХ-ЧЕРНЯХІВСЬКИХ. А далі так воно й забулося... * Ось чому я не знаю, хто саме і що саме говорив тоді Володимирові. Мені одно ясно, що обвинувачення ці Володимиру довелося чути від старих українських діячів, імена їхні так і залишилися для мене невідомими.

в) Чи не знаю я де саме відбувалася та нарада, на який М. К. МОРОЗ, як це оповідав мені, В. Ф. ДУРДУКІВСЬКИЙ, образив старих українських діячів, після чого останні стали осторонь від діла церкви.

На це запитання скажу, що мені так щось здається, що Володимир Федорович ДУРДУКІВСЬКИЙ, ніби казав мені, що нарада ця відбувалася у так званім мітрополітанським старім будинку, де кілька років тому був архітектурний інститут, а нині партархів. Але стверджувати цей для мене самого неясний спогад, я не беруся.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

3/X-[19]29 р.

Про те, що до брата мого Володимира з якоюсь пропозицією приходив М. ПАВЛУШКО, я щось не пам'ятаю, щоб мені доводилося чути.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

ДОПРОСИВ:

/ДЖАВАХІВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 74–80.
Копія. Машинопис; Арк. 66–73. Оригінал. Рукопис олівцем**;
Т. 130, арк. 45–51. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 109

Протокол допиту Миколи Чехівського від 13 жовтня 1929 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1929 г. Жовтня 13-го дня Уполномоченный Секретного Отдела ГПУ У.С.С.Р. ДЖАВАХОВ допросил ниженазванного гр. ЧЕХОВСКОГО в качестве обвиняемого, который показал:

ЧЕХОВСКОЙ Николай Мойсеевич.

* Крпки в тексті.

** Рукописний варіант тексту додаткового свідчення М. Чеховського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом. Рукописний варіант тексту написано на нестандартному папері темно-рожевого кольору.

Я не пам'ятаю, щоб мій брат Вол[одимир] ЧЕХІВСЬКИЙ розказував мені про те, що в 1921 р. у нього була нарада з старими укр[аїнськими] громадянами в церковних справах. Як що він, як каже слідчий, стверджує це, то очевидно або я не звернув уваги на те його повідомлення, або забув, або він сам забув чи розказував він мені чи ні.

Про нараду його, В. ЧЕХІВСЬКОГО, в 1927 р. по питанню про 2-й собор він мені також не говорив нічого. Я вже говорив в своїх показаннях, що якось Волод[имир] ЧЕХІВСЬКИЙ казав мені, що на нього напали старі громадяни й докоряли за наслідки 2-го собору, тоб-то за те, що на соборі було замінено митроп. ЛИПКІВСЬКОГО. Але чи то була нарада, про яку мене питають, я не знаю й Вол[одимир] ЧЕХІВСЬКИЙ так мені про те не говорив. Як що він говорить, що цю розмову його з старими громадянами він називав мені нарадою, то я можу лише сказати, що я цього не пам'ятаю.

Де була в нього та розмова, ні він мені не говорив, ні я його не питав. Пізніше я довідався од сестер, що він, Володимир, мав бути того дня у СТАРИЦЬКИХ [ЧЕРНЯХІВСЬКИХ].

Записано з моїх слів вірно:

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

Д о п и т а в:

/ДЖАВАХОВ /

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 84-84 зб.
Оригінал. Рукопис на бланку; Арк. 85. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 53. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 110

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ
Миколи Мусійовича ЧЕХІВСЬКОГО

від 18 Жовтня 1929 р.*

На допиті 13/X-[19]29 р. представник Радвлди показав мені уривок із свідчення брата мого, Володимира, де він визнає свою належність до складу «СВУ». Коли до цього визнання я додав ті дані, які я усвідомив собі в процесі слідства, то робота Володимира як ідеолога УАПЦ і одного з найвпливовіших робітників її, а за ними й оточення його, постало переді мною у зовсім іншому освітленні, ніж те, якого я надав їй до цього часу. Отже постараюся з'ясувати це нове освітлення оскільки знаю і вмію.

* Тут і далі підкреслення в тексті.

Найближчим оточенням Володимира були: мітроп. В. ЛИПКІВСЬКИЙ, я, П. ГОРДОВСЬКИЙ, Л. КАРПІВ, Ю. КРАСИЦЬКИЙ і М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ і Д. ХОДЗИЦЬКИЙ. Часами поміж нами траплялися непогодження й непорозуміння на полі нашої роботи, але національний бік нашої праці нас поєднував, тут ми були майже, одностайні. Принаймні я не пам'ятаю якихось принципових розходжень, заперечень або суперечок на цім ґрунті. Тут була мов би мовчазна згода, ідеологічне поєднання.

Коли ж крім цього я візьму до уваги те, що Володимир був членом нарад старих громадян під час І собору УАПЦ, на якій ухвалили проводити націоналістичну роботу з метою піднесення національної свідомості і гуртування українських сил (про що я доводив в процесі слідства) та ще коли до цього додаю визнання Володимира про належність його до «СВУ» запільної організації, то я не можу, йдучи шляхом логічного думання й на підставі де-яких відомих мені даних (які подаю нижче), не прийти до того логічного висновку, що Володимир у своїй національній роботі, а за ним, як за впливовою людиною і все оточення його, до того ідеологічно зв'язане з ним, ішли в своїй роботі за вказівками наради 1921 року і «СВУ» бо ж не можу я припустити, щоб Володимир не виконував тих зобов'язань, які він так чи інакше, але взяв на себе, як член наради 1921 року і член «СВУ».

А звідсіль я роблю такий висновок: Володимир і оточення його, а в тім числі і я — всі ми, — один більше другий менше у залежності від сил і здібностей своїх, а використовували УАПЦ [з] національно-політичною метою. Ще яснішим і ґрунтовішим стане такий мій висновок, коли я підтверджу його де-якими, відовими мені даними, оскільки я пригадую їх і усвідомлюю, так:

1) «Братерська допомога в'язням фактично була ні що інше, як «політичний червоний хрест», бо допомогала вона сем'ям: мітроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, В. ПОТІСНКО, П. ГОРДОВСЬКОГО та й мені під час наших арештів, а ще раніш, як пригадую з балачок, сем'ї розстріляного за участь у повстанкомі ТАРАСЕНКА, здається, 1-го секретаря ВПЦРади; це було ще до мого приїзду до Києва.

2) Пригадується мені кілька фраз Володимира після того, як з його квартири на зустріч мені вийшов М. ПАВЛУШКОВ, а я увийшов до Володимира: — «От іще чорт знає що...^{*} Там жовто-блакитний вінок...^{2*} а тут тобі збір грошей на пам'ять ПЕТЛЮРИ...^{3*} Подуріли люде, а ще професори...^{4*}» — сказав Володимир, поспішаючи кудись до міста і пішов із хати. Ці фрази викликали у мене тоді такі міркування: там вінок покладено на труну М. ГРІН-

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

ЧЕНКО, людини близької до ЄФРЕМОВА і ДУРДУКІВСЬКОГО, а вони під час виносу тіла з хати, щось там ніби порядкували...^{*} Чи не їхня це справа?...^{2*} Тут допіру з хати вийшов М. ПАВЛУШКОВ теж близький до тих обох, а до того й фраза — «ще й професори...»^{3*} «Чи не приходив оце ПАВЛУШКОВ за їхньою пропозицією до Володимира за пожертвою, Володимира я про це не розпитував, бо взагалі я не любив розпитувати його, коли він сам не почне було щось оповідати. Не каже, — думав я у таких випадках, — діло його, а я з розпитаннями не полізу. Найде потрібним сам розкаже...»^{4*}

Правда, часом це мене ображало трохи, але я мовчав. От воно й залишилося для мене не з'ясованим однаково як і справа про нараду «старих громадян» після II собору УАПЦ. Правда, вираз «старі громадяни» був і без пояснень зрозумілим для мене тому, що під цією назвою ще у передвоєні часи в українських колах була відома компанія — Б. ГРІНЧЕНКО, С. ЄФРЕМОВ, В. ДУРДУКІВСЬКИЙ і інші. Але що це була нарада та ще організованого характеру, я не знав і не пам'ятаю, щоб Володимир говорив мені про нараду. Розшифровуючи тепер ці фрази про пам'ять ПЕТЛЮРИ, догадуюсь, що це була або пропозиція, або директива «СВУ». Що відповів на це Володимир не знаю. Фрази про докори старих громадян очевидно стосувалася до наради — «СВУ».

3) Після панихиди по ФРАНКОВІ я чув од Володимира що до нього чи під час панихиди чи після неї підходили до нього люди з запитамі: чому не по ПЕТЛЮРИ, а по ФРАНКОВІ панихида була? — «На це я відповів їм» — розказував Володимир, — чудні ви люди, невже ви не розумієте, що церква цього не може зробити. Коли і ви хочете за Петлюру молитися, то молитесь...»^{5*} Хто вам заважає?...^{6*} Хто робив ці запити, Володимир, оскільки пам'ятаю, прізвищ не називав.

4) Про те, що прокламації під час цієї панихиди розкидали колишні учні Шевченківської трудшколи я довідався в тюрподі ДПУ від т[овари]шів по 1-й камері, яким це розповідали МАТУШЕВСЬКИЙ і ще якийсь юнак, але прізвища його не пам'ятаю. Тепер же цей факт я розцінюю, як роботу «СВУ», не знаю тільки чи в цілому «СВУ», чи це був вибрик окремих його членів. Ось ті дані, які, на мою думку стверджують правдивість мого висновку про роботу брата мого Володимира і його найближчого оточення. Що-до «СВУ», то ще раз стверджую — не знав я про нього, як і зараз не знаю завдань його. Коли ж два Володимира — мій брат і ДУРДУКІВСЬКИЙ свідчать, що і я

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

належав до «СВУ». То най доведуть, як це могло статися, що людина, яка нічого навіть не чула і не сподівалась на існування будь-якої організації могла опинитися в ній без її відома і згоди. Мені ніхто ніколи про це нічого не говорив, не пропонував мені і згоди моєї не питав. Чи може я дав свою згоду? Де? Кому? Коли? Абсолютно не розумію, що це за напасть? Що я ідеологічно до них близький це ще нікому не давало права без моєї згоди зарахувати мене до складу «СВУ». Отже не досить кинути свідчення... * Треба й довести його.

Я за собою не знаю цього. В чім винен, в тім винен... ** Я не відкидаю, я визнаю те, що я був одним із найближчих і найвідповідніших помішників Володимира. І я готовий розділити долю його, остільки, оскільки його провина є й моя провина. Але чого я не знав, то не знав. Брати ж на себе вину, якої нема — хто візьме?

Заручини В. О. ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ*** відбулися на передодні якогось церковного свята. Після ранньої вечірні прибув я до ЧЕРНЯХІВСЬКИХ, близько 7 г[одини] в[ечора]. До початку обряду сидів я з хазяїном в його кабінеті о 7-й годині і облачившись, я вийшов у кімнату, де мав відбутися обряд. Привітавшись з присутніми загальним поклоном, я зараз же приступив до виконання своїх обов'язків. Коли все стихло я звернувся до молодих, оскільки пригадую з такими словами: «Здавна між нашими народами: між Вашим висококультурним, могутнім і працьовитим народом, що вміє любити і шанувати себе і нашим бідним, порівнюючи на культуру народом велася приязнь. Боротьби й ворожнечи між нами історія не знає. Найже одружіння Ваше послужить ще одним кільцем у ланцюзі цієї приязні, щоб і надалі вона росла й міцніла. Молодому я сказав: “знай, брате, що ти береш собі за дружину одну з на кращих квіток степів України, єдину доньку батьків з давнього й славного роду. Шануй же її, бережи і люби, щоб не почувала вона себе одинокою на чужині, а щоб щастя зазнала з тобою”. Звертаючись же до молодої сказав: “Жаль живий бере за душу, коли згадаю, що ти дочко покидаєш свій край і саме тоді коли йому так потрібні робочі руки на ниві культури. Простори широкі, а ми не багаті. Отже не покидай, Вероніко, своєї роботи й на чужині, працуй і там на користь рідного краю. Вступиш у нову семью, поведь себе так, щоб не були ви чужі між себе. Не забувай і батька з матір'ю. Одинокі вони лишаяються без тебе, але я певен що просторінь не стане на перешкоді до того, аби і надалі ти була утіхою для них і радістю”».

Далі обряд. Після якого я вийшов в окрему кімнату, щоб розоблачитись і коли мене запросили до їдальні і я увійшов туди, то гості вже сиділи круг

* Крапки в тексті.

** Крапки в тексті.

*** Тут: Вероніка Олександрівна Черняхівська-Ганжа, донька Людмили і Олександра Старицьких-Черняхівських.

столу. Було тут чимало народу, чоловіка з 30, як не більше. Е. О. ЧЕРНЯХІВСЬКИЙ, П. М. ЛИСЕНКО, його дві сестри, В. ДУРДУКІВСЬКИЙ, брат мій Володимир, М. К. САДОВСЬКИЙ, були ще якісь люди, але всіх я не знаю, мене не знайомили з всіма незручно було круг столу ходити. Я поспішав до Святошина де на ранок у мене мала бути рання служба і я, не кінчивши навіть трапези, попрощався тихенько й пішов до трамваю (близько 9 г[одини] в[ечора]). Чи був тут консул німецький не знаю, мені про це ніхто не говорив і не показував його. З КАРПОВИЧЕМ познайомився в Софіївському соборі під час проходження ним практики служіння в церкві. Про те, що він переходив у Київ під чужим прізвищем не чув. Кандидатури його на секретаря ВПЦР на II-му соборі УАПЦ не виставляв.

Микола ЧЕХІВСЬКИЙ

18/X-1929 р.

Допитав:

/ДЖАВАХОВ/

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 86–87 зб.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 88–93. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 54–59. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 111

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 жовтня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ

Миколи Мусійовича Чехівського

На одному а засідань ВПЦР (потієнківського складу) після вирішення якоїсь справи, М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ з захопленням і задоволенням виголосив: «я дуже радий, що ми відважилися мати сміливість відстояти свою думку й вирішили цю справу, (яку саме не пам'ятаю) по своєму, а не так як того хотів В[олодимира] М[усійович]». При чім присутні теж з задоволенням посміхалися. Цей факт б одного боку свідчить про силу впливу й авторитету Володимира, а з другого доводить, що не все те, що чинила ВПЦР і її окремі члени, робилося під його впливом. Мало не півроку коли не помиляюсь, точилася боротьба В[олодимира] і ВПЦР і в справі проповідницької відправи «Визволення» [1]. М. ХОМИЧЕВСЬКИЙ, а з ним і інші члени ВПЦР доводили, що твір цей не має богослужбового характеру, що він скоріше є богословський трактат на тему: — «визволення духу людського від гріха, прокляття й смерті — від поневолення земними пристрастями», а тому він не придатний для відправи в церкві. Були й інші зауваги, щодо цього твору, але

на чув я, щоб хто-небудь бодай натякнув на небезпечність цього твору з антирадянського боку. Цитуючи свій твір, Володимир посилками на Євангелію і старий заповіт, довів, що твір цей є ніщо інше, як вибір і відповідне згрупування всіх місць з старого й нового заповітів, звичайно, у перефразі, де якнайяскравіше з'ясовується учення православної церкви про ідею визволення духу людського. З доводами Володимира ВПЦР нарешті погодилася і «Визволення» почало відправлятися в соборі.

Для того, щоб з'ясувати як сприймала людність цю відправу, наведу одну з найхарактерніших розмов, яку мені довелося чути на вулиці після однієї з відправ «Визволення». Розмовляли невідомі мені особи: — «Ну, знаєш не сподівався я нічого подібного...^{*} Хоч я й не саме то релігійний, а тут молився а моментами навіть і сльози ковтав. Справді, брате, які ми всі люди черстві й жорсткі, як ми любимо своє тіло...^{2*} які ми раби пристрастів своїх... Ні, щоб мені не говорили, а релігія все-таки сила, яку не знищити... Як вона підносить дух до чогось вищого, до чогось кращого...^{3*} Спасибі, спасибі тобі, що переборов моє небажання йти до Софії. Тепер, я розумію, чому ти так захоплюєшся Софією, хоч сам і не українець...^{4*} Все це воно так, — відповідав другий, — та боя[в]ся я, що не довго їм існувати. Дуже багато ворогів мають, а до того ще й самі часом необережні бувають зокрема, мітрополіт їхній...^{5*} Часом як почне сипати алегоріями в промові, то аж страшно за нього...^{6*} І як він не боїться? Аджеш алегорії можна трактувати різно...^{7*} ЧЕХІВСЬКИЙ так той далеко обережніший, від нього не почувеш таких необачних алегорій, які можна б було тлумачити, як антирадянські виступи, але і він часом у промовах своїх торкається не зовсім церковних питань...^{8*} Ну та, на мою думку, цього не обминеш...^{9*}

Дивує мене, між іншим, те нащо ЧЕХІВСЬКИЙ назвав свій твір, що допіру ми слухали «Визволенням». Сама така назва вже звертає на себе увагу і у підозріливої людини може викликати думки про небезпечність її, нагадати визволення України, визволення українського духу...^{10*} А тут ще молитва про послання українському народові робітників духа, проповідників правди, екте-

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

^{8*} Крапки в тексті.

^{9*} Крапки в тексті.

^{10*} Крапки в тексті.

нія за всіх, хто страждає, хто в тюрмах перебуває...^{*} Все це матеріал для ворожих українській церкві елементів, для різних закидів...^{2*} Ось чому боюся я що недовго їм існувати...^{3*}». «Ну, ні. Це вже ти занадто песимістично дивишся й всього, чисто по провінціальному, боїшся...^{4*} Забув хіба, як у нас в Москві «йом-кі-пур» євреї справляли[?] Церква ж молиться за всіх і за ворогів своїх...^{5*} Не розумію, чого ти вчепився до «Визволення». Хіба тобі неясно, що тут іде річ про визволення загально-людського, а не українського духу. При чім же тут визволення України[?] До того українці тепер мають стільки, скільки вони ніколи не мали...^{6*} Взяти хоч би те, що й ти мусів українізуватися...^{7*}» У таких приблизно дусі була ця розмова. Про неї я не розказував нікому, забув, навіть Володимиру сказати, а лише цими днями згадав про неї. Розмова ця доводить, що сприймання тої чи іншої речі є річ суб'єктивна. А тому й тлумачення «визволення» його характеру, як і тлумачення промов річ суб'єктивна. А втім, якби громадянин той, що з побоюванням говорив про небезпечність назви «Визволення» знав, що автор цього твору належав до «СВУ», то ці побоювання б його були б ґрунтованішими, і оцінка алегорій в промовах набула б антирадянського характеру.

Яким чином сталося, що ВПЦР доручила С. ШЕЛУХІНУ і Є. БАЧИНСЬКОМУ репрезентувати УАПЦ, за кордоном — не знаю, як не знаю й того через кого власне ВПЦР зв'язалося з ним, але гадаю, що через Ів. ТЕОДОРОВИЧА, бо листування їхнє, як не помиляюся, стало на[д]ходити до ВПЦР після його від'їзду. Листування з закордоном, оскільки знаю, йшло легальним поштовим шляхом. Оригінали листів І. ТЕОДОРОВИЧА, С. ШЕЛУХІНА і Є. БАЧИНСЬКОГО і копії листування ВПЦР зберігалися при справах ВПЦР, окрім відомого допису В. ПОТІЄНКО до редакції газети «Дніпро», що засуджений II-м собором УАПЦ.

З оточенням Володимира я був близький остільки, оскільки того вимагала наша спільна церковна праця. Особистих стосунків ні з ким з них я не мав, ні з ким з них не приятелював; тому й оточення їхнього не знаю. Щодо збору грошей, то, крім уже зазначеного мною додаю що ВПЦР (Потієнківського ск[ладу]) збирала позиково гроші, на видання богослужбових книжок, що Володимир при потребі збирав серед знайомих гроші для П. ГОРОДОВСЬКОГО й для свящ. ЛАПЧИНСЬКОГО, коли вони збиралися на заслання. Знаю,

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

що і МАЛЄВАНСЬКОМУ дав кільканадцять карб., коли довідався від нього що він, майже, без копійки виїздить на заслання. Залишив і мені гроші на перше проживання в Харкові, коли торік мене вислали туди.

Про «робітників слова» мені відомо від Володимира, що завдання цього гуртка полягало у підготуванні проповідників з вірних і художніх церковних читачів. «Роб[ітники] Слова» склали невеличку релігійну бібліотеку, якою при нагоді користувався і я.

На вправах їхніх я був кілька разів, коли Володимир провадив організацію хорового читання в церкві і для цього запросив оперового артиста Марко-до-Марко*, як керівника; потім коли цей останній відмовився, разів зо три я пробував керувати цим хором. В ці мої завітання нічого іншого, крім спеціальних вправ до дикції й художнього читання я не чув. Не думаю, щоби щось шкідливого над релігійно-національне виховання міг провадити тут Володимир, хоч би навіть і хотів того, бо зібралися тут люди, як і в церкві — всі хто хотів і коли б справді Володимир провадив тут антирадянську роботу, то це виявилося б дуже скоро і його б притягнули до права.

*Про пастирські курси скажу, що і я на молодшому курсі їх викладав якийсь час: постановку*** голосу, виразне читання і практику діяконського служіння в церкві. На лекціях інших викладачів я не бував, а тому не можу сказати, в яким дусі провадилася там робота, що ж до Володимира, то гадаю, що не помилюсь коли скажу, що й тут він виховував своїх слухачів у релігійно-національному дусі.

М[икола] ЧЕХІВСЬКИЙ

24/X–[19]29 р.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 94–94 зв.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 95–99. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 60–64. Незасвідчена копія. Машинопис.*

Примітки:

[1] Володимир Чехівський був автором 2-х проповідницьких відправ, які виконувалися в храмі Св. Софії Київської — «Слово Хресне» та «Визволення». Обидві були написані десь в середині 1920-х. Поки що віднайдено тільки текст відправи «Визволення». Головна ідея цієї відправи полягає в тім, що український народ є богообраний народ так само, як і єврейський, оскільки довго страждав під чужоземним поневоленням і внаслідок революції нарешті звільнився від чужоземного панування. Текст відправи опубліковано: *Преловська І.М.* Відправа Благовісника // *Розбудова держави.* — К., 1996. — Ч. 1 (42) — С. 45–51.

* Так в тексті.

** Цей рядок додруковано на машинці в текст копії.

№ 112

**Додаток до протоколу допиту Миколи Чехівського
від 24 жовтня 1929 р.**ДОДАТОК ДО ПОПЕРЕДНЬОГО*

В решті скажу, ще кілька слів про відокремлення церкви від держави скажу, що положення це в значній мірі сприяло роботі Володимира в церкві і всього його оточення в дусі національного й релігійного виховання людности. Ясно, що коли б цього не було ні церква в цілому, ні її керуючі органи, ні поодинокі церковні діячі, не мали би змоги чинити свою волю, а мусіли б чинити волю сильних миру цього, як це й було за царату. Відокремлення ж церкви від держави фактично дає змогу до утворення, мов би, держави в державі, при чім сфери впливу мов би держави і справжньої держави чітко розмежовані бути не можуть, бо на мою, правда не компетентну думку, надто трудно, коли неможливо, провести чітку й певну межу між справами церкви й справами держави; наприклад, хоч би і в питанні про допомогу в'язням і тим, що йдуть на заслання: де кінчається прямий обов'язок церкви з допомогою ближньому в біді і де починається протест в цій справі проти Влади?

М[икола] ЧЕХІВСЬКИЙ

26/X-[19]29 р.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 94 зб.
Оригінал. Рукопис олівцем; Арк. 99. Копія. Машинопис.
Т. 130, арк. 64. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 113

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 9 грудня 1929 р.**ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ Миколи Чехівського

9.XII.[19]29 года**

Ідеологія УАПЦ, на мій погляд, не шкідлива для Радвлади, бо завданням своїм УАПЦ має моральне виховання людности на началах християнства на ґрунті національним, а звідциль, вважаю шкоди для Радвлади бути не може. А тому хто йшов у своїй церковній роботі шляхом ідеології УАПЦ, хто зрікся своїх особистих політичних симпатій, зрікся власних нахилів і прагнень хто підкорив свою ідеологію ідеології УАПЦ і не збочував з її певного шляху, той

* Тут і далі підкреслення в тексті.

** Тут і далі підкреслення в тексті.

не був і не міг бути шкідливим у своїй роботі, для Радвлади, чого на жаль не можу сказати про себе особисто, ні про оточення своє в осередку діячів УАПЦ (мій брат Володимир, мітрополіт В.ЛИПКІВСЬКИЙ, священники Софіївського Собору КАРПОВ і КРАСИЦЬКИЙ), бо хоч ніхто з них і не викладав переді мною свого credo* та я, може у де-якім випадку й помилково, а відчував, що всі вони духу рідні й близькі мені і що всі ми, хто в більший, а хто в меншій мірі позбулися своєї, як тепер я усвідомив хибної ідеології, як для Радвлади так і УАПЦ.

Я знав, що кожний з нас у міру своїх здібностей і сил використовував УАПЦ в суто національному напрямі, що більшість з нас хоч, про це між нами не було розмов, заховувала в душі своїй мрії про самостійність нашого народу бодай у далекому майбутньому, коли зараз про це не може мовитись мова. І ми розкидали навколо національні зернята з надією, що прийде колись час і ці зернята дадуть свій плід і нарід наш голосно заявить про своє право на самовизначення аж до відділення тоб-то до самостійності. Байду-же було нам, що ми самі того не побачимо...** За те ми тішили себе: діти, онуки, а ні то, все певно правнуки наші здобуть собі самостійності, як це буде їм до вподоби. Так я мріяв, у такім напрямі і діяв і гадаю, що не помиляюся, коли теж скажу й про оточення моє.

Ось у чім наша хиба, в чім і провина перед Радвладою.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

9/XII–[19]29 г.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 140–141.
Копія. Машинопис; Арк. 139. Оригінал. Рукопис.*

№ 114

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 12 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

12/XII–1929 р.***

Чому УАПЦ почала своє існування за Радвлади, а не за Ц[ентральної] Ради, або не за УНР? Та тому гадаю, поперше, що Радвлада дала найбільшу волю в цій галузі, тоді як ПЕТЛЮРА не пішов на зустріч бажанням людей, а поставився до справи чисто формально, заявивши, що раніш він мусить по-

* Допис від руки олівцем.

** Крапки в тексті.

*** Тут і далі підкреслення в тексті.

радितись з єпископом Піменом, який вороже поставився до цього і Петлюра відмовив. То ті «Кириломефодієвське братство»^{*} революційним шляхом почало відправляти служби українською мовою в університетській церкві. А по-друге тому, що за часів Ц[ентральної] Ради і УНР справами українізації церкви цікавилася значно менша кількість українських активістів ніж за Рад-влади, бо тоді всі вони мали змогу працювати на загально-громадській ниві, з занепадом же УНР вся ця маса зосередила свою увагу й всі свої сили на єдиний більш-менш вільний від більшовицького впливу, галузі життя українського народу: на церкві й утворила мов би державу в державі тобто УАПЦ. А з утворенням її значна кількість УНР'івців, а в тім числі й військові старшини армій УНР і ПЕТЛЮРИ (кількість останніх мені невідома) стали на праці до її ниві, звичайно заховуючи свою стару ідеологію, свої самостійницькі мрії, а стало бути і з метою використовувати УАПЦ згідно своїх поглядів і прагнень. Не мавши змоги знайти собі будь яку роботу звернув і я на шлях УАПЦ. І не кажу щоб і в мене було лукавої думки послужити здійсненню самостійницьких прагнень.

Теж скажу про Володимира та й про значну кількість видатних діячів УАПЦ, які терпіли нужденне життя, а не покидали лав УАПЦ хоч мали всі динні на те, щоб улаштувати своє життя далеко краще. Що примушувало їх до цього, як не ідея? Отже безперечно актив УНР, що залишився на терені Радянської України і вступив до лав УАПЦ, був таким же активом і тут. Роботу свою він провадив і потай, обережно і тихо, по волі крок-за-кроком, щоб не будити підозрення Влади і не накликати будь-якої біди на свою голову Але не завжди це вдавалося і часами шило з мішка вилазило. Так ВПЦР чи правдівіші окремі її члени (ПОТІСНКО, ЛИПКІВСЬКИЙ), може й з доручення ВПЦР посилали неправдиві шкідливі для Рад[янської] Влади інформації за кордон (лист В. ПОТІСНКА «Дніпро» Америка).

ВПЦР розсилала по своїх парахвіях, районах і округах інформаційні листи і відозви всякі іноді попадалися не бажанні й шкідливі для Рад[янської] влади думки. Принаймні пригадую випадок, коли розіслано було відозву митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО, здається в справі ДХЦ** — раніш одержання візи Київського Окрліту, чого не можна було робити, бо як і сталося цього разу, Окрліт не дав своєї згоди на розіслання цієї відозви. Промовці наші вживали різних підчас недвозначних алегорій і натяків у антирадянському дусі. З ініціативи керуючих кол при нагоді улаштовувалось церковні походи, яким звичайно надавалося пишного і буйного вигляду і характеру релігійно-національної демонстрації (Походи на Водохрещі й на Володимира)***. В бого-

* У рукописному варіанті «Кирило-Методієвське братство».

** Тут: «Діяльно-Христова Церква».

*** Маються на увазі свята в православній церкві, які відзначають 19 січня та 29 липня.

словській школі викладачі з самостійницьким духом, гадаю, напевно прищеплювали принагідно своїм слухачам не лише богословські знання а й самостійницькі тенденції й прагнення. Теж гадаю, і Володимир чинив у гуртку «Робітників слова».

Складено три нових церковних служби (акафіст Покрові — митр. В. ЛИПКИВСЬКОГО, «Визволення» і «Слово Хрестне» В. ЧЕХІВСЬКОГО). Характер змісту цих служб удано так, що вони викликають біль і жаль і співчуття до тяжкої долі українського народу, що й досі перебуває у стані неволі й уполісудження, звичайно у тих, хто сам так, думає, або хоче думати так.

Улаштовували в Софії панихиду по Франкові, а поминала на ній і Симона. На запит людей: «чому по ФРАНКОВІ, а не по ПЕТЛЮРІ панахида»? Володимир відповідав: «тому, що церква таких демонстрацій робити не може, а коли хто хоче за ПЕТЛЮРУ молитися, хай молитися мовчки» Про те хто тут розкидав прокламації довідався лише в камері Київського ДПУ від в'язнів. За їх відомостями це діло рук Миколи ПАВЛУШКОВА й його товаришів.

Підчас похорону М. ГРИНЧЕНКО у Софіївському соборі поклали на труну покійниці жовто-блакитний вінок. Зробила це дружина Д. Г. ВОКУШІВСЬКОГО. На ШЕВЧЕНКОВИХ роковинах у промовах чутко бувало сум і тривогу по тому, що і зараз у своїй хаті не має своєї волі...^{*} Зачитувалися тут і спеціально підібрані уривки з віршів Тарасових^{**}. Так, я деклямував «Івана Гуса».

Оздобі храму завжди надавалося символістично-містичного й національно-художнього характеру. Теж і про спів треба сказати. Збирали гроші на увековічення пам'яті ПЕТЛЮРИ, як це я усвідомив собі; збирали й на допомогу в'язням взагалі, а допомагали переважно політв'язням.

Закликали батьків виховувати дітей своїх в душі релігії й любові до рідного краю, щоб міцнішали наші лави. Скрізь і всюди ми будили національні почуття у людей, а де можна було, то й про неправду й жорстокість Рад[янської] влади говорили, закликаючи людей до боротьби ідеологічної в межах можливого за правду за волю укр[аїнського] народу.

В Харкові, як оповідав мені Володимир угруповання парав'їан Миколаївського собору, під назвою, здається «Селянський Союз», на чолі з ДОЛЕНКОМ, намагалося використати церкву з політичною метою і для цього в першу чергу старалося втягнути в свою організацію архієпископа О. ЯРЕЩЕНКА, але останній не пішов на це. Про те сам у своїх промовах часто вживав антирадянських випадків, а одного разу так, навіть дійшов до того, що десь на селі закликав селян не платити продподатків.

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Тут: Тараса Шевченка.

Розповівши про справу Доленка-Ярещенка Володимир зазначив, що ЯРЕЩЕНКО в цій справі стояв на правдивім шляху що йому довелося витримати уперту і тяжку боротьбу, аби не допустити втягнення УАПЦ в політичну боротьбу боронив церкву. Виступаючи ж необачно у промовах він відповідав сам один, а не церква, а друге всі його «вибрики» є ні що інше як плід його страшеного честолюбства і прагнення стяжати собі славу найсміливішого промовця УАПЦ.

З життя периферій УАПЦ пригадую лише факт вислання з Кам'янця-Подільського, здається до Харкова трьох протоієреїв, що були зв'язані з УАПЦ (ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ, ОКСЮК, а третього забув). Але у чім була там справа, того не знаю.

З розмов моїх з Володимиром, пригадую, що він завжди, твердив, що кожний пастир повинен утворили собі певне оточення з людей близьких і щирих, які б допомагали йому в роботі; повинні мати одного, двох учнів, щоб підготовляти бодай у такий спосіб кадри священослужителів, бо школи ж нема (цю думку свою, коли не помиляюсь Володимир зафіксував у «правилах діяння пастиря УАПЦ»). Тут само собою розуміється, без будь-яких спеціальних пояснень, що люди ці повинні були бути певні, як з релігійного, так і з національного боку. Крім того Володимир вважав, що пастир повинен зосереджувати коло себе і молодь, а то і дітей, аби виховувати і їх у релігійно-національному дусі. Такі думки висловлював він та згідно них і діяв, зосередивши біля себе товаришів покійної доньки своєї.

Необачні випадки проти Радвлади й погордливо заносити ставлення до окремих її представників завжди викликали у Володимира гнів і обурення і він рішуче боровся проти таких вчинків, як проти шкідливих для діла УАПЦ. Так, наприклад, було напередодні днів опечатання і закриття ВПЦРади Потієнківського складу, коли ця рада не слухала поради про кончу потребу подорожі до Харкова, щоби там шукати порозуміння з Радвладою, аби виправити справу УАПЦ.

З своїх особистих провин перед Радвладою, крім уже зазначених загального характеру, я пригадую ще такі:

Хтось із парафіян моїх з остраху, щоб не потрапити під скорочення, перестав ходити до церкви. Обурений цим, я виголосив промову приблизно такого змісту: «Радвлада декретом своїм дала нам право волі віри. А ми такі раби і скорополохи, що боїмося використовувати навіть законне право своє. Правда, ви скажете, ми невинні, бо протягом майже 3-х сот років московські царі та владики церковні вбивали нам в голови цю роботу покірливості. Деж нам взяти мужності відстоювати право своєї [церкви ?] Так скажу я вам. Але ж гньоту цього і не менше за нас зазнав і європейський народ...» А погляньте на

* Крапки в тексті.

нього: як він бореться за право віри своєї...^{*}» і далі я розповів про святкування йом-кі-пуру в Москві.

Другий випадок — це моя промова на заручинах ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ. Щоб ясніші були мотиви такого експромту, я повинен зазначити, що 3-річне перебування моє у німецькій неволі дало мені змогу ближче придивитися до німецького народу, до його звичаїв, до його характеру й побуту і в наслідок цього, хоч я й не ма[ло] лиха зазнав у їхньому полоні, та навчився поважати його, заздрячи тому, що не мій, а німецький нарід такий могутній, культурний і працьовитий і працездатний, що так він уміє любити себе й поважати...^{2*} Увійшовши в хату де мав одбутися обряд заручин, я зовсім не був готовий промовляти. Аж тут підходить до мене Володимир і каже мені: «пару слів молодим треба сказати, Миколо». Щож тут було говорити? Підготуватись ніколи...^{3*} Я й сказав, що в голову прийшло...^{4*} Тепер же обмірковую чи своє коротеньке слово молодим я усвідомив собі, що не слід було казати, що дійсно воно вийшло не гаразд.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 129–134.
Копія. Машинопис; Арк. 127–128. Оригінал. Рукопис .*

№ 115

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 16 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ Миколи ЧЕХІВСЬКОГО

У попередній своїм показанні я визнав, що УАПЦ, як церква та ще й національна, вже в суті своєї з'являється антирадянською. Таке визнання має ще в більший мірі стосується до верхів УАПЦ взагалі й до ВПЦР зокрема, як до квінт-есенції «держави» в державі.

Ідучи далі цим шляхом я прихожу до висновку, що ВПЦР підходила до питань про проведення своїх кандидатів на ту чи іншу посаду, як з боку суто

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Рукописний варіант тексту додаткового свідчення Миколи Чехівського дещо відрізняється від друкованого примірника, в якому виявлено багато розбіжностей. Текст звірявся за рукописом.

церковних міркувань, так і з боку національно-політичних. І призначала тих, хто відповідав умовам даної місцевості з того, чи другого боку.

На підставі того-ж визнання повинен сказати що ВПЦР, вирішуючи ту чи іншу справу й всебічно її обмірковуючи, конспіративною метою, безумовно не занотувувала у своїх протоколах усіх думок і пропозицій. А тому, як протоколи ВПЦР, так і різні офіційні документи її мали характер не фотографічного відбитку думок, які висловлювалось, а подавали тільки голі факти ухвал, часом, навіть, без певного мотивування. Усякі-же конспіративні директиви, якщо вони потрібні були, давалися або на словах, а ні то в довірочних листах на адресу певних осіб через руки і вже у крайніх випадках у офіційному листуванні, складеному так, щоб лише межі рядків можна було винайти дійсну думку того, хто писав.

Зв'язки УАПЦ з громадськими колами були. Громадяни цікавилися оправами церкви, бажали мати інформації про стан життя й роботи і брали більш-менш активну участь у її життю — чи то роботою своєю, чи просто своїми завітаннями до храму на різні урочисті відправи, як от: Шевченкові свята, поминали по письменниках і діячах українських, похорони, тощо.

Приклади:

1) На початку організації УАПЦ ще 1921 р. під час I Всеукр[аїнського] собору старі діячі УАПЦ брали участь у нарадах і висловлювали думки про потребу об'єднання навколо церкви національних елементів, як про це мені оповідали два Володимири — брат і ДУРДУКІВСЬКИЙ.

2) Під час II-го собору до Володимира приходив за інформаціями проф. ГАСВСЬКИЙ і розказував, що громадянські кола вважають за потрібне не допустити до запламування митрополіта Василя, але й не упиратися на відстоюванні його особи, як митрополіта, а шукати компромісового виходу, щоб не довести до цілковитого занепаду УАПЦ. Доводилось чути й інші думки від парафіян Софійського собору та й від своїх, що компроміси взагалі річ шкідлива, що треба йти на все — на остаточну загибель УАПЦ, на хрест, на муки...^{*} Чув ці думки і Володимир та відкинувши їх пішов разом із ГАСВСЬКИМ до митрополіта В. ЛИПКІВСЬКОГО, аби переговорити з ним в цій справі. ЛИПКІВСЬКИЙ сказав, що з своєї волі він до димісії^{**} не подасться, а волі собору перечити не стане.

Тут-же ГАСВСЬКИЙ запропонував і зачитав в проект своєї резолюції для собору в цій справі, ЛИПКІВСЬКИЙ не протестував проти неї, Володимир теж, але заявив, коли не помиляюсь, що він дасть свою особисту резолюцію на Соборі.

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Так в тексті.

Ходив ГАЄВСЬКИЙ у цій же справі й, до голови ВПЦР РОМОДАНОВА. Як поставився РОМОДАНОВ до бажання громадян не знаю. Хід же подій собору показав, що негативно, Принаймні тактика його на соборі носила провокаційно-заносистий і глузливо-зневажливий характер, як до самої УАПЦ, так і до діячів її й зокрема до митроп. В.ЛИПКІВСЬКОГО. Гадаю, що думки такої була більшість членів собору, що показав провал РОМОДАНОВА на виборах голови — ВПЦР на цим же соборі.

3) Нарешті, коли взяти на увагу й роботу СВУ в церкві, то стане ще ясніше, що політично-громадські кола впливали УАПЦ постійно й організовано, наприклад: 1) СВУ заклала свою п'ятюрку і в УАПЦ, 2) СВУ на зборах своїх, вислухавши доповідь Володимира про події на соборі, докоряла Володимирові, що він зумів одстояти ЛИПКІВСЬКОГО, 3) за директивами СВУ улаштовано в Софії панихиду де юра* по Франкові, а де факто** по Петлюрі, 4) тут-же розкидано прокламації, 5) збиралися гроші на увіковічення пам'яті Петлюри, 6) покладено жовто-блакитного вінка на труну М. ГРИНЧЕНКО.

Отже справа ясна зв'язки УАПЦ з громадськими взагалі й в політично-громадськими, навіть, були певні й постійні і впливи на УАПЦ з боку громадських кол, взагалі з боку «СВУ» не підлягають ніякому сумніву

Підсумувавши ж усе вищенаведене прихожу до висновку, що УАПЦ є організація антирадянська й робота її контр-революційна.

16/ХП–[19]29 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

Допросил:

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 135 – 135 зв.
Оригінал. Рукопис; Арк. 136–138. Копія. Машинопис.*

№ 116

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 18 грудня 1929 р.

Додаткове свідчення

МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

Організацію УАПЦ я уявляю так. Церковні кола розпочали свою роботу в цій справі ще за часів Скоропадщини (Священники В. Липківський, Н. Шарайвський, М. Мороз і диякон Дурдуківський та інші) з метою відродження автокефалії церкви і українізації. Для них було важко українізувати церкву,

* В рукописному варіанті тексту: «de j[u]re».

** В рукописному варіанті тексту: «de facto».

щоб за допомогою рідного слова піднести релігійність українського народу, його релігійну свідомість. Політичний момент на цей раз не відігравав ролі. Бо для церковних елементів як для ретроградних і здебільшого монархічних (а що воно так, то про це свідчить історія світу) гетьманщина була найвідповідальнішим державним ладом в Україні. Боротьба церк[овних] укр[аїнських] діячів тоді точилася не з державою, а з церковними владиками, що не визнавали ні України, ні народу українського й ніяк не погоджувались на українізацію церкви, а ще того більше на її автокефалію.

Потім же, коли безславно загинула УНР, громадські національно-політичні кола зосередили свою увагу на церкві й взяли до організації УАПЦ, щоби використати її якнайширше з національно-політичною метою, з метою боротьби проти Радвлади за самостійність українського народу.

Історія УАПЦ від нарад підчас 1-го собору, на яких брали участь старі укр[аїнські] діячі, до часу організації п'ятёрки «СВУ» в лоні її доводить правдивість такого мого уявлення.

Робота священнодіячів УАПЦ на селі, як і в городі, йшла за певним керівництвом і впливом верхів УАПЦ, які в свою чергу діяли під впливом широких громадських кол взагалі й «СВУ» зокрема. І в залежності від цього полягала: 1) в сійні національно-політичного зерна, 2) у скупчуванні національних елементів, як явно ворожих до Радвлади так і лойяльних, навколо церкви, 3) у поєднанні їх, як на ґрунті віри, так і ґрунті національно-політичних ідей, 4) у настроюванні цих елементів проти Радвлади і заходів її, 5) у намаганні прищепити людині любов до України й прагнення до самостійного життя Українського народу і 6) у прагненні до поширення, як самої УАПЦ, так національно-політичних ідей.

I. Сіяти національно-політичні зерна, сіяли всі діячі УАПЦ од найбільшого до найменшого використовуючи для цього всі можливості від промови з церк[овної] катедри до приватної розмови віч-на-віч.

II. І скупчувати навколо всі зазначені елементи, безумовно скупчувала «УАПЦ» вже одним своїм існуванням. А будь-яких спеціальних заходів. Але й до них УАПЦ зверталась, намагаючись привабити до себе до себе людність. Так діячі УАПЦ вживали: а) промов з прихованою, а то й одвертою критикою радянських заходів; б) улаштували різні цер[ковні] походи, відправи, концерти, в) оздоблювали храми, г) улаштовували декоративні печері, ясла, д) спільні громадські трапези, е) вивішували на видних місцях біля входу в церкву оголошення, ж) закликали на свята, концерти, бесіди тощо.

III. Скупчені біля «УАПЦ» елементи поєднувалися в одну спільну організацію на чолі з ВПЦР. Поєднання не йшло через а) єдність нахилу до віри, б) нелюбов до старої церкви-домовини, в) мрії, прагнення і боротьбу за самостійність України і г) ворожість до Радвлади. На селі центром таких поєднань були священники і Ц[ерковні] Ради.

IV. Щоби прищепити любов до рідного краю і прагнення до самостійності України кожний з нас брав різні приклади з історії України і, тенденційно освітлюючи їх доводив: бачите, як воно гарно було, або бачите, як діди ваші боролись...^{*} А тепер? А ви? Вирази: «на нашій не своїй землі», «в своїй хаті своя воля», «діти наші богу не вчаться» «кохаються невинчані, без попа ховають...»^{2*} «а Московська вся старшина церкви грабувала» та їм подібні можна було чути в наших промовах.

V. Кожний священодіяч «УАПЦ» вже своєю проповіддю основ релігії й боротьбою за них проти антирелігійної пропаганди настроював людність проти Радвлади, далі, в розмовах своїх, як наодинці, так і в компанії діяч не проминав тієї чи іншої нагоди, щоб довести неправду Радвладі, як і в боротьбі її проти віри, так і взагалі у різних заходах її. Я сам наприклад, не раз розповідав людям про випадок, що трапився на мітингу десь на Черкащині, як селянин закинув промовцеві: «Чому себе ви не поділили на куркулів, середників на незаможників? Адже ж і у вас не всі однаково заробляють; є такі що 200 крб. на місяць мають, є такі що 100 одержують, а найбільше тих, що 35 мають...»^{3*} Так ні. Себе ви не поділили, бо вам це не вигідно...^{4*} А от щоб ми на селі гризлися між собою, то це вам вигідно...^{5*} Легче, бачити, панувати над селом...^{6*}» Думки цього селянина подавали й діячі УАПЦ. Щось подібне я чув і од Єфремова з приводу диференціації села. Ексцеси куркульського проти незаможницького елементу викликали пояснення в дусі вищенаведених думок дяка, а часом і усмішку задоволення щож, мов, боротьба так боротьба...^{7*} нічого не вдієш. Використовувались заходи Радвлади щодо хлібозаготівлі й самооподаткування. «Це ж ваша власть. Ви ж самі її хотіли, за УНР не йшли. Чого ж тепер гвалтуєте? Давіться мовчки картоплею, а вони хліб та булки їстимуть» так казали часом деякі з нас. Думки, репліки й балачки діячів УАПЦ у таким дусі доводять наявність і класового підходу у них до боротьби з Радвладою, бо, бажаючи примирити й поєднати село, діячі УАПЦ йшли по лінії не боротьби з дрібним буржуа, а примирення з ним, тобто по лінії противній радвладі, з другого боку вони мали на увазі поєднати село й протиставити його Радвладі.

VI. Прагнути до поширення впливу свого УАПЦ посилала своїх діячів на проповідь по всій Україні від села до села митрополит В. Липківський, подо-

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

^{7*} Крапки в тексті.

рожував і Володимир, їздили й інші діячі УАПЦ, і ходили. І проповіддю своєю нахиляли людність до УАПЦ і до ідей національно-політичного напрямку й виховували їх у антирадянському дусі. Згадавши про мандрівки митроп. В. - Липківського я між іншим пригадав собі досить характерний випадок, що свідчить про ставлення й думку бандитського елементу до УАПЦ та її діячів. Перестріли колись митроп. В. Липківського, що їхав підводою, уночі в лісі «Стій!». Підвода стала. «Кого везеш?»...^{*} Дядько відповів. Підійшли ближче, подивились. «А, це свої. Поганяй!» Пригадав я і другий випадок, що трапився вже зі мною. По обіді у одного селянина, через кілька днів після мого прибуття на село, батько хазяїна, старий дід таємничо викликав мене з хати, повів на стайню й показав трьохлітку коня неука. «Добрий?» питає дід. «О, добрий!» — кажу. «Саме під вас» сказав дід і додав: «як, бува, трапиться нагода, подарую його вам»...^{2*} І дід підморгнув...^{3*}

Ці два факти, хоч вони і незначні самі по собі і анекдотом відготить^{4*} від них, проте вони досить характерні, бо свідчать про те, як село розцінювало нас діячів УАПЦ. Село від бандита, що перестрів В. Липківського, до куркулика, що обіцяв подарувати мені коника. Дід був заможний.

Будь-які події, звичайно, політичні на обрії чи то всесвітнього масштабу, що торкаються стосунків тієї чи іншої держави з Радянською державою, чи то ма[с]штабу виключно Радянського, викликати ті чи інші розмови, уривчасті фрази, чи то просто репліки серед мого оточення в УАПЦ.

Все, що у цій справі я чув мені змогу і право дати нарис такий.

Усе, що доводило досягнення, успіх і силу Радвлади, що свідчило про перемогу, правдивість і щирість її політики, що стверджувало, що РадВлада не тільки говорить, а робить відповідно принципів своїх і рішуче й твердо додержується їх, усе це викликало серед оточення мого або сумнівні усмішки, або недовірництво до сповіщень преси. «Бумага», мовляв, терпить усе. Чому не писати? Коли ж траплялося що-небудь неприємне для Радвлади — я бачив тоді на обличчях моїх ближніх задоволення й радість, я чув: «О, буржуазія не дурна, вона добре бачить і розуміє, що то за Влада большевицька і як треба з нею боротись. Та й пролетарі там розумніші за наших. Вони теж добре бачать і знають наш рай. Чув я сподівання і надії, що Європа не спить, що готується до інтервенції, що прийде час і нагряне вона. О, то сила. В неї техніка яка. Що наші протиставити зможуть? Красні слова? Похвальбу? Цього ще не досить. А маси? Хіба підуть вони за ними? Та ніколи. Дай їм лише зброю, проти Влади повернуть. А військо? Хіба певне воно? Червоноармійців

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Так в тексті.

булкою годують; а батьки їхні, що дома їдять, хіба вони не знають? Комсомольці? Та що вони варті? А що скаже село? Владою піде? Ніколи.

Доводилось чути й інші думки. Дурниця Європа. Нічого не варта вона. Дріжить перед нашими та й перед своїми більшовиками. У війну ніколи не встряне вона. Нацьковувати других, це може і вміє вона. Вміє чужими руками жар загрібати. Про маленькі держави нема що й казати. Вони ще більше нас бояться. От коли в нас розгориться й почнеться боротьба, ну тоді й вони може посунуть, щоб і собі поживиться.

От привабливий нарис загальних думок мого оточення в УАПЦ. Нарис цей, коли додати до нього все вищенаведене тут, ясно говорить про настрій оточення мого, про його активно вороже ставлення до Радвлади про невпинні мрії й прагнення бачити занепад її.

18/XII–1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 107–111.
Копія. Машинопис; Арк. 105–106 зв. Оригінал. Рукопис;
Т. 130, арк. 66–70. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 117

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 24 грудня 1929 р.

ДОДАТКОВЕ ПОКАЗАННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

Моя робота в УАПЦ, як члена «СВУ», нічим новим не позначилася у порівнянні з тим, що я провадив там до вступу мого до «СВУ».

По-перше тому, що ніяких спеціальних завдань мені ніхто не ставив, крім загальних обов'язків кожного члена «СВУ».

По-друге тому, що підчас II собору тай після нього я особисто переживав драму серця, яка спричинилася до різних дурниць, що я сам собі заподіяв, а саме: безглуздо-заносисто поводив себе у боротьбі з Ромоданівщиною підчас II собору як з течією, переслідувала власні інтереси (боротьба ця була для мене тим наркозом — громоотводом, який почати одволікав мою увагу від моїх сердечних переживань), далі моя сутичка з ГОВЯДОВСЬКИМ і наслідки її, увага до мене з боку ДПУ, яку я викликав своїм поведженням на соборі, потім мій арешт в червні 27 року і наслідки його — все це разом не давало мені ані змоги, ані охоти зосередити мою увагу на ділі «СВУ», а тому в цій справі я нічого нового не зробив, бо навіть і старе до деякої міри занехаяв, бо досить було і власних справ і переживань: не до боротьби було мені.

По-третє тому, що «СВУ» ніяких нових завдань оскільки мені відомо, й не могла мені дати, окрім лише вербування членів «СВУ», бо все те, чого вона хотіла я і без її наказів виконував, крім вербування нових членів «СВУ». Останнього я не виконав з вищенаведених причин і тому, що в Святошині я не знав підходящих для цього людей.

Робота моя в «УАПЦ» безперечно носила контрреволюційний характер. Я провадив боротьбу проти Радвлади двома шляхами. Прямуючи ними, я використовував своє становище, становище священника УАПЦ, тобто використовував і церковну катедру і завітання мої до парахвіян з тієї чи іншої нагоди. Отже щодо роботи моєї в «УАПЦ», додаю те чого своєчасно не згадав. Ідучи шляхом церковним я говорив: про утиски церкви взагалі й «УАПЦ», проте, що утиски церкви взагалі не вчорашнього походження, проте, що проти ХРИСТОВОЇ церкви завжди талмудисти боролись, бо за талмудом все треба зробили, щоб, навіть ім'я Христа зникло з історії.

Згадував про розмову, що чув, на парахвії між невідомих мені громадян, з колишніх людей. (Одна з них єврейська наймичка, друга селянка, бо вийшла заміж за селянина). «Оце мій хазяїн», — показала наймичка, — «займає відповідальну посаду, комуніст, а синові своєму подарував тору...» Наводив приклади, як безвірники, вмираючи повертаються до віри й кличуть священника, як комуністи вінчаються потай і дітей своїх христять, паску святять і т. інш.

Простуючи ж шляхом національно-політичним я вживав такого матеріалу, й на мою думку, підривав авторитет і довір'я до Радвлади, а також і матеріали прес-бюро «СВУ». Так, розповідав про стан України, як колонії, проте, що вона більше дає ніж одержує назад. Ділився відомостями про боротьбу компартії з різними ухилами, зауважуючи, що це добре, коли вони починають сваритися між собою ще означає, що компартія починає поволі розкладатися. Розповідав про суд над ШВАРЦБАРДОМ. Доводилось торкатися і єврейського питання. Тут я говорив про засилля євреїв, про те, що серед партійців і комсомольців є юдофоби й що взагалі це питання набирає загостреного характеру, бо, навіть, і газети заговорили про нього, а це, мовляв, доказ того, що на цим фронті не зовсім гаразд.

Велике вражіння справляли мої оповідання про теє лихо, яке я зазнав од більшовицької Влади. Обурювались люди.

Та всього не пригадаєш і не спишеш коли і що я казав. Але напрям моїх балачок ясний, він зводився до того, що Радвлада лихе коїть: і все гнітить — і церкву нашу і нарід наш і, хоч ясно ніколи не говорив, але слухачі місили розуміти, що коли вони люблять народ свій, церкву свою і себе, то повинні боротись проти того, хто на перешкоді стоїть українському народові у його прагненні до вільного, незалежного й самостійного життя.

Підсумувавши всю свою роботу в «УАПЦ» і «СВУ» я мушу сказати: останній арешт мій слідство, а нарешті і всі мої переживання у зв'язку з цим — оголили мене і голого показали мені без будь-яких прикрас, призвели мене до всебічного й безстороннього обміркування моєї діяльності, до цілковитого усвідомлення їх хибних шляхів, що ними я йшов до цього часу і до суду над самим собою. Тепер лиш я зрозумів, куди я зайшов, куди й інших завів. Тепер лиш я бачу що сіяв я вітер, то жну тепер бурю. Тепер мені ясно скільки я лиха зробив, усім й собі...^{*} скільки отрути тієї я розлив між людьми...^{2*} скільки шкоди зробив я трудящим рукам...^{3*} Совісно, сором і боляче за самого себе. Провини мої — перед Вами робітники і селяни.

Та і Влада бачить і знає всі провини мої. Судіть же та карайте мене. Я сам на те заслужив. Але дайте мені хоч малесеньку змогу довести, що надалі я вже не ворог і ворогувати не буду, а щиро і чесно стану до праці на благо всіх трудящих Союзу Радянських Республік.

24/XII–1929 р.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 155–157.
Копія. Машинопис; Арк. 153–154. Оригінал. Рукопис;
Т. 130, арк. 75–77. Незасвідчена копія. Машинопис.*

№ 118

Додаткове свідчення Миколи Чехівського від 27 грудня 1929 р.

Додаткове показання Миколи Чехівського

27/XII–[19]29 р.^{4*}

Нижченаведені дані подаю на підставі всього, що бачив і чув про «СВУ», що сам спостерігав, усвідомлював і уявляв.

Загальний стан життя на Україні, в уяві національних кол^{5*} був такий: стогне село і любус, стогне й місто чутно стогін і серед робітників, нудяться й стогнуть і інтелігенти, гніт диктатури панує над всіми, церкву тиснуть, думку гнітять, на устах колодка вісить, українізація лише зверху, Україна — Коло-

^{*} Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Підкреслення в тексті.

^{5*} Так в тексті. Правильно: «кіл».

нія, її експлуатують, особистого життя нема, громадянського тяж, нестатки, злидні, й безробіття кругом...^{*}

Хто ж це зробив? Пролетарії? Та ніяк. Бо й вони стогнуть. А зробила це компартія та її прибічники...^{2*} З відусіль такі чутки пливуть. Кругом це говорять пошепки люди. Незадоволення всюди і зростає воно, бо дедалі, то все тяжче всім жити. А тут іще арешти, заслання й т. інш. Страждає мовчки народ. Голоса ніхто не піднесе. Бояться. По кутках пошепки клянуть партію, Радвладу клянуть. Ненависть і жах кругом...^{3*}

Ні, так далі жити не можна. Але ж і боротись нема як, бо сила в руках партії: держапарат, військо. Сумували. Сумував і Володимир, та не видержав бачу, до роботи береться. Почали ходити до нього юнаки, товариші покійної доньки, з ними розмову веде, на шлях український їх направляє. А далі й дорослі стали заходять: ГОЛОБОРОДЬКО, БОРЗНЯК і ДЖЕМІЛІНСЬКИЙ. Коли нарада у них дружина Володимира в кухні працює, а ні то у сестер. Лише до чаю виходить. За чаєм бував і я, розмови тут різні були, здебільшого на політичні теми з приводу тих, чи інших подій. Ну думаю, щось не гаразд. Видно таки зовсім урвався терпець у брата мого, видно щось починає творити.

Далі ясніше стає. Народи такі систематично щодва тижні тривають, а це вже не розвагою пахне. Прихожу бувало, стукаю в двері. Можна? Заходь. Бачу сидять, розмовляють про події життя. Діляться. Спорять. Про стан Україні говорять...^{4*} Незадоволення моє росте і міцніє...^{5*} А тут ще й газети кричать, що війна неминуча...^{6*} «На випадок війни, чи повстання організації треба. А покищо треба, кожний свідомий син України створив навколо себе осередок, чоловіка у п'ять, певних і вірних людей. Центр у Києві, п'ятірки на місцях. Програму треба скласти на таку, щоби більшість задовольнити. Питання: який лад мусить бути, земельне, робітниче, право власності. Над ними подумайте, браття», сказав Володимир. Ну, це не про мене писано, подумав я про себе. Тай чи можу я тут щось порадити.

Всі такі розмови ясно говорили мені про те, що Володимир провадить підготовчу роботу, що він і його товариші — ініціативний гурток тієї організації, яку вони мають закласти.

На одній з таких бесід-нарад, після того, як і я подав думку про потребу організації, на випадок війни, чи повстання села, яке я мислив можливим лише у випадку війни, Володимир зауважив мені, що він уже виставив і мою

* Крапки в тексті.

^{2*} Крапки в тексті.

^{3*} Крапки в тексті.

^{4*} Крапки в тексті.

^{5*} Крапки в тексті.

^{6*} Крапки в тексті.

кандидатуру до цієї організації. Що то за організація він не сказав. Мабуть ще час не прийшов...^{*} Потім розкаже...^{**} А може й конспірація цього вимагає від нього, подумав я, бо взагалі помічав, що далеко не всі мені й при мені вони говорили.

Лише потім довідався я, що Володимир і його товариші не підготовчу провадили працю, а організаційну, що організація така вже існує, що зветься вона «Спілка визволення України», що утворилась вона не з Володимирової ініціативи, а ЄФРЕМОВА і ДУРДУКІВСЬКОГО, що до центру її належить. ЄФРЕМОВ, ДУРДУКІВСЬКИЙ, В. ЧЕХІВСЬКИЙ, ГЕРМАЙЗЕ, ГРЕБНИЦЬКИЙ і ЧЕРНЯХІВСЬКА, що «СВУ» має на меті поєднати всі старі українські течії на спільному для них ґрунті — на самостійності України і провадити боротьбу проти Радвлади. Знаю, що «СВУ» накреслила собі плян своєї роботи і обов'язки членів своїх (про що я вже показав раніше). Гурткові Володимира «СВУ» доручила справу прес-бюро при ній.

Знаю, також, що із заснованням «СВУ» і робота в «УАПЦ» набрала більшої активності з боку суто політичного. Так, хоч напевне я і не знаю, але маю підстави думати, що з ініціативи «СВУ» улаштовано було: панахиду по ПЕТЛЮРИ, на якій розкидано прокламації, покладено жовто-блакитний вінок на труну М.ГРИНЧЕНКО, збірано гроші на увіковічення ПЕТЛЮРИ і закладено п'ятірку «СВУ» при «УАПЦ». До складу якої належали: В. ЛИПКІВСЬКИЙ, ХОМИЧЕВСЬКИЙ, КАРПІВ і КРАСИЦЬКИЙ.

З розмов наших пригадую дві випадкові бесіди, на яких були: Володимир, митроп. В. ЛИПКІВСЬКИЙ і я. Було це, здається, у [19]28-му році літом. Говорили ми про стан «УАПЦ», про те, що з виходом митроп. В. ЛИПКІВСЬКОГО і дальшими подіями у зв'язку з цим справа «УАПЦ» занепадає, що у складі «УАПЦ» люди з національного боку непевні, що вони йтимуть дедалі, то більше в бік компромісів, а з рештою від УАПЦ залишиться порожнє місце. Говорили, що ВПЦР, йдучи шляхом чистки «УАПЦ», повикидає всі суто національні елементи й залишить справжніх шкурників, що за таких умов, діло «СВУ» в «УАПЦ» набирає великих труднощів і наводячи піде воно так, як могло би піти за старих умов. Подаю лише загальний характер цих розмов, бо точно їх не пам'ятаю.

Од КРАСИЦЬКОГО я чув, що він з новою орієнтацією «УАПЦ» не погоджується й не вважає для себе можливим залишатись надалі в її рядах, що шукає собі роботи за межами церкви. У Володимира КРАСИЦЬКИЙ останніх 15–20 років до мого від'їзду до Харкова у вересні [19]28 року не бував. Сердився на нього.

^{*} Крапки в тексті.

^{**} Крапки в тексті.

З КАРПОВИМ ніколи серйозних розмов я ніколи не вів. Чув од нього лише анекдоти антирадянського характеру та насмішки різні на адресу більшовиків. Якіхось нарад, або зборів п'ятірки «СВУ» при «УАПЦ» — при мені не було. Директиви загального характеру я вивів з розмов моїх з Володимиром, вони з суті нічим не одрізняються від загальних обов'язків рядового члена «СВУ».

Більше конкретних розмов членів п'ятірки «СВУ» при «УАПЦ» подати не можу, бо не пригадую їх.

Окремі ж моменти розмов з ними і з Володимиром про них і мої спостереження дають мені право сказати, що всі вони безумовно стояли цілком на платформі «СВУ» і роботу свою в «УАПЦ» провадили в її дусі, так що й директив ніяких не потребувати.

З конкретних розмов, які доводилось мені чути у Володимира пригадую одну розмову. Присутнім були: Володимир, ГОЛОБРОДЬКО, БОРЗНЯК і я. Обговорювали справу повстання. Чи можливе воно само по собі, чи лише у зв'язку з війною. Першу думку всі відкидали, з огляду на те, що село ще довго буде терпіти да і Радвлада зараз же погасить його й не дасть розгорітись йому в усякім разі. Надій на повстання таке немає, бо сили у нас ослабіли. А звідсіль ясно, що можливе є повстання лише у зв'язку з війною. Значить треба ждати війни, але й не складати рук, а провадити організацію далі, зміцнювати її поширювати й поглиблювати, щоби бути готовими, якщо розпочнеться війна. Умови тоді для боротьби й для повстання, чи воно розпочнеться за приводом організації, чи само спалахне, будуть сприятливіші. Мобілізація дасть зброю селу та і місту. Військо буде на фронті. Увага партії і Радвлда буде зосереджена біля війни. І ось тут то за приводом організованої сили, коли воно само не спалахне, можна буде розпочати його в організований спосіб. Тут і п'ятірки «СВУ» по силах свою роль відіграють, а у місті центр «СВУ» переформується й урядування готове. Головна робота «СВУ» по селах. Але як їх утворити з новим митрополітом і новою «ВПЦРадою». Звичайно, що трудно, але, по змозі, треба прагнути до цього й поволі робити.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ.

ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 129, арк. 149–152.

Копія. Машинопис;

Арк. 147–148. Оригінал. Рукопис;

Т. 130, арк. 71–74. Незасвідчена копія.

Машинопис, перший примірник.

№ 119

**Додаткове свідчення Миколи Чехівського
від 3 січня 1930 р.**

ДОДАТКОВЕ СВИДЧЕННЯ МИКОЛИ ЧЕХІВСЬКОГО

3/І-[19]30 р.

Пригадую, що Володимир листувався з архімандритом, якщо не помиляюсь, Почаївської лаври, СІКОРСЬКИМ*, який оповіщав про свої заходи щодо утворення УАПЦ в Польщі, про те, що справа ця починає набувати там стихійного характеру і в недалекому майбутньому зможе розгорнутися. Другого разу СІКОРСЬКИЙ писав, що справа потерпіла крах, що його усунуто з посади, яка давала йому змогу працювати у цім напрямі, що його СІКОРСЬКОГО заслано у глухий монастир і що все це робота русотяпських церковних елементів у Польщі. Листування це йшло через сестру СІКОРСЬКОГО, але яким шляхом точно не знаю в пам'яті залишилося враження, що не лише поштою, а й через руки. Здається і ВПЦР посилала СІКОРСЬКОМУ церковні книжки УАПЦ у зв'язку з інформаціями Володимира.

Пригадалося мені зі слів Володимира, що до нього заходив хтось із колишніх повстанців і просив його допомогти, в справі одержанні будь-якої посади. Коли не помиляюсь Володимир допоміг йому грошима й порадою не шукати посади в Києві, а їхати звідсіль десь інше, бо тут небезпечно.

Чи називав мені Володимир прізвище цієї особи не пам'ятаю.

М. ЧЕХІВСЬКИЙ.

*ГДА СБ України, ф. 6, спр. № 67098-ФП, т. 130, арк. 78, 79.
Копія. Машинопис.*

* Тут: Полікарпом (Сікорським).

THE REPRESSED UKRAINIAN AUTONOMOUS ORTHODOX CHURCH (UAOC)

Political repression against the clergy of UAOC (1919 – 1938)

On the documents of the Branch state archive of Security service of Ukraine

The special issue of the journal, based on the unknown documents of the Branch state archive of Security service of Ukraine and on the other documents from the Central state archive of the higher authority and administration of Ukraine (Kyiv) and State archive of Kharkiv region as well as some published documents relative to this subject, told us how the Bolshevik's security service forged the criminal cases against the UAOC clergy.

For the first time the documents from UAOC clergy criminal cases relative to the case of «Ukrainian liberation union» 1929–1930 were published. Among these documents you can find the extracts from the case of Chekhivskyi brothers as well as extracts from the cases of UAOC metropolitan Vasyl Lypkivskyi, Kharyton Hov'yadovskyi, father Kostyantyn Butvynenko, Nykyfor Tarasyuk, Serhii Kryzhanivskyi and Maksym Mazyrenko, who were arrested and repressed later, but accused in connection with «Ukrainian liberation union» case. The unique document is the case of Mykhaylo Moroz who was the head of all-Ukrainian Orthodox Church council during 1919–1924.

The historical context of the attitude of Soviet authority towards church, the change of Stalin internal policy at the end of 1920th (especially the changes in the legislation) as well as the causal relation of the political repressions against the humanitarian intelligentsia to the extermination of active figures of the Directory of Ukrainian People's Republic, political parties and All-Ukrainian Academy of Science, which, in their turn, caused the start of criminal cases against UAOC clergy, is proved.

Because of the size of the documents, they were published in two volumes.

The first volume contains the documents related to state anti-church policy in the Soviet Ukraine; materials about the preparation for the 2d All-Ukrainian Orthodox church council on 17–30 October 1927; executive documents (1927–1928) of security service related to activity of autonomous clergy; documents of UAOC coun-

cils of 1930 and the «Ukrainian liberation union» case; criminal case of Mykola Chekhivskyi.

The second volume contains extracts from the criminal cases of former minister of Ukrainian People's Republic, UAOC preacher, professor Volodymyr Chekhivskyi and the head of All-Ukrainian Orthodox church council Mykhaylo Moroz; documents of criminal case of UAOC metropolitan Vasyl Lypkivskyi, UAOC priest Kostyantyn Butvynenko and Kharyton Hov'yadovskyi.

The issue has scientific glossary.

Здано до виробництва 12.12.07. Підписано до друку 21.08.08.

Папір офсетний. Формат 60х84/16. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 19,9. Обл.-вид. арк. 20,3 .